

ISSN 0027-8084
УДК 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLI/1-2

БЕОГРАД
2010

Digitized by Google

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ,
др Драго ЋУПИЋ

Секретар:
мр Марина Спасојевић

Уредник:
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Рецензенти:
др Мирослав Николић, др Живојин Станојчић,
др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3–4 до XXI/1–2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од XXXI до XXXVI књ. уређивао Мирослав Николић. – *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Претплату у износу од 300 динара за књигу уплатити на жиро рачун Института бр. 40806–603–4–864.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н. С. Књ. 1 (1949/1950) –. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/1933 – (Београд : Чигоја штампа). – 22 cm

Тромесечно

ISSN 0027–8084 = Наш језик

COBISS.SR–ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ХЛІ

Св. 1–2 (2010)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О неким, досада неразматраним, информативним критеријумима од којих зависи коришћење/некоришћење предлога <i>од</i> (МИЛКА ИВИЋ).....	3
О исказним могућностима српског израза <i>бол болује у</i> XX веку (МИЛКА ИВИЋ).....	7
Геминација у српском језику (МИЛАН ШИПКА).....	9
О морфолошким и синтаксичко-семантичким особеностима пар(ов)а глагола <i>(-)жив(ј)е̑ти</i> : <i>(-)живи̑ти</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	23
О наративној форми оговарања (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ).....	37

П р и к а з и

Милорад Радовановић, <i>Увод у фази лингвистичку</i> , Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009, 162 стр. (МАРИНА НИКОЛИЋ)	47
Рада Стијовић, <i>Српски језик (норма и пракса)</i> , Београд: Чигоја штампа, 2009, 202 стр. (МИЛИЦА МАРЈАНОВИЋ)	51
Рајна Драгићевић, <i>Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу</i> , Библиотека Књижевност и језик, књ. 33, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010, 248 стр. (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ).....	55
Наташа Вуловић, <i>Лексика у њриловейкама Лазе К. Лазаревића</i> , Монографије 8, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 266 стр. (ДРАГАНА НАСТАНОВИЋ)	61
Владан Јовановић, <i>Деминутивне и ауџментивне именице у српском језику</i> , Монографије 9, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 178 стр. (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	65

Марина Николић, <i>Теорија језичке културе</i> , Монографије 11, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 223 стр. (БОЈАНА МОЈСИЛОВИЋ)	69
Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. октобра и 1. новембра 2008. год., Књига I, <i>Српски језик у ујојреби</i> , Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет 2009, 477 стр. (НАТАША МИЛАНОВ).....	73
Прилог	
Место енклитике у реченици	77
In memoriam	
Др Драго Ћупић (19. март 1932 – 18. јун 2010) (СРЕТО ТАНАСИЋ).....	81

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

О НЕКИМ, ДОСАДА НЕРАЗМАТРАНИМ, ИНФОРМАТИВНИМ КРИТЕРИЈУМИМА ОД КОЈИХ ЗАВИСИ КОРИШЋЕЊЕ/НЕКОРИШЋЕЊЕ ПРЕДЛОГА *ОД*

У раду се указује на то како шири контекст исказа утиче на избор предлога *од* као информативног средства. Такође се наводе случајеви у којима се конструкцијама са предлогом *од* исказују различите квалификативне околности, а разматрају се и случајеви у којима није и случајеви у којим јесте неопходно при употреби предлога *од* употребити и предлог *до*.

Кључне речи: предлог *од*, контекст исказа, коришћење/некоришћење предлога *од*.

У Речнику 2007 набројани су, не само врло компетентно, него и врло детаљно, случајеви у којима говорни представници савременог стандардног српског употребљавају предлог *од*. Тако је и у Речнику САНУ. У излагању које следи настојаћу да, као што је већ у наслову овог рада најављено, подведем под фокус пажње неке информативне околности чијим је постојањем такође условљено коришћење, односно некоришћење, тога предлога, а на које, у стручној литератури, досада није било осврта.

Излагање отпочињем разматрањем тога како шири контекстуални оквири исказа у којем је отелотворен предлог *од* утичу на његов избор као обавештајног средства.

Ако је, на пример, посреди разговор између неке дате особе *X*, која од своје мајке очекује писмо, и неке дате особе *У*, којој је, из некаквих ранијих разговора, очекивање таквог писма познато, онда вест о његовом коначном приспећу може бити формулисана на следећих неколико начина – или *Сћишло њисмо!*, или *Сћишло ми њено њисмо!*, или *Сћишло ми мајчино њисмо!*, или *Сћишло ми њисмо од мајке!* Уколико, међутим, такво писмо није било очекивано, или бар особа *У* није знала да га особа *X* очекује, онда вест о његовом приспећу обавезно бива саопштена оствареношћу конструкције с предлогом *од*: *Сћишло ми њисмо од мајке*.

Догађа се да конструкција са *од* буде придодата неком именичком називу ради обелодањивања оних постојећих околности које чине да фокусирана

појава, на коју тај назив примењујемо, његову примену у потпуности заслужује.

Узмимо, примера ради, да је реч о именичким лексемама *баба* и *џоросијас*.

Рекавши, рецимо, за неку женску особу: *Она је баба од сџо џодина*, а за неког мушкарца: *Он је џоросијас од ѓреко два мейџра*, ми смо, у ствари, датом конструкцијом са *од*, изнели образложење тога што „њу“ називамо *бабом*, а „његу“ *џоросијасом*; јер – нити може женска особа бити друго шта до *баба* ако је већ напунила сто година, нити је мушко чељаде шта друго до *горостас* уколико стасом својим достиже висину од преко два метра. У оба случаја уместо конструкције са *од* могуће је употребити одговарајућу реченицу квалификативног карактера са *која*, односно *који*; уп. *Баба која је сџара сџо џодина*, *Горосијас који је висок ѓреко два мейџра*.

Кад су посредни објекти који су изграђени зато да би их људи насељавали, онда се конструкцијом са *од* износи податак о саставу тих објеката – уп. *Село од џеџи кућа*, *Сџан од ѓри собе* и сл. Ту је смерано формулисање датог стања ствари могуће постићи искључиво одговарајућом релативном реченицом: *Село које има џеџи кућа*, *Сџан који има ѓри собе*.

Још једно од битних питања које је досада доследно мимоилазила пажња истраживача српских језичких факата гласи: у којим случајевима није, а у којим случајевима јесте неопходно при помену предлога *од* поменути и њему обавештајно директно супротстављени лексичко-граматички елемент, а то је предлог *до*!

Прилажем, овом приликом, ово што следи као мој одговор на то тако доследно мимоилажено питање.

У приликама кад је изговорена с предлогом *од*, лексема којом именује-мо какав просторни ентитет мора, осим предлога *од*, имати уз себе и предлог *до*, да би добила одговарајући информативни садржај. Тако је, рецимо, информативно несадржајан исказ: *Плакала је неџрекидно од Беоџрада*, за разлику од исказа: *Плакала је неџрекидно од Беоџрада до Земуна* и сл. Уколико, међутим, нису посредни никакви просторни ентитети, поменути исказна ограничавања не важе – уп. *Од јуџрос џлаче неџрекидно*, *Плакала је неџрекидно од Беоџрада до Новоџ Сада* и сл.

О улози предлога *од* у граматикализовању српског језика имало би се још много тога рећи. Говорење о тим фактима остављам, међутим, за неку другу прилику. Ово што је досад речено прилажем као почетни истраживачки корак у осветљавању те улоге.

Литература

Речник 2007: *Речник срџскоџа језика*, Матица српска, Нови Сад 2007.

Речник САНУ: *Речник срџскохрвајскоџ књижевноџ и народноџ језика*, XVI, Српска академија наука и уметности, Београд 2001.

Резюме

Милка Ивич

О НЕКОТОРЫХ, ДО СИХ ПОР НЕРАССМАТРИВАЕМЫХ
ИНФОРМАТИВНЫХ КРИТЕРИЕВ, ОТ КОТОРЫХ ЗАВИСИТ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ / НЕИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРЕДЛОГА *од*

В настоящей работе автор показывает, как более широкий контекст высказывания оказывает влияние на выбор предлога *од* в функции информативного средства. Приводятся также случаи, когда при помощи конструкции с предлогом *од* высказываются различные квалификативные обстоятельства; рассматриваются также случаи, когда не нужно и случаи, когда необходимо при употреблении предлога *од* употребить и предлога *до*.

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

О ИСКАЗНИМ МОГУЋНОСТИМА СРПСКОГ ИЗРАЗА *БОЛ БОЛУЈЕ* У XX ВЕКУ

Ауторка радом указује на стабилност израза *бол болује*, с једне стране, и разлика и промена у лексичком систему на примерима исказних могућности деривата лексеме *бол* у српском језику до шездесетих година XX века и на преласку из XX у XXI век, с друге стране. Ове се опсервације темеље на основу увида у језичко стање које нуде Речник САНУ и *Речник српскога језика* МС из 2007. године.

Кључне речи: израз *бол болује*, српски језик, значење.

Постојање (и дан данас често цитираног!) стиха „Бол болује, ником не казује“ подстакло ме је да се упустим у проблематику најављену насловом овог рада.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који је, као књига II, објављен 1962. године (у Београду), не само што није пропустио да објасни смисао исказне датости *бол болује*, већ је заинтересованима обезбедио, својом садржином, и спознају тога које су све речи, тих раних шездесетих година XX века, својим изговарањем будиле у свести говорних представника стандардног српског, упућеност у неке неминовне појмовне релације.

Ево шта све, упознавањем са садржином поменутог речника, сазнајемо.

Израз *бол болује* је народни израз; употребљаваће га онај који „пати због неузвраћене љубави“.

Именицом *бол* исказиве су различите појмовне датости. Она је, пре свега, прикладан назив за „непријатан осећај због повреде или поремећаја у организму; осећај физичке патње, исп. бољетица“. Осим тога, њоме се, у датом случају, на видик спознаје износи податак о томе да је посредни „непријатно душевно осећање, душевна патња; туга, жалост“, односно „чезња, носталгија“.

Тада се говорило, сазнајемо из речничког текста за који су нам приковане „спознајне очи“ и ово:

болџина: „покр. 1. в. болест (1а). 2. мед. нар. сифилис.“

болџинак: „нар. 1. у хипокористичном значењу: болест. 2. фиг. туга, жалост.“

болмајџи: „покр. обраћати се некоме речју 'болан'.“

болница: „болесница (1).“

болница: „установа за стручно лечење болесника.“

болњава: „в. болешљив (1).“

болно: „прил. 1. на начин који изазива физички бол. 2. на начин који одаје или изазива душевну патњу; тужно.“

болдовајти: „1. (од нечега, на нечем, с нечег, нешто) бити болестан, б. бити заражен гљивицама, бити покварен. 2. фиг. патити, тужити.“

Прегледом речничке грађе изложене у Речнику 2007 сазнајемо да израз *бол болује* још увек није изобичајен; њега ће изговорити онај ко „пати због неузвраћене љубави“.

А што се тиче свих осталих, претходно наведених, исказних датости, оне се не помињу као постојеће, са изузетком израза *болно* и израза *боловајти*.

болно: „1. изазивајући физички бол, осећајући физички бол, са болом: ~ ранити; ~ застењати. фиг. изазивајући душевни бол; тужно, сетно, меланхолично: ~ одјекнути.“

боловајти: „1. а. бити болестан: ~ од туберкулозе; б. проводити време на боловању: ~ код куће. 2. фиг. осећати душевни бол, тугу, патњу; туговати.“

Српски ће граматичари бити дужни да, после читања овог рада, у своје стручне задатке уброје и проучавање тога који су се говорници представници стандардног српског, у време када је овај рад писан, а то су мајски дани 2010. године, служили изразом *бол болује*, приписујући при том лексеми *боловајти* оно значење које за њу везује Речник 2007.

Литература

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, II, Српска академија наука и уметности, Београд 1962.

Речник 2007: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад 2007.

Резюме

Милка Ивич

О ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЯХ СЕРБСКОГО ВЫРАЖЕНИЯ *БОЛ БОЛУЈЕ*

В данной работе автор указывает на стабильность, выражения *бол болује*, с одной стороны, и различий изменений в лексической системе на премерах выразительных возможностей дериватов лексики бол в сербском языке до шестидесятых лет XX, а также на рубеже XX–XXI вв., с другой стороны, данные наблюдения основываются на языковом материале, имеющемся в *Словаре САНУ* и в *Словаре сербского языка* Матицы сербской появившемся в 2007. году.

МИЛАН ШИПКА
(Српско Сарајево)

ГЕМИНАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду указује се на бројне примере изговора и писања удвојених говорних елемената, најчешће гласова (самогласника и сугласника) у нашем језику. Тој појави, поготово са општеусвојеним лингвистичким термином *геминација*, којим се означава у другим језицима, у нас се не обраћа довољна пажња, иако има доста разлога који упућују на потребу темељитијег бављења геминацијом у српском језичком стандарду, пре свега с ортоепског и с ортографског становишта. Овде се детаљно анализирају примери геминираних гласова у творби домаћих речи и однос према геминатама у речима страног порекла приликом њиховог преузимања у српски језички стандард.

Кључне речи: геминација, удвајање гласова, ортоегија, ортографија, језички стандард.

Термин *геминација*, као ознака одређене фонетске и фонолошке појаве у лингвистици и њено граматичко објашњење и правописно регулисање, у нашим граматикама и ортографским приручницима савременог стандардног језика, а тако је, уз један једини изузетак (Пецо—Станојчић 1972), и у осталим језичким приручницима, уопште се не употребљава, чак ни кад се поједини случајеви који би се морали подвести под тај појам и обрађују. Белић 1950: 61 има једно поглавље (XI) под насловом *О удвајању сугласника*, и то опет без употребе термина *геминација*. То, у ствари, и није поглавље, него кратак ставак, који у целини гласи: „140. — Удвојени сугласник пише се само у једном случају: када се суперлативно *ј* наводи пред речју која почиње сугласником *ј*: *најјачи*, *најјуначнији* и сл.“. Уз овај Белићев изузетак, који обухвата само један пример од многих који у нас постоје и у говору и у писању, могло би се закључити као да та појава нема никакве везе са српским језиком, него припада тамо неким другим језицима (арапском, на пример). Минуциознија анализа српског усменог и писменог језичког израза, па и обрада одговарајућих примера у нашим језичким нормативима, иако без употребе тога термина, показује, међутим, да ипак није тако. То најбоље потврђују аутори *Енциклопедијског лексикона „Мозаик знања“*, први том *Српскохрватски језик* (у редакцији А. Пеце и Ж. Станојчића), где се, за разлику од осталих наших језичких приручника, даје објашњење појмова *геминација* и *гемината*, које је вредно да се цитира, не само зато што је у нашој лингвистичкој литератури ретко него и због концизности и корисних додатних објашњења, како их ми не бисмо морали понављати. Ту је, уз изостављање неколико у нашем раду датих примера из страних језика, којима се, и то

баш кад се ради о гласовним геминатама, ове одреднице углавном и илуструју, на стр. 100 речено:

„**GEMINACIJA** (lat. *geminare* – podvostručivati), udvajanje, reprodukcija (obično glasova)...; ponavljanje, udvostručavanje cele reči, ili pojedinih slogova, obično korena ili prvog dela korena – kao način obrazovanja reči, naročito onomatopejskih (*av-av, ku-ku, tu-tu, kokodakati, ljuľjuškati, kukurikati*). Geminacija je karakteristična za dečji govor: *pa-pa, di-di* itd. Udvajanje reči u srpskohrvatskom jeziku služi i kao stilsko sredstvo za ekspresivnije izražavanje, tako da se npr. ponavljanjem prideva i priloga izražava pojačavanje. (Magla je bila *gusta, gusta*; Lepo si to uradio. *Krasno, krasno*; – a ponavljanjem glagola ističe se trajnost radnje: *Govorio sam mu i govorio, ne vredi. Ti samo plačeš, plačeš*)“.

И одмах затим:

„**GEMINATA**, udvojeni suglasnik, koji se izgovara sa malom pauzom, predikom između prvog i drugog dela, što pri izgovoru daje utisak dveju naizmeničnih artikulacija, npr. u franc. *immense*, nem. *Kommen*“.

Овде се на геминацију у српском језику скреће пажња, пре свега са ортоепског и ортографског становишта, и то почев од ширег разјашњавања тог појма до анализе примера те појаве у српском језику и њеног нормативног регулисања.

1.1. У великом *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Рикарда Симеона (1969) под одредницом **geminacija** дат је прво преглед термина којима се та појава означава у латинском: *geminatio, reduplicatio, duplicatio*, и још шест европских језика – руском: удвоєние, гемина́ция, немачком: *Geminatio, (Ver)doppelung, Reduplizierung, Reduplication*, енглеском: *geminatio, reduplication*, француском: *gémination, redoublement, reduplication*, италијанском: *geminazione* и шпанском: *geminación*. Већина тих термина, као што су удвоєние, (*Ver*)*doppelung, Reduplizierung, Reduplication, redoublement, reduplication*, па и онај основни и најчешћи – *геминација* (у разним ортографским варијацијама наведених језика), што потиче од латинског *geminus* близанац, већ и сами по себи јасно упућују на то о каквој се појави ради – о удвајању или удвоstručавању. Иза тога следе шира објашњења, која та удвоstručавања потврђују у различитим видовима и разним језицима, па делимично и у нашем. Ту су, уз опште констатације, и бројни цитати из релевантних лингвистичких извора. О геминацији уопште речено је да се она „среће у писму и у изговору“, а „razlikuje se geminacija: 1. suglasnika, 2. samoglasnika, 3. riječi“; – „osobito udvostručavanje suglasnika“. И даље: „U alfabetskom pismu geminacija se obično označava dvostrukim suglasnikom. (Npr. dvostruki 't' u talijanskoj riječi 'atto', ili dvostruko 'u' u finskoj riječi 'kuusi'). U govoru geminacija dovodi do produženja glasa ili do perioda potpunog zatvora prije oslobađanja eksplozivnog glasa *pg*. U fonologiji to je reduplikacija suglasnika, – v. *geminata*. Potječe pak: 1. ili iz asimilacije dvaju različitih suglasnika, npr. t. *lètto < lectus*; 2. ili od susreta istih suglasnika u tvorbi riječi, npr. t. *innato < in + nato*, usp. hs. najjači; 3. ili zbog brzog izgovora radi veće izražajnosti; takva je npr. franc. silabična geminacija *bèbète, fille* itd. Prve dvije zovu se *organske* ili *prirodne geminacije*, a treća *značenjska* ili *ekspresivna geminacija* (*spr*). Podvostručenje vokala upotrebljava se katkada za označavanje njegove dužine (njem. Meer) *mz, spr; geminacija* se često zove i ponavljanje jedne riječi *hr,*

tj. iteracija*; u poetici je to vrsta fonetične figure ('podudaranje jednakih riječi i izreka različnim načinom namještenih'), erizeuksa* (Phoebamomon, Herodijan) z.“ (Skok 1969 I: 388).

/, *Астериск уз овај и друге помињане термине овде, према објашњењу самога аутора, Р. Симеона, значи „neologizme i individualne nazive, izraze (ili takve koje употребљава samo jedan pisac ili samo nekoliko pisaca)“./

И термин *geminata*, који се такође објашњава у *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva*, важан је за потпуно разумевање геминације у српском језику. Ту је речено да је то „geminiran ili udvojen suglasnik, dvostruki*, udvostručeni, podvostručeni, udvojeni s. rč: опćenito u fonologiji: dvostruki ili produženi suglasnik (X jednoslovni ili kratki s.) spr; udvojeni suglasnik“, али и „podjela jednoga suglasnika na dva sloga, npr. lat. lip-pus hr“. Важна је и напомена да је геминирани сугласник „izgovoren jednim napinjanjem* i jednim opuštanjem*, dok mu je držanje* dvostruko duže š“ (ib.), што је на други начин већ речено у приручнику Пецо–Станојчић 1972: 100.

1.2. О удвајању сугласника у писменом тексту могло би се још понешто рећи, али то се односи углавном на правописни карактер удвајања, као у већ наведеном примеру подвостручења самогласника (нем. Meer) где се подвостручењем самогласника означава дуги изговор (једнога). У неким језицима то је само правописни сигнал да се претходни слог изговара кратко (нпр. у немачком: Wasser /vaser/ вода), супротно тзв. „немом х“, које се не изговара, него само упућује на дужину претходног слога (нпр. нем. zehn /ce:n/ десет и сл.), па тај случај нема директне везе с геминацијом о којој се овде говори, поготово не с геминацијом у српском језику, где се удвајање сугласника не користи као правописни знак за изговор претходних вокала, као што немамо ни „немо х“ као ознаку дужине претходног вокала, односно слога... Стога то можемо занемарити. Међу изворима које Симеон помиње и цитира и иначе се, као што се може видети по скраћеним ознакама, налази се само један наш: z (L. Zima, *Figure u našet narodnom pjesništvu*, JAZU, Zagreb, 1980), и то баш онај који се односи на гласовне фигуре у песништву, чиме се ми овде нећемо бавити тако да на основу дефиниција које је дао Симеон, а које ће бити сажете у следећој тачки, имамо добру основу за расправу о теми која је предмет наше анализе.

1.3. На основу свега што садрже информације које је скупии Симеон, о геминацији и геминатама могло би се, укратко, рећи следеће:

Геминација је удвајање (подвостручивање, редупликација) говорних елемената: гласова (самогласника и сугласника), или, ређе, слогова и речи, а *геминате* су ти удвојени елементи (према лат. *geminus* близанац). Геминате се изговарају и читају на више начина: 1) као један продужени самогласник (уп. нем. Meer /me:r/) или 2) продужени сугласник „izgovoren jednim napinjanjem* i jednim opuštanjem*, dok mu je držanje* dvostruko duže š“ (в. т. 1.1, крај другог пасуса); 3) као два посебна самогласника (нпр. лат. *coordinatio* /ko-ordinacio/ координација); 4) као један сугласник, где је то само правописни сигнал, као у нем. Wasser, с двоструком функцијом: а. означавања краткоће претходног слога (испред удвојеног сугласника), као у примерима: Ratte /rate/ пацов, али Ra-

tem /Ra:te/ пата – zusammen /cu:zamen/ заједно, али Samen /za:men/ семе – Kenner /ken:er/ познавалац, али jener /je:ner/ онај и сл.

и **b.** упућивања на начин читања у интервокалном положају: /с/, а не /з/, јер се у овом другом случају пише једно *s* (уп. нпр. Düsseldorf /diseldorf/, али Diesel /di:zel/). Тако је не само у немачком него и у неким другим језицима (латинском или италијанском, нпр.). Они који то не знају, име познате италијанске банке и банковног конзорцијума Intesa изговарају „интеса“ (са *c*), уместо „интеза“ (са *z*), као и у италијанском.

2. У дефиницијама које даје Симеон 1969 (у т. 1.1) поменут је само један наш пример геминације (*најјачи*), исто, дакле, као код већ цитираног Белића 1950 под насловом **О удвајању сугласника**. То, наравно, није довољно за потпуније сагледавање те појаве у српском језику, јер је она знатно раширенија, а и специфичнија, па је стога потребно указати на све видове у којима се код нас јавља.

2.1. Самогласничке геминате (два иста самогласника један до другог) јављају се систематски у нашим речима искључиво у сложеницама: **а.** на крају префиксалног морфема и основне речи, као у примерима: *јџочим*, *јџообарајџи*, *јџоодваљивајџи*, *јџодрајџи*, *јџоошћирајџи*, *јџоошћилаћивајџи* и сл. или **в.** на крају прве и почетку друге просте речи у споју: *једнообразан*, *једнообразношћ*, *једноок*, *народноослободилачки* и сл. И у речима страног порекла, приликом њиховог преузимања, самогласничке геминате (настале на исти начин као и у нас) редовно се задржавају. Тако онда пишемо: *коојерајџија*, *кдојерајџијиван*, *коојерајџијвнџи*, *координајџија*, *коордџинајџиор*, *координајџије*, *кдордџинајџини* (систем), *коордџинџирајџи*, *коојџирајџија*, *коојџирајџи*, *коојџирајџе*, *одлоџ*, *оодлоџија*, *одлошкџи*, *одлџи*, *одлџијски*, *зоодлоџија*, *зоодлоџ*, *зоодлошкџи* итд. (овде се, наравно, не убрајају просте речи, као што је нпр. енглески израз *pool* /pu:l/, које се транскрибују према изговору удвојених самогласника у језику даваоцу, у овом случају: *јџл* – у нас углавном прихваћено као термин у значењу „удруживање медија, агенција за штампу и сличних установа у циљу заједничког информисања“).

2.1.1. Разлог задржавању самогласничких гемината, тј. удвојених самогласника у наведеним сложеницама, што се иначе у нашем језику противи тежњи укидању хијата (зева) ради лакшег изговора, семантичке је природе. И у изговору и у писменом тексту, наиме, потребно је сачувати неокрњену гласовну структуру обају делова сложенице да би се у комуникацији потпуно пренело њихово значење, јер. нпр. *јџочим*, *длоџ* уместо *јџоочим*, *одлоџ* и сл. сасвим би замутило значење тих сложеница, па би било тешко разабрати о чему је реч. Поготово се та разлика осећа између глагола *јџоодваљивајџи* и *јџоодваљивајџи*, који сваки за себе значе сасвим нешто друго: *јџоодваљивати* (редом одваљивати више дасака или проштаца у огради и сл.), а *јџоодваљивајџи* (подметати коме нешто). Ту је вокалска гемината као диференцијални семантички знак неизоставна.

2.1.2. За разлику од сугласничких гемината, два се суседна самогласника изговарају као два оделита гласа, па кад их већ називамо „близаницима“, могли бисмо рећи да су то „одвојени близанци“, не само семантички (јер их раздваја семантичка пауза) него и физички (изговарају се, чују, а и бележе, као

два иста, али посебна гласа): *п̄дочим* /п̄д-очим/, *п̄одрати* /по-драти/, *п̄одоштри* /по-дштри/, *п̄оошйлаћивати* /по-отплаћивати/, *једнообразан* /једно-образан/, *једнообразнџи* /једно-образнџи/, *једнок* /једно-ок/, *народноослободилачки* /народно-ослободилачки/, *кооперација* /ко-операција/, *кдоперишван* /кд-операшван/, *кооперативност* /ко-оперативност/, *координација* /ко-ординација/, *координатор* /ко-ординатор/, *координате* /ко-ординате/, *кдордишнџи* /кд-ординатнџи/ (систем), *координирани* /ко-ординирани/, *кооперација* /ко-операција/, *кооператив* /ко-оператив/, *кооператив* /ко-оператив/, *оолог* /о-олог/, *оологија* /о-ологија/, *олошки* /о-олошки/, *оолит* /о-олит/, *оолитски* /о-олитски/, *зоологија* /зо-ологија/, *зоолог* /зо-олог/, *зоолошки* /зо-олошки/.

2.1.3. У нашим сложеницама овога типа ретко се кад греша при писању. Понекад се само може чути или прочитати *једнообразан*, *једнообразност* уместо *једнообразан*, *једнообразност*, али у осталим наведеним речима тешко да ће ко од изворних говорника српског језика погрешити. Насупрот томе, у изговору и писању страних сложеница (вероватно, због мање „транспарентности“ њихових саставних делова) грешке су веома честе, па се готово редовито у језику слабије језички образованих говорника српског језика сусреће: *коперанџи*, *коперација*, *кдоперишван*, *коперишванџи*, *кордиација*, *кордишнџи*, *кордишнџи*, *кдордишнџи* (систем), *зоологија*, *зоолошки* (врт) итд. (све с једним о, дугим или кратким), уместо правилног: *кооперанџи*, *кооперација*, *кдоперишван*, *кооперишванџи*, *координација*, *координатор*, *координате*, *кдордишнџи* (систем), *зоологија*, *зоолошки* (врт) и сл. Због тога је потребно све такве речи унети у наше граматичке и правописне приручнике с ознаком њиховог правилног изговора и писања и упозорењем на грешке које се ту јављају у пракси.

2.1.4. Као што је већ речено, ово вреди за сложенице у којима се вокалске геминате налазе на граници префиксалног морфема и основне речи или на месту спајања двеју речи у једну (где се налази семантичка пауза), али не и у простим речима, где у српском језику нема такве једнообразности (да не кажем „једнообразности“, како многи ову реч погрешно изговарају и пишу), па се у пракси јављају честа колебања. Тако је, на пример, назив за познату оријенталну послатицу *рахай-локум* у српском говорном изразу (и у свакодневном језику, али и у језичком стандарду) уобичајен у облику без х: *рајилук*. Тако је, у загради, забележено и у *Turcizmima u srpskohrvatskom jeziku*, уз *rahat-łokum*, коме се облику, као изворном, стављањем на прво место у одредници изван заграде, даје предност (Шкалаћ 1965: 529). У истом извору облик *ratluk* стоји у загради и уз одредницу *rahatluk* („zadovoljstvo, spokojstvo, udobnost, bezbrižnost“, ib.), мада би овде било боље да се остави гемината: *рајилук*, ако ни због чега другог, а оно због разликовања од кулинарског термина *рајилук* (*рахай-локум*). У сваком случају *рајилук* би морао бити означен као дијалектизам (према стандардном *рахайилук*), док би облику *рајилук* (са значењем кулинарског термина) требало признати стандарднојезичку вредност, макар и с напоменом да је тако уобичајено, или, још боље, уз потпуно једнакост с обликом *рахай-локум*, или чак с предношћу над тим обликом, због готово потпуног превладавања у српској говорној и стандарднојезичкој пракси, изузев муслиманских средина. Правопис 1960 у речничком делу даје равноправно *рајилук* и *рахай-локум*, мада их не доводи у везу, а *рахайилук* бележи са х, што је добро решење, без обзира на то што Шкалаћ 1965, како смо видели, бележи *ratluk*

и у том значењу. Шкаљић је, међутим, дескриптивног, а не нормативног карактера, па се у оваквим случајевима не треба на њега ни ослањати. Зато су састављачи Правописа 1960 потпуно у праву, не само у овом него и у многим другим нормативним решењима. У актуелном *Правопису српскога језика* МС 1993 о томе се, нажалост, не може наћи ништа.

Шкаљић уз главну одредницу *māhala* бележи у загради и два лика те речи без *x* (с геминатом: *māala* и сажето: *māla*), обоје изван српског језичког стандарда. Ово друго налази се у топонимима: *Јајићан-мала* или, чешће, *Јајићан-мала* (насеље у Београду), *Џићан-мала* или *мала* (у више србијанских градова), па би се у саставу тих имена, али само у оквиру њих, јер властита имена имају посебан статус у стандардном језику, тај облик могао прихватити, као што се прихвата *Марииндвор* или *Бембаша* уместо *Маријин двор* и *Бенибаша* – изв. тур. „главна брана“ (у Сарајеву) и сл. Правопис 1993: 411 добро упозорава: „махала (не мала)“, али је уз то требало додати на одговарајућем месту и уобичајено *Јајићан-мала* или *мала*, као што су то учинили састављачи Правописа 1960: 355, где уз одредницу *јатган*, стоји: „*јатган-мала* (у Београду)“.

Све ово показује да се вокалске геминате не јављају у простим речима, него само у сложеницама, и то на граници префиксалног морфема и основне речи или споју двеју речи у једну, па то треба регулисати ортоепским и ортографским нормама. То не значи да не треба нормирати и начин писања овде узгред споменутих простих речи, јер ту, како смо видели има доста колебања и неусаглашености и у пракси и у нашим нормативима.

2.2. Сугласничке геминате у сложеницама много су чешће у српском језику него вокалске, а разликују се од њих и изговором, и начином настанка, па и бележења у писменом тексту. Осим тога, овде се јавља и проблем преузимања страних речи, посебно оријентализама, с изворним геминатама у корену, па ћемо се стога морати задржати на анализи три посебна случаја, и са ортоепског и са ортографског становишта.

2.2.1. Према ортографским (а и још неформулисаним, бар не посебно, ортоепским) правилима о губљењу сугласника у српском језику, два иста сугласника не могу стајати један до другог. Ако се у творби речи, **а.** директно или **в.** након извршених гласовних промена, деси да се два иста сугласника нађу један до другог, један се од њих губи, или, како стоји у Правопису 1960: 66, „у изговору се своде на један глас, који се тако, као један, и пише...“. По томе се, значи, правилно изговара и пише:

а. безакоње (< *беззакоње* < *без+закоње*), **одељити** (< *оддељити* < *од + дељити*), **одужити** (< *оддужити* < *од + дужити*), **руски** (< *русски* < *рус + ски*);

в. исийнији (< *иссийнији* < *изсийнији* < *из + сийнији*) – с претходно извршеним једначењем по звучности, **ражеситији** (< *ражжеситији* < *разжеситији* < *раз + жеситији*) – где удвајају, а затим и губљењу сугласника, претходи једначење по месту творбе, **ишарити** (< *ишшарити* < *исшарити* < *изшарити* < *из + шарити*) – с обе те промене, које доводе до удвајања, а потом и губљења једног од удвојених сугласника.

То би значило да у творби оваквих сложеница, па и изведеница (као што су нпр. *руски*, *џруски* и сл.) нема гемината, јер се оне, и кад се створе у ланцу

гласовних промена, на граници коренског и суфиксалног морфема укидају према датом основном правилу о губљењу сугласника у српском језику.

То ипак није тако у свим речима овога типа. Постоје одређена одступања, и то, како стоји у Правопису МС 1993: 150, „у случајевима у којима би упрошћавање сугласничке групе нарушавало смисаону јасност и мотивисаност“, а тако је нормирано и образложено правописним нормама о губљењу сугласника и у другим правописним приручницима и граматицама српског језика. Најкраће и најпотпуније образложење (укључујући и разлоге таквог одступања), можемо наћи у Правопису 1960, где је у наставку цитираног основног правила о губљењу сугласника речено следеће:

„Одступања од свођења двају сугласника на један може бити у сложеним речима у којима се први део завршава оним истим сугласником којим почиње други њен део. Када би испуштање једног од тих сугласника довело до нејасноће или тежег разумевања дотичне речи, пишемо удвојене сугласнике:

у суперлативу придева који почињу сугласником *j*:

најјачи, најједрији, најјаснији, најјужнији, најједностивнији;

у другим сложеницама као што су:

надруштивени, нузарада, предржавни (предржавни период), *поддјалекаји, две четрдесетипрећине* (^{2/43})“ (ib.).

Овове треба додати: под 1) и суперлативе прилога с иницијалним словом *j*: *најјаче, најјасније, најјужније, најједностивније* (али и других таквих придева: *најјезровијији, најјефитији, најјоунастији, најјединственији* и одговарајућих прилога: *најјезровијије, најјефитије, најјоунастије, најјединственије* и сл.), а под 2) именице и придеве као што су *нузанимање, ваннаставни, надруштивени, предрломски, трансибирски, поддјалекаји*. Тако би требало писати и *оддеретиији*: *оддеретиији* (у другом значењу), а не онако како је дато у РМС, као и бројеве када се (у поштанским упутницама или уплатницама и другим финансијским документима, супротно актуелним правописним нормама, пишу састављено из оправданих разлога: да би се спречило могуће додавање, на пример: динара 1.233 (словима: једнахиља-двестотинетридесеттри), што је особина административног стила, који се такође мора узимати у обзир приликом нормирања. Уз ово треба напоменути да именице као што је *четрдесетипрећина*, овде дата у оквиру разломка *две четрдесетипрећине* (^{2/43}), није једина која се тако пише, па би требало нормирати као самосталне речи и *двадесетипрећина, тридесетипрећина, четрдесетипрећина, педесетипрећина, шездесетипрећина, седамдесетипрећина, осамдесетипрећина и деведесетипрећина*; неке од њих треба навести као примере у правилима, а све у речничком делу, што у Правопису МС 1993 није никако учињено, у Правопису 1960 није дато целовито и на одговарајући начин, а у Правописном речнику с правописно-граматичким саветником унесено је тек у друго издање (Шипка 2010), након ове елаборације.

2.2.1.1. Разлози за задржавање консонантских гемината у наведеним примерима исти су као и код вокалских, а то је потреба да се и у изговору и у писменом тексту сачува неокрњена гласовна структура обеју речи како би се у комуникацији потпуно и јасно пренело њихово значење, јер. нпр. *најјачи, најједрији, најјаснији, најјужнији, најјоунастији*, или *надруштивени, поддјалекаји, нузарада* и сл. замутило би значење тих сложеница, а у неким би случајевима

било тешко разабрати о чему је реч: *надрушћивени* би се могло схватити да се односи на нешто што је „на друштву“, а не „над друштвом“. Још је карактеристичнији пример *одћерейћиии > оћћерейћиии* (с једначењем по звучности које се не бележи у писању), што значи: „делимично растеретити“, док облик с једним *ћи*: *оћерейћиии* значи „набацити терет на некога или нешто“. Стога ту има разлога за геминацију */оћћ:ерейћиии/*. Тамо где такве опасности нема, геминате се поништавају губљењем сугласника, као у примерима (датим у т. 2.2.1. и 2.2.2).

2.2.1.2. И овде, као и код вокалских, геминате се означавају и у изговору и у писању. У писању с два иста слова један до другог, а у изговору друкчије него код вокалских, где се два суседна самогласника изговарају као два оделита гласа, због чега смо их описно назвали „одвојеним близанцима“ (в. горе у т. 2.1.2). Следећи исту метафорику, могли бисмо рећи да су консонантске геминате „спојени близанци“, јер се не изговарају као два оделита гласа један до другог: *нај-јачи*, *ван-настћавни* и сл., него као један продужен истакнутији глас, па га стога обележавамо друкчије: *нај:ачи*, *нај:ужнији*, *нај:едностћавнији*, *нуз:арада*, *ван:астћавни*, *двадесетћ:рећина* итд.

2.2.1.3. У бележењу консонантских гемината (наравно, тамо где им је по правилу место) најчешће се грешу у облицима суперлатива, где се изоставља једно *ј* (*најјачи*, *најуужнији*, *наједрији* уместо *најјачи*, *најуужнији*, *најједрији*), па је уз сваки придев у речничком делу правописних приручника потребно, уз остале морфолошке и правописне податке, унети и правилне облике суперлатива, али и све сложенице које на граници префиксалног и коренског морфема имају консонантске геминате (*наддрушћивени*, *ћоддијалекаћи*, *нуззарада*, *нуз-занимање*, *ваннастћавни* итд.).

2.2.1.4. Консонантске геминате које настају на овај начин нису карактеристичне за наше просте речи, у вези с тим нема колебања као код вокалских гемината (в. горе у т. 2.1.4), па нема потребе да о њима овде расправљамо нити да се препоручује њихово уношење у правописне и граматичке приручнике српског језика. Транскрипција страних простих речи с геминатама посебан је проблем, о коме ће бити речи нешто касније (в. т. 2.2.3).

2.2.2. Друго правило о губљењу сугласника којим се укидају консонантске геминате у простим речима, а задржавају у сложеницама на границама префиксалних и коренских морфема, овај пут само у изговору, а не и у писању, формулисано је прегледно и јасно, с изузецима (који нас посебно занимају), у Правопису 1960: 67, па ћемо га цитирати у целини ради касније анализе. Ту је, у т. 83, речено следеће:

„а) Сугласници *д* и *ћи* губе се у изговору испред сливених сугласника *ц*, *ч*, *ћ*, *ђ* и *м* (зато што ови у првом делу своје садрже елементе гласова *д* и *ћи*), па треба писати: *ћубици* (а не *ћубићици*), *добци* (а не *добићици*), *изузеци* (а не *изузећици*), *оца* и *оче* (а не *оћца* и *оћче*), *ћочеци* (а не *ћочетћици*), *ћреци* (а не *ћредци* или *ћрећици*), *суци* и *суца* (а не *судци* и *судца*), *бурмуција* (а не *бурмућиција* или *бурмућиција*).

б) Од испуштања *д* и *ћи* испред сливених сугласника *ц*, *ч*, *ћ*, *ђ* и *м* одступа се у властитим именима и од њих изведеним придевима када чувањем праскавих зубних сугласника треба да се истакне разлика према неком другом

сличном имену, или да се избегне претерана промена облика дотичне речи. То одступање имамо у овим случајевима:

1) Сугласник *д* може се писати, нпр., у презимену *Кадчић* и придеву *Кадчићев* (за разлику од *Качић* и *Качићев*), у зависним падежима од имена *Забрдац* – *Забрдаца*, *Забрдицу* или од *Брџудац* (место у Истри) – из *Брџудца*.

2) Сугласник *ѿ* пише се у речима сложеним с префиксом који се завршава гласом *д* ако реч почиње било којим сливеним сугласником:

оѿћушнуѿи (*одћушнуѿи*), *оѿѿеѿиѿи* (*одѿеѿиѿи*), *ѿоѿѿениѿи* (*ѿодѿѿениѿи*), а не *оћушнуѿи*, *оѿеѿиѿи*, *ѿоѿениѿи*, јер ове речи нешто друго значе“.

2.2.2.1. Овде се, у ствари, сликовито речено, ради о „скривеним геминатама“, тј. о удвојеним сугласницима од којих се један „крије“ у сливеном гласу и чини први од његових елемената (*ѿ* је, наиме, сливено од *ѿс*, *ч* од *ѿш*, *ћ* од *ѿи* и *мекоџ с’*, *ђ* од *д* и *мекоџ з’*, а *ѿ* од *дѿж*, како се у латиници и пише: *dž*). Стога би се дато правило могло формулисати и овако:

„Два иста сугласника, уз нормиране изузетке, не могу стајати један до другог ни кад се један од њих налази у сливеном сугласнику. Тако се сугласници *д* и *ѿ* губе испред сливених сугласника *ѿ*, *ч*, *ћ*, *ѿ* и *ђ*, у којима се налазе:

а. *оѿѿац* – *оѿѿца* → *оѿа*, *задаѿѿак* – *задаѿѿѿи* → *задаѿѿи*, *ѿредак*, *ѿредка* > *ѿреѿѿка* – *ѿреѿѿѿи* → *ѿреѿѿи*; тако и: *меѿѿак* – *меѿѿи*, *леѿѿак* – *леѿѿи*, *ѿодаѿѿак* – *ѿодаѿѿи*, *оѿѿѿадак* → *оѿѿѿѿи*, *радиѿѿи* – *радиѿѿѿи* → *радиѿѿи* и сл.

б. *симиѿѿ* + *ѿиѿа* > *симиѿѿѿиѿа* > *симиѿѿѿиѿа* → *симиѿѿиѿа* (тур. пекар), *бурмуѿѿ* + *ѿиѿа* > *бурмуѿѿѿиѿа* > *бурмуѿѿѿиѿа* → *бурмуѿѿиѿа*;

с. алтернативно: *ѿриѿѿовеѿѿка* → *ѿриѿѿовеѿѿи* и *ѿриѿѿовеѿѿѿи* (ијек. *ѿриѿѿѿовеѿѿѿи* и *ѿриѿѿѿовеѿѿѿѿи*), *заѿѿонеѿѿка* → *заѿѿонеѿѿи* и *заѿѿонеѿѿѿи*, *биѿѿѿка* → *биѿѿѿи* и *биѿѿѿѿи*.

Као што показују дати примери (*ѿредак* – *ѿреѿѿи*, *симиѿѿиѿа* од *симиѿѿѿи* и *бурмуѿѿиѿа* од *бурмуѿѿѿи*), кад се *ѿи* и *д* нађу испред сливених сугласника различите звучности, прво се једначе, а онда губе, јер се у њима садрже као први елемент (*ѿ* је, као што већ знамо, сливено од *ѿс*, а *ѿ* од *дѿж*, како се у латиници и пише: *dž*), па кад се сливени разложе на елементе: *ѿс* и *дѿж*, два иста сугласника, практично, долазе један до другог: *задаѿѿи(ѿс)ѿи* → *задаѿѿи*, *симиѿѿи(дѿж)ѿа* → *симиѿѿиѿа*, што по општем правилу доводи до губљења једног од удвојених сугласника (у овом случају онога који није везан у сливеном гласу)“.

2.2.2.2. Ово правило, како показује цитирана одредба Правописа 1960, има изузетака, па уз предложено формулацију треба додати:

„Сугласници *д* и *ѿ* ипак се пишу испред сливних, дакле као ’скривене геминате’, у два случаја.

1) у сложеницама на граници префиксалног морфема и основне речи: *оѿѿеѿѿиѿи* и (ијек. *оѿѿѿѿеѿѿиѿи*), *оѿѿеѿѿиѿи*, *оѿѿѿушнуѿи*, *надѿѿѿиѿѿиѿи* (надмашити у цилитању, тј. бацању цилита, копља) и

2) у неким властитим именима као што је *Кадчић* (за разлику од *Качић*) и сл.“.

2.2.2.3. Разлоге овим одступањима истакли су већ састављачи Правописа 1960. Ти су разлози, као и у свим другим случајевима где се стварају и

задржавају геминате, семантичке нарави, тј. где „чувањем праскавих зубних сугласника треба да се истакне разлика према неком другом сличном имену, или да се избегне претерана промена облика дотичне речи“, па се зато пише „*оѣићушнѣиѣи* (*одћушнѣиѣи*), *оѣиѣиѣиѣиѣи* (*одѣиѣиѣиѣи*), *ѣиѣиѣиѣиѣи* (*ѣиѣиѣиѣиѣи*), а не *оћушнѣиѣи*, *оѣиѣиѣиѣи*, *ѣиѣиѣиѣиѣи*, јер ове речи нешто друго значе“. Још је уочљивија разлика између ликова *оѣиѣиѣиѣиѣи* и *оѣиѣиѣиѣиѣи*, што у писменом тексту без акцентуације може изазвати недоумице, па би и то требало узети као пример.

Кад се имају на уму изнесени разлози одступања од губљења сугласника *ѣи* и *ѣи* испред сливених у којима се садрже као први сливени елемент, не само у сложеницама на граници префиксалног и коренског морфема него и у изведеницама (као што су наведена имена *Кадчић*, *Брѣудац* – *Брѣудца* и *Забрдац* – *Забрѣдца*), више је него чудно што се неки лингвисти опирају укључивању међу те изузетке и имена *Градац* – *Граѣдца*, кад тај пример убедљивије него мање позната имена *Кадчић*, *Брѣудац* – *Брѣудца* и *Забрдац* – *Забрѣдца* одговара разлозима задржавања „скривених гемината“, које овде имају изразиту фонолошку (дакле, диференцијалносемантичку функцију), па се тако и у писаном тексту и у изговору разликује је ли неко био у Граѣдцу /граѣц:/ или у Граѣцу /граѣц:/ (у Аустрији). Заиста може да збуни кад се прочита да је Милован Глишић рођен у Граѣцу (а то је име села код Ваљева, а не главни град Штајерске, у Аустрији). Правопис МС 1993 не каже о томе ништа, Правопис 1960 у речничком делу бележи само „Граѣдц (геогр.)“, дакле без облика у промени, који су исцрпно дати код апелатива: „*граѣдц*, граѣца, мн. граѣци, ген граѣдѣцѣ; *Граѣдц* (геогр.)“ (стр. 244). Чак и код датих апелатива у неким облицима, тачније у целој множини, осим генитива, кад се напише онако како захтевају правописне норме 1960, тешко је закључити о чему је ту реч, шта значи: „граѣци“, „граѣцима“ и сл. Стога обоје (и географско име *Граѣдц* и апелатив *граѣдц*) треба нормирати као примере одступања од губљења сугласника *ѣи* и *ѣи* испред сливених, дакле: *Граѣдц* – *Граѣдца*, *Граѣдцу* и *граѣдцѣ* – *граѣдца*, *граѣдцу*, мн. *граѣдци*, *граѣдѣцѣ*, *граѣдѣцима*, а уз то још и *Подѣградѣци* (ради чувања етимологије: село „под градом“, у Поткозарју), без обзира на то што се ни наш поуздани језички саветник није определио за то логично решење, па даје само општу информацију:

„Граѣдц: предложено је да се мења Граѣдца, Граѣдцу, по аналогији с примерима задржавања *ѣи* које даје П 60 (Забрѣдца, Брѣудца) и ради разликовања од имена Граѣц (у Аустрији). Други стручњаци сматрају да је правилно само Граѣдц – Граѣца, Граѣцу (као *судац*, *суѣца* и сл.)“ (Клајн 2009: 49–50).

2.2.2.4. Овај вид консонантске геминације (са тзв. „скривеним геминатама“, без удвојених слова у писању, али јасно изражене у изговору) специфичност је српског језика, који Симеон 1969 не бележи. Ту, поред осталог, стоји: „У алфаветском писму геминација се обично означава двоstrukим сугласником“, што је илустровано примерима из италијанског и финског (у овом другом језику са удвојеним самогласницима, а не сугласницима). У нас није увек тако, па је потребно и то имати на уму, поготово што и „скривене геминате“, како је већ речено, имају фонолошку (диференцијалносемантичку) вредност и утичу на утврђивање правописних норми, у овом случају изузетака од губљења сугласника *ѣи* и *ѣи* испред сливених сугласника.

2.2.3. С ортографског (па и ортоепског) становишта потребно је размотрити и однос према геминатама у речима страног порекла (најчешће ори-

јенталних, али и других) приликом њиховог преузимања из језика даваоца у српски језик. Ово утолико пре што наши правописни приручници (ни онај заједнички из 1960, ни актуелни српски из 1993) нису посветили томе потребну пажњу. Шкаљић 1965 не може нам у томе помоћи, јер, како је већ речено, то је речник дескриптивног, а не нормативног карактера, а уз то је, управо у бележењу апелатива и имена оријенталног порекла са изворним геминатама крајње недоследан. Тако на стр. 67 тога речника стоји: „*Abdùlāh (Abdùllāh) Avdùlāh*“ (различито, без геминате и с геминатом), а на стр. 555: „*Sejfùlāh*“ (само с једним l), иако и једно и друго име у своме другом делу има изворну реч *Allah*, с удвојеним ll, која се у истом извору објашњава овако: „*Ālāh, Alāha i Ālah, Ālāha, za-pravo Āllah m (ar.) Bog*“. Име *Muhàmed*, са бројним хипокористичима, бележи без изворних гемината, као и *Nurùdin*, где се такође у језику даваоца (турском), с даљом етимологијом из арапског) налази гемината: *Nuruddin* („светло вере“). Тако је и у апелативима, чак и онима из сакралне исламске сфере, где се у последње време осећа тежња ка изворном писању с геминатама, у Шкаљића 1965 нема доследности. Он бележи: „*dženáza (džennáza)*“, али „*dženàze-nàmāz*“ (238), као и „*džènet*“, „*džènettija*“ (ib.), „*džehènem (džèènem)*“, „*dèhenèmlija*“, „*džehènemtaš*“ (235) итд., све без изворних гемината.

Судећи по стандарднојезичкој пракси и ретким речима и именима оријенталног порекла у нашим стандарднојезичким приручницима, Шкаљић је следио већ утврђени узус да се у нас у транскрипцији страних речи геминате не преузимају, него се уместо њих пише једноструки словни знак. То би требало формулисати и као правило, уз дозвољена одступања у сакралним исламским текстовима (обично писаним латиницом), и то само кад се ради о именима и апелативима из сакралне сфере. Тако би се разликовало *Muham-med alejhi selam* („божји посланик“) и *Мухамед/Muhamed* – обично име у наших муслимана. И у *Abecednom pregledu ličnih imena* на крају књиге (Шкаљић 1965: 659–662), укључујући и ауторово *Abdulah*, нема ниједног имена с геминатама, а тако је и у пракси међу самим муслиманима и у изговору и у писању, незваничном и званичном (у изводима из матичних књига рођених), па је то разлог више да се та и слична имена, као и апелативи, не само из оријенталних језика него и из других (нпр. *Taso* према итал. *Tasso*, или *Атли* према енгл. *Atlee*), преносе у српски језик без гемината.

2.2.4. Геминате се у изговору јављају у нашем језику и између речи у акценатским целинама, када се прва реч завршава истим гласом којим почиње друга, на пример: из *Зворника* /из:ворни́ка/, уз *замерке* /уз:амерке/, од *турских* /от:урских/ (времена), под *трачницама* /пот:рачницама/, с претходном променом по звучности *д* у *џ*, али се та промена, као ни геминате у изговору, не означавају у писаном тексту, јер се ради о две лексема с размаком, а у нас се све гласовне промене, па и појаве као што је стварање гемината, региструју при писању само у оквиру једне речи, а не и између њих у акценатској целини. Стога овај вид геминације није важан са ортографског, али јесте с ортоепског становишта, па га треба имати на уму при темељитој обради и изради основа ортоепије српског језика. Добар подстицај за то може се наћи у расправи *Prilog ortoepiji hrvatskosrpskog književnog jezika* (Силић 1971: 5–20), где се, на више места, указује и на однос ортоепије и ортографије, па је у том смислу геминација у изговору, као фонолошки карактеристична појава, важна и за фонолошки, па и морфонолошки правопис, какав је наш.

У српском језику постоје и остала удвостручавања језичких елемената: **силабичка** (као у примерима „*зуббоља, зџмомбран, мркокошци* (црнци), *мекџџорка* (бундева)“, јер би „губљењем једног од два узастопна истоветна слога ... ове речи добиле облике који не би јасно означавали одговарајуће појмове, па су зато и познате само у наведеним облицима“, док се у осталим речима, где такве опасности нема, под утицајем хаплоглогије, изговара и пише „*орденосац* (од *орденоносац*), *орденоша* (од *орденоноша*), *од јџвог* (м. *јововоџ*) лишћа, *блаџовџе* (од *блаџџовџе*, т. ј. смиреност)“ (Стевановић 1964: 96), као и **лексичка** (понављање истих речи), што припада поетици, где је то једно од стилских изражајних средстава, па се тиме, иако и то Симеон 1969 убраја у геминате (у ширем смислу), овде нећемо бавити.

3. На основу изложене анализе, на крају треба истаћи неколико важних чињеница, посебно са ортоепског и ортографског становишта.

3.1. И поред занемаривања и одсуства у нашим стандарднојезичким приручницима (граматикама и правописима) термина *џеминација* којим се појава о којој је овде реч обележава, она у савременом српском језику постоји, и то у свим видовима у којима се иначе појављује. Заступљена је, и у усменом и писменом говору: најчешће, **самогласничка** и **сугласничка** – ова друга у два вида, од којих је један, онај други (в. горе т. 2.2.2), карактеристичан управо за наш језик, јер се испољава у усменом говору, а у писменом на специфичан начин, и, ређе **силабичка** и **лексичка**.

3.2. Све врсте гемината у српском језику имају фонолошку (тј. диференцијалносемантичку) функцију, па су као такве веома важне у писменом и усменом изражавању, јер утичу на јасно и правилно преношење порука у језичкој комуникацији. То је већ довољан разлог да им се посвети неопходна пажња.

3.3. Геминате у српском језику везане су углавном за одступања од одређених фонетских појава: укидања хијата (код самогласничких), губљења сугласника (код сугласничких) или хаплоглогије (код силабичких). Стога њихово уочавање у живом говору и прихватање као критеријума нормирања (укључујући и транскрипцију страних речи) може бити од значаја за усавршавање система наших ортоепских, ортографских и граматичких норми, а самим тим и употпуњавања и осавремењивања наших стандарднојезичких норматива.

3.4. Због свега тога геминацију као појаву у српском језику треба и даље систематски проучавати, укључити у нормативистичке активности, а саме термине *џеминација* и *џеминате* укључити у нашу лингвистичку терминологију, не само на општем теоретском плану него и у националној нормативистици, па и педагошкој пракси, у настави српског језика у школама, где је, уз граматику и правопис, више пажње потребно посветити и ортоепаји као основи правилнога усменог изражавања. Ради тога је израда основа ортоепаје српског језика и практичних приручника из те области један од приоритетних задатака наше науке о језику и прека потреба језичке праксе.

Литература

- Клајн 2009: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, десето издање, Нови Сад: Прометеј.
 Пецо–Станојчић 1972: *Enciklopedijski leksikon „Mozaik znanja“*, I, *Srpskohrvatski jezik* (redaktori dr Asim Peco i Živojin Stanojčić), Beograd: Interpres.

- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (израдила Правописна комисија), Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- Правопис МС 1993: *Правопис српскога језика, I. Правила и њихови основи II. Рјечник уз правопис* (приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Маго Пижурица), Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Силић 1971: Josip Silić, *Prilog ortopediji hrvatskosrpskog književnog jezika, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, III/3 (1970/71), Banjaluka: Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti BiH.
- Симеон I–II 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I (A–O), II (P–Ž), Zagreb: Matica hrvatska.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички сисџтеми и књижевнојезичка норма), I, Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научно дело.
- Шипка ²2010: Милан Шипка, *Правописни речник српског језика са правописно-граматичким саветником*, друго, поправљено и допуњено издање, Нови Сад: Прометеј.
- Шкаљић 1965: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

S u m m a r y

Milan Šipka

GEMINATION IN SERBIAN

The author addresses a phenomenon of gemination in Serbian. The following three forms of this phenomenon are treated in this paper: 1) the superlative degree of the adjectives with an initial “j” sound, e. g., *najjači /naj:ačil*, *najjednostavniji /naj:ednostavnijil*, 2) some compound words on the border between the prefix and root morpheme, where the “t” sound is eliminated in front of the affricates but it is maintained in writing, e. g.: *potcijeniti /poc:ijeniti/*, *otčepiti /oč:epiti/*, *otčušnuti /oč:ušnutil*, and 3) some proper names and other words of Middle Eastern origin, but only in sacral language, e. g., *Muhammed /Muham:ed/* a. s., *džennet /džen:et/*, *džehennem /džehen:em/*, etc.

МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О МОРФОЛОШКИМ И СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИМ
ОСОБЕНОСТИМА ПАР(ОВ)А ГЛАГОЛА
(-)ЖИВ(Ј)ЕТИ : (-)ЖИВИТИ*

У раду се разматра дистрибуција суфикса *-(j)ејџи* и *-ијџи* код глагола мотивисаних придевом *живе* у зависности од њихове семантике и прелазности, са посебним освртом на нормативне препоруке. На основу стања у језичкој пракси и типова прелазности код ових глагола покушава се објаснити неутралисање формалне опозиције између непрелазних медијалних и прелазних активних глагола у корист суфикса *-(j)ејџи* у пару *ожив(ј)ејџи* 'постати жив' : *оживџијџи* 'учинити живим', што је супротно тенденцији у савременом српском језику да се непрелазни медијални глаголи мотивисани придевом јављају са суфиксом *-ијџи* уместо са *-(j)ејџи*.

Кључне речи: *-(j)ејџи*, *-ијџи*, глаголи, медијалност, фактитивност.

0. У скоро свим нормативним и граматичким приручницима (Белић 1950, Вуковић 1949, П 1960, П 1993, Пш 1997, Клајн 2002, Клајн 2003, СЈП, Маретић 1933, Стевановић 1964 итд.), као и дескриптивним речницима српског језика (РСА, РМС, РСЈ), инсистира се на очувању формалне дистинкције код глагола изведених од придева суфиксима *-(j)ејџи* и *-ијџи*, јер су ови суфикси носиоци различитих синтаксичких и семантичких информација. Док се суфиксом *-(j)ејџи* творе непрелазни медијални глаголи са значењем 'поста(ј)ати онаквим што значи придев у основи', у споју придевске основе и суфикса *-ијџи* настају прелазни активни глаголи са значењем '(у)чинити нешто онаквим што значи придев у основи', нпр., *црнејџи/црњејџи* : *црнејџијџи*. Међутим, због морфолошке подударности у облику презента (*црнејџм* : *црнејџм*), у облику мушког рода једине радног глаголског придева у ијекавским говорима (*црнејџо* : *црнејџо*), али и због бројности глагола на *-ијџи*,¹ долази до интерференције међу овим суфиксима и њихове неправилне дистрибуције, најчешће у корист суфикса *-ијџи* и код непрелазних

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 148009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Глаголи на *-ијџи*, *-јџи* су више од петнаест пута бројнији од глагола на *-(j)ејџи*, *-јџи* (Пешикан 1963–1964: 260).

медијалних глагола, као *лабáвйићи*, *òмáйорйићи*, *òсйáрийићи* итд.² С друге стране, иако у ретким случајевима, језичка пракса је показала и раширеност суфикса *-(j)ейи* уместо суфикса *-ићи* код прелазних активних глагола, нпр.: *ожíвейи* (некога, нешто), *залúдейи*, *ослéйейи*, *разбéснейи* и још понегде.³

0.1. Предмет наше анализе су глаголи на *-(j)ейи* и *-ићи* мотивисани придевом *жив*, односно нормативни статус морфолошких варијанти и њихове семантичко-синтаксичке вредности. На ову групу глагола се нарочито осврћемо јер наша грађа указује на то да се само одређени типови прелазности и значења код ових глагола лексикализују, тј. исказују посебним суфиксом, односно лексемом, па се само са одређеним префиксима јављају (или би, према граматичким правилима, требало да се јаве) семантичко-синтаксички супротстављени парови са суфиксима *-(j)ейи* и *-ићи*. Насупрот томе, грађа показује да се формална неутрализација тамо где постоји семантичко-синтаксичка опозиција врши у корист суфикса *-(j)ейи* код прелазних активних глагола, што представља одступање од тенденције да се непрелазни медијални глаголи мотивисани придевима формално изједначавају са прелазним активним глаголима са суфиксом *-ићи*. Објашњење ове појаве потражићемо сагледавањем морфолошких и синтаксичко-семантичких реализација свих префиксалних варијанти глагола мотивисаних придевом *жив* са суфиксима *-(j)ейи* и *-ићи*.

0.2. Наш корпус, с једне стране, чине нормативни приручници и речници, како би се што прецизније утврдио инвентар глагола са суфиксима *-(j)ейи* и *-ићи* мотивисаних придевом *жив*, а, с друге стране, примери потврђени у речницима⁴ и другим штампаним изворима (књижевним делима, новинама итд.), како би се установило стање у језичкој пракси.

0.3. Прегледом грађе може се утврдити да се глаголи који у основи имају придев *жив* двојако понашају.

1. Прву групу глагола чине они глаголи код којих мотивни придев *жив* у спрези са суфиксима *-(j)ейи* и *-ићи* (и одговарајућим префиксима) чини парове глагола супротстављене на семантичко-синтаксичкој разини. Код њих се колебања у употреби суфикса јављају у више праваца. С једне стране, у пракси срећемо варијанте на *-ићи* за непрелазне медијалне, а, с друге стране, све учесталије, варијанте на *-(j)ейи* за прелазне активне глаголе. У зависности од глаголског рода и семантике, у нашој нормативној литератури и дескриптивној лексикографији различитим лексемама сматрају се глаголи *жív(j)ейи* и *жívи-ићи*, *ожív(j)ейи* и *ожívићи*, *пóжív(j)ейи* и *пóжívићи*, *пóрожív(j)ейи* и *пóрожívићи*. Међутим, језичка пракса не потврђује остваривање ове дистинкције на формалном плану, првенствено за пар *ожív(j)ейи* – *ожívићи*. Код осталих глагола не може се пратити формално изражавање односа између непрелазних медијалних и прелазних активних глагола, јер се ова друга семантичко-синтаксичка реализација ретко среће.

² На ову је појаву у савременом српском језику указано је у више радова, као у: Московљевић 1933: 18–21, Николић 1976: 319, Рашовић 1977: 297–304.

³ Осим код глагола мотивисаних придевом, овакав вид нарушавања нормe срећемо и код немотивисаних глагола, па, с једне стране, наилазимо на *болíла* уместо *болела*, *желиће* уместо *желеће*, *шíдеићи* уместо *шíдејићи* и сл., а, с друге, истина ређе, на *элумела* уместо *элумила*, *чињейи* уместо *чинији* итд.

⁴ За примере из РСА в. скраћенице извора у XVII тому, а из РСМ у I тому.

1.1. Како Клајн (2003: 337) наводи, глагол *жив(ј)еџи* се не осећа више изведеним од придева, па се приближава немотивисаним. Наиме, он има врло развијену полисемантичку структуру (в. РСА, РМС и РСЈ), чије су семантичке реализације настале трансформацијама од основног значења 'бити жив', у коме се види творбена мотивација. Овај се глагол углавном реализује као непрелазни медијални, тако да су варијанте *живиџи*, *живила* и сл. нестандартне, како истиче нормативна литература. Вуковић 1949, П 1993 и Пш 1997 наводе форму *жив(ј)еџи* и упозоравају на то да је неправилно употребљавати варијанте *живиџи*, *живила*. П 1960 доноси само *жив(ј)еџи*, као и РСЈ, док у РМС наилазимо на одредницу *живиџи*, али као на некњижевну варијанту глагола *жив(ј)еџи*. Наш корпус показује да је суфикс *-(ј)еџи* стабилан за непрелазне медијалне глаголе:

Ми од њега *живејџи* не моремо (НП Вук 4, 485, РСА). Некада сам мислио да бих био у стању ожени се кухарицом, *живеџи* с њоме о кори суха хлеба (Лаз. Л. 3, 6, ГрРСА). Ми смо *живејели* у љубави (Мат. 13, 227, РСА). По године *живејели* су заједно крај мора (Тип. 4, 14, ГрРСА). А како су *живеле* попадије, тако су лепо *живели* и попови међу собом (Срем. 11, 22, РСА). И онда ... она прича о њиховом чифчији деда-Вељку, за кога се причало да је са свима снајама *живео* (Станк. Б., 202). Госпођа ће *живеџи*, још толико колико је *живела* (Уск., 115). Нису *живели* на пољу (Јов. С., 11). *Живела* слобода! (Петр. В. 2, 23, РСА). *Живејели* су сами (Селим., 45). Још у бару док су *живејели* ... стриц је изгубио јединца сина (Лал. 8, 59, ГрРСА). Осетио сам кајање што сам све, за шта сам стварно *живео*, препустио бризи других (Пек. Б., 40). Повици „*живео* говорник“ ... заглушили су његове последње речи (Киш Д., 11). Уопште се не може *живеџи* (Михаил. Д., 126). За ту њиву сам *живео* (Марков М., 28). Он није *живео* у кући (Павић, 7). Ферика је тако *живео* прилично далеко од људи (Огњ., 43). Сами Лајковчани су ... *живели* на штацији (Марк. Бели, 55). *Живео* је у 4. веку пре Христа (Вел. Д., 85). Неће још дуго *живеџи* (Павк. В., 185). Имена убица су различита, пошто је људски век „кратак“ да би један убица *живео* двеста година (Ков. Душ., 40). У мојој улици су *живели* баба и деда (Н-Г, 56).

1.1.1. Нестандардне варијанте на *-иџи* налазимо код старијих војвођанских писаца и код ијекавских писаца:

Она ће тек да почне *живиџи*, а ја сам већ иживио (Суб. Ј., Даница 1860, 276, РСА, под иживити). „Ура! *Живио!*“ (Змај 1, 229, РСА). Зар они, који су *живили* као браћа, да се сад побију око једне ђевојке (Тор. С. 2, 119, ГрРСА). Па што оно веле: нити може *живиџи* ни умријети (И., 123).

1.1.2. На паралелну употребу стандардних и нестандартних варијанти наилазимо код више писаца, код старијих екавских и код ијекавских писаца уопште узев. Поједини писци, као Кочић, Андрић, Лубарда, Мићић-Димовска, опредељивањем за ову варијанту често карактеришу своје јунаке, што показују примери:

Кућа Пантића поче опет *живеџи* својим животом (Весел. 3, 134, ГрРСА). *Живеће* тај сто година! (И. 18, 422, РСА) : Знаш ... да ћемо *живиџи* као голубови! (И., РМС).

У њој [књижи] пише: кад се ко родио, колико ће *живјејџи* (Коч. 5, 54, г. ј. (= говор јунака), ГрРСА). *Живјело* се у то вријеме ... једрим животом (И., 309) : *Живиће* к'о бубрег у лоју (И., 49, г. ј.). Да Бог да ... нит' могла *живиџи*, ни умријети! (И., 59, г. ј.).

Зауоставили су се на једној ... кући ... у којој су одувек одседали и *живели* дубровачки трговци (Андрић 5, 19, ГрРСА). После свега, остане сам, сваки пут са јасним сазнањем да се овако не може *живејџи* (И., 155) : Стогине година смо *живили* без тих консула (И., 10, г. ј.⁵). Како сте *живили* да сте *живили*, сад вам ваља *живиџи* са консулом (И.).

Она је *живела* бедно (Црњ., 18). *Живео* свечар (И., 40). Други су викали: „*Живео!* Геније...“ (И., 54) : *Живио* Полит Десанчић (И., 147).

Живјејџи се мора (Њоп., 125). Па је дјевојчица *живјела* код свога стрица (И., 130) : Боље је и 'вако нег' о тежаклуку *живиџи* (И. 1, 25, РСА).

Тада се ријешим да опишем како *живјела* и мрла лоза Кулака (Лубарда В. 3, 78, ГрРСА) : *Живила* Хрватска (И., 118, г. ј.).

Сад је *живела* до задушница (Мићић Д. М., 184). „*Живео* Черњајев!“, „*Живела* браћа Руси!“ (И., 136) : Орило се „*Живио!* *Живио!*“ (И., 77).

1.1.3. Прелазни активни глагол 'чинити некога/нешто живим' веома је редак. Белић 1950 напомиње да треба разликовати *жив(ј)ејџи*, *живџим* од *живиџи*, *живџим* 'чинити кога живим', нарочито код сложених глагола. У РСА наилазимо на одредницу *жив(ј)ејџи*, поред које стоји да је *живиџи* некњижевно (па се и такве потврде наводе у оквиру тог речничког чланка), али и на одредницу *живиџи* за прелазни активни глагол. Међутим, у нашој грађи нису потврђени морфолошки индикативни примери.

1.1.4. Насупрот томе, значење 'одржавати у животу (у изражавању жеље)', у коме се овај глагол реализује као прелазни, у РСА налазимо у оквиру полисемантичке структуре глагола *живејџи*. Ова семантичка реализација је маркирана квалификатором дијал. и упућује се на глагол *живиџи*:

Бог те *живео!* (Весел. 6, 240, РСА). Брука кућу и сироту Миону, свету жену, *живео* је Бог, у парампарчад сецка секирацијом (Радић Д. 5, 8, РСА).

1.1.5. Такође, независно од прелазног глагола *живиџи* 'чинити живим, одржавати у животу', који бележи РСА, у нашој грађи се нашао глагол *живејџи* који се синтаксички реализује као прелазан, али се на семантичком плану њиме не исказује фактитивност. На неисправност овакве употребе ове лексеме (нарочито у колокацији са именицом *живојџи*) упозорава и Ђупић (2002: 91–92). Према нашој грађи, видимо да је таква употреба актуална и у савременом језику, као и у текстовима из XIX и с почетка XX века:

Има-л само једна цура, / Што је вредна љуба бити, / Мени ће се поверити – / *Живејџемо* свет (Змај 1, 23, ГрРСА). Блоа је *живео* оно што је писао (Сек. 4, 4, РСА). Живот треба *живејџи* (Ђур. 4, 183, РСА). *Живео* је свој мали паразитски живот (Киш Д., 154). Фехер Ферика је ... *живео* свој једноставни, али узбудљив живот (Огњ., 44). Симонида и ја ...

⁵ На морфоностилистички значај оваквих ијекавицама у екавском тексту указао је Ж. Стапојчић (1967: 53).

живеле смо, исту горку судбину (Ненад. Д. 1, 35, ГрРСА). Богданова по-мајка је беспоштедно *живела* своју јаву (Петр. Гор., 100). Такву је славу *живео* мало који песник (И., 227). Живот је ... настављање онога што су раније *живели* (Вел. Д., 87). Годинама је *живео* неки случајни живот (Вел. Д., 137). Чини ми се да смо заправо сви *живели* тај један трилер (Булић В., Глас 2009, 4013/9).

1.2. Правописни приручници Белић 1950, Вуковић 1949 и П 1960 праве разлику између *ожив(ј)еићи* 'постати жив' и *оживити* 'учинити живим'. На очувању ове дистинкције инсистирао је и Б. Клаић у своме чланку средином прошлог века (1953: 28–30). Међутим, да се у језичком осећању савремених говорника та дистинкција неутралише, сведоче П 1993 и Пш 1997, у којима се каже да *ожив(ј)еићи* може значити и 'постати жив' и 'учинити живим', а *оживити* само 'учинити живим'. То истиче Клајн 2002, позивајући се на мишљење М. Стевановића да глагол *ожив(ј)еићи* треба признати и у прелазној употреби (Стевановић 1964: 583). Овакав став износи и СЈП и Клајн (2003: 338). У РСА се код одреднице *ожив(ј)еићи* варијанта *оживити* обележава као некњижевна, а примери прелазних глагола на *-(ј)еићи* наводе се као издвојена семантичка реализација која је оквалификована као некњижевна и упућују се на *-ићи*. И обрнуто, код прелазног активног глагола *оживити* једно од значења у коме се овај глагол употребљава као непрелазни медијални квалификује се као некњижевно и упућује на *ожив(ј)еићи*. Ове одреднице имамо и у РМС и РСЈ, само што се у њима значење у коме се глагол *ожив(ј)еићи* реализује као прелазни активни глагол не маркира као нестандардно. У грађи налазимо следеће потврде за непрелазни медијални глагол са суфиксом *-(ј)еићи*:

Кад цар и његов доглавник опазе да је он *оживео*, рече доглавник цару: „Тај ће сад још више знати него што је знао, јер је био мртав па опет *оживео*“ (НПр Вук, 88, ГрРСА). Кад челе – што су овај восак носиле – *оживеле* – онда и ти, бољо! (Весел. 3, 140, ГрРСА). Као да му очи мало *оживеше* (Лаз. Л. 3, 257, ГрРСА). Њега [адвоката] селјаци познадоше. Као да *оживеше* (Доман. 6, 363, РСА). *Оживеје* мили снови (Коч. 5, 9, ГрРСА). Изгледа као да је гробље *оживело* (Уск., 187). Талија опет *оживе* (Срем. 14, 33, РСА). Све *оживело* новим ... животом (Ранк. С. 2, 230, РСА). *Оживеше* поља и дубраве неме (Ил. В. 2, 62, РСА). Као да се поново роди и *оживе*, тако силно викну (Станк. Б., 124). *Оживеше* земље, мора (Дис 1, 47, РСА). Пристаје да умре да би он *оживео* (Поп. П. 2, 112, РСА). Госпојинска и Вазнесенска црква *оживеле* (Сек. 10, 117, РСА). *Оживеје* штала од цијука и писка (Ћон. Ј. 4, 178, РСА). Логор је наједном *оживео* (Јак. С. 5, 252, РСА). У неко доба разговор [је] још више *оживео* због придошлица (Радић Д. 6, 252, РСА). Био је *оживео* великим полетом рад (Гавр. С. 1, 5, РСА). *Оживела* је на зиду слика (Макс. Д. 5, 30, РСА). Београдске продавнице текстила поново су *оживеле* (Пол. 1958, 16284/7, РСА). Очи јој *оживеле* (Рист. Мил. 1, 43, РСА). Њена смеђа коса је *оживела* (Андрић 5, 240, ГрРСА). Те сенке *оживеше* (Црњ., 83). Људи су *оживјели* (Селим., 397). Скровити ћошко-ви *оживјели* су шапатам (Ћоп., 116). Потребно је да се добро нагледамо заробљеника док бисмо *оживјели* (Јал. 8, 224, ГрРСА). Пре подне улице су *оживеле* (Поп. Мирос., 120). *Оживеће* празна, некорисна шума (Ненад. Д. 1, 191, ГрРСА). Мртви ће у дан онај *оживеићи* (Марк. Бели,

166). Шпорет с двоспратном рерном би *оживео* (Мићић Д. М., 104). *Оживеле* су границе из снова (Јос.-Вишњ., 100). Овенуле влати *оживеле* свуда по горњем дворишту (Петр. Гор., 217). Пред очима су ми *оживели* поза, поглед и расположење коња (Пан. И., 352).

1.2.1. У старијим текстовима налазимо нестандардне варијанте за непрелазне медијалне глаголе са суфиксом *-ићи*, а код Шапчанина и примере паралелне употребе ових двају суфикса:

Двојица људи ... бјеху његова два брата, која исти овај час *оживише* (НПр Чајк., 196, РСА). Производна снага Србије ... би тек *оживила* кад би жељезницом отворила пут на егејско море (СЛ 1880, 43/2, РСА). Страх и брига у жупанима ... већма *оживила* (Хаџ. 4, 112, РСА). Сећања у мени *оживише* силином пролећног обнављања (Петр. Е. 2, 48, РСА).

Песмице ће ваше *оживићи* (Шапч. 5, 16) : Стока *оживела* на пропланцима (И. 11, 351, РСА).

1.2.2. За прелазни активни глагол *оживити* 'учинити живим' примере смо, осим последњег, нашли само у речнику. То су примери из XIX и с почетка XX века. Форму глагола у Великићевом примеру сматрамо резултатом лекторске бриге о језику:

Теодосије је успео ... створити читаву школу следбеника, који *оживише* књижевну радњу (Симић С., ПГл 1892, 17, РСА). Он је ... *оживио* занате и трговину (Зеч. Мил. 2, 256, РСА). Војнички лекари ... *оживили* га сасвим (СН 1935, 14, РСА). Тај рад треба *оживићи* (Ђерић М., Разв. 1938, 198, РСА). Није свеједно да ли таква реч усамљено чами у некаквом речнику или ју је својим духом *оживио* писац (Белић 14, 311, РСА). Заједничко исправљање *оживиће* целу учioniцу (Мамузић И., НЈ 7, 180, РСА). Није важно само усавршавати језик већ потпуно *оживићи* једну фикцију (Вел. Д., 189).

1.2.3. Насупрот ранијим ставовима нормативиста, у нашој грађи нашао се велики број примера, од XIX века до данашњих дана, којима се илуструје употреба глагола *ожив(ј)ећи* као прелазног активног глагола:

Алексу прилично *оживе* средина (Весел. 6, 256, РСА). Груни спевима у којима ћеш *оживећи* разволе (Нов., Кост. Мил. 1, 222, ГрРСА). Дјетињарије *оживјеше* малу, таванску позорницу (Војн. И. 10, 41, РСА). У старо време, кад би човек умро, Бог би га, после годину дана, опет *оживео* (Ђорђ. Т. 14, 13, РСА). Цело то друштво и стање треба *оживећи* да би се он [Љубомир Недић] како треба схватио (Поп. П., Нен. Љ. 26, III, РСА). Нека лекарска животиња била је у оно време *оживела* катранљиву воду као добар лек (Симић Ж. I, 15, РСА). Читав културни Ниш *оживеће* неке успомене (Пол. 1951, 13938/4, РСА). Овде би се могло нарочито удружење основати за живинарство, што би не мало *оживело* ово место (Сав. М. 4, 54, РСА). Из тог мучног стања извукла ме мржња. *Оживјела* ме и усталила (Селим., 196). Међу трговцима је ракија *оживела* разговор (Андрић 5, 464, ГрРСА). Овај сусрет два свијета пробуди ми и *оживје* заборављене мисли (Јал. 8, 213, ГрРСА). Његово прису-

ство јој *оживе* бол (Минд. 3., 347). Она је *оживела* приче о исељавању Јевреја из Нове Паланке (Поп. Мирос., 279). Покушавам да ... његово срце сместим у мртво тело ноћи како бих је *оживео* (Киш Д., 185). Али је, једноставно, *оживео* на час неке приче (Марк. Бели, 125). Оптуженица је теретила цариградског професора и његове следбенике ... да су *оживели* заблуде старих паганских философа (Павић, 147). *Оживећемо* добру домаћу музику (Глас 2006, 2963/20). *Оживео* православне свецe у центру Загреба (И. 2007, 3134/27). То је *оживело* успомене ратних другова (И. 2008, 3587/17). Топле боје ... *оживеће* ваш љубавни живот (И. 2008, 3636/21). Инцидент у остружничком тунелу *оживео* предлог покојног Ненада Богдановића (И. 2009, 3977/1). Када је Гилгамеш умро, Енкиду је био страховито ојађен. Толико да је сишао у подземни свет не би ли нашао траву бесмртности и *оживео* свога пријатеља (Блиц жена 2009, 30. новембар – 6. децембар, 263/5). Тада ће лексикографска дефиниција *оживећии* многа запретана значења (Радов. М., 106). Вуна *оживела* виле (ВН 23. јул 2001, 23).

1.3. Белић 1950 за глагол *ѡожив(ј)ећии* у значењу 'живјети једно време' истиче да га треба разликовати од *ѡоживѡићии*, *ѡоживѡим* 'одржати некога у животу', што издаваја и П 1960. ПШ 1997 наводи само *ѡожив(ј)ећии*. РМС уважава препоруке тадашњег правописа, те има одредницу са суфиксом *-(ј)ећии* за непрелазни медијални и одредницу са суфиксом *-ићии* за прелазни активни глагол, са одговарајућим потврдама. Такође се и у РСЈ формализује ова семантичко-синтаксичка опозиција паронимима *ѡоживећии* и *ѡоживѡићии*.

1.3.1. За непрелазни глагол нашле су се следеће потврде са суфиксом *-(ј)ећии*:

Пошто је у Београду подуже *ѡоживео*, он је успео (Груј. С. 1, 63, ГрРСА). Требало би дуже тамо *ѡоживећии* (Мил. М. Ђ. 23, 148, ГрРСА). Што ти не би *ѡоживео* царски (Весел. 17, 19, ГрСА). Мујо с Џегвом *ѡоживе* у Стени много лета (Шапч. 12, 201, ГрРСА). Да је *ѡоживео* ... постао би човек на гласу (Мил. В. 4, 116, ГрРСА). Јадно моје дете, што не *ѡоживе* (Вуч. 1, 200, ГрРСА). Штета је што није *ѡоживео* још две године (Пуп. 1, 325, ГрРСА). Стари *ѡоживе* још неколико година (Кнеж. Р. 1, 40, ГрРСА). Он *ѡоживје* (Десн. 4, 42, ГрРСА). Мислим на покољења предака, што на извору Мораче *ѡоживјеше* (Бећировић К., Раск. 27, 70, ГрРСА). *Пооживео* би сто година (Ков. Душ. 1, 204, ГрРСА). Не верујем да је то могуће, већ само зато што сам дуже *ѡоживео* на овом свету (Поп. Мирос., 45). Саме су се парије потајно смејале ... сматрајући да ће тако лепшије *ѡоживећии* (Марк. Бели, 23). Могао је још толико *ѡоживећии* (Павић, 66).

1.3.2. Нестандардне варијанте са суфиксом *-ићии* налазимо у старијим фазама развоја књижевног језика (Видаковић, Зубан, Суботић), и две из друге деценије XX века:

Нће ... *ѡоживила* (Вид. М. 6, 125, ГрРСА). С' коим' би се *ѡоживѡићии* дало (Зуб. 1, 54, ГрРСА). Ако остане *ѡоживѡиће* славно (Суб. Ј. 4, 223, ГрРСА). Дакле да би живи што више *ѡоживили* (Звезда 4, 13, ГрРСА). *Пооживѡићии* још кратко можда (Андрић 1, 92, ГрРСА).

1.3.3. За прелазни активни глагол *поживиџи* 'одржати кога у животу, продужити, сачувати коме живот, дати здравље' релевантан је само један пример:

Господ ће га сачувати и *поживиће* га (Дан. Ђ. 12, 450).

1.4. Иако Белић 1950 наводи само *прожив(ј)еџи* (са напоменом да је *проживиџи* неправилно), П 1960 успоставља дистинкцију између *прожив(ј)еџи* 'провести живећи' и *проживиџи* 'повратити кога у живот', па су и у РСМ, а самим тим и у РСЈ, у складу с тим успостављене одреднице. Сви примери из корпуса су потврде за прелазни глагол са суфиксом *-(ј)еџи*, али са значењем 'провести неко време; искусити нешто', тако да овај пар, односно његов други члан, никако не представља одраз језичког стања, већ правописног конструкта, те би глагол *прожив(ј)еџи* могао да иде у другу групу:

Ту су лежали они који су *проживели* свој живот (Вербер, 185). У њима није било спомена на оно што су заједно преживели и *проживели* (Уск., 59). То што се код нас ... тако нагло одиграва ... други народи су *проживјели* као знатно старији развитак (Андрић 5, 343, ГрРСА). Послије других и тешких година које је наша земља *проживјела* ... дошао је најзад дан да видимо ... срушен тај поредак (Пек. Б., 96, г. ј.). Све заједно су *проживели* скупа седам-осам година (Огњ., 33). У мени се поврати ... бол који сам *проживјела* (Лубарда В. 3, 277, ГрРСА). Све те љубавне завршетке сам на срећу или жалост у потпуности *проживео* (Глас 2008, 3646/15).

2. Бројнију групу чине они глаголи мотивисани придевом *жив* који су стандардни само са творбеним формантом *-(ј)еџи* без обзира на своју прелазност, док се њихове морфолошке варијанте на *-иџи* сматрају нестандартним. Такви су глаголи *дожив(ј)еџи*, *зажив(ј)еџи*, *ижив(ј)еџи*, *испрожив(ј)еџи*, *наджив(ј)еџи*, *надожив(ј)еџи*, *нажив(ј)еџи* се, *обжив(ј)еџи*, *оджив(ј)еџи*, *прежив(ј)еџи*, *сажив(ј)еџи* се, *ужив(ј)еџи*, *узжив(ј)еџи*. На то имплицитно – наводећи само стандардне варијанте – указују Белић 1950⁶, Вуковић 1949, П 1960, П 1993, Пш 1997, РСМ и РСЈ, а РСА експлицитно – квалификујући варијанте на *-иџи* као неправилне, некњижевне.

2.1. Примери из грађе показују да код ових глагола стандард није угрожен. Наиме, забележили смо велики број потврда са суфиксом *-(ј)еџи*, и када су глаголи непрелазни, и када су прелазни, и када су повратни. Међутим, прелазност код ових глагола не подразумева вршење радње, нити било какву трансформацију на објекту као резултат деловања субјекта, те такве реализације представљају једно од значења из полисемантичке структуре глагола. Навешћемо неке потврде:

а) непрелазни:

Кад погледам све њихове мукe, | Ка' то људство до данас *доживје!* (Њег. 4, 165, РСА). Та су причања до данашњега дана *доживјела* у народу (Љуб. 2, 3, РСА). Када је плод у Дивни *заживео* ... у њен сан су пре-

⁶ Белић 1950 и за славски и за ијскавски изговор дозвољава *доживиџи*.

шла и три Богданова поочима (Петр. Г., 270). Кад бунт буде *заживео* у њему ... он ће ме мрзети (Арсен. В., 15). Идеја, међутим, очигледно није озбиљније *заживела* (Глас 2007, 3327/32). *Заживео* је [хотел „Путник“] 1939. (Ков. Душ., 61). Снага власти *одживела* је и увела у његовим очима (Моск. 3, 262, РСА). У „срећном браку“ са богатом удовицом *поживео* је кратко (Ков. Душ., 133). Надам се да ћу *дуже поживејџи* од тете (Вел. Д., 95). Надаше се Томо несрећни да ће ипак *преживејџи* (Лал. 8, 18, ГрР-СА). Ја доживљавам радост оних који су *преживели* (Киш Д., 81). Ко је до-нео вест о стрељању у оном селу где нико није *преживео* (Поп. Мирос., 198). Да би *преживели*, изваде они најпре кундаке из пушака (Павић, 96). У тој борби *преживео* је голи нагон за одбрану живота (Вел. Д., 15).

б) прелазни:

Писала ми је ... како им се чини да већ неће *доживејџи* тај срећни час (Лаз. Л. 3, 58, ГрРСА). Заборављала је на рђаве часове које је у њој [вароши] *доживела* (Уск., 152). После једне бурне периоде ... у којој се *доживела* једна завера ... свет је био жељан мира (Јов. С., 76). *Доживео* је револуцију (Андрић 5, 65, ГрРСА). Нека ми опросте сви часни људи ... који нису *доживјели* искушење да забораве понос (Селим., 92). Толико журе према жбуњу да исповраћају све што су појели, попили или *доживјели* у животу (Лал. 8, 180, ГрРСА). Мати ми је *доживела* осамдесету (Минд. 3., 294). Био сам заморен као да сам *доживео* још једно стезање срца (Пек. Б., 36, 209). Мој отац је пак *доживео* метаморфозе (Киш Д., 50). Желим ти ... да не доживиш ово што сам ја *доживела* (Михаил. Д., 121). Што је била саблазан какву Чаршија, дотад, није *доживјела* (Љубарда В. 3, 359, ГрРСА). И сад је опет искрсла слична недоумица коју сам раније *доживела* као тешкоћу у насловљавању (Огњ., 24). Четврта избеглица ... *доживела* је гору трагедију (Марков М., 161). Марио је вест о наследству *доживео* као „Deus ex machina“ (Вел. Д., 110). У глави му је био кошмар од свега што је *доживео* (Павк. В., 67). Било ми је жао ... зато што срећу *доживео* није (Пан. И., 517). Увек се око ових песама обавија ... чежња за животом који се није довољно *изживео* (Глиг., Књиж. 1, 429, РСА). Лирика *изживела* [је] свој живот (Минд., Прегл. 1937, 361, РСА). Било је то ... прелазно време наше поезије, кад је ... *изживело* све своје облике (Мих. Б. 1, 39, РСА). Дужност им је [писцима] била ... да омогуће високу културу ... *изживеши* извесне значајне и врховне чежње (Вин., XX век 1938, 10/664, РСА). У једном моменту глуме би ... шикнуо у вис као ... сила која ће га до последње капи крви и свести *изживејџи* (Сек. 4, 107, РСА). [Музика] ће, тако слаба и плачевна, *надживејџи* њега (Андрић 5, 282, ГрРСА). Завјештале му [самостану] своје неупотребљене миразе, који су ... *надживјели* обитељски слом (Десн. 4, 27, ГрРСА). Она је из очију Личанина прочитала горку тугу ... коју овакви људи не могу лако *надживејџи* (Ћоп., 222). *Надживеће* ова кућа и тебе и мене! (Поп. Мирос., 91). Господин Кенет каже да би се кладио у своју кобилу да ће *надживејџи* свакога с ове стране Гимертана (Минд. 3., 98). Стрина Видна ... *надживјела* је домаћина (Килибарда, 65). Хоца пророковао ... да ће о њему остати прича која ће *надживејџи* и саму чаршију (Љубарда В. 3, 95, ГрРСА). Да ли је то мит-

ска слика која ће *надживеџи* једно време? (Вел. Д., 40). Зар да мислимо сада да је наш народ *одживео* свој век (Бошк. Ст. 3, 210, РСА). *Одживео* [је песник] један период живота (Глиг., Књиж. 5, 50, РСА). Ћути кућа у којој сам *одживео* најраније детињство (Вучић З., Раск. 29, 51, РСА). Партикуларизам је *одживео* свој век (Лапч. Д., СКГл НС 3, 591, РСА). Треба године *одживеџи* (Исак. А. 2, 37, РСА). Можда је то било и са знање да се несрећа, претворена у живот сасвим добро може *одживеџи* (Велм. С. 1, 137, РСА). Како ће га [живот] *одживеџи* без ње (Капор 3, 38, РСА). Тешко је то *одживеџи* уз глуму (Цокић Д., Вечерње новости 27. фебруар 2010, 19). Тај страховити удар њен понос није могао *преживеџи* (Јов. С., 137). Значи да све то треба још једном *преживеџи* (Андрић 5, 39, ГрРСА). Који ли ће од њих *преживеџи* офанзиву (Ћоп., 378). Она то неће *преживеџи* (Вербер, 80). Толико си причао о Русији да сам револуцију већ *преживела* (Пек. Б., 19). Још то није *преживела* (Михаил. Д., 75). Бог сами зна како сам *преживела* преостали дио дана (Лубарда В. 3, 202, ГрРСА). Шта су све *преживели* (Марк. Бели, 146). Још то није *преживела* (Мићић Д. М., 75). Мирослав Крлежа ... је *преживео* многе бродоломе (Вел. Д., 173). На њима се види ... шта су све *преживеле* (Н-Г, 38). Она је *проживела* моје страшно сновиђење (Велм. С., 149). [Писци] су живот *проживели* само да би писали (Ков. Душ., 144).

в) повратни:

Уби ме он, и ја се тиме *доживех* раја (Ђор. 2, 101, РСА). Књижевне новине су се на тај начин *изживеле* као облик ... идејне борбе (КН 1952, 66/1, РСА). Доста су се и *наживели* (Доман., СКГл 7, 173, РСА). Док се мудри намудроваше, луди се *наживеше* (Миодр. 4, 303, РСА). Јеси ли се *наживео* јада? (Петр. Мил. 1, 115, РСА). Али ја се нисам родила и толико *наживела* да умрем заклана (Давичо 1, 258, РСА). Његова [М. Видаковића] дела су се одиста потпуно *преживела* (Ћоп. П., РМС). Он се био *саживео* са турским светом (Андрић 5, 126, ГрРСА). Публика ... се сва *уживела* у живот појединих јунака (Чол., РМС). Она [се] никако није *уживела* у посед (Сек., РМС). Понео се мишљу ... помно се *уживеши* у судбину инжењера (Марк. Бели, 25).

2.2. За непрелазни глагол нестандартну варијанту на *-иџи* забележили смо само у једном примеру:

Буји, паји, моје чедо драго! | *Заживило* и оцу и мајци (Ник. Г. 1, 214, РСА).

2.2.2. Колебања у употреби суфикса *-иџи* и *-(ј)еџи* забележили смо код Кочића и Црњанског. Ово је карактеристика завичајних говора ових писаца, а не резултат дистрибуције суфикса *-иџи* за прелазне глаголе:

Шта још чојек неће *доживиџи*! (Коч. 5, 139, г. ј., ГрРСА) : Много су ... што шта *доживеџи*⁷ (И., 297).

⁷ Код глагола на *-(ј)еџи* у њекавском изговору срећемо се и са овим видом нарушавања стандарднојезичке норме, а то је њекавско јотовање дентала и лабијала на споју основе и суфикса. Како показује наша грађа, примери овог типа могу се срести у

Па сам све то *їреживео* (Црњ., 75) : Па сам све то *їреживио* (И., 332).

2.3. За прелазне глаголе нашли смо само једну потврду са суфиксом *-иїи*:

Силвије је *изживио* своје (Чипл. 2, 160, РСА).

3. На основу посведочене грађе, можемо рећи да се глагол *жив(ј)еїи*, као и његова префиксална образовања (са изузетком глагола са префиксима *о-* и *їо-*, јер би код њих фактитивност требало да се лексикализује), понашају као немотивисани глаголи на *-(ј)еїи* типа *волеїи*, *желеїи* итд., код којих се у стандардном језику стабилизовала та форма. Варијанте на *-иїи* се срећу у старијим књижевним делима као одраз дијалекатске базе писача, а данас су спорадична појава и савремени писци их у појединачним случајевима користе у говору јунака, како би их територијално окарактерисали.

3.1. С обзиром на своја семантичка својства, ови глаголи спадају у глаголе стања (стативне) и означавају процесе и стања који се дешавају независно од воље субјекта (Барић и др. 1997: 223). У случајевима када (неки глаголи у свим, а неки у појединим значењима) захтевају допуну у акузативу без предлога, као глаголи *дожив(ј)еїи*, *ижив(ј)еїи*, *наджив(ј)еїи*, *їрежив(ј)еїи*, али и *жив(ј)еїи*, *їожив(ј)еїи*, *їрожив(ј)еїи* и сл., они и даље означавају процес, а не активност, радњу која се одвија на појму означеном акузативом у активним реченицама. Ови глаголи се синтаксички остварују као прелазни, али нису активни, фактитивни – не „изричу радњу која узрокује оно што се казује сродним глаголом стања“ (Барић и др. 1997: 224). Објекат активних реченица егзистира независно од глаголске радње и њиме се именује појам са којим се доводи у везу стање исказано глаголом, нпр., *Маги ми је доживела осамдесету* (Минд. 3., 294), *Надживеће ова кућа и тебе и мене!* (Поп. Мирос., 91), У њима није било спомена на оно што су заједно *їреживели* и *їроживели* (Уск., 59) итд. Код њих не постоји семантички однос који би се изражавао двома лексемама. Њихова стандардна форма је са творбеним елементом *-(ј)еїи*, а варијанте на *-иїи* не би биле прихватљиве.

3.2. Однос стативни – фактитивни глагол, према литератури, огледа се у паровима *жив(ј)еїи* – *живиїи*, *ожив(ј)еїи* – *оживиїи* и *їожив(ј)еїи* – *їожиїи*, али, изузев за глаголе *ожив(ј)еїи* – *оживиїи*, потврде за фактитивне глаголе се ретко налазе. Дакле, с обзиром на чињеницу да су у језику фреквентне једино реализације 'постати жив' и 'учинити живим', које би се изражавале паром *ожив(ј)еїи* – *оживиїи*, аналогном према осталим префиксалним глаголима од *жив(ј)еїи*, код пара *ожив(ј)еїи* – *оживиїи* примећујемо тенденцију да се формална опозиција неутралише у корист суфикса *-(ј)еїи*, те примере, попут: Тада ће лексикографска дефиниција *оживеїи многа запретана значења* (Радов. М., 106), данас не би требало искључивати из стандарда.

књижевним делима, а не само у народним говорима. Овај вид огрешења о норму није творбено-аналогски, него фонетски, па су овакве потврде разматране са стандардним облицима на *-(ј)еїи*, како бисмо што прецизније установили однос између суфикса *-(ј)еїи* и *-иїи*.

Литература

- Барић и др. 1997: Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, II promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Белић 1950: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, ново допуњено и исправљено издање, Просвета, Београд.
- Вуковић 1949: Jovan Vuković, *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih glasovnih oblika, sa pravopisnim rječnikom ijekavizama*, Svjetlost, Sarajevo.
- Клаић 1953: Bratoljub Klaić, „О глаголима оживити и оживјети“, *Jezik* II/1, Zagreb, 28–30.
- Клајн 2002: Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*, Čigoja štampa, Beograd.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Друђи део. Суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Московљевић 1933: Милош Московљевић, „Глаголи на -еџи, -им и -иџи, -им“, *Наш језик* I, Београд, 18–21.
- Николић 1976: Мирослав Николић, „Стање континуаната јата у језику 'првог београдског романсијера', Језик Милутина М. Ускоковића (I)“, *Књижевност и језик* XXIII/4, Београд, 308–320.
- Пешикан 1963–1964: Митар Пешикан, „Вуков и Даничићев систем глаголског акцента и његове нове модификације“, *Јужнословенски филолоџ* XXVI/1–2, Београд, 247–292.
- П 1960: *Правопис српскохрватскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- П 1993: *Правопис српскога језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад.
- Пш 1997: *Правопис српскога језика*, школско издање, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска – Завод за уџбенике, Нови Сад – Београд.
- Рашовић 1977: Ђорђе Рашовић, „Фактитивни и медијални глаголи (оживити – оживети и сл.)“, *Књижевност и језик* XXIV/2–3, Београд, 297–304.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVII, Српска академија наука и уметности — Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–2006.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- СЈП: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички ириручник*, Београдска књига, Београд.
- Станојчић 1967: Živojin Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića. Funkcije sinonimskih odnosa*, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнोजезичка норма I. Увод. Фонетика, Морфологија*, Научно дело, Београд.
- Ћупић 2002: Драго Ћупић, „Живи ли се живог...“, [у]: Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику. Језички поучник*, књига друга, Партенон, Београд, 91–92.

Извори

- Арсен. В.: Vladimir Arsenijević, *U potpalublju*, Stubovi kulture, Beograd, 1998.
- Вел. Д.: Dragan Velikić, *Astragan*, Stubovi kulture, Beograd, 2008.
- Блиц жена: *Blic žena*, nedeljне novine, Beograd.
- Велм. С.: Светлана Велмар-Јанковић, *Ниџдина*, Стубови културе, Београд, 2001.
- Вербер: Исак Башевис Сингер, *Мађионичар из Лублина*, књ. 36, превод Еуген Вербер, Политика – Народна књига, Београд, 2004.
- ВН 2009–2010: *Вечерње новостии*, дневне новине, Београд.
- Глас 2005–2009: *Глас јавностии*, дневне новине, Београд.
- ГрРСА: Грађа за израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.
- Јов. С.: Слободан Јовановић, *Порџреџии*, Бисери српске књижевности, књ. 34, Политика – Народна књига, Београд, 2005.
- Јос.-Вишњ.: Мирослав Јосић-Вишњић, *Приче из џраја*, Библиотека Премијера, књ. 2, Политика – Народна књига, Београд, 2006.
- Киш Д.: Данило Киш, *Башија, џеџео*, Библиотека Новости XX век, књ. 23, Вечерње новости, Београд, 2004.
- Ков. Душ.: Душан Ковачевић, *20 српских џодела*, Стубови културе, Београд, 2009.
- Марк. Бели: Радован Бели Марковић, *Лајковачка џруџа*, Нолит, Београд, 1997.
- Марков М.: Младен Марков, *Равница*, НИРО – Књижевне новине, Београд, 1986.
- Минд. З.: Емили Бронте, *Оркански висови*, Бисери светске књижевности, књ. 1, превод Зора Миндеровић, Политика – Народна књига, Београд, 2004.
- Мићић Д. М.: Милица Мићић-Димовска, *Последњи заноси Милице Сџојадиновић Срп-киње*, Нолит, Београд, 1996.
- Михаил. Д.: Драгослав Михаиловић, *Кад су цвеџале џишке*, Књига-комерц, Београд, 1996.
- Н-Г: Gorica Nešović – Jelica Greganović, *Priči nikad kraja*, Samizdat B92, Beograd, 2009.
- Огњ.: Вида Огњеновић, *Сџари саџ*, Просвета, Београд, 2003.
- Павић: Милорад Павић, *Српске џриче*, СКЗ, Београд, 1996.
- Павк. В.: Vasa Pavković, *Poslednji šticeńik noći*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 2004.
- Павл. Жив.: Живојин Павловић, *Долаџ*, СКЗ, Београд, 1997.
- Пан. И.: Orhan Pamuk, *Zovem se Crveno*, preveo s turskog Ivan Panović, Geopoetika, Beograd, 2006.
- Пек. Б.: Borislav Pekić, *Hodočašće Arsenija Njegovana*, Partizanska knjiga, Beograd, 1984.
- Петр. Гор.: Горан Петровић, *Оџсада цркве Св. Сџаса*, Бисери светске књижевности, књ. бр. 2, Политика – Народна књига, Београд, 2004.
- Поп. Мирос.: Miroslav Popović, *Sudbine*, Dereta, Beograd, 1994.
- Радов. М.: Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет, Београд, 2009.
- Селим.: Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Svjetlost, Sarajevo, 1970.
- Станк. Б.: Борисав Станковић, *Нечисџа крв*, Рад, Београд, 1998.
- Топ.: Branko Ćopić, *Ljubav i smrt*, Sabrana dela Branka Ćopića, knj. 2, Svjetlost – Veselin Masleša – Prosveta, Sarajevo–Beograd, 1982.

- Уск.: Милутин Ускоковић, *Чедомир Илић*, Бисери светске књижевности, књ. 16, Политика – Народна књига, Београд, 2005.
- Црњ.: Милош Црњански, *Пријоведна проза (Приче о мушким, Пријовейке, Дневник о Чарнојевићу)*, Дела Милоша Црњанског, Том други, Књиге 5–7, Задужбина Милоша Црњанског – Editions l'age d'homme, Lausanne – Београдски издавачко-графички завод – Српска књижевна задруга, Београд, 1996.

Резюме

Марина Спасовић

О МОРФОЛОГИЧЕСКИХ И СИНТАКСИЧЕСКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ПРИ ПАРЫ ГЛАГОЛОВ (-)ЖИВ(Ј)ЕТИ : (-)ЖИВИТИ

В настоящей работе рассматривается нормативный статус глаголов на -(j)ети и -ити, мотивированных прилагательным жив в современном сербском языке. На основании состояния в языковой практике и типов переходности в этих глаголах автор старается объяснить нейтрализацию формальной оппозиции между непереходными медиальными и переходными активными глаголами в пользу суффикса -(j)ети в паре *ожив(j)ети* 'постати жив' : *оживити* 'учинити живим', что представляет противоположность тенденции в современном сербском языке, согласно которой непереходные медиальные глаголы, мотивированные прилагательным, употребляются с суффиксом -ити, вместо употребления с суффиксом -(j)ети.

БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ
(Учитељски факултет, Београд)

О НАРАТИВНОЈ ФОРМИ ОГОВАРАЊА

У раду се анализира разговор који по значењу и садржају можемо окарактерисати као оговарање. Једним делом тај разговор се заснива на наравици, јер један од говорника прича свом саговорнику о догађају из прошлости који представља његово лоше искуство са особом коју оговара. Истицањем сличности и разлика између оваквих оговарања и наратива уопште указује се на наративне карактеристике, елементе у дискурсу оговарања, а самим тим и на наративну форму оговарања као једну од његових могућих дискурзивних форми. Анализом се такође обухватају и језичка средства и поступци који се овде појављују.

Кључне речи: оговарање, наратив, дискурзивни жанр, анализа дискурса.

1. На оговарање као на друштвени феномен вредан научне пажње међу првима су указали социолози и психолози (Бергман 1993; Фајн 1978; Фостер 2004; Дубин 1992). Под утицајем ових истраживања оговарање се касније изучавало и у другим друштвеним и хуманистичким наукама — антропологији, етнологији, етнографији, комуникацији и анализи дискурса (Егинс и Слејд 1997; Јерковић 1977; Крејдлин 2003; Осетрова 2003; Рамшак 2006; Салс 1977; Фајн 1985; Коутс 1989). Ипак, водећа истраживања о оговарању данас су социјално-психолошка истраживања.

У нашој средини оговарање као феномен свакодневног живота није систематски изучавано у оквиру друштвених и хуманистичких наука, па ни у лингвистици. Постоје истраживања мањег обима о феноменима блиским оговарању — трачу и гласинама, и то у домену етике јавне речи и медија уопште (Рогановић 2004), у педагошкој психологији, где се о трачу и оговарању говори као о социјалнопатолошким понашањима (Станић 2009) и у књижевности, где се говори о поетизацији трача, тј. о трачу као извору настанка књижевних дела (Вукићевић 2005).

2. Оговарање се у конверзацији интуитивно препознаје, јер представља искуство свих нас. Упркос томе, тешко га је дефинисати. У најопштијем смислу, за говорнике српског језика, како показују Речник САНУ и Речник МС, оговарање представља ружно, лоше говорење о некоме ко је одсутан (обично полуистина или неистина), с намером да се прикаже у ружном светлу. Синоними (апсолутни или релативни) за 'оговарање, оговарати' у српском језику били би *кудиџи*, *пањкаџи*, *ојадаџи*, *говориџи на коџа*, *дрндаџи*, *жуџаџи*,

језичарији, кевџаји, ѓоворкаји, донекле и клеветџаји, али и ѓрач, ѓласине, рекла-казала, клеветџа, злоѓговор, ѓразна ѓрича итд. Ови изрази показују да се у нашој средини оговарање сматра друштвено неприхватљивим понашањем. Такво схватање оговарања вероватно је допринело томе да оговарање не буде предмет језичких истраживања (као што то дуго времена нису биле псовке и опсцена лексика). Ако је тако, реч је свакако о научној хипокризији.

3. У страној лингвистичкој литератури, пре свега англосаксонској, оговарање се истраживало у домену анализе конверзације. Тако се о оговарању говори као о говорном жанру свакодневне комуникације, који попут наратива и прича има и своју специфичну структуру: „The fact that we can designate something as gossip in our everyday experience, and that we can recognize certain sorts of conversation as gossip, suggests that it does have a distinctive and characteristic linguistic structure and, that like narratives and other storytelling texts, it is a genre in its own right“ (Егинс и Слејд 1997: 274). Структура оговарања препознаје се по обавезним и необавезним елементима. У обавезне дискурсне елементе оговарања спадају: фокусирање на одсутну особу, девијантно понашање одсутне особе у најопштијем смислу и пејоративна евалуација таквог понашања. У необавезне дискурсне елементе оговарања спадају: продубљивање, проширивање пејоративне евалуације о особи у фокусу и поткрепљивање таквог мишљења о њој и другим догађајима, детаљима, питањима, затим, закључак, сумирање и завршавање (Егинс и Слејд 1997: 284–305).

Како ова истраживања показују, елементи који чине обавезну семантичку структуру оговарања представљају његов суштински, инваријантни део. Без њих једноставно нема оговарања. Факултативни елементи који се јављају у оговарању утичу како на значењску тако и на формалну страну оговарања. Јер, у зависности од тога да ли оговарање садржи неки од ових елемената, оно може бити дуже или краће, опширно или сажето итд. Оговарање је, према томе, на семантичком плану инваријантно, а на формалном плану варијабилно, јер се не остварује увек у истој дужини, форми и дискурсној структури. Како кажу неки аутори, морфолошки је нестално (Вукићевић 2005: 37). А то је, чини нам се, и разлог зашто је оговарање било пре свега предмет оних истраживања у којима се занемаривала форма, а истицао садржај (социологија, психологија, антропологија и сл.). Наше истраживање управо због тога има за предмет формалну страну оговарања.

4. Наиме, у овом раду позабавићемо се анализом једног разговора који по значењу и садржају можемо окарактерисати као оговарање. Циљ нам је да укажемо на наративне карактеристике, елементе у дискурсу оговарања, а самим тим и да укажемо на наративну форму оговарања као једну од његових могућих дискурзивних форми. Анализом ћемо обухватити и језичка средства и поступке који се овде јављају.

У методолошком смислу рад се заснива на еклектичком споју метода квалитативног интервјуа, дискурс анализе, односно анализе конверзације, анализе наратива, семантичких и прагматичких истраживања језика (теорије говорних чинова), као и функционалне граматике, пре свега синтаксе. Овакв спој метода показао се као неопходан за разумевање овог друштвеног и језичког феномена.

Корпус за истраживање чине ситуације говореног језика које смо сами забележили.

Но, најпре погледајмо шта се у науци о језику, тачније у анализи дискурса, подразумева под наративом.

5. *Анализа дискурса и наратива*. У лингвистици наратив је био један од првих дискурзивних жанрова који се анализирао и један од највише изучаваних жанрова уопште. Велики подстицај и допринос томе дали су Лабов и Валецки (Лабов 1972, Лабов и Валецки 1997). Њихово истраживање тичало се формалне и семантичке структуре наратива и прича. Наиме, они су указивали на то да се у структури свих говорења (прича, наратива) о личним искуствима може издвојити инваријабилна дубинска структура. Према њима, то су: 1. *ај-сџракт* — састоји се од једног или два исказа којима се најављује причање, тј. прича добра за слушање, којом говорник скреће пажњу на себе као наратора, наводи свог саговорника да постане слушач; 2. *оријентација* — искази којима се указује на учеснике у догађају, време и место збивања, физичко окружење; 3. *компликација* — хронолошко и кулминационо представљање догађаја; 4. *евалуација* — искази или делови исказа који показују зашто је причање занимљиво, неуобичајено, вредно спомињања итд., говорников суд, оцена; 5. *резултат* или *резолуција* — искази којима се разрешава тензија, говори се шта се на крају десило, разрешење; 6. *кода* — завршно разматрање догађаја, сумирање, смештање приче у шири контекст.

На површној структури, због друштвених карактеристика наратора, ова причања се међу собом разликују.

За Лабова наратив није свака прича о прошлости или о нечему што се догодило, већ „one method of recapitulating past experience by matching a verbal sequence of clauses to the sequence of events which (it is inferred) actually occurred“ (Лабов 1972: 361).

Како запажа један аутор, Лабов наратив види као начин, метод говорења, односно као тип дискурзивног излагања (Бергелсон 2007: 39). Литература показује да се наратив у пракси двојако схвата: као наджанр (хипержанр), који обухвата многе друге поджанрове, и као тип дискурзивног излагања (Кибрик и Лонакр, према Бергелсон 2007: 39). Схватање наратива као хипержанра заснива се на формалној страни језика и темељи се на структуралном схватању говорних жанрова, пре свега Бахтиновом и Проповом схватању. А схватање наратива као типа дискурзивног излагања заснива се на семантичкој и функционалној страни језика, односно на схватању да језик има различите комуникативне функције.

Према појединим истраживачима, две основне функције језика јесу функција информисања адресата и функција деловања на адресата. Информисање адресата постиже се на три начина: дескриптивним, наративним или експозитивним (објаснидбеним) типом излагања, а деловање на адресата постиже се директивним (инструктивним) или аргументативним (убеђивачким) типом излагања (Кибрик, према Бергелсон 2007: 39).

Ови начини излагања представљају форме дискурса. Сваки овај тип, начин излагања има своје прототипичне формалне (лексичке и морфосинтаксичке) карактеристике. На пример, у наративном дискурсу карактеристична је употреба перфекта, у директивном употреба императива итд. Дакле, у конверзацији не одликују се цели разговори истим лексичко-граматичким карактеристикама, већ само њихови поједини сегменти, пасуси, па се због тога не

може говорити о жанру као језички хомогеној дискурсној структури (Кибрик 2009: 11). Структуралисти жанр схватају сувише широко, па према њима жанр представља језички хомогену структуру, док се према другом виђењу не може говорити о језичкој хомогености жанра управо због тога што је комуникација динамична и у њој се смењују различите врсте говора.

Када се узму у обзир сва наведена запажања о жанру и наративу, можемо рећи да се оговарање, као посебан тип разговора, јавља са елементима неколико говорних жанрова: и наративног и дескриптивног и аргументативног (убеђивачког) итд. У зависности од тога који елементи жанровског облика преовлађују, прецизније се одређује његова жанровска форма. Уколико преовлађује наративни говор, оговарање поприма форму наратива, приче. Уколико преовлађује дескрипција, оговарање поприма дескриптивну форму итд.

Овом приликом посебну пажњу посвећујемо оговарањима наративне форме.

6. *Оговарање наративне форме*. Под оговарањима наративне форме подразумевамо она оговарања у којима се препознају жанровски елементи 'приче'. У наратологији под причом се подразумева наратив са поентом, тј. прича која је сама по себи занимљива за слушаоца јер собом носи 'поенту': „[Narativ ... means] talk that represents events in the past and [story ... means] roughly what it does in everyday parlance: narrative with a point“ (Џонстон 2003: 639). Таква оговарања, наравно, немају функцију приче, нити говорник има намеру да прича причу, нити саговорник то декодира као причу. Једноставно, у појединим дискурсним сегментима говорник се служи одређеним наративним техникама, тако да остали дискурсни елементи буду само формално подређени нарацији.

Сличност између оговарања, које смо ми овде означили као оговарање наративне форме, и наратива уочава се у усредсређености на један лик, један догађај, у структури и у појединим наративним поступцима, као што је нпр. приповедање у 1. лицу и *говор у говору*, тј. навођење *шубеџ* *говора*. Оно што је карактеристично за оговарања наративне форме јесте да је у догађају о којем се говори и сам говорник учествовао, активно или пасивно — или је био учесник или је био само сведок збивања; дакле, то је његово лично искуство. Због тога, таква оговарања спадају у прототипичну групу наратива — у наративе о личним и животним искуствима (Лабов и Валецки 1997). Уколико говорник само преноси оно што је чуо од другог, такво оговарање може имати наративне елементе, али пре свега функционише као вест, извештавање некога о томе шта се другоме догодило и сл.

Међутим, у оговарању наративне форме нема проблема који кулминира, нема компликације и решења, чиме се оговарање ове жанровске форме битно разликује од других наративних жанрова. Другим речима, оговарања наративне форме структурирана су тако да садрже само оријентацију и евалуацију, а имају и крај који није као код осталих наратива типично поучног карактера, већ нека врста коментара, евалуације и сл. (Катнић-Бакаршић 2001: 100; Егинс и Слејд 1997: 236).

За илустрацију ове жанровске форме оговарања наводимо разговор између двеју пријатељица. Особа која се оговара је колегиница једне од њих. Обе учеснице у комуникацији познају особу коју оговарају, с тим што је једна

познаје боље, јер су колегинице, а друга је познаје само површно, као некога ко ради у библиотеци и среће се са њом само у ситуацији библиотекар – чита-лац/странка. Иначе, оговарања је било и у разговору који се непосредно пре овог разговора одвијао, с тим што су у фокусу биле друге особе.

Ево разговора:

t1 А: Добро. Ал' знаш која ми је нај, најодвратнија? Она плава (показује рука-ма паж фризуру)

t2 Б: Аха, Мима!

t3 А: Ја сам тад студирала

t4 Б: Аха, она је опасна!

t5 А: Ја сам дошла у библиотеку да узмем књигу „Илијада и Одисеја“, чини ми се, и било је неко издање са предговором Мирона Флашара. И ја сам рекла мени треба та књига, и баш то и то издање јер ми треба тај предговор. Каже она мени овако: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“ (имити-ра је, подешавајући тон да делује иронично, прекорно и самоуверено).

t6 Б: А па то мисли, зато што. Не зна она!

t7 А: Као да је то сад књижевна критика?!

t8 Б: Књижевна критика, аха!

t9 А: Али, пази, тражим ти књигу, то и то издање

t10 Б: Треба да те одведе до полице и ти тражи шта ти треба

t11 А: Али, пази кол'ко она нема појма! Каже она мени: „Предговори (наглаше-но) су на књижевним критикама“.

t12 Б: Ја сам радила уместо ње, годинама сам издавала књиге док је она лан-драла по продавницама. И сад кад дође директорка да поново издајем књиге, а магистрирала сам пре 15 дана, е ће да извине! Јер сам ја годинама радила то, док је она ишла по продавницама. У радно време. Ништа она не зна! Сви су они са средњом школом.

t13 А: И каже она мени: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“ (сниженији тон него први пут).

t14 Б: Аха. Да, она има доста пара.

t15 А: Баш је онако

t16 Б: Покварена је, аха! Покварена! Нема деце. Касно се удала, ал' нема вајде!

Као и у другим наративима, и у овом оговарању имамо у центру пажње један лик (Мима) и један догађај. У испричаном догађају актери су говорник и одсутна особа која се оговара.

Почетак оговарања представљао би исказ означен као t1, јер је то трену-так када говорник преузима реч, тј. преузима улогу говорника. Он тада мења дотадашњу тему разговора тако што уводи у разговор новог актера, тематски усмерава разговор у другом правцу. Говорник је новог актера увео у разговор тако што га је физички описао и негативно квалификовао (t1). Саговорник је на основу такве говорникове квалификације новог актера препознао и исказом t2 идентификовао и именом. Дакле, говорник и саговорник су заједно увели у причу новог актера.

Средишњи део оговарања представља сегмент означен исказима од t3 до t5. Овим исказима испричан је догађај који је био повод разговора. Искизи од t6 до t11 садрже тумачење, коментарисање испричаног догађаја, тачније, поступак особе у фокусу. Тумачење, коментарисање поступка обухвата, с једне стране, говорничково чуђење (t7, t9, t11), а с друге стране, саговорничково објашњење таквог поступка, указивање на узрок таквог понашања (t6), али и истицање супротности између реализованог и очекиваног понашања (t10). Треба напоменути да је у овом случају саговорник у ситуацији да на овакав начин тумачи понашање одсутне особе јер је компентентан у том смислу: бави се истим послом као и особа која се оговара, што значи да познаје правила понашања на радном месту, а и боље од говорника познаје особу која се оговара.

Говорни сегмент исказан у реплици t12 представља саговорничков допринос у изграђивању опште слике о одсутној особи, а заснива се на личном искуству са њом. Овај говорни сегмент делује да је наративног карактера, али није јер је у функцији тумачења, описа карактера особе у фокусу. Не говори се о конкретном догађају, већ о уобичајеном понашању одсутне особе које се понављало извесно време (уп. временске одредбе *годинама* и *сад* у t12). У функцији тумачења, описа карактера особе у фокусу су и искази од t14 до t16, који су дескриптивног карактера.

Ако бисмо, према структури овог разговора, желели да покажемо семантичку структуру оговарања наративне форме, она би изгледала овако:

1. почетак (указивање на особу у фокусу)
2. средишњи део (догађај, време, место и сл.)
3. тумачење, коментарисање догађаја
4. тумачење, коментарисање карактера.

О самом догађају говорник говори на сличан начин као што би и приповедач говорио приликом приповедања. Дакле, говорник најпре обавештава саговорника о времену и месту збивања догађаја (физичко окружење) (t3 и t5), које се у анализи комуникације означава као оријентација на догађај, затим, попут наратора, износи одређене чињенице (уп. t5) како би деловао уверљиво, али и да створи неизвесност код саговорника/слушаоца да с пажњом прати причу и очекује њен крај. Своју нарацију говорник завршава навођењем речи особе коју оговара, а које представљају њено проблематично понашање. Поучног краја нема, али има тумачења, коментарисања догађаја и карактера особе која се оговара. Како показује анализа, тумачења, коментари су заправо у вези са пејоративном евалуацијом и догађаја и особе, тј. целокупне ситуације.

Када упоредимо број исказа са референцијалном функцијом (искази који дају информације о томе шта се догодило, где, када, ко су актери догађаја итд.) и број исказа са евалуативном функцијом, видимо да преовлађују ови други, тј. искази који указују на семантичку и прагматичку страну говора, на нараторов разлог причања, говорења о томе, на његову намеру да том причом код саговорника изазове одређени ефекат, односно да га убеди да то треба да заслуша јер прича има одређено значење и сл. Тако, чисто референцијалних исказа има само пет (t1: Она плава. t2: Аха, Мима, t3: Ја сам тад студирала, t5: Ја сам дошла у библиотеку да узмем књигу „Илијада и Одисеја“, чини ми се, и било је неко издање са предговором Мирона Флашара. И ја сам рекла мени треба та књига, и баш то и то издање јер ми треба тај предговор). Евалуатив-

них исказа (нпр. t4, t6 и др.) је знатно више. И не само да су такви искази бројнији, већ себи подређују и референцијалне исказе. На пример, исказ t14, иако је у суштини референцијалног значења, упућује на то да је неко имућан, богат, има умерено значење и значи 'зато што је богата, она себи дозвољава да се безобзирно, дрско и осино понаша'. То његово 'скривено значење' потврђује исказ t16, који није ништа друго него вербализација имплицитног значења исказа t14. А део исказа t5 (Каже она мени овако: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“) своју референцијалну функцију остварује само на сегменталном нивоу исказа, а на супрасегменталном нивоу има евалуативну функцију. Због тога, за оговарања наративне форме можемо рећи да су наративи са изразитим евалуативним елементима, који се читавају и на сегменталном и на супрасегменталном нивоу исказа.

У вези са тим стоје и комуникативне функције оговарања. С обзиром на то да оговарања наративне форме немају за примарни циљ да испричају само догађаје и појединости у вези са особом која се оговара, већ да покажу какав став има говорник поводом тога и на који начин жели да утиче на свог саговорника, шта жели том причом да постигне код њега, на који начин жели да утиче на његово мишљење и делање, јасно је да је референцијална функција наративних оговарања подређена емотивној и конативној функцији.

7. Што се тиче језичких средстава и поступака који се јављају у оговарањима наративне форме, можемо рећи да су то углавном језичка средства и језички поступци типични за наративне форме уопште. У првом реду то су синтаксичка средства која служе за темпоралну организацију догађаја. У причању прошлих догађаја доминантан је перфекат. Уколико је време догађаја ближе моменту причања о њему, употреба перфекта је ређа, а чешћи су аорист и наративни презент, наводи Свенка Савић. Перфекат је, каже ова ауторка, доминантнији када је приповедач само чуо о догађају о којем прича, а уколико је и сам учествовао у догађају о којем прича или је био посматрач догађања значајнија је употреба аориста и наративног презента, јер се тим глаголским облицима исказује највећи степен доживљености ситуације (Савић 1992: 150–151). У нашем случају, темпоралност наративног говорног сегмента уоквирена је прилогом *шад*, а остварена пре свега перфектом, али и наративним презентом (уп. t3).

У оговарањима наративне форме јавља се и приповедање у 1. лицу, као и навођење туђег говора. Навођење туђег говора може бити само наративна техника, али је углавном функционално мотивисано — може имати поткрепљујућу функцију или служити као стварна потврда, истинит доказ. У зависности од тога с којом функцијом се јавља, туђи говор може бити пренет као препричавање, као парафраза или цитат, дословно. Дословно се преноси у оним оговарањима када девијантно понашање одсутне особе представља њено вербално понашање, тј. нешто што је она изговорила, рекла. Тада се обично јављају и метајезичке форме типа *шим речима*, *баш шадко је рекао/рекла* и сл. којима се инсистира на веродостојности наведених туђих речи. Тако је и у нашем случају (уп. t5: Каже она мени овако: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“ (имитира је, подешавајући тон да делује иронично, прекорно и самоуверено)). Са истим циљем говорник више пута понавља те речи (уп. t5, t11, t13). Парафразирање туђих речи јавља се у оним оговарањима када њихово навођење има само дескриптивну или илустративну функцију у представљању девијантног понашања.

У вези са представљањем туђег говора стоји и дијалог, као једна од наративних форми. С обзиром на интеракцијску схему, разликују се два типа дијалога: конверзацијски и неконверзацијски, тј. драмски и филозофски (Васић 1995: 109). Драмски дијалог се јавља у оним ситуацијама када је и сам говорник актер неког догађаја или када је био само сведок, па је у ситуацији да пренесе одређене разговоре у форми дијалога, с тим да је тај разговор од важности за сагледавање ситуације. Филозофски дијалог јавља се само у оним ситуацијама када навођење туђих речи има само дескриптивни и илустративни карактер (пр. 1) или има експресивно-емотивни карактер (за исказивање чуђења, неодобравања и сл.) (пр. 2). Да је у питању филозофски, мисаони дијалог показују и искази типа *мислим се*, *размишљам* и сл. који се јављају уз такве дијалоге.

8. У закључку овог рада може се рећи следеће. Наративна форма је типична форма оговарања, али не и једина. Како наше опсежније истраживање о оговарању као језичком феномену показује, оговарање се може јавити и у другим формама. У њима се наративна и дескриптивна обично смењују. Понегде је прожимање ових елемената наглашеније, а понегде један од њих преовлађује. Тако се наративна као доминантна дискурсна техника примењује у оговарањима у форми анегдоте, егземплума и вести, што и чини ове форме врстама наративних форми. О њима овде није било речи, али их је засад довољно само споменути како би се показало да је наративна врло честа у говору, у свакодневной комуникацији.

Литература

- Бергелсон 2007: М. Б. Бергельсон. „Социокультурная мотивированность нарративов“. [У:] *Труды международной конференции „Диалог 2007“*, Бекасово, 30 мая – 3 июня 2007. г. 38–43. Доступно на: www.dialog-21.ru/dialog2007/materials/html/06.htm
- Бергман 1993: R. J. Bergmann. *Discreet Indiscretions. The Social Organization of Gossip*. New York: Aldine de Gruyter.
- Васић 1995: В. Васић. *Новински рекламни оғлас. Студија из контекстуалне лингвистике*. Ветерник: ЛДИ.
- Вукићевић 2005: Д. Вукићевић. „Цитатност насупрот миметизму у делу Стевана Сремца“. *Градина* 8, Ниш, 26–42.
- Дубин 1992: Б. В. Дубин. „Слухи как социально-психологический феномен“. *Вопр. психологии*. Доступно на: http://www.portalus.ru/modules/psychology/show_archives.php?subaction=showfull&id=1107177164&archive=1120045935&startfrom=&ucat=27&
- Егинс и Слејд 1997: S. Eggins and D. Slade. *Analysing Casual Conversation*. London: Equinox.
- Јерковић 1977: S. Yerkovich. „Gossiping as a Way of Speaking“. *Journal of Communication* 26, 192–196.
- Катнић-Бакаршић 2001: М. Катнић-Бакаршић. *Стилистика*. Сарајево: Љилан.
- Кибрик 2003: А. А. Кибрик. *Анализ дискурса в когнитивной перспективе*. Москва: Российская академия наук.
- Кибрик 2009: А. А. Кибрик. „Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов“. *Вопросы языкознания* 2, 3–21.

- Коутс 1989: J. Coates. „Gossip revisited: language in all-female groups“. [In:] *Women in their Speech Communities*. London: Longman, 94–122.
- Крејдлин и Самохин 2003: Г. Е. Крејдлин и М. В. Самохин. „Слухи, сплетна, молва — гармония и беспорядок“. [У:] *Логический анализ языка. Космос и хаос: концептуальные поля порядка и беспорядка*. Москва: Российская академия наук, Институт языкознания, 117–157.
- Лабов 1972: W. Labov. *Language in The Inner City*. Philadelphia: University of Pensilvania Press.
- Лабов и Валецки 1997: W. Labov and J. Waletzky. „Narrative analysis: Oral versions of personal experience“. *Journal of Narrative and Life History* 7, 3–38.
- Осетрова 2003: Е. В. Осетрова. „Слухи в речевой и языковой действительности“. *Известия АН. Сер. литературы и языка* 62, № 1, 49–54.
- Рамшак 2006: M. Ramšak. *Žrtvovanje resnice: opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti*. Maribor: Litera.
- Речник МС 1967–1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*. Нови Сад: Матица српска.
- Речник САНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Рогановић 2004: М. Рогановић. „Настанак, развој и сузбијање гласина“. [In:] *Етика јавне речи у медијама и политици*. Београд: Центар за либерално-демократске студије, 195–204.
- Савић 1992: С. Савић. „Прагматични аспекти времена у наравији у српскохрватском стандардном језику“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 20, 149–155.
- Станић 2009: И. Станић. „Трач и оговарање — од забаве до клевете“. *Педагошка стварност* 1–2, Нови Сад, 235–255.
- Салс 1977: J. M. Suls. „Gossip as Social Comparison“. *Journal of Communication* 27 (1), 164–168.
- Фајн 1978: G. A. Fine. „Gossip, Gossipers, Gossiping“. *Personality and Social Psychology Bulletin* Vol. 4, № 1, 161–168.
- Фајн 1985: G. A. Fine. „Rumors and Gossiping“. *The Handbook of Discourse Analysis* Vol. 3. — London and Orlando, Fla.: Academic Press, 223–237.
- Фостер 2004: Е. К. Foster. „Research on Gossip: Taxonomy, Methods, and Future Directions“. *Review of General Psychology* Vol. 8, № 2, 78–99.
- Донстон 2003: B. Johnstone. „Discourse Analysis and Narrative“. [In:] *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. D. Schiffrin, D. Tanennen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing, 635–649.

S u m m a r y

Bojana Milosavljević

NARRATIVE DISCURSIVE FORM OF GOSSIP

In this paper we analyzed an dialogue between two friends which we can define as a gossip. This gossiping based on narration, because a speaker tells to other interlocutor his bad experience with absence person like a story, like a narrative. Comparing this

gossip and narrative at all, the author underlined some narrative elements and narrative characteristics of gossip discourse. At the same time, the author presented a narrative form of gossiping as one of its possible discursive forms.

Прикази

Милорад Радовановић, *Увод у фази лингвистику*,
Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2009, 162 стр.

У огледу Милорада Радовановића *Увод у фази лингвистику* расправља се о појмовима *градуелности* (скаларности, дискретности, степеновања, рангирања, континуалности, постепености, интензитета), као и о *нејасности*, *неодређености*, *непрецизности*, *прелазности* у испољавању и тумачењу језичких феномена, с циљем да се сачини инвентар темељних питања у вези с њима. Фокус се поставља тако да се посматрају различити односи између градуелно схваћених језичких појава и појмова граматичности, опозиционалности, категоријалне припадности, парадигматског и синтагматског плана, дијахронијске и синхронијске перспективе, системских одлика језичких појединости и њихових остварења, исказивања квантификације и квалификације. Аутор разматра следеће појаве: језички изражавано нијансирање боја, дефинисање значења речи, антонимију, однос *центра* и *периферије* у испољавању језичких факата уопште, тзв. *мешане категорије*, те проблем *границе* у том смислу. У те сврхе се прегледају ранији доприноси овим схватањима у филозофији, логици, математици, и науци уопште, али највише у лингвистици, на пример: у генеративној лингвистици, структуралној лингвистици, функционалној, системској контекстуалној лингвистици, когнитивној лингвистици, у семантици, у историјској лингвистици, лингвистичкој типологији, у стандардологији, затим у теорији прототипа, интерфејса, у статистичкој лингвистици, дијалектологији и историји језика, и другде. Радовановић истиче да је овај оглед производ његове лингвистичке, антрополошке, когнитивистичке и филозофске лектире, како оне традиционалне, тако и оне новије, посебно оне која је настајала у 20. веку, у последњих неколико деценија. Математички, формалнолојички и информатички део знања, који је био значајан, чак и кључан за утемељење и афирмисање ове теме, мање ће бити заступљен. План је да аутор настави са овом темом, тако што ће у наредном периоду, уз помоћ специјалисте, математичара-информатичара, радити на синтези која за сада има радни наслов *Фази логики и лингвистика (Ка теорији језика и мишљења)*. Наслов студије о којој је овде реч, *Увод у фази лингвистику*, тиме је оправдан.

Изванлингвистички оквир разматрањима изнетим у књизи представљају, супротстављене, *тврда* аристотеловска и *мека* (soft), *фази* (fuzzy) логика новијега времена, којој М. Радовановић даје предност. Овај оглед настајао је управо у сагласности са ауторовим погледом на свет, који тежи нијансирању, а не пресуђивању, поглед подржан меком логиком као алатом мишљења. Осим тога, на размишљање о фази лингвистици овог лингвисту је навела и савремена литература која се последњих година веома интензивно и на различите на-

чине овом темом бави. Литература, као што је речено, потиче из различитих области: логике и филозофије, лингвистике, математике, информатике...

Циљ студије је да се разна знања о градуелности и фази лингвистици окупе, представе, претресу и расправе. Рад представља синтезу резултата добијених у истраживањима тих и њима сродних тема.

Лингвистика је овде схваћена као *контіексіуална наука*, као наука која описује човека и његов језик као устројство појава које функционишу у њиховом укупном психичком, културном, друштвеном, сазнајном, стваралачком, комуникацијском, интеракцијском, прагматичком и другом окружењу. Тако схваћена лингвистика, врло је интердисциплинарна и служи се разноврсним методама и појмовима: структуралним, генеративним, дескриптивним, когнитивистичким, као и методама из области информатике, математике, логике.

Аутор се ограничава на лингвистику и њене суседне и сродне области с циљем да опише како фазичност функционише у природном људском језику. Он установљава темељни појмовник, систематизује тему и указује на основне моменте у настајању, њене развојне правце, као и на путеве неких могућних будућих истраживања у фази лингвистици. Велика корист од овог дела јесте тумачење старе, али највише савремене научне литературе која се бави темом фази лингвистике, али и фазичношћу уопште. У избору се наизменично доноси преглед литературе и одабраних карактеристичних примера. У расправу се уграђују и општа разматрања о одсуству правих научних револуција, и о поступности у сазревању идеја и научних иновација у лингвистици уопште, а особито у израстању когнитивне лингвистике новијег доба. На крају се даје и попис основних расправа које су биле инспирисане фази логиком или су на њено утемељење и обликовање утицале, и покрећу се нека темељна питања фазичности света, мишљења и говора.

Иако је човек биће које тежи да свет и појаве у њему јасно класификује и категоризује, савремена наука показује да се на појаве и ствари може, чак мора, гледати у нијансама (на скалама градуелности, интензитета, по принципу скаларности, континуалности, постепености, степеновања, рангирања), по систему фази логике (распљинуте, разливане, лабаве, меке логике). С тим у вези је све присутнији у лингвистичкој науци појам градуелности, који је релевантан у многим лингвистичким областима истраживања. Појмом градуелности у лингвистици бави се све већи број српских лингвиста, међу којима свакако предњачи Предраг Пипер.

Насупрот традиционалној (западној) *тврдој* логици, коју утемељује још Аристотел а током векова она бива прихваћена и разрађивана, у 20. веку појављује се такозвана *мека логика*, питање *скаларности* и појам *границе*, које у науку уводе филозофи и логичари, док је у то доба у лингвистици још увек присутан структурализам. Међутим, под утицајем логичара и у лингвистици се почињу јављати мекши ставови, нпр., код неких лингвиста који су припадали Прашком лингвистичком кругу. Ови ставови долазе до изражаја посебно у истраживањима која се тичу односа између центра и периферије. Примена фази модела даље се развија посебно у општој семантици, где М. Радовановић истиче Ану Вјежбицку. Лексиколози, бавећи се питањима синонимије, полисемије, хомонимије, паронимије, хипонимије, и посебно антонимије, веома успешно користе моделе фази лингвистике. Поред најугледнијих семантичара и лексиколога, и когнитивисти у своја проучавања уводе појмове

као што су градуелност, степеновање и сл. Сродна истраживања вршили су и лингвисти који су се бавили граматиком функционално-семантичких поља, тј. функционалном граматиком. Међу њима је свакако најпознатији Александар Бондарко, који, у неку руку, наставља достигнућа Пражана која су у вези с концептима *центар* и *периферија* у испитивању језичких појава и језичког система, у повезаности, али и преклапањима која се јављају међу језичким појавама, као и нејасне границе међу њима. Фази лингвистичким истраживањима прикључују се и филозофи језика и прагматичари, посебно у области прагматички схваћених конверзационих импликатура. Седамдесетих година 20. века у овим областима предњаче семантичари лингвистичке, филозофске и психолошке оријентације. Чак су и неки од генеративних граматичара прихватили моделе и решења која је понудила фази логика.

Тема којом се М. Радовановић у овом огледу бави седамдесетих година почиње да се именује као *теорија фази скујова* или *фази граматике*, а можда и најпрецизније, као *фази лингвистике*. У то време настаје и интерес за бављење стереотипима и прототипима у когнитивној лингвистици. Осамдесетих година водећи у области фази лингвистике јесу управо когнитивисти, који то остају и до данас. У савременој науци настаје једна јасна новија, математички и информатички утемељена теорија фази лингвистике. У британској лингвистици друге половине 20. века уводе се појмови *скеле градуелности*, *скеле граматичности*, а исто се дешава и у америчкој лингвистици, где лингвисти различитих усмерења (социолингвисти, дијалектолози, дијахроничари и др.) дају свој допринос фази логици и фази лингвистици.

Бројне су теме које Радовановић у студији разматра, а које су у вези с фази лингвистиком, односно фази мишљењем: (меке) границе распрострањања једног језика; однос између балканизама и европеизама у језицима и питање меке границе међу њима, границе њиховог распрострањања и лингвистичког обухвата са центром и периферијом; питања синонимије, полисемије, хомонимије, паронимије, хипонимије, и посебно – антонимије, феномен границе међу језичким категоријама, метафора (полумртва/полуокамењена и мртва/окамењена метафора), појава номинализације у језицима, статус синтаксе у светлу схватања језичке континуалности, фазичност у функционалним стиловима, фазичност у стандардологији и нормативистици и језичкој култури; систематизација врста речи; градуелност и неодређеност као особине граматичких категорија...

Оно што карактерише радове Милорада Радовановића (а по томе се и види да је учио од најбољих, ту мислим првенствено на Милку Ивић) јесте отвореност. Ту отвореност постиже инвентаром проблема, исцрпним пописом питања на које би будући истраживачи требало да нађу одговоре и тема о којима би требало писати и које треба проучавати. Неке од њих је илустровао примерима, што би могло послужити као подстрек за будуће истраживаче и за неке нове дискусије.

Након инвентара питања и проблема аутор указује и на најбитније савремене радове о фазичности и границама и на тај начин читаоца упућује у савремене токове светске лингвистике, која је већим делом окренута управо истраживању појава у језику, које су, како се чини (и како је у огледу показано), у највећој мери фазичне. Одсуство научних револуција и поступност у сазревању идеја и научних иновација могли би се узети као добар пример меке

логике људског креативног мишљења. На самом крају огледа, изгледа нам да се Милорад Радовановић с разлогом пита: *Да ли је њо свей сам фазичан ња су / или су њакви наше оѡажање и ѡумачење свейа, мишљење о њему ња и сам ѡвор о њима?*

Марина Николѡ

Рада Стијовић, *Српски језик (норма и љракса)*, Београд: Чигоја штампа, 2009, 202 стр.

Књига *Српски језик (норма и љракса)* др Раде Стијовић је драгоцену књига у којој се читаоци могу информисати о проблемима и питањима из области језичке норме и говорне културе. Објављена је 2009. године и у њој су обједињени текстови штампани од 2003. до године објављивања у рубрици *Слово о језику у Културном додацику*, који излази суботом уз дневни лист *Политика*. У Уводним напоменама (5–7) ауторка наводи да су објављени прилози „намењени решавању актуелних језичких и правописних проблема и недоумица“ и „неговању правилности, склада и лепоте књижевног исказа и израза, као и усавршавању говорне и писане културе код нас“.

У књизи је сабрано преко осамдесет чланака различите дужине. Иако је сваки текст посвећен посебном проблему и осветљава га са више аспеката, ипак се могу издвојити неки тематски кругови: правопис, проблеми из граматике (фонетике, морфологије, синтаксе), семантике и сл., а све то у вези са нормом и говорном културом. Веома је корисно што се на крају налази *Регистар* (181–195), који читаоцу олакшава употребу књиге.

Уводни текстови се баве правописом: спојено и одвојено писање речи, употреба великог слова, писање слова *ј*, писање одричних и допусних заменица и сл. Решење за одређене неправилности у говору и писању налази се у бољем познавању фонетике и правила о вршењу гласовних промена (једначење сугласника, упрошћавање сугласничких група, јотовање, палатализација) или одступања од њих. Нарочито су занимљиви и они написи у којима ауторка, да би објаснила неке (фонетске) ликове у савременом језику, читаоце упознаје са одговарајућим фактима из историје језика (порекло варијанти *Ускрс*, *Васкрс* и *Воскресеније*; како су настали облици типа *Никољдан*; *кћер* или *кћи* и сл.). Посебно су атрактивни текстови који се баве ономастиком и адаптацијом страних имена, како библијских, тако и савремених. У одређеном броју текстова разматра се и фонетска и/или морфолошка адаптација апелатива преузетих из других језика (*шорис* или *шорц*, *ценџимејар* или *санџимејар*, множина именица страног порекла са завршетком на *-аи* и *-исти*, множина именице *ранац*, промена именица страног порекла – *акџи*, *факџи* и сл.). Језичка пракса је навела Р. Стијовић да укаже и на погрешну употребу страних речи, као и на веома раширене конструкције које су настале калкирањем. Тако је конструкција *за + инфинитив*, која је честа у пракси, и даље неприхватљива са становишта норме, а конструкција *ради се о*, коју су ранији нормативисти проглашавали непожељном у стандардном језику, толико је продрла у све облике изражавања да више нема разлога прогонити је. У књизи се анализирају одре-

ђени творбени модели и њихова конкурентност (префикс *са-* или *су-*, *шљивов* и *шљивин* итд.), истиче се на основу разних примера амбигвитет појединих израза и потреба за јасним и прецизним изражавањем (*Убицу Јовановића неће ухвалити*), подсећа се на правила о слагању речи уз бројеве, на место енклитике у реченици итд. Неколико текстова је посвећено језику нацрта Устава, а да то је и неколико текстова који се баве бирократизацијом језика (конструкције *с циљем, из разлога, по њихању*). У низу чланака скреће се пажња на типичне језичке грешке у актуелном тренутку: *за и против нечега, обзиром на, у вези тога, победити резултатом, договорити нешто, дискутовати нешто, летети авион, мешање је л' и јер* итд.

Основна одлика текстова је стални дијалог са читаоцима. Не само што је ауторка до података о учесталости неке појаве дошла преко краћих анкета него је и велики број написа настао као одговор на недоумице читалаца који су јој се јављали писмом. Тако је читалачку публику занимала промена именица (*књиџа Иве или Ива Андрића*, множина именица типа *дипломата* и сл.), правилна употреба одређених глаголских облика (*обмањује* или *обмањива*; *досиу* или *досијеу*; *седити* или *седитије*; *клизају* или *клижу* итд., неправилна употреба помоћног глагола *бићи* у потенцијалу). На неке проблеме Р. Стијовић се враћа више пута комуницирајући са читаоцима и разрешавајући њихове недоумице (промена именице *скријтиа*; инструментал с предлогом или без њега). Осим што одговара на питања читалаца, она проналази теме за своје прилоге и у огрешењима о норму у свакодневной комуникацији, као и у језику медија и у рекламама (презент глагола *бри(ја)ти*, неправилно грађење императива и сл.).

Теме неких текстова нису нове и на те неправилности су нормативисти већ више пута указивали, али се на њих мора поново скренути пажња, јер се грешке понављају. Ипак, посебну вредност књиге чини актуелност проблема и чињеница да су нека огрешења о језичку норму у овој књизи први пут представљена и образложена. Проблеми су разноврсни, а препоруке саопштене бираним речима, без термина непознатих људима који немају лингвистичко образовање, јасним стилем, а где је потребно, уз осврт на историју језика, чиме се објашњава савремено стање. Ауторка истовремено анализира и упоређује више јасних и разумљивих примера из свакодневне комуникације и тако долази до логичног закључка и упућује на исправну форму. Такав поступак олакшава памћење и примену одређеног правила. У неким ситуацијама се Р. Стијовић залаже за правила која традиционалне граматике не бележе и која су доскора била неприхватљива, а која се због динамичне природе језика морају прихватити, али исто тако инсистира и на чувању облика који се данас осећају као архаични. Имајући у виду територијално и функционално раслојавање језика, ауторка неке облике препоручује само за одређене ситуације и поједине видове употребе језика, па тако одређеним облицима даје предност само у свакодневной комуникацији. Као врском дијалектологу, није јој тешко да одређене појаве препозна као дијалекатске и тиме неприхватљиве са становишта језичке норме (*ирекључе*), а дугогодишње лексикографско искуство јој помаже при одређивању семантичких разлика или семантичке једнакости неких облика (*захвалити* и *захвалити се на помоћи, него и већ, први њуи* и *по први њуи, њасји* и *њесећи* и сл.)

Тематски се издвајају прилози који су дати на крају књиге и који се не баве нормом већ говоре „о српском језику као сведочанству наше прошлости

– о сусретима с другим народима, о начину живота и занимањима којима смо се бавили у прошлости, о територијама које смо заузимали итд.“ (6), затим о ономастици као „ризници народног памћења“. У њима су још представљени и језик уџбеника, савремена српска лексикографија и Речник Српске академије наука и уметности. Последње поглавље је посвећено стилу и форми писама, са посебним освртом на кореспонденцију у прошлости и развој административног стила.

Вредност ове књиге лежи у томе што су језичке појаве јасно и прегледно објашњене, озбиљно и стручно обрађене, а опет приступачно и занимљиво, чиме је читаоцу олакшано усвајање препоручених правила. Корисност овакве књиге је неоспорна и о томе не треба шире ни говорити. Она допуњује низ који чине незаобилазни приручници који се баве бригом о језику и неговањем српске говорне културе: *Српски језички приручник* П. Ивића и др., *Слово о језику* Д. Тупића и др., *Језичке доумице* Е. Фекете, *Језичке недоумице* И. Клајна итд. Свакако ће бити незаобилазан и релевантан приручник, па је препоручјемо пре свега студентима језика, наставницима, лекторима, новинарима, преводиоцима, али и свима који теже лепом и правилном изражавању и који желе да подигну ниво своје језичке културе.

Милица Марјановић

Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Библиотека Књижевност и језик, књ. 33, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010, 248 стр.

Едиција библиотеке Књижевност и језик Друштва за српски језик и књижевност Србије обогатила се 33. књигом по реду, која носи наслов *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* Рајне Драгићевић. С обзиром на то да је лингвокултурологија код нас још увек у зачетку, ауторка је кроз исцрпне приказе радова и достигнућа страних истраживача желела да приближи домаћој научној јавности основне поставке, методе, терминологију и тенденције ове дисциплине и тако да подстрек за даља изучавања. У књизи се, такође, излажу и резултати ауторкиних истраживања, до којих је дошла користећи се углавном методом вербалних асоцијација на задати стимулус, односно анализом асоцијативних поља. Подсећамо овом приликом и на то да је Р. Драгићевић и коаутор *Асоцијативног речника српскога језика*¹.

Књига се састоји из пет целина: *Уводна теоријска разматрања* (7–38), *Прикуљање и опис вербалних асоцијација* (39–54), *Вербалне асоцијације у исцртавању лексичког значења* (55–98), *Вербалне асоцијације, језик и култура* (99–150) и *Вербалне асоцијације и концептуализација емоција у српском језику* (151–212). Ту су још и *Библиографија*, *Индекс* и *Библиографска белешка*.

Ауторка у *Уводним теоријским разматрањима* одређује тематику и домет истраживања осталих поглавља, па каже да је проблематику која се тиче лексикологије и њену везу са лингвокултурологијом уврстила у поглавље *Вербалне асоцијације у исцртавању лексичког значења*. Ту су, пре свега, потпоглавља која се тичу конотације лексичког значења, па потом питања антонимије, полисемије и семантике деривата. Анализу културално стереотипних појмова, промену значења лексема због друштвених промена, утицај културе на конотацију лексема, разлике у српској, руској и бугарској култури које се ишчитавају кроз анализу придева *сипар*, *глуи* и *леи* у асоцијативним речницима, па затим приказ једног експерименталног комуникационог понашања као стереотип за разлику између српске и руске културе, анализу појмовне метафоре И АУТОМОБИЛИ СУ ЉУДИ и друга сродна питања ауторка је сврстала у поглавље посвећено лингвокултурологији *Вербалне асоцијације, језик и култура*. Проучавање концептуализације емоција, пре свега љутње, туге и страха, повезала је у поглавље о когнитивнолингвистичким питањима *Вербалне асоцијације и концептуализација емоција у српском језику*.

¹ Друга два аутора су Предраг Пипер и Марија Стефановић.

У уводном делу, Р. Драгићевић најпре пише о лингвокултурологији као научној дисциплини. Напомиње да се она развија деведесетих година XX века, истиче њену везу са социolingвистиком, психolingвистиком, лексикологијом, синтаксом, а пре свега са етнолингвистиком. Потом, одређује домет истраживања, а то је синхронијска веза између језика и културе, набраја методе истраживања, објекат истраживања (безеквивалентна лексика у једном језику и лексичке празнине; митологизоване језичке јединице: архетипи, митологеме, обреди, ритуали, обичаји; паремиолошки слој језика (стереотипи народних пословичних мудрости); фразеолошки фонд језика; еталони, стереотипи, симболи; појмовне метафоре итд.). Посебно се задржава на терминолошком апарату лингвокултурологије, па тако објашњава разлику између концептуалне и језичке слике света, потом, научне од наивне слике света, па националне слике света и националне језичке слике света, менталитета и менталности, језичке личности, прецедентног текста и прецедентног исказа. За лексикографе је посебно драгоцено потпоглавље које се тиче везе ове лингвистичке дисциплине са лингвокултурологијом. У српској лексикографији, уколико се изузме *Асоцијативни речник српскога језика*, за сада нема лингвокултуролошких речника у ужем смислу, али у постојећим описним, једнојезичким речницима има културолошких информација. Ауторка овом приликом даје драгоцене савете лексикографима при дефинисању одредница. Када екстралингвистичка компонента која се тиче колективне експресије постане део семантике лексеме, лексикограф би то морао да региструје. Тако, рецимо, за лексему *ћурка* после уобичајене лексикографске дефиниције требало би дописати „(за коју се верује да је глупа)“, јер је то културолошки сегмент који представља семантичку компоненту у примарном значењу. Поред тога, требало би да се лексикограф суздржава од личних ставова и опредељења, јер се некада из дефиниције или примера наслућују предрасуде лексикографа о појму који дефинише, а то је најчешће предрасуда шире друштвене заједнице.

У завршном делу овог поглавља износи се приказ руског зборника радова *Слика Русије стоља и изнуђира*. Истраживања окупљена у зборнику спадају у лингвокултуролошка, психolingвистичка и социolingвистичка. Радови су емпиријски, а до закључка се долазило углавном методом асоцијативног експеримента. Ауторка углавном оваквом типу истраживања замера недовољно разрађен методолошки апарат и претеран емоционални ореол, који је базиран на стереотипима који нису валидни, а који се користе као полазиште за истраживања. Приказ је значајан нашим лингвистима јер такви радови могу представљати подстицај за нека слична истраживања.

Поглавље *Прикуљање и ојис вербалних асоцијација* односи се углавном на методологију израде асоцијативних речника и на поступак и домет њиховог коришћења. Предност оваквих речника је у томе што се у њима дају значења полисемантичке лексеме, синонимски и антонимски редови, синтаксичка спојивост, творбена и граматичка варирања итд. Осим језичких података, асоцијативни речник бележи и бројна ванјезичка знања испитаника. „Међу асоцијацијама субјеката има антропонима, топонима, етнонима, назива различитих институција, фирми, натписа, реклама. Јасно се могу пратити знања и ставови у вези са политиком, економијом, културом, уметношћу, науком. Могуће је анализирати експресивни или емоционални однос испитаника према појавама у стварности, смисао за хумор итд.“ (стр. 39). Асоцијативни речници

се могу користити у лингвистичким, психолингвистичким, социолошким, културолошким, педагошким истраживањима. Основни појмови структуре асоцијативних речника су стимулус, реакција, асоцијативно поље. Стимулуси су речи на које испитаници дају асоцијације, а реакције су асоцијације испитаника. Све асоцијације на задату реч-стимулус (реч-драж) распоређују се по фреквенцији и заједно сачињавају асоцијативно поље. У односу на врсту вербалних асоцијација разликоваћемо: синтагматске и парадигматске (нпр. на реч-драж *друџ* синтагматске асоцијације могу бити: *школски, најбољи, њошћује се*; а парадигматске: *недруџ, нејријател, оршак, браш*), континуиране и дискретне, слободне и контролисане. За тумачење асоцијативног поља су важни: учесталост асоцијација, тј. најфреквентније асоцијације којима истраживач највише посвећује пажњу, разноврсност асоцијација која упућује на то да реч-драж није стабилна у асоцијативном систему испитаника у једном језику, идиосинкретичност одговора, тј. број одговора са фреквенцијом 1 и број омисија, односно непостојећих одговора на задате речи-дражи.

Као што смо рекли, проблематика везана за лексикологију изложена је у одељку *Вербалне асоцијације у истраживању лексичког значења*. Ту се посебно издавају поднаслови везани за конотацију, антонимију, полисемију и семантику деривата. Ауторка кроз асоцијативне тестове долази до закључка о томе да постоји широко распрострањени стереотип у разумевању конотације који се односи на нераздвајање језика и стварности. Појаве и предмети из ванјезичке стварности које вреднујемо високо афирмативно имају позитивну конотацију (љубав, срећа, здравље), а појаве и предмети из ванјезичке стварности које вреднујемо негативно имају негативну конотацију (мржња, туга, болест). „То је“, каже се, „последница саме стварности, а не обележје лексичког система“ (стр. 55). Проф. Драгићевић примећује да је на задати стимулус једна од најчешћих реакција његов синоним (за реч-драж *викаши*, реакција је *д(е)раши се*). Ако је стимулус неутрална лексема, међу најфреквентнијим реакцијама је експресивни синоним са израженим конотативном вредношћу, а ако је стимулус експресиван, онда је неутрални синоним једна од најчешћих реакција.

Најфреквентнија асоцијација на задату реч су синоними и антоними. Лексема се независно од контекста супротстављају на основу примарних значења и такав однос ћемо издвојити као праву антонимију (велик, црн, бео, хладан), а сви остали облици супротности се сматрају неправом синонимијом (брат – сестра, земља – небо).

Веза између асоцијативног поља и полисемије значајна је нарочито за лексикографа, посебно када не може са сигурношћу да утврди примарно значење лексема, када треба да распореди секундарна значења, када бира адекватне примере за наведена значења или када треба идентификовати фразеологизам који би се морао наћи у описном речнику. Тако је једна од чешћих асоцијација на реч-драж *џраџ* фразеологизам *џревесћи младу џреко џраџа*, који се није нашао у једномнику, а по броју асоцијација је извесно да заслужује да буде обрађен.

На основу великог броја асоцијативних тестова ауторка закључује да не постоји асоцијативна веза између простих речи и њихових деривата. Резултати показују да деривате не складиштимо у главама у целини, већ засебно памтимо основе, а засебно творбене форманте.

Р. Драгићевић истиче да су ванјезичке везе између стимулуса и реакције посебно значајне у формирању асоцијативног поља, а резултат су деловања индивидуалног и колективног искуства стеченог живљењем у Србији у одређеном времену. Као интересантне, издвојићемо неколико таквих културолошких асоцијација: звонко – Спасић, пинк – телевизија, Тито – и ја (према наслову филма редитеља Горана Марковића), Хаг – суд, тело – вретено (према песми музичара Жељка Јоксимовића), мост – Иво Андрић (према наслову аутора романа *На Дрини ћуприја*).

Одељак *Вербалне асоцијације, језик и култура* део је посвећен лингвокултурологији. „Свако померање у друштвеном и културном животу огледа се у асоцијацијама испитаника. Оне представљају огледало нашег погледа на свет, разумевања стварности, па и језика“ (стр. 14). Са променом друштвених, историјских и културних прилика мењају се и језичке датости. Навешћемо неколико најинтересантнијих примера. Лексема *модел* је у једномнику у примарном значењу овако дефинисана: *особа која сликару или вајару њозира када он сивара њоршрејџ, фиџуру и сл.*, а најфреквентнија асоцијација на стимулус *модел* је, по ауторкиним истраживањима, *манекен*. Под бројем два, у Речнику Матице српске, лексема *ауџоматџ* има значење: *оружје које једним окидањем ојали серију мейџака, машинка*. То значење, у време кад се писао овај том речника (60. године прошлог века) било је доминантно јер је то било време социјалистичке идеологије, када је још било живо сећање на Други светски рат. Данас су најфреквентније асоцијације на овај стимулус: *кафа* и *за кафу*. Асоцијације за *Балкан су*: рат, буре барута, ратови; за *Косово*: рат, а за *Кинезе*: бувљак и пијаца.

Асоцијативни речник се може користити у дидактичке сврхе, за учење странаца српском језику. Културолошки наноси често нису обрађени у речницима, па ће странац често бити ускраћен за мноштво семантичких компоненти које познају говорници српског језика, а које се разликују од културе до културе. Педагог би требало да укаже странцу на те културно стереотипне појмове. Рецимо, код нас се *џањ* односи на глупу или усамљену особу, а у норвешком на стабилну, непопустљиву особу.

Одељак *Вербалне асоцијације и концепџуализација емоџија у срџском језику* бави се когнитивнолингвистичким питањима. Помоћу асоцијативне методе могуће је доћи до типичног сценарија неке емоџије, а преко њега до бројних закључака о семантичкој структури лексема са апстрактним значењем код којих је врло често неприменљива компоненџијална метода. Ауторка је показала како се концептуализују емоџије љутње, туге и страха. Набројаћемо само неке појмовне метафоре везане за љутњу: **ЉУТЊА ЈЕ ВРЕО ФЛУИД У КОНТЕЈНЕРУ**, **ЉУТЊА ЈЕ ВАТРА**, **ЉУТЊА ЈЕ ЛУДИЛО**, **ЉУТЊА ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ У БОРБИ**, **ЉУТИТО ПОНАШАЊЕ ЈЕ АГРЕСИВНО**, **ЖИВОТИЊСКО ПОНАШАЊЕ**. Поред тога што је когнитивистичка метода драгоценa за лексикологију, преко ње можемо сазнати доста о српској култури, па овако истраживање представља предмет и лингвокултурологије.

На основу овог кратког осврта може се закључити да се ова књига бави врло сложеним, интердисциплинарним истраживањем. Лингвокултурологија је врло млада наука и због тога Р. Драгићевић са посебним опрезом износи резултате и туђих и својих истраживања, али без обзира на почетничке методолошке недостатке ове дисциплине треба јој дати подстицај за даљи сигурнији

и бржи развитак, тим пре, што резултате оваквих истраживања, како истиче ауторка, могу користити наставник, новинар, странац који учи неки језик, стручњак који прави рекламе, писац, преводилац, песник итд. С обзиром на то да није намењена само лингвистима, већ сваком ко се за овакве теме занима, књига се може похвалити и тиме што је доступна широком кругу и по свом језику и стилу.

Данијела Ситанић

Наташа Вуловић, *Лексика у њриповејкама Лазе К. Лазаревића*,
Монографије 8, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 266 стр.

У домаћој науци су од великог значаја монографије о језику знаменитих писаца који су својим радом утицали на развој нашег књижевног језика. У том смислу имамо част да представимо једно такво дело. У едицији Монографије у овој години објављена је студија Наташе Вуловић *Лексика у њриповејкама Лазе К. Лазаревића*, која представља делимично измењену верзију њеног магистарског рада.

Студија има 266 страна, подељених у два дела. Први део се бави дескриптивном анализом и класификацијом лексике Лазаревићевог књижевног опуса, а други део садржи речник као прилог том истраживању.

У уводном делу (9–14) ауторка се осврће на језичке и културне прилике периода у којем писац живи и ствара, представља његов опус и особености језика које уноси у лексику и фразеологију својих приповедака. Она истиче да је циљ њеног рада анализа и класификација карактеристичне и маркиране лексике приповедака Лазе Лазаревића, указивање на неке фонетско-морфолошке карактеристике лексике, као и лексикографска обрада необичних, мање познатих и карактеристичних речи, значења и израза по принципима израде описних речника.

Први део студије (15–54) тиче се раслојавања, класификације и анализе маркиране лексике пишчевог књижевног стваралаштва. Наташа Вуловић врло прецизно и аналитички приступа презентовању његовог лексичког инвентара.

Она разврстава богат лексички фонд према лексичким слојевима, оформљеним према различитим критеријумима. Пре свега, истиче се критеријум експресивности, тј. издвајају се речи субјективне оцене – велики број деминутива и хипокористика *вејрић*, *џласић*, *дејенце*, *кајујић*, *мрвица*, *брајцац*, *сеша*, *Сјана*, *Сјево* итд., и знатно мање аугментатива и пејоратива типа *кљусина*, *механчина*, *дркела*, *намиџуша*, *сијаркеља* и сл. У оквиру друштвено-историјски раслојене лексике издвајају се два нивоа: временски и територијални. По временској раслојености, односно застарелости са становишта савременог српског језика имамо архаизме *дејеша*, *ћемане*, *шамуја* итд., историзме *кмеџ*, *џракџиканџ*, *сиџилук* и сл., старокњижевне речи *блаџослов*, *дажд*, *часловац* и многе друге примере. По територијалној одређености издваја се покрајинска лексика *дркела*, *манов*, *шишкав* итд. и дијалекатски обележена лексика *дрџџаџи*, *јевџџика*, *најошџеџику* уз многе друге примере анализирани у овој студији. На исти начин ауторка се бави функционалним раслојавањем лексике издвајајући цивилизацијску лексику, тј. интернационализме типа *ајсолуџан*,

кокеџан, хедонизам и сл., те термилошко лексиком *мензура, сийљив, ѿенор, уверџира* итд., као и административно-правну и друштвено-политичку лексиком, затим војну, црквену и тематске групе речи.

Имајући у виду да су српски писци друге половине 19. века дали велики допринос стварању српског књижевног језика на народној основици, не изненађује ни чињеница што су имали удела у уношењу нове лексике за непознате појмове у лексички фонд српског језика. У ту сврху ауторка подробно анализира и велики слој позајмљеница који се уочава у Лазаревићевим приповеткама. Превагу над бројним туђицама (латинизмима, галицизмима, грцизмима, германизмима, италијанизмима, мађаризмима, русизмима и англицизмима) носе турцизми, што је последица историјских, друштвених и политичких околности и прилика.

Анализирајући лексиком појединачно по приповеткама Н. Вуловић долази до закључка да је употреба речи и основа страног порекла у вези са тематиком приповедака. Па тако, приповетке чија се радња одвија у сеоском амбијенту садрже одомаћене турцизме, док се у приповеткама чији су актери образовани и припадају грађанском слоју у великом броју налазе речи из латинског, грчког, немачког, италијанског и других језика.

Врло сажето и прегледно ауторка на неколико страна износи поједине фонетско-морфолошке карактеристике пишчеве лексике, а неке од њих су: непознавање фонеме *ф* и њена алтернација са *в* типа *кафа/кава, кофа/кова*, затим фонема *л* на крају речи *ѿојал, чавал*, и посебно су занимљиви морфолошки ликови двосложних хипокористика мушког рода типа *Перо, Сјоле*, који се у једном броју примера деклинирају по I именичкој врсти, а у другом броју по III врсти.

Други део студије (55–256) садржи речник, тј. лексикографско-семантички обрађену лексиком Лазаревићевих приповедака. Речник оваквог типа спада у тзв. специјалне врсте речника. У њега је ушла разноврсна карактеристична и маркирана лексика по разним основама са становишта савременог српског језика.

Одреднице су успостављане по методама примењеним у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ). Акцент је бележен само у случајевима где је од диференцијалног значаја. Граматичка обрада речи давана је по моделу рада у РСАНУ, с тим што регуларни, системски облици генитива именица нису давани. Етимологија речи наведена је код позајмљеница. Дефиниције су описне и синонимске, које илуструју по три-четири адекватна примера. Иза примера у облој загради налази се скраћеница за одређену приповетку у којој је пример и број странице.

Оно што речник посебно издваја јесу ауторкине оригиналне дефиниције, а где је било потребно, стоје и додатни коментари, објашњења и поређења са описним речницима српског језика – са РСАНУ и *Речником српскохрватског књижевног језика* Матице српске (РМС). Речник садржи и одређени број лексема које су ексерпцијом Лазаревићевог опуса пропуштене у РСАНУ и РМС, те ауторка врло прецизно одређује поједина значења и указује на њихову специфичност: *анасана* „до врага, до ђавола, бестрага“, *вас* „сав, цео, читав“, *срјада* „простирка или прекривач од грубог ткања са петљама (обично у виду различитих шара)“, *мерима* „особа која представља терет, напаст, која је досадна, захтевна“ и сл.

Монографија Наташе Вуловић у лексиколошко-лексикографском смислу доприноси презентовању карактеристичне, специфичне, маркиране лексике и језичког израза великог српског реалисте Лазе Лазаревића. Његов језички израз (писао је језиком свог краја и сврстава се међу творце тзв. београдског стила) послужио је, као што смо уочили, као грађа при изради бројних граматика, а његова лексика је ексцерпирана за израду РСАНУ. Тиме је ауторка дала слику лексичког инвентара на примерима једног од најрепрезентативнијих писаца друге половине 19. века, али и место тих лексема у савременом лексичком фонду српског језика. Студија је писана концизно, јасно и прегледно и представља значајно полазиште у анализи лексичког аспекта језика писаца. Сматрамо да ће ова књига бити веома значајна у научном свету, како домаћем, тако и иностраном, и да ће наићи на велики број читалаца, пошто својом занимљивом тематиком превазилази оквире класичног научног дела.

Драђана Насићановић

Владан Јовановић, *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*,
Монографије 9, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 178 стр.

Књига број 9 из едиције Монографије Института за српски језик САНУ, изашла 2010. године, носи наслов *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, а њен аутор је Владан Јовановић. Своје истраживање у оквиру магистарске тезе аутор је научној јавности представио монографијом на 178 страна, употпунивши је веома корисним регистрима различитог типа. Структура ове књиге је следећа: I. Увод (7–13), II. Теоријске основе (14–34), III. Деминутивне и аугментативне именице (35–110), IV. Закључак (111–116), V. Summary (117–118), Резюме (119–120), VI. Извори (121–123), VII. Цитирана и коришћена литература (124–133), VIII. Регистри (134–173), IX. Скраћенице (174).

Проблему деминуције и аугментације аутор је пришао комплексно. У Уводу ове студије он јасно и прецизно представља проблем који обрађује, одређујући предмет, циљ, концепцију, метод и корпус свога рада, с једне, и осврће се на досадашња проучавања деминуције и аугментације, с друге стране.

У методолошком смислу веома је значајно друго поглавље, Теоријске основе, у којем В. Јовановић разрађује теоријску и термилошку страну свога истраживања. Сами поднаслови указују на то да приступ проблему није једностран, већ да се у срж проблема улази са различитих аспеката са циљем да се употпуне и прецизирају досадашња сазнања о деминуцији и аугментацији. Формално-структурној теоријској подлози овог проблема посвећен је одељак О творби речи као лингвистичкој дисциплини (14–18), где аутор, уважавајући досадашња дериватолошка истраживања, прецизно одређује појмове којима у раду оперише: начине творбе, творбени формант / суфикс, творбени тип, творбену категорију, творбени модел, творбено значење, мотивисаност итд. У одељку О актуелним семантичким теоријама у лингвистици (19–23) указује се на могућност примене различитих семантичких теорија на пољу деминуције и аугментације, најпре, оних теорија које су усмерене на класично проучавање референцијалног значења, потом, прагматичких теорија и, на крају, теорије когнитивне семантике. Посматрајући заједно творбену и значењску страну, аутор у одељку Појам деминуције и аугментације у језику (24–27) указује на начин реализације ових феномена у језику, односно различите видове њихових испољавања од језика до језика. Од великог не само теоријског већ и практичног значаја је четврти одељак првог поглавља – Именички деминутиви и аугментативи у творбеном систему српског језика и принципи њихове лексикографске обраде у дескриптивним речницима српског језика (28–34). Наиме, овде до изражаја долази способност В. Јовановића да различите творбено-семантичке категорије сагледа кроз призму лексикографије, што свакако

не би било могуће да нема искуства (па макар и од неколико година) на изради тезаурусног речника српског језика – *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

Централни, и свакако најобимнији део ове студије је поглавље Деминутивне и аугментативне именице, у коме аутор представља и анализира грађу у складу са својом тврдњом да се неће стриктно држати ниједног теоријско-методолошког оквира, већ ће их користити комбиновано. Суфиксима се прилази искључиво са синхроног становишта, без уласка у разматрање њиховог порекла и настанка, али са упућивањем на релевантну литературу о том проблему. Грађа је распоређена по формалном критеријуму, дакле, по суфиксима. Најпре су обрађени у посебном одељку деминутиви (37–86), код којих је распоред суфикса дат с обзиром на род именица (јер оне могу бити сва три рода), па аугментативи (87–110).

У оквиру поднаслова Именице мушког рода В. Јовановић обрађује следеће проблеме: Деминутиви са суфиксом *-ић* (*-чић*) (37–47), Деминутиви са суфиксом *-(а)к* (и проширеним суфиксним варијантама: *-ељ(а)к*, *-уљ(а)к*, *-ар(а)к*, *-ер(а)к*, *-ур(а)к*, *-ић(а)к*, *-ч(а)к*, *-еч(а)к*, *-ич(а)к*) (47–53) и Деминутиви са суфиксом *-(а)ц* (53–56). Када су посредни творенице овог типа, код именица женског рода издвајају се одељци Деминутиви са суфиксом *-ица* (*-чица*) (56–61) и Деминутиви са суфиксом *-ка* (62–65). Од деминутивних именица средњег рода као посебни одељци обрађени су Деминутиви са суфиксом *-це* (и проширеним суфиксним варијантама: *-анце*, *-енце*, *-ашце*, *-еице*) (65–70) и Деминутиви са суфиксом *-че* (70–79). Мање фреквентним деминутивним твореницама аутор се бави у одељку Остали деминутивни суфикси (80–81). Након прегледа, анализе и коментарисања материјала сумирају се закључци у одељку Резултати анализе деминутивних именица (82–86). Наиме, утврђује се дистрибуција наведених суфикса у зависности од рода именица, као и њихове семантичке класе (предмети, бића итд.), затим семантичке и прагматичке карактеристике употребе деминутива у зависности од типа комуникативне ситуације. Такође, указује се на случајеве у којима се деминутивним суфиксом исказује умањење или слаб интензитет (*прозорчић* 'мали прозор' или *ветрић* 'слаб ветар'), а у којима различита емотивно-експресивна значење, како позитивне (хипокористичне *душица*) тако и негативне вредности (*докторчић* 'лош, безначајан доктор'), али и друга стилска варирања (Могу ли на *часак*, где је деминутив у функцији исказивања учтивости и увиђајности).

Поглавље Анализа аугментатива (87–88) обухвата следеће одељке: Аугментативи са суфиксом *-ина* (*-чина*) (88–96), Аугментативи са суфиксом *-еиџина* (97–101), Аугментативи са суфиксом *-урина* (102–104), Остали аугментативни суфикси (104–106) и Резултати анализе аугментативних именица (107–110). У последњем одељку аутор истиче да код аугментатива, за разлику од деминутива, немамо различит граматички род, али ипак род именице регулише дистрибуцију аугментативног суфикса, те је суфикс *-ина* углавном резервисан за аугментативе од именица мушког рода (*волина*, *човечина*), а суфикс *-еиџина* и *-урина* за именице женског рода (*бабеиџина*, *зградурина*). Аугментативима се, осим значења увећања (*њивеиџина* 'велика њива'), исказује и пејоративност и емотивно-експресивна оцена одређеног појма, што аутор показује на бројним примерима истичући и језички и нејезички контекст (Гадно ће нам бити да се п е н т р а м о по тим планинчинама, 108). Као посебно занимљива, овде

издвајамо ауторова запажања у вези са поларизацијом употребе аугментатива за женска и мушка лица (нпр. *људина* и *женићина*), али и фигуративно употребљене аугментативе којима се означавају лица (*волина*, *кравићина*) (93–96).

О озбиљној заснованости ове студије сведоче и списак извора, из ког се види да је аутор уважавао не само функционалну већ и временску и територијалну раслојеност језика, и, нарочито, обиман списак литературе (србистичке и стране), који говори да су узети у обзир сви релевантни радови из ове области, али и да је студија постављена на добрим теоријским основама.

За читаоце, који ће се овој књизи сигурно враћати, од посебне вредности су регистри: Регистар деминутивних (и деминутивно-хипокористичких) именица (134–153), Регистар аугментативних (и аугментативно-пејоративних) именица (154–161), Регистар суфикса – деминутивних (и деминутивно-хипокористичких) (162) и аугментативних (и аугментативно-пејоративних) (163), Регистар појмова (164–170) и Регистар имена (171–172).

Утемељена на релевантној и поузданој грађи, затим на доброј обавештености аутора о степену проучености овог проблема и актуелним правцима у лингвистици, ова студија доприноси бољем познавању деминуције и аугментације именица у српском језику. Писана прецизно, јасно, систематично, методолошки добро постављена и вођена, она може бити узор млађим истраживачима. Допринос развоју српске дериватологије огледа се у томе што је овом књигом проширен морфолошко-творбени аспект проучавања именичких деминутива и аугментатива, допуњен семантички и осветљен прагматички аспект употребе и функционисања ових твореница у лексичком систему српског језика.

Марина Сјасојевић

Марина Николић, *Теорија језичке културе*, Монографије 11, Београд:
Институт за српски језик САНУ, 2010, 223 стр.

Како пише на корицама сваке од монографија коју изда Институт за српски језик САНУ, истраживања која се у њима објављују обухватају најширу проблематику српског језика, како књижевног, тако и народног, у прошлости и садашњости. Тако се најновија, једанаеста по реду монографија, бави теоријом језичке културе, и то у науци о српском језику и славистици.

Ова монографија представља прерађено и допуњено издање магистарског рада Марине Николић. У њој се уочава седам целина, уз исцрпну Литературу, резиме на енглеском језику и Регистре (Именски и Појмовни). То су: Уводна разматрања, Систем појмова теорије језичке културе, Теорија језичке културе и сродне лингвистичке дисциплине, Теорија језичке културе у науци о српском језику, Теорија језичке културе у славистици, Проблеми језичке културе у образовању и Закључци.

У првом поглављу ауторка разматра појмове *култура* и *језичка култура*. На појам култура се само успутно осврће, али се задржава на дефинисању језичке културе. Њу схвата на два начина: као владање нормама књижевног језика у његовој писменој и усменој форми и као област лингвистике који има за предмет нормирање говора (15). Такође, поставља питање језичке и/или говорне културе, што треба да буде област о којој овај рад говори. Истиче да је у нашој традицији устаљенији термин говорна култура, али да се она одлучила за термин *језичка култура*. За овај термин се определила због асоцијација појма говор на усмено изражавање, као и због тога што говорна култура представља језгро дисциплине која се зове лингвистика *језичке културе* и схвата се као основа *језичке културе*.

Друго поглавље је посвећено комуникативним својствима говора, чистоти језика и говорној етикецији. Говорећи о својствима говора, М. Николић их дели на позитивна (правилност, прецизност, логичност, чистота, сажетост, јасноћа, изражајност, богатство, сврсисходност) и негативна (језичке грешке, комуникативно-прагматичке грешке, вулгаризација, двосмисленост, бирократизација, неоправдана употреба нестандартне лексике, неоправдана употреба позајмљеница, употреба поштапалица, употреба клишеа). У вези са чистотом језика говори о употреби речи страног порекла и језичком пуризму, док се последњи сегмент, говорна етикеција, тиче обраћања и ословљавања.

Треће поглавље ауторка је посветила односу језичке културе и сродних лингвистичких дисциплина. Укратко је образложила појмове стандардни језик, нормирани језик, језичка политика, псеудонорма, а затим је набројала и

детаљно описала лингвистичке дисциплине које имају додирних тачака са језичком културом: еколингвистику, реторику, стилистику, прагматику, терминологију, социolingвистику, психolingвистику и јурислингвистику. Издвојићемо еколингвистику и јурислингвистику¹ као мање познате лингвистичке дисциплине. Прва се бави проучавањем фактора који негативно утичу на развој језика и његову реализацију, као и проучавањем начина за обogaћивање језика и усавршавање праксе комуникације на датом језику, што би у пракси значило – чишћењем грешака било које врсте које се јављају у говору и писању. Друга се бави језиком у законодавству.

Четврто поглавље ове монографије је веома значајно за проучаваоце језика, јер је у њему ауторка приказала радове о српском језику који се баве језичком културом са теоријског аспекта (нпр. *Српски језички приручник* групе аутора², *Култура говора* Милана Шипке, *Основи културе говора* Жарка Ружића, *Култура говорне комуникације* Смиљке Васић, *О култури говора* Ђорђа Костића), приручнике везане за ову област (*Речник језичких недоумица*, *Стираници* Милана Шипке, *Слово о језику I и II* и *Српски језички саветник* групе аутора³, *Језичке доумице I и II* Егона Фекете, *За културу језика* Милије Станића и *Говоримо српски – С лакоћом до језичке културе* Милорада Телебака), као и радове који се баве проблемима из других лингвистичких дисциплина, али су у вези са језичком културом (*Функционални стилови* Бранка Тошовића, *Социolingвистика* и *Сјиси из контекстуалне лингвистике* Милорада Радовановића, *О Вуковом и вуковском језику* Милке Ивић, *Социolingвистички огледи* Бранислава Брборића, *Лица језика* и *Језик у контексту* Ранка Бугарског, *Језик и политика* Милана Шипке, *Српски језик између великих и малих језика* Предрага Пипера).

Наредно поглавље се надовезује на претходно и доноси коментаре о радовима о овом проблему из целе славистичке области, са освртом на сваки словенски језик појединачно. Као и у претходном поглављу, ауторка је врло детаљно, истичући најважније поставке, приказала најзначајније радове који се тичу језичке културе хрватског, бошњачког, словеначког, македонског, бугарског, руског, украјинског, словачког, чешког и пољског језика.

Једно поглавље посвећено је и проблемима језичке културе у образовању. У њему се наглашава да је већина радова о проблемима језичке културе писана у вези са методиком наставе. Оно што ауторку у вези са овим највише занима јесте начин на који може да се побољша настава језичке културе. Уз практичне предлоге да се одржавају школска такмичења у познавању културе говора, она истиче и идеју о формирању исправних ставова о језику код деце, који би се стицали у школи, на часовима језика.

Последње поглавље носи наслов *Закључци* и у њему је М. Николић сумирала своје истраживање.

На основу наслова ове књиге могло би се претпоставити да је она општетеоријски уџбеник о језичкој култури. Ипак, она представља истраживање

¹ Оба ова термина у домаћу терминологију је увео Предраг Пипер.

² Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан и Бранислав Брборић.

³ Драго Ђупић, Егон Фекете и Богдан Терзић.

које се пре свега базира на критичким прегледима домаће и славистичке литературе о овој области, што може користити као полазиште како лингвистима, тако и осталима који су заинтересовани за питања језичке културе.

Бојана Мојсиловић

Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. октобра и 1. новембра 2008. год., Књига I, *Српски језик у ујојреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет 2009, 477 стр.

Књига која је пред нама доноси реферате са трећег по реду скупа „Српски језик, књижевност, уметност“, који је одржан на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, а на ком су учествовали бројни лингвисти из Србије, Бугарске, Босне и Херцеговине и Црне Горе.

Зборник садржи 36 радова, којима се осветљава, у ужем или ширем смислу, српски језик у контексту друштвених кретања. Основне теме обрађене овде тичу се, према речима М. Ковачевића изнетим у предговору „Уз лингвистичку књигу овог зборника“ (7–8), „питања корпуса, обима и садржаја и идентитета српског језика данас“ (7), односа српског књижевног језика према дијалекту, према супстандарду, као и према другим језицима, те језичкосистемских питања.

Веома актуелном темом о утицају друштвених појава на језик бави се неколико радова. Милица Радовић-Тешић у раду „Корпус српског језика у контексту савремених језичких раздвајања“ (11–17) разматра дефиницију српског језика у новим граматицама, пошто се појавило више језика исте или блиске новоштокавске стандардизације, па се језички стручњаци „довијају“ како да изразе познате лингвистичке чињенице у складу са измењеним друштвено-политичким приликама. У раду „Наука и идеологија: српски и остали језици у Црној Гори“ (439–445) Драга Бојовић указује на насилно истискивање назива српски језик у Црној Гори позивањем на наводну идеолошку подлогу. Јордана Марковић у чланку „Ословљавање као последица друштвених кретања“ (117–123) представља форме ословљавања које су присутне у друштву у целини и у породици, као најмањој друштвеној јединици. О утицају различитих друштвених околности на језик медија говори Биљана Голубовић у раду „Употреба нестандартне лексике у светлу савремених друштвених кретања на примеру новинског стила српске штампе“ (141–160). Полазећи од проксимално-дисталног модела, преузетог из немачке лингвистике, Оливера Дурбаба у раду „Fenomen 'parlando' i lingvistički status Internet foruma“ (447–457) анализира комуникациони статус виртуелних дискусионих група, док Биљана Радић-Бојанић и Надежда Силашки радом „Političko driblanje u kaznenom prostoru – sportske metafore и političkom diskursu Srbije“ (459–470) представљају неке спортске метафоре као један од најважнијих инструмената убеђивања и пропаганде у језику политичке реторике. Весна Лопичић прилогом „Мали речник носталгије: српски језик и очување културног идентитета“ (417–426) указује

на значај неговања језика матичне земље у новом националном, социјалном и културном окружењу, на примеру прича које је један српски исељеник објавио у Канади.

Најбројнији су радови који се тичу проблема савременог српског стандардног језика (морфологије, синтаксе, лексике, семантике и стилистичке анализе). Јованка Радић у раду „Заменички систем и заменица *себе, се*“ (213–226) у циљу одређивања места заменице *себе, се* у српском језику предложила је, узимајући у обзир и ставове у руским граматикама, нову поделу заменица према комуникативном, односно референцијално-семантичком критеријуму. У чланку „О неким глаголима на *-аћи* са двојаким облицима презента у српском језику“ (227–239) Сања Ђуровић разматра оне глаголе који у презенту могу имати дублетне морфолошке варијанте по II и V Стевановићевој врсти (као *шећашћи – шећам / шећем, зидашћи – зидам / зићем* и сл.) и, на основу грађе, запажа да су се у савременом српском језику усталили облици који су у РМС забележени као први. Творбене иновације у савременом језику анализира Стана Ристић у раду „Сложенице у корпусу нових речи са творбеним елементима у значењу квантификације“ (125–139), где представља сложенице чији је први део конституент домаћег порекла (*велико-, високо-, ниско-, полу-, пре-* и *средње-*). Зависност употребе придева у неодређеном виду од контекста предмет је чланка „Неодређени придевски вид у одређеним окружењима“ (241–252) двојице аутора – Бобана Арсенијевића и Бранимира Станковића. Милош Ковачевић у раду „О конструкцијама деиктичке цитатности – или: о недословном управном говору у савременом српском језику“ (161–173) анализира структурне, семантичке и прагматичке конструкције које су најчешће настале редупликацијом заменичких лексема које замењују део управног говора, а Ана Јањушевић у прилогу „О пресупозицијском карактеру интензификатора *и*“ (253–268) налази разлику у употреби ове партикуле уз предикат и уз ванпредикатске чланове. У чланку „Птице као симболи у српском језичком наслеђу“ (99–116) Видан Николић анализира птицу као симбол, са лексичког, фразеолошког, ономастичког и етнокултуролошког аспекта. Јелена Петковић у раду „Акузативне конструкције са предлогом *кроз* са апстрактним и метафоричким значењем у електронском Корпусу српског језика“ (269–276) налази да сва апстрактна и метафоричка значења ове конструкције настају транспоновањем њеног основног просторног значења, а често долази и до укрштања просторне и временске димензије. Семантици прилошких израза са именицом место пажњу посвећује и Илијана Чутура у чланку „Употреба прилошких израза са именицом 'место' у пренесеном значењу“ (277–288). У раду „О редуkcији и испуштању (омисији) као лингвистичким и стилским појавама“ (193–211) Јелена Јовановић разматра врсте редуkcије и покушава да уреди терминолошке ознаке за редуkcивне појаве, а предлаже и нека нова терминолошка решења.

Неколико радова доприноси осветљавању ономастичких проблема, како оних везаних за оне које припадају историји језика, тако и оних везаних за оне које су и сада у употреби. Са аспекта историјске етимологије Владимир Поломац у чланку „Једна ономастичка напомена уз повеље кнеза Лазара и деспота Стефана“ (91–97) разматра старосрпски проепоним *Декиндић*. Вања Крстанова у прилогу „Савремено стање бугарског и српског система личних имена“ (71–79) анализира лична имена са аспекта порекла и творбене струк-

туре, док Иван Чобанов у чланку „За кратките форми от срџбските сложни женски лични имена, представљаваши затворена срџчка“ (81–89) износи своја запажања о скраћивању сложених женских личних имена, на које се потом додају одговарајући хипокористички форманти. У раду „О топониму *Zvizžd*“ (19–25) Радоје Симић даје ново тумачење о пореклу овог топонима.

Један чланак посвећен је творби речи из угла историјских истраживања. То је разматрање Јелице Стојановић „Сложенице у Врхобрезничком љетопису“ (63–70), у коме ауторка анализира сложене именице, придеве и глаголе у рукопису из послересавског периода, а и велико присуство сложеница објашњава грчким утицајем.

У обимном прилогу из дијалекатске морфологије „Заменице за каквоћу и заменице за количину у говорима југозападног дела Косова и Метохије у словенском балканском ареалу“ (27–51) Радивоје Младеновић указује на блискост призренско-тимочких говора Косова и Метохије са бугарским и македонским језиком насталих лингвистичким контактом.

У зборнику се налазе и радови који се тичу односа појединих фонетских, морфолошких или синтаксичких појава у српском језику и другим језицима, како словенским, тако и несловенским. Мирослав Михајлов у чланку „Фонема [ѐ] в източните родопски говори и в срџбски език“ (53–62) разматра употребу фонеме „јат“ у бугарским говорима, осврћући се и на стање у српском језику. У раду „Девербативни адјективи и компарација“ (331–339) Божинка Петронијевић анализира способност придева који су изведени од глагола да имају компарацију, а анализу заснива на примерима из српског и немачког језика и налази да се овакви придеви понашају као и сви други придеви. Ненад Крстић у чланку „Неке напомене о објекту у француском и српском језику“ (305–315) показује да постоје значајне разлике између правога и неправог објекта и у српском и у француском језику. Димка Сааведра у раду „Пасивне конструкције у српском и бугарском језику“ (175–191) предлаже увођење широке категорије деагентивности у разматрању пасива и њему блиских језичких појава.

Семантичком и прагматичком анализом неких врста речи у различитим језицима баве се два рада. Тијана Ашић и Веран Станојевић у чланку „*Мож брати је љреверан* – семантичка и прагматичка анализа придевског префикса *љре* у српском језику и његови преводни еквиваленти у француском“ (289–303) анализирају семантику придева којим се означава позитивна особина, а који са префиксом *љре-* стиче изразито негативну конотацију, а Мирјана Мишковић-Луковић у раду „*Glagoli neeksplicirane performativnosti*“ (381–399) указује на потребу да се код одређеног глагола раздваја перформативност од њених конкретних реализација, полазећи од примера енглеских и српских неперформативних глагола говорних чинова.

Два аутора у својим радовима посвећују пажњу компаративним истраживањима фразеологије. Анђелка Пејовић у раду „Фразеолошки изрази у једнојезичним речницима опште намене у српском и шпанском језику“ (349–359) анализира лексикографске поступке у обради фразеологизама у речницима шпанског и српског језика и налази да у њима има извесних подударности, али још више разлика, док је Габриела Гајић у раду „*Бројати звезде* у српском и немачком језику“ (361–380) анализирала синтаксичке структуре фраземе *бројати звезде* у српском језику и немачког израза *die Sterne zählen*.

Проучавањем језичких питања у шпанском језику бави се рад Јелене Рајић „Imperfekat i kondicional kao oznake evidencijalnosti u španskom jeziku“ (341–347), у коме ауторка на примеру функционисања глаголских облика, имперфекта и кондиционала, анализира употребу ових облика у функцији енкодирања евиденцијалне информације.

Неколико радова бави се проблемом усвајања страног језика и неких методичко-дидактичких препорука у том процесу, а један рад осветљава поједине проблеме из области превођења. Татјана Шотра у чланку „Prilozi za fonosintaksu: међујезичка francusko-srpska usmena produkcija na sintaksičkom nivou“ (317–330) скреће пажњу на могућност да се овлада усменом говорном компетенцијом на страном језику анализом међујезика, чиме ће се помоћи и наставнику (предочиће му процесе усвајања страног језика) и ученику (помоћи ће му да самосталније пређе са познатог на нови језички систем). Радом „Akademska kompetencija, jezik obrazovanja – srpski i italijanski“ (427–437) Јулијана Вучо указује на тешкоће које се код наших студената јављају приликом превођења научних текстова са италијанског, док је Славка Величкова у прилогу „Neke ideje povodom sastavljanja udžbenika srpskog jezika za bugarske studente“ (471–477) дала идејну концепцију уџбеника српског језика за стране студенте. Жељка Бабић је у чланку „Контрастивна анализа реализације актуелног квалификатива у дјелу Дена Брауна 'Да Винчијев код' и његовом преводу на српски језик“ (401–416) представила проблем који се код превођилаца јавља код наоко једнаких структура у језику оригинала и језику превода.

Књига сабраних радова *Српски језик у уџбеницима* садржи радове посвећене проучавању српског језика и радове из компаративне лингвистике. Резултати истраживања из различитих лингвистичких области, представљени у овом зборнику, значајно употпуњују и обогаћују проучавање нашег језика и чине зборник корисним приручником у будућим разматрањима актуелних питања српског језика.

Најша Миланов

МЕСТО ЕНКЛИТИКЕ У РЕЧЕНИЦИ*

Уводне напомене

Иако о месту енклитика у реченици постоји обимна литература, то је и даље једно од актуелних питања српске нормативне граматике и говорне културе, о којем се понекад износе и различита мишљења. С обзиром на то и с обзиром на високу учесталост употребе енклитика, постоји потреба да се о томе донесе нормативна препорука.

Енклитике су ненаглашене речи које се у акценатском погледу на-слањају на речи које им претходе. Место енклитике у реченици је релативно слободно. Једино место на којем се енклитика у српском језику не појављује јесте прво место у реченици (уз неке изузетке, в. даље). Употреба енклитике на другим местима у реченици одређена је различитим условима.

Већина енклитика (осим енклитика *бих*, *би* итд. и енклитике *ли*) представља варијанте пуних и наглашених облика одговарајућих заменичких и глаголских речи (нпр. *јесам/сам*, *мене/ме*, *шeбе/ше*, *себе/се*, *њему/му* итд.). Избор између пуног или енклитичког облика није слободан. У принципу пуни облици се употребљавају када су комуникативно наглашени, уп. *Он ићи маше са Он теби маше*, или *Она се чешља са Она чешља себе*, а не *сесћру*.

У српском језику постоје: 1. заменичке енклитике (ненаглашени облици личних заменица) и 2. глаголске енклитике (ненаглашени облици помоћних глагола). Поред тога, у енклитике спада и 3. упитна речца *ли*, нпр. *знаш ли?*

У заменичке енклитике спадају облици за генитив односно акузатив личних заменица: *ме*, *ше*, *џа*, *њ*, *је*, *ју*, *нас*, *вас*, *их*, и облици за датив личних заменица: *ми*, *ићи*, *му*, *јој*, *нам*, *вам*, *им*. Енклитика је и ненаглашена повратна заменица *се*.

Заменичке енклитике се не употребљавају с предлозима, осим енклитике *њ*, која је данас архаична, нпр. *Брзо су на њ заборавили* и *нису џа више помињали*.

---

* Напомена Уређивачког одбора. У часопису *Наш језик* први пут се објављује једна од одлука Одбора за стандардизацију српског језика. Коначну верзију ове одлуке, у складу и са напоменама чланова Одбора, написао је проф. др Предраг Пипер, дописни члан САНУ. Одлука је прихваћена на седници Комисије за синтаксу. Овом одлуком се дају препоруке за поједине случајеве употребе енклитике у реченици. Одбор је овакве препоруке именовао као одлуке, јер: „Одбор доноси одлуке које се упућују оснивачима и јавности у виду ставова или закључака, односно мишљења или препорука“ (чл. 3 Пословника). Према чл. 5 Пословника одлуке објављују Матица српска и Институт за српски језик САНУ у својим публикацијама. Пошто часопис Матице српске *Језик данас* привремено не излази, то ће *Наш језик* убудуће објављивати овакве препоруке и друге документе Одбора.

У глаголске енклитике спадају: краћи облици презента глагола *бићи*: *сам, си, је, смо, сће, су*, нпр. *Ја сам добро, Ти си добро* и сл.; краћи облици презента глагола *хити*: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће*, најчешће у функцији саставног дела сложеног облика будућег времена, нпр. *Ја ћу оћити*, облици аориста глагола *бићи* у саставу потенцијала: *бих, би, бисмо, бисте*, нпр. *Ја бих оћихао*.

Одлука

Место енклитике у српском језику одређено је следећим правилима:

1. Енклитика се не употребљава на првом месту у самосталној реченици јер се акценатски и смисаоно везује за претходну наглашену реч или израз. Изузетак су енклитика *је* и енклитика *би* у споју са упитном речцом *ли*, које долазе на прво место у упитној реченици, нпр. *Је ли он дошао? Би ли он дошао* (обичније: *Да ли би он дошао?*).

2. Енклитика у начелу долази на друго место у реченици, после прве наглашене речи, односно после прве синтагме, уп. *Професор је добар човек, Наш професор је добар човек*, али не **Професор добар је човек, *Наш професор добар је човек*.

После трочлане или дуже синтагме на почетку реченице место енклитике није после прве речи у реченици него после прве синтагме у реченици, нпр. *Професор увода у филозофију је добар човек, Ојросијити икакву ненамерну жрешку је врло лако*.

Што је синтагма на почетку реченице дужа и што је израженија пауза после такве синтагме, већа је могућност да се енклитика неће налазити ни непосредно после ње него после прве следеће наглашене речи, нпр. *Професор увода у лингвистичку добар је човек, Ојросијити икакву ненамерну жрешку врло је лако*.

Ипак, енклитика се може и уметнути у прву синтагму у реченици тако да дође после прве речи у тој синтагми, и то:

- после придева у именичкој синтагми, нпр. поред *Добра роба се брзо ирода* правилно је и *Добра се роба брзо ирода*; поред *Добра књиџа је леј иоклон* правилно је и *Добра је књиџа леј иоклон*; поред *Добри људи ми увек иомоћну* правилно је и *Добри ми људи увек иомоћну*;

- после придевских заменица, нпр. поред *Тај иредлоџ нам не одговара* правилно је и *Тај нам иредлоџ не одговара*; поред *Сваки ће ученик морати да има најмање четири оцене у иполугодишћу* правилно је и *Сваки ученик ће морати да има најмање четири оцене у иполугодишћу*;

- после прилога, нпр. поред *Врло храбро су ио урадили* правилно је *Врло су храбро ио урадили*; поред *Тамо у мраку се није нишћа видело* правилно је и *Тамо се у мраку није нишћа видело*;

- после речци *само* и *једино*, нпр. поред *Само из Ниша се није нико иријавио*, *Једино из Ниша се није нико иријавио* правилно је и *Само се из Ниша није нико иријавио*, *Једино се из Ниша није нико иријавио*.

3. Ако у реченици постоји односна заменица, упитна заменица или друга упитна реч, енклитика увек долази непосредно после ње, нпр. *Чишћа*

роман који је написао један млади писац; Писао се ко ће под овим условима желејти да учествује? Хоће да зна зашто би требало да дође.

4. Енклитика не може доћи после паузе (нарочито оне која је у писању означена запетом, цртом или заградом), нпр. правилно је *Ова влада, драги мој, свакоме је омогућила пристојан живот*, а није правилно **Ова влада, драги мој, је свакоме омогућила пристојан живот*. Такође је правилно **Увоз луксузне робе – али и неких сировина – своди се на минимум*, а није правилно **Увоз луксузне робе – али и неких сировина – се своди на минимум*.

5. Енклитика која се налази после глагола мора се налазити не посредно после глагола (са изузетком енклитика у пару или у низу, чији редослед подлеже посебним правилима, в. т. 7). Уп. правилно *Шаље га оцу* и неправилно **Шаље оцу га*.

6. Енклитика долази непосредно после зависних и напоредних везника, нпр. *Кажу да га жељно очекују; Сушра нећу доћи на сасијанак, јер ћу бити на путу; Расписан је конкурс, али се нико није јавио; Он је уморан, па га не треба узнемиравати*. Изузетак у том погледу представљају везници *и, а и ни*, јер непосредно после њих не може бити употребљена енклитика (после везника *нији* може), нпр. *Они су оштећени и љути се* (било би неправилно: **Они су оштећени и се љути се*); *Нема кајути, а треба му* (било би неправилно **Нема кајути, а му треба*); *Ни не љути се, ни не радује се* (било би неправилно *Ни не љути се, ни се не радује*), али *Нији се љути, нији се радује*.

Књишка реч *иак* употребљава се само иза енклитике или на њеном месту, уп. *Она је хтела да им помогне, он јој иак то није дозволио; Она хоће да им помогне, он иак то не дозвољава*.

7. Ако у оквиру исте прости реченице треба употребити две, три или четири енклитике, оне се групишу у енклитички пар или низ, тј. линеаризују се.

У српском језику енклитике се линеаризују следећим редом: (1) *ли*, (2) помоћни глаголи и презент глагола *бити* осим облика за треће лице јединице: *бих, би, бисмо, бисте; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете; сам, си, – , смо, сите, су*; (3) датив личних заменица: *ми, ти, му, јој, нам, вам, им*; (4) акузатив или генитив личних заменица: *ме, те, га, је, нас, вас, их*; (5) повратна заменица или речца *се*; (6) треће лице јединице презента глагола *бити*: *је*. Примери:

(1) *Мало ли је времена прошло? Може ли му га дајти? Може ли га се ослободити? Може ли се ући?*

(2) *Ко ли би то био? Ко ли ће му помоћи? Шта ли су учинили?*

(3) *Ко ли би му помогао? Ко ли ће му помоћи? Мало ли смо му ући помоћи?*

(4) *Ко ли би ми те излечио? Ана би му га донела.*

(5) *Ко ли би нам се обрадио? Ана би му се насмејала; Она га се не боји.*

(6) *Он му га је донео.*

Према томе, енклитика *ли* долази испред осталих енклитика у енклитичком пару или низу, нпр. *Чујеш ли га? Где ли му је оставила новац?*

Глаголске енклитике, осим глаголског *је*, долазе испред заменичких енклитика, нпр. *Да је ти, видео бих га; Да ли сам их ја уознао?*

Глаголско *је* долази после заменичке енклитике ако у реченици постоји заменичка енклитика, нпр. *Чуо ме је; Ко ли нам је ђисао?*, што важи и за *се* у трећем лицу једнине перфекта повратног глагола, иза којег се не употребљава енклитика *је*, нпр. *Представа им се дојала.*

Међу заменичким енклитикама у пару или низу, датив долази пре генитива и пре акузатива, нпр. *Много нам их је дошло; Ко му га ђоклања?*

Облик женског рода једнине заменице трећег лица *је* у акузативу има допунску варијанту *ју*, која се употребљава само када јој непосредно следи глаголска енклитика *је*, нпр. *Он ју је ђоздравио.*

Енклитика у генитиву долази пре енклитике *се*, нпр. *Не желим ђо имање, давно сам га се одрекао.*

Енклитика у акузативу долази пре енклитике у генитиву, уп. *Лишили су их своје ђажње – Лишили су их је.*

Не постоји енклитички низ у којем је попуњено свих шест начелно могућих позиција. Енклитички низови обично имају два-три члана, ређе четири, нпр. *Реци да ли сте им се јавили; Ко ли му их је дао?*

*

Тамо где постоји могућност слободног избора у погледу места енклитике, онај ко говори или пише има право и на лични стил у избору места енклитике, али у оквиру варијаната које допушта нормативна граматика и у границама доброг стила.

Место енклитике у реченице зависи како од конкретне енклитике, тако и од структуре конкретне реченице у којој се енклитика употребљава, а и од функционалног стила у којем се та реченица употребљава. Због тога постоји више услова употребе енклитика у српском језику. Навођење свих могућих услова употребе енклитике чинило би одлуку Одбора у вези с тим сувише обимном и сложеном, због чега су овде дати само важнији услови употребе енклитика у српском језику. Нека ужа питања о употреби енклитика размотрена су у научној литератури или тек треба да буду проучена.

In memoriam

Др ДРАГО ЋУПИЋ
(19. март 1932 – 18. јун 2010)

У Београду је после краће болести 18. јуна преминуо др Драго Ћупић, научни саветник и дугогодишњи директор Института за српски језик САНУ у пензији. Драго Ћупић је рођен у Загарачу код Даниловграда 19. марта 1932. године. По завршетку ниже гимназије у Даниловграду (1947) и учитељске школе у Никшићу (1951) распоређен је на посао, али је касније уписао студије и завршио српскохрватски језик и књижевност на Филозофском (Филолошком) факултету у Београду (1961), где је и докторирао 1975. с темом *Говор Бјелогавлића*. У Црној Гори је радио на пословима образовања од учитеља основне до професора више педагошке школе. Од 1960. до 1979. године радио је у Републичком заводу Црне Горе за унапређивање школства. Од 1. јуна 1979. Драго Ћупић преузима дужност директора Института за српски језик САНУ и на тој функцији је био све до одласка у пензију 1. августа 1996. године. Ту је прошао и научни пут до највишег научног звања – научни саветник.

Научно дјело Драга Ћупића је велико и разноврсно: његова изабрана библиографија – из које су, дакле, изостављени многи радови који су изван науке о језику, или се мање тичу ње, до 2008. године премашује бројку 450¹. Посебно запажене резултате дао је Д. Ћупић у следећим областима науке о српском језику – дијалектологији, ономастици, историји српског језика, као и у проучавању савременог српског стандардног језика и у вези с тим о питањима језичке културе.

Као дијалектолог Д. Ћупић се уврстио међу наше најзаслужније посленике у овој грани науке о српском језику управо захваљујући монографији *Говор Бјелогавлића*. Компетентни су ово дјело оцијенили веома позитивно: „Широка обавијештеност о литератури и јасан и досљедан истраживачки поступак, удружени с великом радном енергијом ауторовом, изнијели су пред науку о српскохрватским дијалектима драгоцене податке о једном релативно компактном говорном типу“ (др Драгољуб Петровић). Родном Загарачу најљепше се одужио великим *Речником говора Загарача*, који је урадио заједно са својим рано преминулим сином Жељком Ћупићем. То дјело спада међу најбоља дјела те врсте код нас и користи се свуда у славистичком свијету. Овдје треба још бар напоменути и до-

---

¹ Ту библиографију је припремила сарадница Института Драгана Настановић, изостављајући поједине библиографске јединице у сарадњи са Драгом Ћупићем, а објављена је у *Зборнику Института за српски језик САНУ I*, који је посвећен управо Драгу Ћупићу (Београд, 2008).

принос Д. Ђупића у раду на дијалектолошким атласима – *Ойшћесловенском лингвистичком атласу* и *Српском дијалектолошком атласу*. Поред осталог, за потребе тих пројеката он је прикупио грађу са двадесетак пунктова.

Уз запажене радове из историјске ономастике Драго Ђупић је дао значајан допринос овој научној дисциплини и радовима из савремене ономастике Црне Горе: о ономастици Загарача, средњег тока ријеке Зете, али су ту и радови из ономастике Србије (ономастика Тамнаве с Посавином, ономастика Богутовца код Краљева).

Драго Ђупић је дао посебно лијеп допринос изучавању проблематике савременог српског језика, језичке норме и језичке културе. У научним часописима је објавио велики број научних радова посвећених различитим питањима савременог српског језика и његове норме. Д. Ђупић је спадао у ред наших најактивнијих лингвиста који је деценијама проучавао проблеме функционисања савременог српског стандардног језика, узроке слабог познавања језичке норме, и нудио рјешења за многе проблеме из те области. Писао је годинама и популарне чланке за најширу културну јавност ради подизања нивоа језичке културе и изграђивања свијести о потреби да се брине о учењу стандардног језика. Многи су објављивани и у листу *Полијтика*, и тако били доступни широј културној јавности. Држао је десетине и десетине предавања на разним трибинама у Београду (посебно на трибини Библиотеке *Пејтар Кочић* и у Библиотеци Града Београда) и изван њега, на радију и телевизији, посебно на првом и другом програму Радио Београда. Из те области он је са Егоном Фекете и Богданом Терзићем објавио три књиге: *Слово о језику* (Београд, 1996); *Слово о језику; књижа друџа* (Београд, 2002) и *Српски језички савјетник* (Београд, 2005). Треба посебно поменути и Ђупићеве радове посвећене проблемима функционисања српског језика прије и после растакања СФРЈ – радове из социolingвистике и језичке политике. У тим радовима он се залагао за то да се језичка политика не ставља у функцију дневних интереса одговарајућих друштвених група на српском језичком подручју, доказивао да је језик првенствено средство комуникације и оруђе културе, а не средство за остваривање политичких интереса. Међутим, у посљедњим деценијама је био свједок да се језик користи управо у политичке сврхе, да се цијепање српског језика чини управо с таквим циљевима, што га је чинило несретним. Као лингвиста и човјек он је чинио све указујући на погубност таквога „језичког планирања“, о чему читалац може наћи велики број радова и интервјуа у Ђупићевој библиографији.

Ђупић се враћао и питањима из наше језичке прошлости. Један број радова тематски повезаних објавио је у књизи *Лингвистички огледи о Вуку и Њеџошу* (Београд, 1988). Овдје би требало бар поменути и његову књигу *Животи у знаку науке – Михаило Сивановић* (Подгорица – Београд, 2000), гдје је он уз нешто дужу биографију приказао и научно дјело академика М. Стевановића. Код нас је то и прва књига такве врсте.

Драго Ђупић је учествовао са рефератима на великом броју научних скупова у многим научним центрима бивше Југославије и у иностранству, да поменемо овдје само оне у иностранству: 13. међународни ономастички конгрес (Краков, Пољска), 9. међународни конгрес слависта (Кијев, Украјина, 1983), 10. међународни конгрес слависта (Софија, Бугарска, 1988), 11. међународни конгрес слависта (Братислава, Словачка, 1993), 1. чехословачка ономастичка конференција (Тројановице, 1982). Предавао је по позиву на универзитетима

у Москви, Варшави, Кракову, Будимпешти, његови радови објављивани су у научним публикацијама у иностранству – у Русији, Пољској, Бугарској, Чехословачкој, Њемачкој, Италији.

Био је члан редакција наших реномираних часописа *Српски дијалектолошки зборник*, *Јужнословенски филолоџ*, *Наш језик*, те главни и одговорни уредник часописа *Зборник за језик и књижевност* Друштва за српскохрватски језик и књижевност из Црне Горе. И овом приликом треба нагласити да др Драго Ћупић није само формално или по службеној дужности био члан редакција ових часописа; он је и својим прилозима и ангажовањем у раду редакција, а као директор и обезбјеђивањем редовног излажења, давао допринос квалитету часописа. Овдје је мјесто и да се посебно истакне Ћупићев допринос у редакцији *Нашеџ језика*. Ако у последњим годинама није имао више прилога у нашем часопису, он је готово за сваки број часописа рецензирао приспјеле радове.

Драго Ћупић је, такође, био члан, врло активан, многих научних и стручних тијела, у земљи и иностранству, као што су Комисија за ономастику при Међународном комитету слависта са сједиштем у Кракову, Комисија за Општесловенски лингвистички атлас при МКС (сједиште у Москви), Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе (при САНУ, као представник Црне Горе), Одбор САНУ за ономастику, Одбор САНУ за Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Одбор за стандардизацију српског језика (представник ЦАНУ). Био је члан Друштва за српски језик и књижевност, почасни члан Славистичког друштва Србије, члан Матице српске, члан Његошевог Института ЦАНУ, до последњих дана живота врло ангажован у Коларчевој и Вуковој задужбини, члан Удружења књижевника Србије итд.

Изузетна оданост послу и организаторске способности у области науке, толерантност и конструктивност најбоље се потврђују чињеницом да је у више наврата биран за директора Института за српски језик САНУ – Ћупић је најдуже остао на функцији директора Института за српски језик САНУ од његовог оснивања. Он се показао као изванредан организатор научног рада, координатор послова колективног типа, какви су у институтима. Добрим дијелом је Ћупићева и заслуга што је у Институту издавачка дјелатност пратила научноистраживачки рад. Он је организовао Први југословенски научни скуп о лексикографији и лексикологији (Београд, 1980) и више других научних скупова. Цјелокупном својом активношћу Ћупић је стекао и лијепе заслуге у изграђивању научног кадра.

Др Драго Ћупић нам је свима познат као човјек необичне људске доброте, спреман да се увијек без остатка ангажује кад је некоме требала помоћ било које врсте. За помоћ другима он је увијек имао времена, а својим најтежим проблемима који су га у животу стизали није оптерећивао колеге и пријатеље. Изузетно срдчан од првог сусрета, лако препознатљив по добронамјерности, Драго Ћупић је спадао у данас врло ријетке људе с којим се човјек лако пријатељи, а с којим се пријатељство не може раскинути. Он је дао велико, значајно и трајно дјело српској филолошкој науци и српској култури, а међу колегама и пријатељима остаће у сјећању и по најљепшим људским особинама.

Срећо Танасић

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ЊАКОВИЋ

Година I Свеака 1

БЕОГРАД

1932

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ ОСНОВАН 1947. ГОДИНЕ

Бави се изучавањем српског језика у оквиру пет научноистраживачких пројеката.

1. *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* један је од најважнијих и најобимнијих дугорочних пројеката српске науке и културе. *Речник* САНУ је монументално дело науке и културе српског народа и имаће, када буде завршен, преко 30 томова великог формата, са преко 450.000 речи из књижевног језика и народних говора. До сада је изашло 18 томова.

2. Пројекат *Етимолошка исцртавања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* подразумева обраду лексичког фонда српског књижевног и народног језика и ономастике по принципима модерне етимолошке лексикографије.

3. На пројекту *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције* проучава се и представља старо српско писано наслеђе и сакупља и обрађује лексика из српских средњовековних текстова.

4. Пројекат *Дијалектолошка исцртавања српског језичког простора* обухвата израду *Српског дијалектолошког атласа*, наставак сарадње на међународним лингвистичким атласима, израду појединачних дијалекатских речника, као и израду целовитог *Српског дијалектолошког речника* и *Српског ономастичког речника*.

5. На најновијем пројекту *Опис и стандардизација савременог српског језика* проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања доприносе томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације.

Институт издаје часописе:

Српски дијалектолошки зборник (1905) (заједно са САНУ), у којем излазе резултати испитивања српских народних говора,

Јужнословенски филолог (1913), у којем се објављују научни радови из филологије и лингвистике српског језика и других словенских језика,

Наш језик (1932), који доноси радове из области савременог српског језика, његове књижевне норме и језичке културе,

Лингвистичке актуелности (2000), часопис у електронској форми доноси приказе најновијих књига из области лингвистике, осврте, хронике са научних скупова и симпозијума, ауторферате о магистарским и докторским тезама.

Посебне едиције Института су *Библиоотека Јужнословенског филолога* и новопокренута едиција *Монографије*.

Издања се могу набавити непосредно од Института, претплатом, или у књижа-рама:

Иницијал, Београд, Кнез-Михаилова 35 и

Књижари *Александар Белић*, Београд, Студентски трг 5

Издавач: Институт за српски језик САНУ
Буре Јакшића 9, тел. 011/2181-383, 2635-590, факс 2183-175
сл. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs

Компјутерска обрада за штампу: Чигоја штампа, Београд

Штампа: Чигоја штампа, Београд

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLI/3–4

БЕОГРАД
2010

Digitized by Google

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ

Секретар:
мр Марина Спасојевић

Уредник:
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Рецензенти:
др Даринка Гортан-Премк, др Мирослав Николић,
др Милица Радовић-Тешић, др Стана Ристић,
др Живојин Станојчић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3–4 до XXI/1–2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од XXXI до XXXVI књ. уређивао Мирослав Николић. – *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Преплату у износу од 300 динара за књигу уплатити на жиро рачун Института бр. 40306–603–4–864.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н. С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд : Чигоја штампа). – 22 см

Тромесечно

ISSN 0027–8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ХЛІ

Св. 3–4 (2010)

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Облици инструментала једине именица <i>и</i> -врсте у српском књижевном језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ).....	3
О граматичком одређењу назива за лица у српској лексикографији (ЈОВАНКА РАДИЋ).....	49
<i>С Тириловом или с Тириловим?</i> (О деклинацији презимена с наставком <i>-ов, -ев, -ин</i> у српском језичком стандарду) (МИЛАН ШИПКА)	63
Сава Мркаљ као фонолог (МИЛОШ ОКУКА).....	75

Лексикологија и лексикографија

Везник <i>йак</i> у српском језику (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	85
О могућностима семантичке идентификације лексеме <i>йеченица</i> у великом описном речнику (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК).....	99

Повод

Александар Белић и Институт за српски језик (СРЕТО ТАНАСИЋ)	107
---	-----

Прилог

Друштво за српски језик и књижевност и часопис <i>Наш језик</i> (СЛОБОДАН Ж. МАРКОВИЋ)	113
--	-----

Прикази

- Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификациони у српском језику*,
Монографије 10, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009, 242 стр.
(ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)..... 119
- Миланка Бабић, *Отледи из прајмајичке синтаксе*, Источно Сарајево:
Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2010,
227 стр. (ИВАНА МАРИНКОВИЋ) 125
- Савремена проучавања језика и књижевности*. Година I / књига 1.
Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног
14. фебруара на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу,
Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2009, 590 стр.
(МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)..... 129

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ОБЛИЦИ ИНСТРУМЕНТАЛА ЈЕДНИНЕ ИМЕНИЦА И-ВРСТЕ У СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ*

Рад представља још један покушај да се, на основу скупљене грађе, утврди дистрибуција конкурентских наставка *-ју* и *-у* у инструменталу јединице именица женског рода с нултим наставком у номинативу јединице.

Кључне речи: српски језик, морфологија, именице, деκлинација, инструментал.

0.1. Под *и*-врстом подразумевамо именице женског рода с нултим наставком у номинативу јединице, односно именице које у генитиву јединице имају наставак *-и* (нпр. *младосћ* – *младосћи*, *р(иј)еч* – *р(иј)ечи*, *сйвар* – *сйвари*, *мисао* – *мисли* и сл.). Оне се у неким граматицама сврставају у (последњу) IV (уп. Белић 1934: 78, Стевановић 1975: 241, Станојчић 2010: 135) или (последњу) III врсту (уп. Алексић–Станић 1978: 125, Симић 2001: 135). Ова се врста одликује знатном затвореношћу (лексички се повећава пре свега захваљујући изузетно продуктивном суфиксу *-осй*, којим се творе апстрактне именице) и падежним синкретизмом каквог нема ни у једној другој врсти: у јединици су синкретични ген., дат., вок. и лок. (неретко и INSTR.), а у множини ном., ак. и вок. (уз синкретизам дат.-инстр.-лок. мн., који се јавља код свих именских речи). И у ген.-дат.-вок.-лок. јд., и у ном.-ак.-вок. мн. имамо наставак *-и*, тако да се ова врста и по томе може назвати *и*-врстом (а не само по ген. јд.).

0.2. У два падежа (инстр. јд. и ген. мн.) јављају се алтернативни наставци. У INSTR. јд. имамо две наставачке морфеме: *-ју* (са аломорфом *-[j]у* одн. *-у*) и *-и*.¹ О томе када се употребљава једна, а када друга, писано је већ у граматицама (најопширније у Маретић 1963: 174–176 и Стевановић 1975: 241–243), као и у више појединачних радова, од којих ћемо овде истаћи, као врло значајне, Поповић 1952 и Гудков 1988, потом Тежак 1989, као и Грчевић 2006 (претежно дијахрониски усмерен).

0.3. На основу наведене и друге консултоване литературе може се закључити да су два битна (мада не и једина) фактора која одлучују о томе који

* Рад је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација српског језика* (бр. 148002), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ В. о томе у Николић 2004: 8–10.

ће се од двају конкурентских наставка употребити – синтаксичко окружење (што истичу Маретић и Стевановић, у великој мери и Поповић) и форма (чему примат дају Гудков и Тежак). У складу с тим биће презентирана грађа коју смо скупили из великог броја књижевних и других дела (пре свега оних из XX и с почетка XXI века) и данашње штампе, која се, упркос огромном уложеном труду, у неким случајевима показала недовољном.² Зато је аутор, не баш драге воље, био принуђен да неке примере тражи електронским путем – на страницама интернета (Int.) и у Електронском корпусу Математичког факултета у Београду (ЕК), познатом међу србистима као „Витасов корпус“ – али ни то није увек помогло.

0.4. Аутор је пошао од претпоставке да ће богатство грађе (у крајњој нужди допуњаване примерима из XIX века) омогућити да се утврде прецизнија правила о томе када се употребљава један, а када други наставак (или оба) и који су још фактори који на то утичу. Колико се та претпоставка показала тачном, видећемо на крају.

1. Именице са суфиксом *-ост*

1.1.1. Имају данас у слободном инструменталу само наставак *-[j]y*:³

аутиентичношћу (ПавлЖ 25), *бесмртношћу* (Пек2 25), *благошћу* (Крст.), *важношћу* (Андр5 297), *веселошћу* (Лал4 82), *дрскошћу* (Андр1 103), *дужношћу* (Селим1 12), *жалошћу* (XX 189), *зрелошћу* (ЈМП 283), *изразитношћу* (Селим1 22), *искреношћу* (Дав1 68), *милошћу* (Смиљ. 47), *младошћу* (ПетрР1 53), *моћношћу* (ПетрГ 125), *мудрошћу* (Селим2 42), *невиношћу* (Дав1 11), *нежношћу* (Ољ1 159), *неизвесношћу* (ПавлЖ 24), *ојасношћу* (ПавлМ 232), *јодударношћу* (Дав1 152), *јослушношћу* (Лал4 211), *јрошлошћу* (Ком. 158), *радошћу* (ПетрР1 27, Сел2 27, Сим. 913), *раздраженошћу* (Пек2 68), *речитошћу* (Андр1 120), *светлошћу* (Бас1 132, Пек1 20, СтевВ1 78), *сиремношћу* (Андр2 16), *срчаносћу* (ПетрГ 125), *стирошћу* (Андр1 125), *стирошћу* (Тос2), *стирљивошћу* (Дав2 25), *шромошћу* (Пек1 14), *усамљеношћу* (Угр. 36) итд.; *злошћу* (Пил. 251: тело измучено злошћу).

1.2.1. У предлошко-падежној конструкцији именице са суфиксом *-ост* понашају се практично исто као и кад су самостално употребљене, будући да код њих поново имамо само наставак *-[j]y*:

за *важношћу* (Чол. 60), за *вечношћу* (Киш), над *вечношћу* (Киш), пред *вечношћу* (Дав1 485), с *вечношћу* (Пав1 283), са *вечношћу* (Киш), са *јордошћу* (Андр2 14), са *драгошћу* (Нен2 147), са *зрелошћу* (ПавлМ 208), са *јавношћу* (Вр400, Пол2), с *лењошћу* (Бас2 44), пред *личношћу* (Андр2 169), с *личношћу* (Чол. 198), за *младошћу* (Трифк.), са *младошћу* (Пол1),

² У неким делима ретки су примери облика инстр. јд. чак и од именица са суфиксом *-ост* (који су, иначе, убедљиво најчешћи). Тако је у роману *Кото* (Samizdat B92, Bgd 2006) Срђана Ваљаревића аутор запазио само један такав пример: с неком *сиурношћу* (стр. 49).

³ Формулације типа „само“, „једино“, „(нај)чешће“ и сл. односе се само на грађу којом аутор располаже, која је, у већини случајева, ипак довољно богата и репрезентативна да показује стварно или врло приближно стање у савременом српском књижевном језику у целини.

за *мудрошићу* (Нен2 36), са *нежношићу* (Црњ2 628), с *необузданостићу* (Пек2 19), са *нейосредностићу* (Пек1 11), пред *обамрлостићу* (Нен1 133), за *јакошићу* (Селим2 37), са *јакошићу* (М-Б), за *јрошлостићу* (Ком. 137), с *јрошлостићу* (Дав1 83), са *јрошлостићу* (Дан1, XX 154, Црњ2 73), са *радозналостићу* (Нен1 85), с *радошићу* (Вуч. 164, Киш, Пав1 355, Селим3 210), са *радошићу* (Киш, Пек3), под *свејтошлостићу* (Вид. 376, Ћ-А1 39, Сел1 185, Поп4 138, Ћос1 337, Црњ2 287), пред *свејейлостићу* (Лал1 237), са *свејтошлостићу* (Пек3, Црњ2 196), са *сйварностићу* (Дав2 214, Лал1 114, МЕР2 659, СВЈ2 212), са *сйурностићу* (Бас1 203, Петк. 39), са *сйаростићу* (Андр1 35), пред *сйварностићу* (Андр1 157), пред *суровостићу* (Нен1 72), са *йујостићу* (Петк. 12), са *умейностићу* (Бас1 169, ПетрГ 229), са *учишностићу* (Црњ2 188) итд.;

1.3.1. У конструкцији предлог + атрибут + именица убедљиво преовлађује наставак *-[i]у*:

са извесном *блајостићу* (Андр5 171), са нском тужном *блајостићу* (Андр2 108), са оном истом лажном *блајостићу* (Андр4 68), са својом убитачном *блајостићу* (Сим. 46), нашој *бодрошостићу* (Сел2 45), са нарочитом *брижљивостићу* (Сел1 184), са твојом *будностићу* (Ћос4а 31), неком наметљивом *бујностићу* (Вучо 67), с таквом *важностићу* (Лал1 25), неком чудном *видовитостићу* (Сел1 279), пред својом сопственом *видовитостићу* (Дав2 38), с неочекиваном *ийкошостићу* (Дав1 583), својом десетоструком *вредностићу* (Ћ-А1 248), глобалном *йујостићу* (Вр400), сопственом *йујостићу* (Дав2 439), неком очајном *јордошостићу* (ПетрВ 42), неумољивом *јордошостићу* (Андр4 67), с несумњивом породичном *јордошостићу* (ПетрВ 247), с таквом *јордошостићу* (Лал1 190), са болном и великодушном *јордошостићу* и *искреностићу* (Андр2 442), Јовановом *дрскошостићу* (Ћос1 170), пред толиком *дрскошостићу* (Ћоп3 63), са необичном *дрскошостићу* (МаксЈ1 388), својом *дрскошостићу* (Андр4 269), том сопственом *дрскошостићу* (Дав1 118), за својом *дужностићу* (Ћос6 35), светом *дужностићу* (Дав1 432), својом *дужностићу* (Андр3 186, Бас2 105, Лал1 86, Лал4 269, Ћос3 170), својом патриотском *дужностићу* (Петк. 124), бескрајном *жалошостићу* (ПетрР1 124), њеном сестринском *жалошостићу* (Селим1 25), с великом *жалошостићу* (АССС 62, Сав2 76), с извесном *жалошостићу* (Кузм. 78), са неком *жалошостићу* (Црњ2 480), својом пасивном *жалошостићу* (ПетрВ 122), са присном *захвалностићу* (Нен2 134), својом *злошостићу* (Његош, *Горски вијенац*, стих 51), с иследничком *злурадостићу* (Дав1 19), с неком крволочном *злурадостићу* (Андр5 54), са неком безбедном *извесностићу* (Сел1 18), пред властитом *изворностићу* (Десн1 323), са једнаком *искреностићу* (КрПр. 47), са необичном *искреностићу* и потпуном *нейосредностићу* (Андр5 202), својом *исйрајностићу* (Нен1 42), са неком горком, изненадном *јасностићу* (Андр5 227), са свом *јейкошостићу* (Поп. 46), с наглашеном *кројкошостићу* (Дав1 200), са правом хришћанском *кројкошостићу* (ПетрБ1а 238), његовом необичном *личношостићу* (ПавлЖ 146), њиховом *личношостићу* (Пек1 255), њиховом слабом моралном *личношостићу* (Ћос5 360), с познатом *личношостићу* (Вид. 7), са којом историјском *личношостићу* (Нин), са својом *личношостићу* (Андр6 442, Киш, ПетрВ 347), својом *личношостићу* (Андр2 17 117), старом *личношостићу* (Ћос3 251), с опором *љубазностићу* (Ћоп1 36), са извјештаченом *љубазностићу* (Трифк.), са оном благом, отегнутом *љубазностићу* (Г-Г4 47), са оном глатком *љубазностићу* (ВрН 109), својом наивном *љубазностићу* (ЈМП 192),

са безбрижном *љуикошићу* (ПетрБ2 28), са свом оном *љуикошићу* (Дав2 250), божјом *милошићу* (Нин), кнежевом *милошићу* (Сел1 63), краљевском *милошићу* (Црњ2 247), с божјом *милошићу* (Селим1 63), царском *милошићу* (Андр2 48), за изгубљеном *младошићу* (Тер. 417), са њеном ружичастом *младошићу* (ХХ 219), над својом лудом *младошићу* (Киш), његовом *младошићу* (Вучо 219), њеном *младошићу* (Црњ1 436), са његовом *младошићу* (Андр2 61), са својом вечитом *младошићу* (Андр1 244), за дремљивом *мудрошићу* (Нен1 164), својом *мудрошићу* (Андр2 426, Киш), својом *мушкошићу* (Сав2 198), господском *надменошићу* (Нен1 64), с оном истом *љубазном наивношићу* (ЈМП1 318), с оном *најетшошићу* (Дав1 167), над његовом *невиношићу* (Селим1 55), својом *невичношићу* (Нен1 29), незапамћеном *нежношићу* (Дав1 91), неком дрхтавом *нежношићу* (Дав1 607), са великом *нежношићу* (Сел1 249), са извесном *нежношићу* (НикД1 55), са немом *нежношићу* (Андр2 219), са свом *нежношићу* (НикД2 152), са великом *неизвесношићу* (Петк. 8), својом *нейосредношићу* (Андр2 59), неодрљивом *неумијношићу* (Дав1 31), сјајном *новошићу* (Сел2 16), историјском *нужношићу* (КовМ 269), својом бескрајном *оданошићу* (Г–Г3 54), с отвореном *одбојношићу* (Пек2 402), својом *одважношићу* и *издржљивошићу* (Нен1 77), пред заједничком *ојасношићу* (Пав1 104), с том несхватљивом *ојасношићу* (Лал1 19), са још већом *ојасношићу* (Бас2 142), с танком *осећајношићу* (Дав1 231), са великом *охолошићу* (Сел1 195), са слепом *охолошићу* (ЈМП1 173), таштом мушком *охолошићу* (Лал4 343), с хладном *џакошићу* (Пек2 485), са нарочитом *џакошићу* (Андр2 165), са дубоком и искреном *џобожношићу* (МЕП2 477), човечном *џобожношићу* (Андр2 55), *љубавном џодлошићу* (Дав2 150), са свом могућном *џреданошићу* (ПетрБ2 370), његовом *џредношићу* (Поп. 176), с научном *џрецизношићу* (Пек2 144), с некаквом *џрисношићу* (Пил. 389), с одмереном *џрисношићу* (НикД1 97), с родбинском *џрисношићу* (Поп1 204), са лепом *џрошлошићу* (Црњ2 262), са својом *џрошлошићу* (ПавлЖ 317), са свом њиховом *џрошлошићу* (Г–Г4 237), са сопственом *џрошлошићу*, *слабошићу* (Дав2 472), таквом *џрошлошићу* (Ћос3 263), том *џрошлошићу* (Дав2 214), с пословном *равнодушношићу* (Дав2 165), са нескривеном женском *разозналошићу* (Тиш2), благом *радошићу* (Петк. 113), искреном *радошићу* (Андр4 267), некаквом осветничком *радошићу* (Ћос3 889), неком болном *радошићу* (Андр1 62), неком *радошићу* (Селим2 36), неком уздржаном, достојанственом *радошићу* (Андр5 297), победничком *радошићу* (Дав2 403), с великом *радошићу* (ЈМП1 29, Пил. 223), с врелом *радошићу* (Селим1 125), с једном *радошићу* плашљивом и кратком (Лал1 195), с наивном, лакоумном *радошићу* (Г–Г1 286), с неком ликујућом *радошићу* (Ћос5 31), с прикривеном *радошићу* (Бул1 191), са безазленошћу *радошићу* (Мил. 174), са великом *радошићу* (Пав1 68), са великом, притајеном, *радошићу* (Црњ2 630), са детињом *радошићу* (ПавлЖ 115), са неочекиваном *радошићу* (ЈМП1 112), са смешном *радошићу* (Црњ2 509), са таквом *радошићу* (Јуб2 125), својом *радошићу* (Андр4 230, Дав1 373, Мар. 110), пред новом *реалношићу* (Поп. 85), са тренутном политичком *реалношићу* (Пер.), са досадном *ревношићу* (Пек1 295), са истом оном страсном *ревношићу* (Андр10 134), са појачаном *ревношићу* (Андр3 153), са претераном *ревношићу* (Андр1 182), том прозуклом *рескошићу* (Дав2 21), вечитом *свейлошићу* (Андр2 420), вештачком *свейлошићу* (КрПр. 221), днсвном *свейлошићу* (Пек2 221), жућкастом својом разливеном *свейлошићу* (Смиљ.

152), јарком *свејлоићу* (Вучо 18), јарком топлом *свејлоићу* (МЕР2 365), јасном *свејлоићу* (Мар. 149), млечном *свејлоићу* (ПетрВ 335), неком *свејлоићу* (Црњ2 13), неком сувом *свејлоићу* (Нен1 77), необичном *свејлоићу* (Андр2 89), оном меком *свејлоићу* (СтевВ1 189), под вштакком *свејлоићу* (Чол. 136), под њиховом белом *свејлоићу* (Поп. 128), под овом *свејлоићу* (Дав1 243), под плинском *свејлоићу* (Ћос5 102), под руменом *свејлоићу* (ПетрВ 130), под слабом, црвенкастом *свејлоићу* (Ћос3 156), последњом *свејлоићу* (Пав1 411), пред сунчевом *свејлоићу* (ПетрР1 14), прејаком *свејлоићу* (Шћеп. 20), разнобојном *свејлоићу* (Бул2 61), руменом *свејлоићу* (Андр2 253), са врло јаком и белом *свејлоићу* (ПетрБ2 160), са жутом *свејлоићу* (Црњ1 85), својом црвенкастом *свејлоићу* (Утр. 147), ситом *свејлоићу* (Дав2 126), толиком *свејлоићу* (Црњ2 646), челичном неонском *свејлоићу* (Пек2 312), шарепом, мутном *свејлоићу* (Црњ1 34), жућкастом *свејлоићу* (Ком. 17), оловном *свејлоићу* (Лал3 381), са неком топлом *свејлоићу* (Радан.), сивкастом прашњивом *свејлоићу* (Лал5 137), слабом *свејлоићу* (Десн1 78), са неком благом *свејлоићу* (Утр. 131), с великом *сијурноићу* (Пол1), с неком чудном *сијурноићу* (Лал5 16), с таквом *сијурноићу* (Дав1 559), са оном мирном *сијурноићу* (Андр2 335), са благом *склоноићу* (Пол4), са нарочитом *склоноићу* (Андр2 68), љубазном, лажном *скромноићу* (Црњ1 163), са оном лажном *скромноићу* (Андр2 416), његовом *слабоићу* (Арс. 106), са истом или сличном *слабоићу* (Андр6 113), са мазохистичком *слабоићу* (Дав1 159), са истом *смелоићу* (Андр2 159), са страховитом *смелоићу* (ЈМП 173), својом *смелоићу* (Дав1 598), необичном *сијороићу* (Пав1 220), са урођеном *сијособноићу* (Пол4), том његовом *сијремноићу* (Селим1 106), с неком љупком *сијрејноићу* (Дав2 235), с новом *срдачноићу* (Поп. 161), пред својом *стијороићу* (Црњ1 136), мокром *стијварноићу* (Дав1 60), са голом *стијварноићу* (Чол. 92), са оваквом *стијварноићу* (Вр398), великом *ревноићу* и претераном *стијроићу* (Андр1 71), с некаквом грленом влажном *стијроићу* (Дав1 548), с привидном *стијроићу* (Кузм. 38), са великом упадљивом *стијроићу* (Андр5 275), са свом *стијроићу* (Кош1 144), са својом мрачном *суровоићу* (Ђорђ. 862), са нарочитом *тачноићу* (Г–Г3 232), с приличном *тачноићу* (Пав1 150), са апотекарском *тачноићу* (Ћос1 260), са задивљујућом *тачноићу* (Каг2 46), са крајњом *тачноићу* (Ђорђ. 75), жутом, зејтињавом, лековитом *тачноићу* (Пек1 21), мрком *тачноићу* (Лал3 116), са некаквом *тачноићу* (ПетрГ 85), том *тачноићу* (Пол2), црвенкастом *тачноићу* (Рис.), за нашом дивљом *тачноићу* (Селим2 37), са истом *искреноићу* и *убедљивоићу* (Андр3 143), са зечијом *ужурбаноићу* (Поп. 182), са неком *ужурбаноићу* (Андр2 30), својом моралном *укоченоићу* (Андр2 370), са сваком *умејноићу* (Пек2 28), са судбинском *умејноићу* и *озбиљноићу* (Дав1 171), својом *умејноићу* (Андр3 197), са нестрпљивом *умишљеноићу* (Нен1 154), својом живом *умноићу* (Пол1), с вашом *ујорноићу* (Дав1 350), са хладном *учијивоићу* (ЈМП 57), лудачком *храброићу* (Црњ2 15), његовом *храброићу* (Ћос3 282), својом личном *храброићу* (Лал1 90) итд.⁴

⁴ Ово је само део од хиљаде потврда за наст. *-[j]у* код именица са суфиксом *-ошћ*.

1.3.2. Наставак *-и* је код именица са суфиксом *-остӣ* толико редак да смо у могућности да наведемо све засведочене примере:

са таквом *ірамзівостӣи* (ЈМП 200), са својом *жалостӣи* (Ћ–А1 247), с понеком стварном *жалостӣи* (Ћорђ. 593), с вашом фрапантном *мушко-стӣи* (Смиљ. 43), с таквом усхићеном добронамерном *невиностӣи* (Дав1 31), својом *расіолоућеностӣи* (Дав1 161), с великом *радостӣи* (СНП 185), пред његовом бесном *ревностӣи* (Андр1 134), под прашњавом *свейло-стӣи* (ЈМП 172), с повећаном *смртностӣи* (Пол1), са суровом и сировом српском *стіварностӣи* (Дав1 71);

тамном *злостӣи* (ИВЛ 77).⁵

2. Остале именице с основом на *-стӣ*:

Понашају се врло слично именицама са суфиксом *-остӣ*, с тим да се код њих јавља, сразмерно укупном броју, нешто више примера с наставком *-и*.

2.1.1. У слободном инструменталу имамо, уз један специфичан изузетак, само наст. *-[j]у*:

-астӣ: *влашћу* (Вр334, Г–Г3 274, Дав2 489, Лал3 359, Макс1 38, Миј., Мил. 204, Пер., Радов., Сав2 165, СтевВ2, Ћос5 136), *машћу* (Андр5 158, Вуч. 42, Дав1 461, К–П–П 92, МЕР2 750, Нен3 69, Ол1, ПавлЖ 41, ПетрВ 374, Пил. 82, Пол1, РБМ 369, Тиш1, Ћос46 225, Уск. 40, Шћеп. 14), *іревлашћу* (МЕР2 302), *іройашћу* (АСПе 78, Бас1 128, Ћин. 287, Јанк. 6, Миј., Пил. 225, Ћос1 158), *слашћу* (Лал2, Јуб2 97, Селим1 277), *стірашћу* (Бас1 27, Вас2, Вел. 166, Глуш. 143, Дав2 381, ДимВ 131, ДІС 176, ЈМП 57 314, Крст., Лал3 254, Миј., ПавлЖ 23 241, Пек1 205 305, ПетрБ2 16, Пил. 308 225, Сел2 48, Селим1 30, Сим. 858, Ћос4а 152, Ћос46 26, Ћос5 203 290), *чашћу* (Амф2, Бул2 143, Г–Г3 240, Глуш. 270, Ћ–А2 366, Селим2 46, ЋорВ., Ћос46 341);

-естӣ: *болешћу* (Андр1 145, Андрб 500, Андр9 124 163, Бас1 243, Вр396, Глуш. 220, Дав1 280, ЈМП 158, КовМ 321, Лал4 275, МЕР2 311 392, ЊегР, Ол3, Пав1 64, ПавлЖ 55 242, Пил. 137, Поп. 39, Радов., Селим2 279, Сим. 604, Тиш2, Ћос2, Ћос5 281, Црњ1 147), *вешћу* (ДимВ 149, Ћ–А3 204, ЈМП 19 28 180, ЊегР, Пил. 326, Сим. 883, Ћос6 24), *вијешћу* (Миј.), *зайовешћу* (Амф1, РБМ 559), *исјовешћу* (Дав1 441, ДимВ 185, Пил. 251), *исјовијешћу* (Амф2), *несвешћу* (Макс1 271), *обешћу* (Петр-Б16 26, Ћос5 133), *іодсвешћу* (Киш, Пав1 137, СтевВ2), *іријовешћу* (Бас1 13), *савешћу* (Дав1 509, Ћ–А2 324, Пек4, Ћос46 158, Ћос5 160), *савјешћу* (Селим1 59), *свешћу* (Амф1, Андрб 34, ВрН 222, Дав1 306 382 586, Дан1, ДимВ 113, ПавлЖ 207, ПавлМ 102, Пер., ПетрБ2 356, ПетрР1 206, Пол4, Сим. 110, Скроб., СтевВ2); уп. и: поверењем и *свешћу* (Ћин. 91);

-истӣ: *завишћу* (Андр9 54, Бас1 149, Вуч. 34, Киш, ПавлЖ 43, Тиш1, Ћос2, Ћос5 240);

-остӣ: Мали Монтењ могао је ... да се ... задави *кошћу* (ЕК); уп. и: украшених седефом и *кошћу* (Іnt.).

⁵ Уп. и Гудков 1988: 23: „Именице са суфиксом *-остӣ* у 98 до 99 одсто потврда имају флексију *-у* (са сугласничком алтернацијом *стӣ/штӣ*)“.

2.1.2. Једини засведочени изузетак јазаља се, не случајно, код нм. *костѝ* у напоредној синтагми с им. м. рода у INSTR.:
 предмети украшени седефом и *костѝн* (МЕП2 128).

2.2.1. У предлошко-падежној конструкцији именице с основом на *-сѝ* понашају се практично исто као и кад су самостално употребљене, будући да код њих, уз два засведочена изузетка, поново имамо наставак *-[ѝ]у*:

-асѝ: за *влаићу* (Андр5 169, АССС XI, Вит. 806, Глуш. 76, Јанк. 35, КовМ 126, Крст., МЕП2 655, Миј., Нен1 164, НикВ 276, Петк. 24 252, Пил. 354, Сел2 132, СтевВ2, Ћос5 391, Ћос3 608, Ћос6 74 208), похлепа за *влаићу* и моћи (Миј.), под *влаићу* (Андр5 84, Андр6 233, Андр10 38, Г-Г1 190, Г-Г3 150, Глуш. 46, Вас2, ДимВ 58 147, Ћ-А2 395, ИЈ 84, Јак., Јанк. 20, Киш, МЕП2 248 338, Миј., Пав1 334, ПетрБ2 316, Пил. 17, ПетрР1 24, Пол1, СтевВ2, ЋорВ.), под ... *влаићу* (СтевВ2), пред *влаићу* (КовМ 123, Ћос2), с *влаићу* (Вр334, Лал3 338, ПавлЖ 343, Селим2 210), са *влаићу* (Амф1, Андр6 397, Вит. 1266, Вр398, Дан2, Нин, ПетрГ 289, СВЈ1, СтевВ2), с *лаићу* (Вид. 236, Дав1 235, Киш, ПавлЖ 33), са *лаићу* (Киш), пред *наѝаићу* (Лал3 211), са *облаићу* (ЋорВ.), за *ѝочаићу* (Глуш. 35), с *ѝочаићу* (Глуш. 209), са *ѝочаићу* (М-Б), с *ѝреѝаићу* (Пек1 35), са *ѝреѝаићу* (Пек1 307), над *ѝроѝаићу* (Дан2), с *ѝроѝаићу* (Г-Г4 25), пред *ѝроѝаићу* (Лал4 246, Миј.), са *ѝроѝаићу* (Бас1 187, Вас2, Јов. 87), с гађењем и *слаићу* (Тиш1), са *слаићу* (Андр5 156 217 253, Андр7 140, Андр8 108 127, Г-Г1 332, Г-Г4 250, Десн2 30 32, ИВЈ 216, КовМ 312, Нен2 16 44 96, Нен3 202 203, НикВ 275, ПавлЖ 352, Пек3, Селим3 198, Сим. 258), за *сѝраићу* (Глуш. 264), над *сѝраићу* (Глуш. 219), под *сѝраићу* (Раич. 301), са *сѝраићу* (Андр2 227, Андр3 138, Андр5 310, Глуш. 140, Дав1 228, Ћ-А1 268, ЈМП 93 309, Киш, Крст., МарН 31, Миј., ЊегР, ПавлЖ 146, ПавлМ 173, Пек1 20 315, Пер., ПетрБ1а 198, Селим1 34, Сел2 117, СтевВ2, ЋорВ., Ћос4а 213, Чол. 27), са ... *сѝраићу* (ПавлЖ 105), с храброшћу и *сѝраићу* (Пек2 506), с уважавањем и *сѝраићу* (Дав2 242), за *чаићу* (Вр400), с *чаићу* (Ћок. 215, ЋорВ.), са *чаићу* (Ћос3 172);

-есѝ: пред *болеићу* (Андр6 68, Пек2 233, Поп. 43 83), с *болеићу* (Дав1 188, Мил. 237, Пек2 139 140 216, К-П-П 179), са *болеићу* (Андр10 30, Бас2 16, Пав1 438, Пек2 269, Тиш2, ЋорВ.), с *вешћу* (Дав1 486, Пек2 45), са *вешћу* (Ћ-А1 115, Ћорђ. 485, ЈМП 199, НикВ 317, Тиш2), с *вијеићу* (Лал2), с *вјеићу* (sic!) (Ћоп4 190), са *зайовешћу* (Јак., Црњ1 88 94), са *зайовијеићу* (Амф1), за *исѝовешћу* (ДимВ 126), са *савешћу* (Бул2 245, Ћ-А2 315, МарН 135, Пек4, Ћос1 142), са *савјеићу* (ВрН 139, Лал3 215, Селим2 243 245), са *самосвешћу* (Киш, Пер.), пред *вешћу* (Бас3 126, ДимВ 120, Пек3), са *свешћу* (Андр8 15, Вас2, Г-Г4 187, Дав1 298, ПетрГ 107, Сел2 73, Ћос6 9), са *свијеићу* (Десн2 159, Нин);

-исѝ: са *завишћу* (АСПр 283, Бул1 26 186, Вас2, Г-Г2 350, Дав2 296, Кап2 59, Киш, Кузм. 180, Лал2, Лал3 24 122 331, Мил. 132, ЊегР, Ол3, Пек1 126, Петк. 27 153 198, ПетрБ16 26, Поп. 37, Радан., Селим2 41, СтевВ2, Трифк., Ћос4а 31, Уск., Чедомир Илић, Бгд 1963, 124, Црњ1 168, Црњ2 695), са ... *завишћу* (Нен2 97), с *коришћу* (Г-Г2 78);

-осѝ: с *коићу* (СНП 70, Int.), са *коићу* (Int.).

2.2.2. Имамо само два примера с наст. -и:

Није имала никакве везе са *стирасти* ни са браком (Ђ–А1 269);
са *костѝи* (ЕК).

2.3.1. У конструкцији (предлог) + атрибут + именица убедљиво преовлађује наставак -[j]у:

-*астѝ*: божанском *влаићу* (Г–Г4 293), вашом *влаићу* (Ћос4а 119), великом *влаићу* (С–Н 316), за већом *влаићу* (СтевВ2), за краљевском *влаићу* (Јанк. 167), за апсолутном *влаићу* (Миј.), за највишом *влаићу* (Јанк. 46), за светском црквеном и политичком *влаићу* (МЕП2 214), извршном *влаићу* (МЕП3 666), инокосном *влаићу* (Вр334), јединственом државном *влаићу* (Ђин. 38 135), комунистичком *влаићу* (СтевВ2), никаквом *влаићу* (М–Б), новом *влаићу* (Миј.), под аустријском *влаићу* (Петк. 101), под византијском, бугарском и српском *влаићу* (МЕП2 461), под врховном *влаићу* (МЕП2 583 608, ЋорВ.), под енглеском *влаићу* (МЕП1 390, МЕП2 368 695), под каквом ... *влаићу* (Ћос3 351), под комунистичком *влаићу* (Киш, Ком. 35), под Наполеоновом *влаићу* (Петк. 257), под нашом *влаићу* (Лал4 338), под нашем, српском *влаићу* (Ћос3 106), под неком *влаићу* (М–Б), под ненародном *влаићу* (Дан1), под непосредном *влаићу* (МЕП2 397), под његовом *влаићу* (Г–Г3 339, М–Б, Сел1 15, ЋорВ.), под њеном *влаићу* (МЕП1 173), под њиховом *влаићу* (СВЈ2 202), под поверљачком *влаићу* (МЕП2 640), под римском *влаићу* (ИЈ 11, МЕП2 673 759), под руском *влаићу* (МЕП2 266), под сваком *влаићу* (Ћос3 857), под својом *влаићу* (Г–Г1 167, ИЈ 21, ЋорВ.) под совјетском *влаићу* (Ћос4а 157, Ћос6 106), под српском *влаићу* (ЋорВ.), под турском *влаићу* (Андр2 309, Вит. 706, МЕП2 18 571, Амф2), под француском *влаићу* (МЕП1 28, МЕП2 170 729), под четничком *влаићу* (Лал1 35, Лал5 72), под шпанском *влаићу* (МЕП2 936), под шпанском колонијалном *влаићу* (МЕП2 771), пред новом *влаићу* (Драг.), пред неумољивом *влаићу* (Вас1), пред ... четничком *влаићу* (Лал5 78), пред истом аграрном *влаићу* (Андр4 159), пред неограниченом и скривеном *влаићу* (Радов.), пред неумољивом *влаићу* (Вас1), пред политичком *влаићу* (Нин), пред сваком *влаићу* (Вас1), с високом хрватском *влаићу* (Вит. 538), с вишом *влаићу* (Лал1 30), с млетачком *влаићу* (ЋорВ.), с неограниченом *влаићу* (Андр5 53), с ограниченом *влаићу* (Ђин. 131), с црногорском *влаићу* (Вр398), са апсолутном *влаићу* (С–Н 449), са државном *влаићу* (Андр7 215), са једном *влаићу* (Пер.), са каквом *влаићу* (Нин), са медвеђом *влаићу* (Вр398), са новом *влаићу* (ИЈ 462), са сваком *влаићу* (Нин), са својом *влаићу* (Лал4 235, РБМ 263, Сел2 309), својом *влаићу* (Г–Г4 197, Ћос5 166), својом некаквом *влаићу* (Ћос3 517), својом несменљивом *влаићу* (СтевВ2), својом свесилном *влаићу* (ДимВ 171), својом силном *влаићу* (ДимВ 170), таквом *влаићу* (Чол. 193);

врелом *маићу* (МЕП2 758), гушчијом *маићу* (ВрН 112), жутом *маићу* (Десн2 23), загорелом *маићу* (Дав2 410), змијином *маићу* (ПетрВ 303), извесном *маићу* (К–П–П 93), кокосовом *маићу* (ЈМП 329), људском *маићу* (Мар. 152), медвеђом *маићу* (ПетрП1 154), неком *маићу* (ПетрВ 131), њеном *маићу* (К–П–П 364), овом *маићу* (Сав2 117), павловићевом *маићу* (Драг.), са белом свињском *маићу* (Дав2 407), са свињском

маићу (Топ2), сваком *маићу* (Јал4 220), свињском *маићу* (МЕП2 354, Миј., Станк. 17), сјајном *маићу* (ПетрБ2 31), скупоченом *маићу* (Ток. 55), елеђеном *маићу* (Кап2 35), тигровом *маићу* (Алб.), црном *маићу* (Кош1 41);

Браничевском *облаићу* (Амф1), једном *облаићу* (АССС 336), овом *облаићу* (МЕП2 703), требињском *облаићу* (МЕП2 752);

овом *йочаићу* (Тер. 412), са великом *йочаићу* (М-Б), са радошћу и *йочаићу* великом (М-Б), са што већом *йочаићу* (Сим. 250);

чудном *йошашћу* (Сел2 112);

његовом *йројаићу* (Вит. 856), са својом неминовном *йројаићу* (Пил. 343), сопственом *йројаићу* (Бас1 161); уп. и: својом несрећом и *йројаићу* (Миј.);

за плитком пролазном *слаићу* (Смиљ. 35), миришљавом и отужном *слаићу* (АСПр 521), неописивом усређујућом *слаићу* (ЊегР), његовом *слаићу* (Јал1 227), с једнаком онаквом *слаићу* (Десн1 156), с нарочитом *слаићу* (Десн1 224), с оном истом осветничком *слаићу* (Десн1 230), с осветничком *слаићу* (Десн1 133), са занесвешћујућом *слаићу* (Вуч. 10), са истом подсмешљивом *слаићу* (Тиш1), са истом *слаићу* (Андр2 254), са коликом ... *слаићу* (ХХ 144), са неком болном *слаићу* (Селим1 111), са неком осветничком *слаићу* (Андр5 148), са скривеном унутрашњом *слаићу* (Андр6 346), са стидном *слаићу* (Трифк.), са физичком *слаићу* (Андр6 407);

бесном *сїраићу* (Глуш. 230), болесном *сїраићу* (Киш), веселом искреном *сїраићу* (С-Н 91), већом *сїраићу* (ПавлЖ 72), жестоком *сїраићу* (КрПр. 203), за својом *сїраићу* (Андр4 158), за снажном и свеобухватном *сїраићу* (Миј.), исконском, неразборитом ловачком *сїраићу* (С-С 110), истинитом *сїраићу* (Глуш. 92), истом жељестином и *сїраићу* (Јал5 35), истом *сїраићу* (Нед. 53, ПавлЖ 105 447), јаком *сїраићу* (Глуш. 260), једном једином *сїраићу* (Киш), моралистичком *сїраићу* (АССС 458), незадовољеном *сїраићу* (Миј.), неиздржљивом *сїраићу* (ЈМП 322), неизрецивом *сїраићу* (ЊегР), неком свемоћном *сїраићу* (Андр10 38), неком *сїраићу* (Тос5 226), несавладљивом *сїраићу* (Јанк. 154), пакленом *сїраићу* (АСПе 125), притајеном *сїраићу* (Тер. 316), разблудном *сїраићу* (Нен1 110), с ... непознатом *сїраићу* (Топ1 76), с великом *сїраићу* (ПавлЖ 276), с изненадном *сїраићу* (Јал1 39), с млаком *сїраићу* (Андр7 133), с оном *сїраићу* (РБМ 133), с туробном *сїраићу* (Вуч. 69), са адвокатском *сїраићу* (Тос4а 158), са великом *сїраићу* (РадД), са изненађујућом, готово запањујућом *сїраићу* (Миј.), са истовјетном *сїраићу* (Миј.), са истом *сїраићу* (ЈМП 213), са једнаком *сїраићу* (Пол4), са младалачком *сїраићу* (ЈМП 210), са младалачком филмофилском *сїраићу* (ПавлЖ 159), са нарочитом *сїраићу* (Миј.), са невиђеном *сїраићу* (Вр398), са негдашњом *сїраићу* (Тос6 465), са некаквом самоубилачком *сїраићу* (Миј.), са неком хладном и веселом *сїраићу* (Андр1 276), са притајеном *сїраићу* (ЈМП 15), са све видљивијом *сїраићу* (Смиљ. 134), са таквом *сїраићу* (ЈМП 286, Сел1 214, Сел2 263), својом доминантном *сїраићу* (Дав2 381), својом зликовачком *сїраићу* (Нен1 105), својом

незаситом *сѣраићу* (Крст.), својом *сѣраићу* (Андр1 97), свом *сѣраићу* (ПетрВ 45, Смилъ. 91), слепом *сѣраићу* (Пек3), снажном и дрх-тавом *сѣраићу* (Вас1), сопетвеном *сѣраићу* (ЈМП 117), том ... *сѣраићу* (Пил. 254), том мрзличком *сѣраићу* (Ћос5 216), туђом *сѣраићу* (СтевВ2), узаврелом *сѣраићу* (Бас1 44), чудном *сѣраићу* (Киш); уп. и: својом њежношћу и *сѣраићу* (Миј.), с коцкарским миром и *сѣраићу* (Бул2 313);

великом *чаићу* (Андр8 112, Вит. 455 554), монашком *чаићу* (Ћос3 152), овом *чаићу* (Кул.), официрском *чаићу* (Ћос3 758), с Ашлијевом *чаићу* (Ђ-А3 431), с вашом *чаићу* (Сим. 674), са великом *чаићу* (Кош2, М-Б), са сваком *чаићу* (М-Б), својом *чаићу* (Г-Г3 127 161, Гогољ 242 (прев. Б. Ковачевић), Ћуп2 78), том високом *чаићу* (ЋорВ.), *чаићу* својом (Андр9 103, Сел2 314);

-*есѣ*: светом *благовјешћу* (Амф2);

бунтовном *болеићу* (Пил. 292), венеричном *болеићу* (Сел1 230), воденом *болеићу* (Андр9 84, Глуш. 85), дивном *болеићу* (Кап1), дуггодишњом *болеићу* (Јов. 376), ендемном *болеићу* (Киш), Марковом *болеићу* (Сим. 601), мистериозном биљном *болеићу* (Пол4), морском *болеићу* (Бас1 209), над Хановом последњом *болеићу* (ПетрБ16 292), неизљечивом *болеићу* (Ком. 7), неком *болеићу* (Црњ1 988, Црњ2 467), неком неизљечивом полном *болеићу* (Киш), неком таквом *болеићу* (Десн2 183), њеном ранијом живчаном *болеићу* (Ђок. 247), овом *болеићу* (Бул2 121), опаком *болеићу* (Амф2), приватном *болеићу* (Пек4), с изненадном и тешком *болеићу* (КовМ 113), с мојом *болеићу* (Кош1 76), с морском *болеићу* (Десн1 28), с овом *болеићу* (Пол1), са заразном *болеићу* (ДПС 194), са изворном Паркинсоновом *болеићу* (Бас2 8), са истом *болеићу* (ДПС 194), са неком босанском *болеићу* (Андр4 246), с његовом октобарском, шахом прожетом *болеићу* (Вуч. 50), са овом пакленом *болеићу* (Мар. 51), са својом *болеићу* (Андрб 67, АССС 105, Бас2 181, Трифк.), са том *болеићу* (ЈакшС 191), својом *болеићу* (Селим1 295), старом *болеићу* (Глуш. 26), с том *болеићу* (Вит. 970), страшном *болеићу* (ДимВ 161), тешком *болеићу* (БВР 144, Вучо 114, Пав1 353), том *болеићу* (Бас2 166, Жив. 101), ужасном али очистићујућом *болеићу* (Бас2 163);

с неком другом *вероисповешћу* (Пав1 226);

кћеркином *вијешћу* (Селим1 265), неубедљивом *вешћу* (Ћос4б 326), овом *вешћу* (Ђ-А3 258), последњом париском *вешћу* (Вас1), рђавом *вешћу* (Сел2 299), с ружном *вијешћу* (Селим2 250), с таквом *вешћу* (Пек3), са неочекиваном *вешћу* (Ћос1 354), са рђавом *вешћу* (Сим. 57), са том *вешћу* (Ђ-А1 159), са утешном *вешћу* (Ђ-А2 10), са фаталном *вешћу* (Вас1), свежом *вешћу* (Пек3), том *вешћу* (Кош1 45, Сим. 227, Црњ1 724);

дневном *зайовешћу* (Црњ1 1005), другом *зайовешћу* божјом (Кош1 103), *зайовешћу* игумановом (М-Б), *зайовешћу* Мојсијевој (Пек3), сваком *зайовијешћу* (Десн2 123), царском *зайовијешћу* (Селим1 229); уп. и: истим тим благословом и *зайовешћу* (Амф1);

малочашњом Хараламцијевом *исјовешћу* (Џун. 167), Мићиниом *исјовешћу* (Дав1 436), некаквом *исјовешћу* (Ћос5 10), њеном *исјовешћу* (Вел. 196), овом *исјовешћу* (Киш), с мајчином *исјовешћу* (МарН 63), са Арсенијевом *исјовешћу* (Пек1 344), са својом *исјовешћу* (Ђорђ. 838);

са ... младаљачком *обешћу* (Андр7 164);

животњињском *јодсвешћу* (Ђорђ. 595), његовом *јојсвешћу* (sic!) (Миј.);

лошом *савешћу* (СтевВ2), накнадном *савешћу* (Ћос5 277), његовом *савешћу* (Ћос3 269), њиховом *савешћу* (МаксЈ1 329), осетљивом *савешћу* (Андр6 43), под такозваном *савешћу* (Пек2 349), пред властитом *савешћу* (Поп. 100), пред његовом *савешћу* (Андр6 31), пред својом властитом *савешћу* (Киш), пред својом *савешћу* (Бас3 126, Нен1 159, Пек2 540), с мирном *савешћу* (Глуш. 155, Г-Г2 325), са ведром *савешћу* (Сим. 91), са својом *савешћу* (Ђ-А1 217, Мил. 160), са сопственом *савешћу* (Киш), својом *савешћу* (АСПе 3, М-Ђ, Ћос6 319), над твојом *савјешћу* (Десн1 187), нечистом *савјешћу* (Јал3 104), њеном *свијешћу* и *савјешћу* (Амф2), пред својом *савјешћу* (Селим1 123), са својом *савјешћу* (Селим2 46 172), чистом *савјешћу* (Селим1 283); уп. и: са људском слободом, *свешћу* и *савешћу* (Амф1);

непоколебљивом *самосвешћу* (Андр5 272), с потпуном историјском *самосвешћу* (Пер.), са све већом *самосвешћу* (ПавлЖ 208); уп. и: са значајном илузијом, *самосвешћу* и – утехом (СтевВ2);

буновном *свешћу* (Вел. 161), грађанском *свешћу* (Пол3), догматском *свијешћу* (Амф2), друштвеном *свешћу* (Ђин. 43), дубоком народном *свешћу* (ИЈ 128), задњом *свешћу* (ПетрР1 117), збуњујућом *свешћу* (ПетрБ2 66), изоштреном *свешћу* (ЊегР), колективном *свешћу* (Скроб.), људском *свијешћу* (Амф2), мојом *свешћу* (Киш, Кош1 136, Радов.), мојом *свијешћу* (Радан.), напредном *свешћу* (ПавлЖ 303), некаквом универзалном *свешћу* (Јов. 321), неком новом *свешћу* (Андр4 363), немистифицираном *свешћу* (ПавлЖ 436), Николином *свијешћу* (Миј.), његовом *свешћу* (Вел. 78, Радов.), појачаном *свешћу* (Дав1 685), помућеном *свешћу* (Црњ1 8), последњом *свешћу* (Црњ1 39), пред нашом *свијешћу* (Амф2), пуном *свешћу* (Мар. 241), развијеном *свешћу* (Дан2), с нејасном *свешћу* (Г-Г3 276), с неком реципрочном *свешћу* (Вучо 214), с потајном *свешћу* (ПетрБ2 34), с том *свешћу* (Дав1 458), са високом *свијешћу* (Миј.), са другачијом државотворном *свешћу* (Пер.), са извесном критичком *свешћу* (Пер.), са класном *свешћу* (Пек4), са мирном *свешћу* (Андр4 361), са нашом такозваном *свешћу* (Ћос6 63), са неком својом расутом *свешћу* (Исак3 252), са новом *свијешћу* (Ком. 49), са њеном *свешћу* (Драг.), са овом *свешћу* (Киш), са пуном класном *свешћу* (СтевВ2), са пуном *свешћу* (Андр5 121 285, Дан1, Пер., Сел1 26, Црњ1 57), са радосном *свешћу* (ПетрБ2 56), са развијеном еколошком *свешћу* (Пол2), са својом високом *свешћу* (ИЈ 557), са таквом *свешћу* (Ћос6 56), својом комунистичком *свешћу* (Ћос46 335), својом последњом *свешћу* (ПетрБ16 37), својом *свешћу* (ИЈ 63, Ћос5 393), свом својом *свешћу* (Дав2 290), том *свешћу* (ДимВ 88), узвишеном *свешћу* (ПавлЖ 286);

-*исѝ*: завишићу ђаволском (М-Б), завишићу својом (АСПе 34), неизвесном завишићу (Андр2 265), необјашњивом завишићу (Селим1 317), несхватљивом завишићу (Јуб1 19), с оном потајном завишићу (Г-Г2 235), с пожудном завишићу (Тиш2), са неизрецивом завишићу (ПетрБ16 116), са оном чежњивом завишићу (ПетрБ16 213); никаквом коришићу (Бас1 91), са вашом коришићу (Сим. 715), са већом коришићу (ПетрБ2 302); својом нечишићу (СНП 239); уп. и: здравом малициозношћу и завишићу (ЊегР), са мушком срџбом и завишићу (Ћос4а 65);

-*осѝ*: карличном кошићу (Int.), кључном кошићу (Int.), с напрелом кошићу (Int.), са виличном кошићу (Miloš Bogdanović, *Astrologija i antropologija*, Bgd 2005, 84), са својом кошићу (Иван В. Лалић, *Писмо*, www.ask.rs), са синтетском кошићу (Int.), слоновом кошићу (Хомер, *Илијада*, Просвета, Бгд 1988, 249);

-*усѝ*: чељушићу магарећом (СП – Књига о судијама 15/16).

2.3.2. Наставак -и је код именица на -*сѝ* редак, мада нешто чешћи него код именица са суфиксом -*осѝ*:

под српском *власѝи* (Андр1 129), под царском *власѝи* (Андр7 209), пред војном *власѝи* (Андр8 220), пред нашом *власѝи* (Андр5 282), пред судском или полициском *власѝи* (Андр5 282), са новом *власѝи* (Андр1 157), са овом ту *власѝи* (Ћоп3 115), пред том егзотичном *најасѝи* (Андрб 396), пред том невидљивом и подмуклом *најасѝи* (Андр5 64), са овом *најасѝи* (Андр10 110), највећом *иошасѝи* (ЕК), својом лакоћом и *сласѝи* (Уск. 40), за старом *сѝрасѝи* (Ђорђ. 456), неком новом *сѝрасѝи* (Уск. 40), правом ловачком *сѝрасѝи* (Андр7 171), са таквом *сѝрасѝи* (ЈМП 81), својом бујном *џвасѝи* (Десн2 119);

с оном *вестѝи* (Ђорђ. 582), са божјом *зайовесѝи* (ЈМП 243), дечачком *обесѝи* (Сел2 13), са последњом *ѝричесѝи* (ЈМП 231);

за стварнијом материјалном *корисѝи* (Ђорђ. 61), опћом *корисѝи* (Десн2 53), осетном *корисѝи* (ПетрБ16 100), над морском *нечисѝи* (Р. Братић, према Гудков 1988: 19);

под грудном *костѝи* (ДПС 44), пред сфероидном *костѝи* (ЕК), са карличном *костѝи* (П. Стефановић, према Гудков 1988: 19), сипином *костѝи* (ЕК), слоновом *костѝи* (ЕК), са сломљеном *костѝи* (ЕК);⁶

огромном *чељустѝи* (Р. Смиљанић, према Гудков 1988: 19), са крокодилском *чељустѝи* (ЕК)⁷.

⁶ Очигледно је да се им. *костѝ* понаша унеколико друкчије од осталих именица на -*осѝ*, можда зато што у њој -*осѝ* није суфикс (као у хиљадама других им. на -*осѝ*).

⁷ Гудков (1988: 23) има седам потврда за инстр. јд. *чељустѝи* (укључујући и хрватске примере), а једну за *чељушићу*. Иначе, ова именица је у српском језику често (и) *plurale tantum* (ном. *чељустѝи*, дат.-инстр.-лок. *чељустѝима*), нпр. код М. Булатовића, О. Давича, С. Јаковљевића, Б. Миљковића, Д. Ненадића, Г. Олујић, М. Ољаче, Ж. Павловића, Р. Петровића, С. Селенића, М. Црњанског и других писаца (и у ауторовом „идиолекту“), па то може бити разлог за малобројност засведочених примера.

3. Именице на *-ић*

Насупрот именицама на *-сћ*, код малобројних (и у инстр. јд. слабе засведоченим) именицама на *-ић* имамо, бар према грађи којом располажемо, оба наставка у слободном инструменталу и у предлошко-падежној конструкцији, а само *-и* ако је именица праћена атрибутном.

3.1. Слободни инструментал:

3.1.1. наст. *-ју*:

кожа прекривена *крљуићу* (Int.), Превучени *крљуићу*, на сунцу, шире мирис улова и таласа и зноја (Поља 431–6), поспе *џреџићу* праха звезданог (Int.), њихове родитеље обасипа *џреџићу* напамет научених похвала (Int.);

3.1.2. наст. *-и*:

Прекривена [је] *крљуићи* сличној рибљој (Int.).

3.2. Конструкција предлог + им.:3.2.1. наст. *-ју*:

И с *џреџићу* мртвих снова заблистаћу свом лепотом (В. Приможих, Int.), с *џреџићу* (Д. Костић, према Гудков 1988: 19), са *џреџићу* македонских симбола (Int.), са *џреџићу* медаља (Int.);

3.2.2. наст. *-и*:

са *крљуићи* (Int. (више потврда)), с *џреџићи* (Тиш2).

3.3. У синтагми (предлог) + атрибут + им.:

блиставом *крљуићи* (Стој. 291), крупнијом *крљуићи* (А. Рајајић, *Praktična knjiga o ribolovu*, BIGZ, Bgd 1977, 78), Тело му је прекривено крупном *крљуићи* (Int.), са магично сложеном *крљуићи* (АСПр 786), сребрнкастом *крљуићи* (Стој. 275), упрскан рибљом *крљуићи* (Радан.)⁸.

4. Именице на *-Ић*⁹4.1.1. У слободном инструменталу готово редовно имамо наставак *-[ј]у*:

блајодаћу (СП – Дјела апостолска, 15/11 18/27, ДимВ 132, ЕК), *блајодаћу* (М. Шапчанин, према РСАНУ, s.v.), *џајраћу* (Влах. 173: Покривене су крвином, *џајраћу* ... или лишћем), *џамећу* (Андр1 302, Андр2 421, Андр4 171 233, Андр9 150, Глуш. 215, ДПС 198, Ђ–А2 107 142, Ђ–А3 336, Ђорђ. 266, ЈМП 10, К–П–П 6, Кош1 73, Јал1 98, Мар. 40 214, Миј., НикВ 264, ЊегР, Ол2, ПавлЖ 183, Пек4, РБМ 67, Сел1 111, СтевВ2, ЂорВ., Ђос1 245, Ђос3 63 379 803, Ђос5 82 119 404, Ђос6 11 121, Црњ1 74), *смрћу* (Амф1, Андр2 350, Бас1 65, Бул2 189 313, Вр396, ВрН 131, Вучо 236, Г–Г1 121, Гат., Глуш. 29 70, Дав1 60 144, Дав2 158 241, ДПС 97, Ђ–А1 317, Ђ–А2 221, Ђин. 26 71, Ђорђ. 856, ИВЛ 317, Јанк. 33, Ком. 86, К–П–П 36, Јал1 25, МаксЈ1 289, Мар. 215, МЕП2 205 562, Миј., Мил. 173, Миљк. 141, Нед. 34, ЊегР, Ол2 23 60, ПавлЖ 206,

⁸ Ова се именица чешиће јавља у множини, нпр.: тело покривено квржицама уместо *крљуићима* (МЕП2 700).

⁹ V је симбол за вокал (самогласник) или вокално (самогласничко) р.

ПавлМ 56, Пек1 59 212, Пек4, ПетрР1 84, Пил. 225, Поп. 15, Радов., СВЈ2 237, СтевВ2, Тиш2, Ћос46 229, Црњ2 593); уп. и: ни вољом ни *џамећу* (Миј.), смехом и *џамећу* (Нин), животом и *смрћу* (Ћин. 44).

4.1.2. У синтаксичком окружњу које је довољан падежни индикатор засведочена су и два примера с наст. -и:

блајодайи (Он се сматра *блајодайи* и срећом свог краја и дома) (К–П–П 198), уским путем, оивиченим *џавији* и купиниом (Јак.), прекривен травом и *џайраји* (Int.).

4.2.1. У предлошко-падежној конструкцији убедљиво преовлађује наставак -[j]у:

за *блајодаћу* (СП – Јеванђеље по Јовану, 1/16), под *блајодаћу* (СП – Римљанима посланица б/14, 15), с *неџамећу* (Пек4), међу будалаштином и *џамећу* (Глуш. 218), с *џамећу* (Крст., Лал1 118, Сав2 192), са *џамећу* (СтевВ2), са *џреирићу* (Бас1 67, Нед. 109), за *смрћу* (Вас2, Нен3 76, ПавлМ 25, Пек4, Пер., Пил. 216 422, РБМ 261, СтевВ1 200, Џун. 55), за ... *смрћу* (Пил. 354), међу животом и *смрћу* (Пер.), над *смрћу* (Амф1, Бас1 130, Киш, ПавлМ 218, ПетрГ 178, Селим2 141, Ћоп1 55, Ћос5 132), над ... *смрћу* (Тиш1), пред *смрћу* (АССС ХХІХ, Дав2 274, КовМ 199, МаксД 155, Мар. 271, Ољ2 171, Пек2 273, Пек4, Селим1 252, Селим2 141, Селим3 191, Трифк.), пред *болешћу* и *смрћу* (Поп. 83), са *смрћу* (Амф1, Андр1 125, Андр4 395, Андр6 42 302, Андр9 28, Бас3 65, Бул2 289, Вас2, Вел. 116 293, Г–Г4 168, Дав1 59 342 666, Дав2 24 281, Дан1, ДПС 66 196, Ђ–А1 367, Ћин. 314 304, ЈМП 144 227, Јов. 262 319, Кап2 97, Киш, КовМ 190, Ком. 16, Лал1 40 57 113, Лал2, Лал3 30, Мар. 223, Миј., Ол2, Ољ2 397, Пав1 282 286, Пав3, ПавлЖ 295 377, ПавлМ 75 179, Пек1 284, Пек2 140 216 330, Пек3, ПетрБ16 143, ПетрБ2 193 391, ПетрВ 146, Пол4, Сим. 802, Скроб., С–Н 197, Ћоп1 49, Ћос6 198, Црњ3, Чол. 128, Џун. 23, Шћен. 9), с љубављу и *смрћу* (МЕП1 395).

4.2.2. Од наведених, с наст. -и забележена је само једна именица у једном примеру, и то у поезији:

Оне међе расте се / Међу *смрји* и животом (АСПе 119).

Остале, у инстр. јд. слабо засведочене именице имају наставак -и:

с(а) *добийи* (Int. (више потврда)), са *костирейи* (ЈакшС 170), косилица са *нији* (Int.) (?)¹⁰, са *џайраји* (Int., ЈМП 50 266), са *џеруји* (Int.).

4.3.1. У синтагми (предлог) + атрибут + именица имамо лексички условљен наставак. Тако код им. *џамеј* и *смрј*, које су међу овима и најфреквентније, убедљиво преовлађује наставак -[j]у:

властитом *џамећу* (Киш), дејчјом *џамећу* (ЋегР), женском *џамећу* (Ђ–А1 413), здравом *џамећу* (Киш), изузетном *џамећу* (Миј.), мојом *џамећу* (Ћос3 137), ниједном *џамећу* (Ћос4а 194), њеном *џамећу* (ЋегР), *џамећу* својом (Глуш. 91), правом *џамећу* (Сел1 86), с неком левом *џамећу* (Исак3 186), с разроким очима и слабом *џамећу* (КовМ 145), са нормалном *џамећу* (Црњ2 445), са његовом *џамећу* (Миј.), са оном старом *џамећу* (Сиј. 257), са помућеном *џамећу* (НикВ 16), са својом великом

¹⁰ Упитник је последица ауторове техничке необавештености, будући да не зна какве су то „косилице са нити“ (иако је видео слику!).

ѡамећу (Г–Г1 141), са својом *ѡамећу* (Сел2 311), својом кратком *ѡамећу* (Нен1 86), својом ништавном *ѡамећу* (Г–Г2 227), својом *ѡамећу* (ВрН 18, Г–Г2 341, Глуш. 128, Жив. 134, Миј., ПетрВ 122, Селим2 202, Смиљ. 95), сељачком *ѡамећу* (Ћосб 288), сопственом *ѡамећу* (СтевВ2), старачком *ѡамећу* (Г–Г3 245), стеченом *ѡамећу* (Вит. 1248); уп. и: њиховом енергијом и *ѡамећу* (Ђ–А2 199), својим трудом и *ѡамећу* (ПетрР1 297); Агроновом *смрћу* (Јанк. 34), братовљевом *смрћу* (Пек1 24, Селим2 102), вашом *смрћу* (Пек4, Ћос3 900), вероватном *смрћу* (Бас1 255), војничком *смрћу* (Пек1 25), газда-Митровом *смрћу* (ХХ 155), глумом *смрћу* (Нен2 140), грађанском *смрћу* (ПетрБ2 69), за једном *смрћу* (СтевВ2), за мојом *смрћу* (Сим. 871 872), за сопственом *смрћу* (Андр5 90), изненадном *смрћу* (МЕП2 816), истом *смрћу* (Пав1 532, ПавлМ 126), једном општом *смрћу* (ПавлЖ 316), јуначком *смрћу* (Дав1 531, МаксД 87, МЕП2 170), којом *смрћу* (Мил. 214), којом ... *смрћу* (Ољ1 93), Кукијевом *смрћу* (Вид. 394), лакшом *смрћу* (Ћос1 263), материном *смрћу* (КовМ 283), мојом *смрћу* (Ољ1 52), мученичком *смрћу* (Бул2 163, МаксД 86), наглом *смрћу* (Станк. 219), напрасном *смрћу* (Поп. 18), насилном *смрћу* (ИЈ 334, НикВ 59, Скроб., ЋорВ.), неком несазрелом дечачком *смрћу* (Пав3), необичном *смрћу* (Ћос1 91), неприродном *смрћу* (Сим. 826), несазрелом дечачком *смрћу* (Пав1 410), неславном *смрћу* (Андр4 84), неудобном *смрћу* (Пек2 26), његовом *смрћу* (Амф1, Г–Г4 244, Ћин. 349, Кош1 45, МЕП2 561, НикВ 193 449, ЋорВ., ХХ 145), њеном *смрћу* (К–П–П 311, Црњ1 160), њиховом *смрћу* (Андрб 225, Вит. 936), оваквом *смрћу* (Ћос3 128), Оскаровом *смрћу* (Угр. 202), очевом *смрћу* (Бас1 226, Ћос4а 396), очевом, недавном, *смрћу* (Црњ3), пред могућом *смрћу* (Црњ1 404), пред извесном *смрћу* (Драг.), пред самом *смрћу* (Глуш. 45), природном *смрћу* (Андрб 418, АССС 319 323, Бас1 12 127, Вел. 243, Ћин. 58, ЈМП 51 124, МЈВ 276, Пек2 402, Ћосб 367), раном *смрћу* (Ћос2), с Јоасифовом *смрћу* (ЋорВ.), с мојом *смрћу* (Ћин. 14), с његовом *смрћу* (ЋорВ.), с овом другом *смрћу* (Пав1 411), с чијом ... *смрћу* (КрПр. 151), са напрасном *смрћу* (Ћос4а 387), са његовом *смрћу* (Андр5 184), са Прохоровом *смрћу* (Нен1 60), са сваком *смрћу* (Дав1 665), са својом *смрћу* (Киш, Нен1 53), са смерном *смрћу* (Ћос3 323), својом *смрћу* (ЈМП 127, Јал1 22, Јал3 167, Мар. 33 188, Пил. 216, Ћос1 158), својом ... *смрћу* (ДимВ 158), *смрћу* очевом (Г–Г3 151), *смрћу* самом (Андр5 115), *смрћу* својом (ВрН 26, Јак.), сопственом *смрћу* (Сел2 329), спором *смрћу* (Г–Г4 296), стравичном *смрћу* (Јов. 96 217), страшнијом *смрћу* (Андрб 328), страшном *смрћу* (Андр9 135, Пил. 215, Сиј. 221, Смиљ. 87 100), таквом *смрћу* (Ћос46 22, ХХ 104), тешком *смрћу* (Ђ–А1 399), том *смрћу* (Ћос5 390, Црњ1 977), трагичном *смрћу* (Сав2 207), херојском *смрћу* (МЕП2 778), хладном *смрћу* (АСПо 62), Џонасовом *смрћу* (Сим. 884).

4.3.2. Много су ређи примери с наставком *-и*:

за коњском *ѡамећии* (Ћоп2), са њеном *ѡамећии* (Драг.), с таквом великом *ѡамећии* (Г–Г1 146), са оном *ѡамећии* (Андр2 395), са својом *ѡамећии* (Андр4 274); овом *смрћии* (СВЈ1), с људском *смрћии* (Ћорђ. 845), са првом блиском *смрћии* (Драг.), са сваком потоњом *смрћии* (Драг.), с том *смрћии* (А. Kristi, *Sastanak sa smrću*, prev. V. Dragičević, Sarajevo 1963, 82).

4.3.3. Код им. *блаіодаџи* / *блаіодеџи* имамо и наст. *-[j]у* (чини се чешћи код духовника) и *-и* (уобичајенији код световних лица):

блаіодаџу Божијом (*Православни џуџи*, Ариље 2002, број 17), *блаіодаџу* Божијом (М–Б, ЕК), *блаіодаџу* његовом (ДимВ 158, СП – Римљанима посланица 3/24), *блаіодаџу* Својом (ДимВ 48), божанском *блаіодаџу* (Амф1), Божијом *блаіодаџу* (М–Б), просвећујућом *блаіодаџу* (ЕК), са његовом *блаіодаџу* (ЕК), сваком *блаіодаџу* (ЕК), Својом *блаіодаџу* (ДимВ 45);

Божијом *блаіодаџи* (ЕК), чијом *блаіодаџи* (ЋорВ.), својом *блаіодеџи* (Уск. 40), пред великом и неслућеном *блаіодеџи* (Андр5 89).

4.3.4. Све остале засведочене именице с основом на *-џи* имају у овом синтаксичком окружењу наставак *-и*:

с том *авеџи* (ПавлЖ 385);

пустом *врлеџи* (Андр1 121);

омањом шумском *јолеџи* (ЕК);

максималном *добџи* (МЕПЗ 12), оствареном *добџи* (ЕК), ратном *добџи* (ЕК), са највећом нето *добџи* (ТВ), с чистом *добџи* (Ћорђ. 136), има потребу за енергијом и психофизичком *добробџи* (ЕК);

једном *ниџи* (С. Угричић, *Бої језика*, Бгд 2000, 107), једном црвеном *ниџи* (ЦрњЗ), невидљивом *ниџи* (Ј. Дучић, *Песме*, www.ask.rs), омотано сребрном *ниџи* (ПетрГ 311), с увученом *ниџи* црног конца (КрПр. 197), црвеном *ниџи* (М. Лалић, према Гудков 1988: 17);

бујном *џајраџи* (ЕК, Тиш1), обрасле високом *џајраџи* (Шћеп. 43), воденом *џајраџи* (Int.), са данашњом *џајраџи* (ЕК);

под јајном *џеруџи* (ДавЗ 48), покривен опалом косом и *џеруџи* (Уск. 40)¹¹;

небеском *џлавеџи* (Ћос5 467);

благом *џуџи* (АСПр 599), за њеном меком *џуџи* (С–Н 67), њеном врелом *џуџи* (Скроб.), њеном *џуџи* (Вел. 202), ружичастом *џуџи* (ПетрБ16 257), са собном *џуџи* (ПетрБ2 130);

градском *џеџи* (Симен. 154), Дуго сам се шетао кинеском *џеџи* (Int.), над том *џеџи* (СВЈ1), новом, првом, *џеџи*, Месеца (Црњ1 984), с новом *џеџи* (ЕК), са последњом месечевом *џеџи* (ЕК), с првом месечевом *џеџи* (КовМ 80), Средину раздобља између младог и уштапа називамо првом *џеџи*, а средину раздобља између уштапа и младог називамо трећом или задњом *џеџи* (Int.).

5. Именице с основом на *-џ*:

5.1.1. У слободном инструменталу имају (уз један забележени изузетак) наставак *-[j]у*:

крвљу (Амф1, Андр2 65, Андр5 54 91 189, АСПе 116, АСПо 63, АСПр 533, Бас2 134, Бул2 14, Вас1, Вид. 64, Вит. 628, Вучо 60 218, Г–Г2 289,

¹¹ Могућно је да се ово *опалом* односи само на косу, али је и без тога дато синтаксичко окружење довољно информативно.

Гат., Глуш. 25 49, Дав1 418, Дав2 158 250, Дан1, ДимВ 12 161, Драг., Драин. 160, Ђ—А1 397, Ђ—А2 76, Ђок. 129, Ђорђ. 865, Исак3 14 93 188, Јанк. 132, ЈМП 248 251, Јов. 49 245, Кап2 111 171, Киш 16х, КовМ 41 60, К—П—П 48, КрПр. 110, Лал1 21 203, Лал4 7, Лал5 12, МаксЈ1 398, Мар. 186 244, М—Б, МЕП2 206 279, МЕП3 572, Миј., Мил. 219, Нен1 98, НикВ 213, ЊегР, Ољ2 40 90, Пав1 219, ПавлЖ 218, Пек2 310, Пек4, ПетрБ2 215 389, ПетрВ 118, ПетрР1 56 136 160 204 222 243, ПетрР2, Пил. 95 344, Пол2, Амф2, Рис., Сим. 419, Скроб., С—С 94, СтевВ1 158, СтевВ2, Стој. 403 597, Тиш1, Тиш2, Ћоп4 124, Ћос1 153, Ћос2, Ћос5 164 259, Ћосб 441, Црњ1 60, Црњ2 81 714, Чол. 274, Ћуп2 89, Шћеп. 79), *љубављу* (Амф1, Андр1 314, Андр9 69, АССС 150, Вас1 75 108, Глуш. 48 87, Дав1 138 185 502, Дав2 262, 422, Дан1, ДимВ 39, ДПС 158, Ђ—А3 341, Ђок. 293, Ђорђ. 594 833, ЈМП 328, Јов. 88, КовМ 295, Крст., Лал3 304, МарН 10, М—Б, МЕП2 439 459, Миј., Нен1 94, НикВ 53, ЊегР, Ољ2 175, ПавлМ 79, Пол2, Поп. 82, Амф2, РадД, Сел2 89, Селим2 261, Сим. 896, Симов. 111, СтевВ2 (окожуен *љубављу*), Ћоп4 189, Ћос4а 139, Ћос5 28); *свељубављу* (Амф1).

Уп. и:

гвождем и *крвљу* (МЕП2 644), упрскана блатом и *крвљу* (Уск. 39), *крвљу* и животом (Дан2), *љубављу* и разумијевањем (Миј.), пролећем и *љубављу* (Уск. 40), као и: својим целокупним историјским чином, *нарављу* и делатношћу (Амф1).¹²

5.1.2. Синтаксичко окружење омогућило је појаву наст. *-и* у следећем примеру:

живот, го, још неосмишљен радом и *љубави* (Дав1 170).

5.2.1. Наставак *-ј/ју* готово је једини код именица *крв* и *љубав* у предлошко-падежној конструкцији:

за *крвљу* (Глуш. 103 124, КовМ 174, Пек2 268, Пил. 426, СВЈ2 257), над *крвљу* (Дав3 59), под *крвљу* (Дав3 87, ПетрР1 158), с *крвљу* (Амф2, Дав1 93, Ђорђ. 757, ИВЈ 262, Јел. 223, Киш, КовМ 314, Лал2, Лал3 241, Пил. 56 95 143 420, Ћос4б 282), са *крвљу* (Андр2 261, Андр6 410, Вас1, Дав1 92, Пек2 396, Пек4); за *љубављу* (Вел. 227, Вр400, Глуш. 219, Јанк. 32, ЈМП 93, Кап2 231, Мар. 262, Миј., Нен1 59, Нин, ПетрВ 45, Пол4, Селим1 313, Трифк., Црњ1 963, Црњ2 581), за ... *љубављу* (Црњ2 57), над *љубављу* (Амф1, КовМ 314), пред *љубављу* (ИВЈ 56, Селим2 126), с *љубављу* (Амф2, Андр2 227, АСПе 9, БВР 103, Вас2, ВрН 27, Вуч. 125 138, Г—Г2 308, Г—Г3 57, ДимВ 57, Ђ—А3 259, Ђорђ. 339 705, ИВЈ 56, Кап1, КовМ 33, Лал1 66, Лал4 255, МаксЈ1 202, МЕП1 395, МЕП2 285 291, Миј., Ол2, Ољ2 36, Пек2 420 449, ПетрБ2 153, ПетрР1 293, Пил. 42, Пол1, Пол2, Пол4, Поп. 123 198, РБМ 366, Сим. 353 529, СтевВ2, Тер. 415, Трифк., Ћоп2 5х, Ћоп4 256, Ћос5 123 420, Шћеп. 33), са *љубављу* (Амф1, Амф2, Андр6 379, Андр9 180, Андр10 13, Вуч. 6, Ђ—А1 269, Ђ—А2 253, Кап1, Крст., МаксЈ1 328 380, М—Б, Миј., Нен1 22 56, Нен2 105, ПетрБ1а 155, Пол2, Поп. 66, Сел1 166, Селим1 253, Сим. 839 904, Смиљ. 4, Црњ1 558), са ... *љубављу* (Андр5 321, Пек1 210).

¹² У РСАНУ се за облик *нарављу* каже да је застарело.

5.2.2. Уп., међутим:

с љубави (Глуш. 252, Дав1 575, Ђ–А1 146), међу ... љубави и океаном (Глуш. 66).

5.2.2.1. Једини засведочени пример инстр. јд. им. *цев* у предлошко-надежној конструкцији има наст. -и и гласи:

са *цеви* (Вит. 1205)¹³.

5.3.1. У синтагми (предлог) + атрибут + именица најфреквентније именице на -в – *крв* и *љубав* – имају најчешће наставак -[j]у:

белом *крвљу* (Ћос2), братском *крвљу* (Амф2), глодарском *крвљу* (Бул2 319), дјечјом *крвљу* (Јал3 126), кључалом *крвљу* (Скроб.), кокошијом *крвљу* (Бул2 42), комунистичком *крвљу* (Ћос3 557), *крвљу* ... њиховом (Црњ1 760), *крвљу* братском (Амф2), *крвљу* Јагњетовом (Амф1), *крвљу* својом (АСПе 34, Миј., Нен2 89, ПетрВ 72, Црњ1 463), људском *крвљу* (Вучо 60, Радов.), љутом *крвљу* (Јал1 171), Магнусовом *крвљу* (Радов.), мученичком *крвљу* (Амф1, Амф2), над сопственом *крвљу* (Радов.), над црвеном *крвљу* (ПетрР1 339), нашем *крвљу* (Андрб 85, Ћос3 802), непријатељевом *крвљу* (Ћос3 243), његовом *крвљу* (Десн2 103, Јал1 12, Миј., Селим1 56, Поп1 236), њеном *крвљу* (ДПС 177, К–П–П 358, Селим2 77), овом истом *крвљу* (АСПо 164), петловом *крвљу* (Бул1 242, К–П–П 349), позном *крвљу* (ПетрР1 172), руском *крвљу* (Црњ2 445), с Markosovom *крвљу* (Пек2 330), с људском *крвљу* (Радов.), с његовом *крвљу* (Селим3 101), с усиреном *крвљу* (КрПр. 237), са нашем *крвљу* (ПавлЖ 420, СтевВ1 214), са сацеђеном *крвљу* (РБМ 628), са свињском *крвљу* (Бул2 170, Пил. 95), са усиреном *крвљу* (Скроб.), својом густом *крвљу* (Црњ3), својом *крвљу* (Амф1, Амф2, Андр5 248, Андр8 141, Андр9 68, АССС 369, Бул2 109, Дав1 511, ДимВ 11, Киш, Пек3, Радов., СВЈ1, Црњ1 684 765), својом мученичком *крвљу* (Амф2), својом сопственом *крвљу* (Ћос3 163), свом *крвљу* (Дав2 58), свом својом *крвљу* (Амф2), скорелом *крвљу* (Алб., Сел2 323), славном *крвљу* (Сим. 417), сопственом *крвљу* (Амф1, ЈМП 77, Ол1), српском *крвљу* (Ћос5 259), том *крвљу* (Сел2 44), турском *крвљу* (Бул2 62), усиреном *крвљу* (Нед. 82), Христовом *крвљу* (Амф1), црном *крвљу* (Глуш. 96, Скроб.), човечјом *крвљу* (Уск. 39);

аутентичном *љубављу* (Нин), Божаственом *љубављу* (М–Ђ), братском *љубављу* (Селим2 17, Ћос3 566), васионском *љубављу* (МаксЈ1 405), великом *љубављу* (ПетрВ 138), већом *љубављу* (Драг.), вечном *љубављу* (Драин. 63), за једном сретном, чистом, *љубављу* (Црњ1 695), за неком магловитом *љубављу* (Кап1), за поновном *љубављу* (ХХ 132), за телесном *љубављу* (Црњ3), за чијом *љубављу* жуди (Пил. 279), заједничком *љубављу* (ДимВ 57), идеалном *љубављу* (Глуш. 256), ироничном *љубављу* (Селим3 39), истом великом *љубављу* (Цун. 13 20), једнаком *љубављу* (ЈМП 316), једином *љубављу* (Г–Г4 65), једином својом *љубављу* (Мар. 130), једном великом, правом *љубављу* (Уск. 40), једном јаком *љубављу* (Ћос5 39), једном *љубављу* (Вас2, Кул., Селим1 241, Црњ3), каквом *љубављу* (Миј.), ка-

¹³ Немамо потврде за лексему *нарав* у инстр. јд. с предлогом.

нонском љубављу (Глуш. 188), љубављу превеликом (ПетрP1 152), материнском љубављу (Ђ–A2 101), младом љубављу (Ђосб 469), мушичавом љубављу (Селим1 241), над једном промашеном љубављу (Тер. 267), над неузвраћеном љубављу (Дав1 179), нашом љубављу (МарН 60), невиђеном љубављу (Лал1 174, Сав2 106), нежном љубављу (Пек1 73, Сим. 207), неизрецивом љубављу (Амф1, ДимВ 127), неисказаном љубављу (Драг.), неком љубављу (КовМ 325, Сел2 326), неком чудном љубављу (Црњ2 628), неком чудном митском љубављу (Мар. 201), необичном љубављу (Ђос4а 36), његовом љубављу (ДимВ 10), њеном љубављу (ВрН 226, Ђ–A2 198), њиховом љубављу (Кап1, ПетрP1 179), обновљеном љубављу (Ђос5 141), овом љубављу (Селим1 252), оданом љубављу (Дав2 60), озбиљном љубављу (ПавлЖ 134), оном љубављу (Глуш. 90, Оос5 445), оном материнском љубављу (Вучо 165), опаком љубављу (СтевВ2), општом љубављу (Дав2 181), очинском љубављу (Миј.), правом љубављу (Пил. 135), празном љубављу (Селим2 106), првом љубављу (МаксЈ1 25, Миј.), пред твојом љубављу (Алб.), приказаном љубављу (Ђос5 461), размекшаном љубављу (Ђос5 38), родитељском љубављу (Ђос3 90), родитељском пажњом и љубављу (Миј.), с бескрајном љубављу (Пил. 129), с великом и притајеном љубављу (КовМ 281), с великом љубављу (Ник1 16), с каквом љубављу (Стој. 538), с нарочитом љубављу (ПетрB2 142), с некадашњом љубављу (Дан2), с неком грдном љубављу (ПетрP1 321), с нескривеном љубављу (Бул1 127), с неутажном љубављу (Ђуп1 52), с носталгичном љубављу (ПавлЖ 181), с његовом љубављу (Г–Г3 370), с њиховом љубављу (Ђок. 242), с толиком љубављу (Драг.), с удвострученом љубављу (ПетрB1а 200), са ... братском љубављу (Г–Г1 172), са божанском Љубављу (Амф1), са великом љубављу (Сим. 213), са већом љубављу (Сим. 756), са истом пажњом, обзиром и љубављу (Миј.), са каквом ... љубављу (Арс. 64), са нашом љубављу (Пав1 476), са његовом старом љубављу (Сим. 755), са њеном љубављу (Црњ2 291), са обичном или необичном љубављу (Лал4 188), са оном љубављу (Црњ1 298), са оном старом љубављу (ЈМП 206), са оном хришћанском љубављу (Сим. 82), са Очевом љубављу (Амф1), са познатом јеврејском љубављу (ДимВ 58), са својом бившом љубављу (Вид. 258), са својом љубављу (Ђок. 119, Кап2 195, Црњ2 350), са својом плачном љубављу (Селим2 33), са својом првом љубављу (Миј.), са свом љубављу (ПетрB2 248), са свом својом љубављу (Вит. 1054), са Соњином љубављу (Г–Г2 232), са том великом руском љубављу (Вр334), саможртвеном љубављу (Амф1), својом љубављу (Амф1, Ђ–A1 107, Луб2 246 347, Миј., Мил. 75, ПетрГ 219, Пол2, Амф2, Оос4а 342), својом великом љубављу (ПетрP2), својом вечном љубављу (Ђин. 317), својом најнапреднијом љубављу (НикВ 189), својом негом и љубављу (Ђорђ. 356), својом неуништивоом љубављу (Андр10 84), својом оном самопрегорном љубављу (Сим. 566), својом осведоченом љубављу (Пек1 256), себичном материнском љубављу (СтевВ2), слободном љубављу (МЕП1 323), смиреном љубављу (ПетрP1 53), снажном и постојаном љубављу (Миј.), страчном љубављу (Ђ–A1 154, Оорђ. 808), страшном земаљском љубављу (Тер. 270), таквом љубављу (Ђок. 195), тобожњом љубављу (МаксЈ1 237), том истом жртвеном љубављу (Амф2), том љубављу (Ђок. 146, Селим2 194), том њеном љубављу (Ђ–A1 109), том својом великом љубављу (Станк. 154), том својом закаснелом љубављу (СтевВ2), трајном љубављу (ПавлЖ

25), чистом љубављу (Црњ3); уп. и: са највећим поштовањем и љубављу (Миј.).

5.3.2. Код ових двеју именица много су ређи, али ипак добро засведочени, и облици с наставком *-и*:

вашом *крви* (Драг.), људском *крви* (Бул2 21), менструалном *крви* (Киш), његовом *крви* (Вас2), с душом и ватреном *крви* (Глуш. 100), с лукавом, сељачком *крви* (Ђ–А1 113), с његовом *крви* (Ђорђ. 323), с твојом *крви* (Киш), са „бистром ... црвеном хемолизираном *крви*“ (С–Н 279), са плавом *крви* (Вр334), са словенском *крви* (Андр9 16), својом и туђом *крви* (Дав1 408), тамном *крви* (Дав1 193), танком, женском *крви* (Сел1 23); давном Милином платонском *љубави* (Десн2 55), детињастом *љубави* (Дав1 228), за његовом *љубави* (Ђорђ. 316), за топлим женском *љубави* (Андр8 121), земном *љубави* (Андр9 93), једном немоћном, пасивном *љубави* (Андр2 105), мојом највећом средњошколском *љубави* (Вид. 140), над неузвраћеном својом *љубави* (Дав1 87), првом *љубави* (СВЈ2 180), са оном *љубави* (Андр10 133), са слободном *љубави* (Уск. 40), са старом *љубави* (Андр10 102), са Ђоркановом *љубави* (Андр1 220), својом *љубави* (ЈМП 314), својом грешном *љубави* (Ђ–А1 354); уп. и: заједничким љебом и *љубави* (Андр5 113), с толиким поштовањем и *љубави* (Станк. 105)¹⁴.

5.3.2.1. Друге две у инстр. јд. засведочене именице на *-в* – *нарав* и *ц(и)јев* – имају готово редовно наст. *-и*:

с благом *нарави* (Тер. 284), са гадном *нарави* (ТВ), с његовом *нарави* (Жив. 72, МаксЈ2), са разноликом *нарави* (Јак.), са својом *нарави* (В. Преодојевић, *Umri muški sa vilata* – Int., Симен. 66), са срећном *нарави* (Глуш. 254), с преком *нарави* (Глуш. 13), с ... ћутљивом азијском *нарави* (Глуш. 222), свадљивом и чангризавом *нарави* (Миј.), својом кокетном и охолом *нарави* (А. Dima, *Grof Monte Kristo*, I, прев. А. Милићевић, *Svjetlost*, Сарајево 1991), својом необузданом *нарави* (Андр1 143), својом помирљивом *нарави* (Андр8 221);

гуменом *цези* (МЕП2 623), зарђалом *цези* (Ш), над металном *цези* (С–Н 375), неком *цијези* (Д. Костић, према Гудков 1988: 15), пушчаном *цијези* (И.), оловном *цези* (ЕК), пред пушчаном *цези* (Јов. 165, Скроб.), с маленом *цези* (ПетрВ 144), са једном *цези* (С–Н 218), са закривљеном *цези* (Бас1 141), са катодном *цези* (Int.), са краћом *цези* (ЕК), с револверском *цези* (Бул2 160), са тешком *цези* (ЕК), са том *цези* (Ш), са упереном пушчаном *цези* (Драг.), са фиксном *цези* (ЕК), својом страховитом *цези* (Андр4 194), својом *цези* (Андр4 197), чибукастом *цези* (ЂејР), с топовском *цијези* (Ђоп2)¹⁵.

¹⁴ Од седамнаест наведених примера за инстр. јд. им. *љубав* с наст. *-и* седам је Андрићевих, а међу многобројним потврдама за облик *љубављу* (т. 5.3.1) само једна! И у неким другим случајевима међу примерима с наставком *-и* доста је Андрићевих, као и О. Давича и преводиоца М. Ђорђевића.

¹⁵ Правопис МС–МХ из 1960. наводи *цѐви* и *цѐвљу*, али са овај други облик имамо само једну стару потврду. Треба, ипак, напоменути да је ова лексема засведочена у инстр. јд. само у наведеном синтаксичком окружењу.

5.3.2.2. Наставак *-[j]у* најен је само код писаца из XIX в.:

с песничком *нарављу* (С. Вуловић у: РСАНУ, s.v.), својом живом и окретном *нарављу* (Ј. Драгашевић у: РСАНУ, s.v.)¹⁶, смртном ... *цевљу* (Ђ. Јакшић у: РМС, s.v.).

6. Основе на *-л*

6.1.1. У слободном инструменталу имамо наст. *-[j]у*, уз један специфичан изузетак:

мишљу (Андр1 35 169, Андр2 371 417, Андр4 53, Андр5 28 114, Андр6 39 124, Андр8 234, Андр9 104 149, Бас1 222, Бас2 196, Бас3 16, Вит. 350 590, Глуш. 40 55, Дав1 330, Дан1, Дан2, Десн2 63, Ђ-А1 37, Ђ-А2 18, Ђ-А3 371, Ђорђ. 450 878, ИЈ 457 559, КовМ 261, Кош2, Крст., Кузм. 65, Лал5 28, Луб2 175 274, Мар. 68, Миј., Ољ2 170, ПавлМ 24 238, Пек1 177, Пек2 24, Пол3, Поп. 41 57 81 194 219, Раич. 295, Сав2 186, Сел2 57 142 235, Селим2 152, Сим. 357, Тиш2, Трифк., ЂорВ., Црњ1 175 793 89, Црњ2 34, Чол. 138, Шћеп. 43), *јомишљу* (Вит. 80, Г-Г4 31, Десн1 61, Јов. 270, Кузм. 94, Пил. 277, Сел2 325, Сим. 545 550, Тиш1, Трифк.), *сољу* (Бул2 298, Вр375, Ђ-А2 249, ЕК, ИВЛ 214, Кап1, ЈМП 79 174, Киш, К-П-П 27, Кузм. 91, Лал3 370, Нен3 54, Ољ2 24, ПавлЖ 236, Пек2 189, ПетрП1 107, ПетрП2, Пол1, Радов., РМС (у дефиницији под 'слан'), СВЈ1, СтевВ2, Теш. 137); уп. и: *мишљу* и вољом (ПетрП2), *мишљу* и искуством (Амф1), речју и *мишљу* (М-Б), медом и *сољу* (МаксЈ2), погачом и *сољу* (ЕК), хлебом и *сољу* (ЕК);

6.1.2. У довољно информативном синтаксичком окружењу могућан је и наст. *-и*:

трговина урмама, стоком, *соли* и др. (МЕР2 634).

6.2.1. Код именица с основом на *-л* наставак *-[j]у* имамо, такође уз један једини изузетак, и у предлошко-падежним конструкцијама:

са *мишљу* (Андр1 244, Андр5 178, Андр6 173, Андр8 132, АССС XXXVIII, Дав1 57, Ђин. 86, Ђорђ. 384, ЈМП 166 259, Кул., МаксД 126, Миј., Раич. 184, Селим1 109, ЂорВ., Ђос5 161 302 378, Црњ1 141. Црњ2 368, Црњ3), с *мишљу* (Г-Г1 108, Ђ-А3 65, Ђорђ. 307, КовМ 265, Луб1 38, Миј., ЊегР, Радов., Ђуп1 77, Шћеп. 32 70), пред *јомишљу* (Мил. 113), с *јомишљу* (ПавлЖ 250, Пил. 349), са *јомишљу* (ПетрБ2 250, Сим. 804), с *јрмишљу* (ПетрВ 160), са *сољу* (Бул2 274, Г-Г2 179, Г-Г4 136, Ђ-А1 323, ЕК, К-П-П 48, Лал3 281 333, Петк. 233, СВЈ1); с водом и *сољу* (Киш), са хлебом и *сољу* (Дан1, ЕК); уп. и: размимоилажење са смислом, *замишљу* (ДимВ 78).

6.2.2. У ауторовој грађи наша су се само два примера с наставком *-и*, од којих је први у напоредној синтагми с инстр.:

с водом и *соли* (Ђ-А2 174), са *соли* (Десн2 118).

¹⁶ Оба ова аутора припадају XIX веку – Вуловић у потпуности, а Драгашевић већим делом свога живота.

6.3.1. Код основа на -л, које у нашој грађи репрезентују пре свега именице типа (-)мисао – мисли (у мањој мери и со – соли), јављају се у конструкцијама (предлог) + атрибут + именица оба наставка, али је -[j]у много чешће:

с неодређеном, осветничком *замишљу* (Вуч. 14), са овом *замишљу* (ПетрБ1а 107);

брижном *мишљу* (Јал5 135), вечерњом *мишљу* (Драин. 17), далеком бескрвном *мишљу* (Селим1 184), далеком периферном *мишљу* (Мар. 132), другом *мишљу* (Селим2 184), за благом *мишљу* (МаксД 104), за својом бесаном *мишљу* (Јал5 156), за својом *мишљу* (Андр4 61, ПетрР1 169), за том својом *мишљу* (Дав2 123), истом *мишљу* (Вучо 60), једном *мишљу* (Андр3 176, Јак., КовМ 191, СтевВ1 77), једном једином *мишљу* (Андр9 124), критичком *мишљу* (МЕП2 638), логичном *мишљу* (Десн2 179), неком *мишљу* (Кузм. 48), неком nelaгодном *мишљу* (Сим. 250), ни једном *мишљу* (ПетрБ1а 114), овом *мишљу* (ПетрБ1б 68), овом ... *мишљу* (Петк. 68), оштром *мишљу* (Јал1 38), паметном грчком *мишљу* (Сел1 167), пред понеком *мишљу* (МаксЈ1 405), пред тешком *мишљу* (Јал5 66), револуционарном *мишљу* (МЕП2 603), с јасном *мишљу* (Јал5 31), с једином *мишљу* (Г–Г3 353), с једном једином *мишљу* (Селим1 220), с једном *мишљу* (Вуч. 60, Радов.), с кобном *мишљу* (Глуш. 51), с магловитом *мишљу* (Тиш1), с ненсказаном *мишљу* (Радан.), с плачљивом *мишљу* (Десн2 51), с пријекорном *мишљу* (Селим2 174), с пуством *мишљу* (Селим1 267), с радосном *мишљу* (АСПр 596), с том једном *мишљу* (Поп. 75), с том *мишљу* (Г–Г2 230, Киш, МарН 85, ЊегР, Радов., Рис., Станк. 82, Тиш1), с том својом неразумном *мишљу* (Селим2 109), са ... људском *мишљу* (Андрб 376), са болном *мишљу* (ПетрВ 371), са истом *мишљу* (ВрН 4), са једном једином *мишљу* (Скроб.), са једном *мишљу* (Кап2 188 280), са једном основном *мишљу* (Ољ1 135), са *мишљу*, истинском, мишљеном људском *мишљу* (Андрб 432), са мојом *мишљу* (Селим1 34), са овом старом *мишљу* (Раич. 297), са овом умирљивом *мишљу* (Г–Г1 280), за првом *мишљу* (Кош2), са својом *мишљу* (Андрб 199, Дан1, ЊегР), са сетном *мишљу* (Сел2 172), са страшном *мишљу* (Сав2 154), са сујеверном *мишљу* (Андр2 39), са том *мишљу* (Андр5 193, Андрб 79, Андр8 267, Вас2), са том неподношљивом *мишљу* (Андр1 314), са чврстом и све присутнијом *мишљу* (Ољ2 322), сваком *мишљу* (Андр2 367, Сел2 170), својом *мишљу* (Андр4 35, Мар. 272, МЕП3 364), својом *Мишљу* (ПавлМ 178), сопственом *мишљу* (Радов.), том истом *мишљу* (Г–Г3 345), том *мишљу* (Ђ–А2 338, Селим1 87, Шћеп. 68), том ... *мишљу* (Ђин. 43), том својом *мишљу* (Бул2 97), тренутном *мишљу* (Селим1 123), Урсулином *мишљу* (ЈМП 147), целом *мишљу* (Андр5 115), широком *мишљу* (СтевВ2);

с недокучивом *џроммишљу* (ПетрВ 309);

вучјом *сољу* (ЕК), јачом неком *сољу* (ИВЛ 215), морском *сољу* (ЕК), с мирисавом *сољу* (Ђ–А1 320), са морском нерафинисаном *сољу* (Emeli Dožić, *Iskorak* (Kuvar zdrave hrane), 2007), са морском *сољу* (Int.).

6.3.2. Међу релативно малобројним примерима с наставком -и највише је оних из дела И. Андрића и преводиоца М. Ђорђевића:

понесен новом *замисли* (СВЈ1), са још смелијом *замисли* (Сел1 203), са мојом *замисли* (Ђорђ. 146), са његовом лудо смелом *замисли* (Андр5 254);

за својом *мисли* (Андр1 278), за том блаженом *мисли* (Ђ–А2 251), изреченом *мисли* (Ђорђ. 520), овом или оном непријатном *мисли* (Ђ–А1 262), с каквом *мисли* (Ђорђ. 307), с новом заносном *мисли* (Ђ–А1 91), с његовом *мисли* (Андр5 54), с том *мисли* (Вид. 323), с том непријатном *мисли* (Андр10 54), са задњом *мисли* (Андр2 349), са нашом *мисли* (Андр6 24), са сваком *мисли* (Вел. 78), са том *мисли* (Андр10 114, Уск. 40), са том истом *мисли* (Рис.), са том сложеном *мисли* (Ђ–А1 267), том *мисли* (Ђорђ. 342 382), том својом *мисли* (Андр2 88);

са том *йомисли* (Андр5 264);

белом *соли* (ЕК), за кухињском *соли* (ЕК), са морском *соли* (Int.), самом *соли* (Уск. 40).

Изван ових примера стоји им. *бол*, која је у српском језику најчешће м. рода, а једини засведочени пример инстр. јд. ж. рода има наст. *-и*:

жртвином *боли* (Гат.).

7. Именице с основом на тврди предњонепчани сугласник

Код именица с основом на тврди предњонепчани сугласник прилике су врло компликоване. Истраживачу додатну компликацију представља чињеница да за поједине лексеме има премало релевантних, савремених потврда.

7.1.1. У слободном инструменталу наставак *-ју* није, укупно узевши, толико доминантан колико у претходно наведеним случајевима, а засведочен је у следећим именицама:

*варошју*¹⁷ (Глуш. 200), *жучју* (СП – Плач Јеремијин 3/5, Хомер, *Илијада*, прев. М. Н. Ђурић, избор, предговор и приређивање др Мирон Флашар, Просвета, Бгд 1988, 142), *лажеју* (Амф2, Дав1 372 533, Дав2 423 431, Киш, МаксJ2, Миј., ПетрВ 167, СП – Књига пророка Исаије 29/21, Ћос-4а 99, Ћос5 164, Црњ3), До половине децембра ... је засејано ... *ражеју* нешто мање од пет хиљада хектара (Int.), *речју* (Алб., Амф1, Андр6 226, АССС 244, Бас3 105, Глуш. 27 32, ДПС 188, Бок. 18, ЈМП 260, Јов. 220, Крст., МарН 86, М–Б, МЕРЗ 191 410, Мил. 60, МЈВ 176, Нин, Пав1 119, Пек1 19 241, Пек3, Пек4, Петк. 7 16, ПетрБ1а 153, ПетрБ2 118, ПетрГ 136, Пил. 59 229, Пол1, Пол3, Поп. 78, Сел2 147, Теш. 274, Тиш2, Ћос5 124, Ћос6 85 272, Цун. 28), *ријечју* (Амф2, Миј., Селим2 55 106 132, Ћоп1 43), *раскошју*¹⁸ (ИВЛ 110, РЕМ 101); уп. и: добром речју, успехом, па и *лажеју* (Уск. 40), јечмом и *ражеју* (Int.)¹⁹, својом неизбежном великодушном лакомисленошћу и *раскошју* (ПетрР2), делом и *речју* (М–Б),

¹⁷ У Правопису МС–МХ 1960, РСАНУ и РМС стоји да је то именица женског и мушког рода (у РМС је мушки род наведен као први). Грађа којом располажемо показује убедљиву превагу женског рода у српском језику.

¹⁸ Ретко м. рода: *раскош* – *раскоша*; уп. инстр. јд. *раскошем* (Сав2 29).

¹⁹ Понекад се јавља и м. род: Избегавати сву храну са пшеницом, јечмом и *ражом* (www.cigota.rs/download.php?op=getit&lid=563), али, у истом тексту: глутен ... је присутан у ... *ражи*.

језиком или *речју* (МЕП2 846), његовим погледом и *речју* (Ћос5 346), покретом и *речју* (ЊегР), *речју* и дјелом (Амф1), *речју* и мишљу (М–Б).

7.1.2. Наставак *-и* је, бар према оскудној грађи којом располажемо, доследан код збирних именица на *-а̋ч*:

Хране се *дивљачи* или *рибом* (Ј. Панчић у: РМС, s.v.), Месождер ... се храни само *дивљачи* (Нед. 118), хранећи се претежно *дивљачи* (М. Кашанин, према Гудков 1988); уп. и: заокупљеност жетвом, *дивљачи* или *рибом* (ЕК).

Осим тога, наставак *-и* забележен је у још три именице, при чему у *ја-реж* и *јусџош* само тај наставак:

Виде ову *јарежи* умазану справу (Р. Братић, према Гудков 1988: 23), Убрзо [ће се] указати потреба са санацијом штете настале димом и *јарежи* (Int.). Ја ћу нахранити тај народ пеленом и напојићу их *жучи* (СП – Књига пророка Јеремије, 9/15), Нема сата да ме не напајају клеветом као *жучи* (Андр9 120), Штрчаху ... зидине ... као симболи последње *fihregove* поруке да се добродошлица надирућим расама укаже „спаљеном земљом“, а гостољубље *јусџоши* (КовМ 254), Окружени *јусџоши*, Чеховљеви писци збијају се (Ј. Христић, према Гудков 1988: 21). Уп. и: обавијен димом и *јарежи* (Р. Братић, према Гудков 1988: 16).

7.2. У предлошко-падежној конструкцији код лексеме *р(и)јеч* имамо много чешће наст. *-ју* него *-и*, код именица на *-ж* и *-ш* обрнуто, док код зб. именица на *-а̋ч* и им. на *-еж* наст. *-ју* није засведочен.

7.2.1. Наст. *-ју*:

за *лажју* (Глуш. 170), с *лажју* (Дан2, СП – Књига о Јову 31/5), са *лажју* (Амф1, Уск. 39), са *ражју* (Int.); жеља за *раскошју* (Црњ1 1031); за *речју* (Г–Г1 149, Кузм. 71), над *речју* (Тиш2), под *речју* (Дав1 300), пред *ријечју* (Десн1 258), с *речју* (Глуш. 148, Дав1 280, Пав1 170, Раич. 143), са *речју* (Андр8 272, Вуч. 5), с *ријечју* (Десн1 241); уп. и: за покретом, *речју* и делом (Андр6 96).

7.2.2. Наст. *-и*:

Над *вароши* (С. Краков, *Крила*, www.ask.rs), судица магистратски дрма са *вароши* (Ј. Игњатовић, АСПр 80), са *кокоши* (К–П–П 358), над *јусџоши* (Дав2 98), за *раскоши* (Црњ3), са *раскоши* (ЕК); с *лажи* (Миљк. 116, Пек4), под *ражи* (*Agrosvet*, br. 17, 2007, 4), са *ражи* (ПетрБ16 56), са *сржи* (ПавлЖ 216); са *жучи* (Дав1 670, СП – Јеванђеље по Матеју 27/34)²⁰, с *речи* (Ђорђ. 563);

за *дивљачи* (Нед. 49), пред женама и *нејачи* (Ћоп., РСАНУ, s.v.), са *нејачи* (Vreme 1008, Int.);

са *јарежи* (Int.), са ирљавштином, прашином и *јарежи* из ваздуха (Int.).

7.3. У конструкцији (предлог) + агрибут + именица имамо такође оба наставка, при чему је код оних на *-ч* чешће *-ју* (осим им. на *-а̋ч*), код оних на *-ж* и *-ш* чешће, а код им. на *-а̋ч* једино *-и*.

7.3.1. Наводимо прво примере с наставком *-ју*:

²⁰ Ова се им. јавља и у м. р.; уп. инстр. јд. *жучем* (Киш, Нен1 98).

његовом *ваију* (Ћос4а 418);

једном *лажју* (Уск 39), обичном *лажју* (Киш), Огрнуте *лажју* вечитом и ниском (Ј. Дучић, *Тајна*);

благом *речју* (Ћосб 310), вечном *Речју* (Амф1), даљом *речју* (МаксЈ1 114), добром *речју* (Уск. 40), живом *речју* (Влах. 303), за помодном *речју* (Исак3 213), заборављеном српском *речју* (Сел1 180), иједном *речју* (Сим. 725), истом *речју* (Дан2, ПавлМ 176), јачом *речју* (Пол4), једном једином *речју* (Бул2 54, Нен2 74, Смиљ. 177), једном неопрезном *речју* (Петк. 304), једном *речју* (Амф1, АССС 300 328, Бул2 121, Вас2, Вид. 180, Вит. 711 809, Влах. 317, Вуч. 93, Глуш. 13 37, Дав2 162 182 208 411, ДимВ 9 21, ДПС 73 74, Ћин. 178, ЈакшС 13, Јов. 21, Кап1, Киш, КовМ 237 282 303, К–П–П 261, Крст., МаксЈ1 110 247, МЕР1 84, Мил. 49 54 89, Нен1 119, Нен2 149 169, НикВ 454, ЊегР, Пав1 92, ПавлЖ 108 141 164, ПавлМ 234, Пек4, Пер., Петк. 303 355, Пил. 76 115 207, СВЈ2 158, Сел1 106 195 200 287, Сел2 31 225, Сим. 38 298 328, Тер. 321, Ћос1 260, Ћос3 537, Ћос4а 185, Ћос5 138, Ћосб 121, Црњ2 136, Чол. 58), једноставном *речју* (ПавлЖ 206), кључном *речју* (Киш), крепком књижевном *речју* (Дан2), књижевном *речју* (Пек4), лепом *речју* (ИЈ 544), људском *речју* (Андр9 62), монашком *речју* (Ћос3 584), мудрој *речју* (Амф1), најобичнијом *речју* (ВрН 317), нашој *речју* (Андрб 602), некој љубазном *речју* (Црњ2 182), некој *речју* (Киш), неопрезном *речју* (Андрб 433), ни за једном *речју* (Ћос5 21), ни једном *речју* (Вит. 809, ПетрВ 118, Ћос1 355, Уск. 40), ни једном *ријечју* (Миј.), ниједном *речју* (Андр2 417, Андр7 104, Бас1 62, Вит. 477, Г–Г4 182, Глуш. 17, Ђ–А1 338, Јанк. 192, Крст., ПавлМ 241, Пер., ПетрВ 212, Симов. 75 600, Ћос4б 27, Ћос5 42 375, Ћосб 54), овом *речју* (Исак3 213), овом чудном *речју* (ЊегР), огорченом *речју* (Сел1 194), писаном *речју* (Петк. 306, Пол1), писаном *ријечју* (Миј.), понеком *речју* (С–Н 91), пред понеком разумном *речју* (Нен3 108), прелепом *речју* (Дан2), *речју* тамном (АСПе 155), с првом *речју* (Бас2 57), са грчком *речју* (Амф1), са овом *речју* (Андрб 598), са *речју* том (Црњ2 460), са ружном *речју* (МаксЈ1 405), са својом последњом људском *речју* (Андрб 355), са том *речју* (РБМ 389), са уобичајеном *речју* (Петк. 33), сањаном *речју* (Пав1 190), сваком *речју* (Андрб 530, Андр8 168, Ћос4б 18), сваком својом и најобичнијом *речју* (Андр9 205), својом *речју* (МаксЈ1 321, ПетрР2, Сим. 430), својом часном *речју* (ЈМП 89), страном *речју* (Дан2), тамном *речју* (Џун. 39), твојом *речју* (Нен1 99), том *речју* (Бас1 163, Црњ2 437), том судбоносном *речју* (Мил. 82), топлој поетском *речју* (Вр396), изравном *ријечју* (Селим2 47), једном гласном *ријечју* (Селим1 40), једном њезином *ријечју* (Десн1 49), једном *ријечју* (Јал1 58, Миј., Селим1 137, Ћоп2 3х), лијепој *ријечју* (Селим1 12, Селим2 80), најбезазленијом *ријечју* (Јел. 151), некој лијепој *ријечју* (Селим2 252), неопрезном *ријечју* (Селим1 63), неспремном *ријечју* (Селим2 255), ни једном *ријечју* (Десн2 58, Луб1 71), ниједном *ријечју* (Луб1 116), ни једном самој *ријечју* (Десн2 39), пламеном *ријечју* (Амф2), *речју* спасоносној (М–Б), с његовом писаном *ријечју* (Амф2), с тек по некој *ријечју* (Ћоп4 44), са сваком *речју* (Сим. 719), сваком својом *ријечју* (Десн1 214), светом *ријечју* (Амф2), својом *ријечју*

(Сиј. 247), тихом *ријечју* (Селим1 131), том *ријечју* (Десн1 334), часном *ријечју* (Лал1 22).

7.3.2. Примери с наставком *-и*:

-еж: са високим праговима, старим квакама и зидном *јарежи* од ложења (Int.), образованом *младежи* (ЕК), биљном *џрулежи* (МЕП1 447), неком *џрулежи* (Уск. 40), његовом *џрулежи* (ПетрР1 202);

-ж (остале именице): дивљом *дражи* (ПетрБ2 194), за том непресушном *дражи* (Тиш2), неком особитом и чудном мртвачком *дражи* (Вас2), чудном *дражи* (Селим1 18); другом *лажи* (Вит. 772), једном *лажи* (Ђ–А2 347), овом новом *лажи* (Вас2), оном истом *лажи* (Дан2), преварена лекаровом *лажи* (Бас2 117), пред вешто испреденом *лажи* (С. Радовановић, *Колубара на небу*, www.rastko.rs), са својом отвореном *лажи* (Г–Г4 239), са том *лажи* (Миј.), свечаном *лажи* (Вит. 884), својом бесмислено *лажи* (М. Миланковић, *Кроз царство наука*), том *лажи* (К. Barker, *Utkanj svet*, prev. М. Živković, Polaris, Bgd 1989); коштаном *сржи* (ЕК), својом увек хладном *сржи* (ЕК);

-џ: вештачком *дивљачи* (ЕК), другом *дивљачи* (R. Graves, *Zlatno runo*), међу свом *дивљачи* (С–С 118), разноврсном *дивљачи* (ЕК), с новим циљем и старом *дивљачи* (Пав1 288), са крупном *дивљачи* (ЕК), са својом *дивљачи* (Пав1 267), са срнећом *дивљачи* (ЕК), над нашом *нејачи* (Црњ1 266), над недужном српском *нејачи* (ЕК), над српским народом и његовом *нејачи* (ЕК), са мусавом *нејачи* (ЕК), са овом *нејачи* (Рис.);

-ч (остале именице): говећом *жучи* (D. Savković, *Gorila*, 1, 153), таквом мразевном *жучи* (Дав2 119); властитом *речи* (Ћин. 16), грубом *речи* (Сел1 138), једном *речи* (Андр5 164, Бул2 321, Вас2, Влак. 78, ВрН 287, Г–Г3 269, Г–Г4 254, Глуш. 10 38, Дав1 60 348, Дав2 121 236 285, Бок. 129 130, Ђорђ. 673, Киш, Кузм. 43, Ник1 191, Ник2 64, Пав1 17, ПетрБ2 102 323, Поп. 169, Радов., Симов. 301, Уск. 40, Црњ2 728, Чол. 189, Џун. 14 69 158), једном *ријечи* (Андр4 247, Лал1 241, Ћоп1 92), једном једином *речи* (Бок. 204), једном свирепом, глупом *речи* (Дав1 365), једном смелом *речи* (Андр1 119), кратком једном намрштеном *речи* (Дав2 347), лијепом *ријечи* (Селим1 259), мазном *ријечи* (Десн2 114), мојом грубом *ријечи* (Селим2 73), нашом *ријечи* (Андр1 280), најбољом *речи* (Андр6 245), нејасном *речи* (ПетрБ2 285), неопрезном *речи* (Андр2 381), ни једном *речи* (Андр1 157, Андр2 210, Андр5 279, АССС 77, Ђ–А1 137, ПетрБ16 158, Ћос1 80), ниједном *речи* (Андр2 332, Андр5 135 264, Дав1 454, Ђорђ. 81, Полз, СтевВ2), овом судбоносном *речи* (ПетрБ1а 186), оном *речи* (ПетрБ16 235), оштром *речи* (Андр2 84), псжоративном и девалвирајућом *речи* (Дав2 403), понеком ироничном *речи* (Андр3 148), пред том чаробном *речи* (Андр4 233), с том блесавом, жандарском *речи* (Дав1 30), са властитом *речи* (ИВЈ 309), са недовршеном *речи* (Андр4 317), са писаном *речи* (ЈМП 325), са појединачном *речи* (МЕП2 389), са сваком Гласинчаниновом *речи* (Андр1 290), са ... сваком *речи* (Андр10 81), са сваком његовом *речи* (АСПр 604, Дав1 509), са сваком *речи* (Андр1 349, Андр2 353, Андр6 181), са том овештаном *речи* (Андр4 100), са том *речи* (Андр2 345), сваком *речи* (Дав1 647), сваком својом *речи* (Г–Г4 198), својом *речи* (Г–Г2 223, ЊегР), својом *ријечи* (Десн1 176), таквом *речи* (ПетрБ1а 313), том *речи* (СВЈ2 216);

-и: за овом *вароши* (Уск. 40), над уснулом и мрачном *вароши* (Андр9 202), својом Ђаволом *вароши* (Пол1), с великом *вароши* (ЕК), с ... Новом *Вароши* (Вит. 582), с оближњом *вароши* (Уск., *Чедомир Илић*, Бгд 1963, 73), са том *вароши* (И., 189), са тешким временом и страдалничком *вароши* (Андр10 72), целом *вароши* (Уск. 430); дуловом штитастом *ваши* (*Pesticidi i fitomedicina*, 24(4), str. 296, 299, Bgd, 2009), штитастом *ваши* (Int.); са божјином *кокоши* (К–П–П 358); вашом радном *јовриши* (Int.), затвореном полигонском *јовриши* (ЕК), једном затвореном *јовриши* (МЕП2 425), мачкатском *јовриши* (: Мачкат) (Int.), отвореном полигонском *јовриши* (ЕК), простом рогљастом *јовриши* (ЕК), са диедарском *јовриши* (ЕК), са простом полиедарском *јовриши* (ЕК); пред великом *јустјоши* (Селим2 280), с излуђујућом *јустјоши* (К. Barker, *Utkani svet*, prev. M. Živković, Polaris, Bgd 1989), с неком студеном *јустјоши* (Андр4 10), својом *јустјоши* (Селим1 216), сивом *јустјоши* (АСПр 524); безбожном *раскоши* (Пек2 53), невиђеном *раскоши* (ЕК), овом *раскоши* (Тиш1), пред светском *раскоши* (Кап1), са нечувеном *раскоши* (ЕК), са свом својом *раскоши* (ЕК), са оном истом *раскоши* (Мил. 139), са њиховом студеном *раскоши* (Андр10 7), са оријенталном *раскоши* (Киш), својом *раскоши* и лепотом (ЕК), својом фантастичном *раскоши* (ПетрБ2 372), свом бучном, звучном, блиставом, пенушавом *раскоши* (ПетрБ16 286), том „фланелском *раскоши*“ (Смиљ. 43), цветном *раскоши* (Int.), чулном *раскоши* (ЕК).

Као што се из овога прегледа види, наст. -ју није засведочен код именица *драж* и *срж* (али јесте код *лаж*), потом код именица на -*еж*, код им. на -*ош* као што су *варош*, *кокош* и *јустјош* (али јесте два пута код *раскош*).

8. Именице с основом на меки предњонепчани сугласник

8.1.1. У слободном инструменталу имамо готово доследно наст. -*јју*:

леђу (Гогољ 97 (прев. С. Винавер), Љ. Ненадовић у: РСАНУ, s.v.), *жеђу* (Амф1, Миј., Ољ2 361, СП – Друга књига Мојсијева – Израцак 17/3, Друга књига дневника 32/11, Књига пророка Осје 2/3), Богумиле гоне усана *жеђју* пуклих ко рака (ПетрР2)²¹, порибљен не само *млађу* (Int.)²², *немођу* (Павле је био избезумљен *немођу*) (Црњ1 618), *нођу* (Сад ће вр'јеме бити од одиха, / што ви код вас *нођу* називате) (Његош, *Луца микрокозма*, стих 233), *чађу* (Г–Г4 103 104, Пек1 145, РМС у дефиницијама под 'измрчити', 'нагаравити', 'накадити', 'огаравити', 'очадити', 'чађав', 'чађавац'), засипаних *чађу* (Д. Костић, према Гудков 1988: 16), чим замажем лице *чађу* (ЕК), маскирана *чађу* (Int.), обогаћен *чађу* из индустријских котлова (Int.), *чађу* испуњене куће (Int.); уп. и: преплављен димом и *чађу* (ПетрВ. у РМС, s.v. преизвући), Тако говори један младић, огрнут *нођју* и кабаницом (ПетрР2).²³

²¹ Уместо стандардног аломорфа -'у, имамо код Р. Петровића нестандартно -ју у *жеђју*, као и у *нођју*, *свемођју*. Иначе, *ј* може доћи иза палаталних сугласника и у књижевном језику (уп., нпр., им. *јуномођје*). Узгред, у свим претходним примерима имамо неправу сугласничку групу (*жеђ-ју*, *ноћ-ју*, *свемоћ-ју*, *јуномоћ-је*).

²² Уп., међутим: Износи податке да је акумулација „Гружа“ порибљавана више пута *млађом* сома (Int.).

²³ Од инстр. јд. именице *ноћ* настао је прил. *нођу* (уп. Андр1 350, Андр5 75, АССС 251, ВрН 123, Ђ–А1 11, Исак3 244, ЈМП 22, КовМ 31, Лал3 166, ПетрБ16 70,

8.1.2. Наст. -и:

Масе обузете *жећи* за злочином (СВЈ2 256).

8.2. У предлошко-падежној конструкцији наст. -[j]у је ређи од -и.

8.2.1. Наст. -[j]у:

пред *жећу* (Нен1 71); са *јомоћу* са стране (ЂорВ.), Куцао [сам] на писаћој машини с *јомоћу* два прста (М. Карог, *Beleške jedne Ane*, Знанје, Загреб 1976, 16), с *јомоћу* стричева (Станк. 21), с *јомоћу* душевности (Пек1 255), с *јомоћу* Влаха (ЂорВ.), с *јомоћу* једне жене (СП – Друга књига Самуилова 14), с *јомоћу* свог зета (ЂорВ.), са *јомоћу* српског краља (ЂорВ.)²⁴; уп. и: међу *јомоћу*, љубави и океаном (Глуш. 66).

8.2.2. Наст. -и:

са *жећи* (ПетрР1 261); глад за *моћи* (Ш), жеља за *моћи* (А. Kristi, *Sastanak sa smrcu*, prev. V. Dragičević, Сарајево 1963, 35, Селим2 116 205), жеља за радом, победом и *моћи* (ПетрБ1а 218), за *моћи* (СтеВ2), израз ваше „воље за *моћи*“ (Андр1 277), потреба за *моћи* (Пек4), тежња за *моћи* (МЕР1 20), пред *моћи* (Крст.), са *моћи* (А. Hejli, *Detektiv*, Вгд 2002, 264), с *јомоћи* (Вит. 635), узалудно чекајући совјетске авионе с *јомоћи* (Вит. 384), пред *свемоћи* партије (Дав1 459); Клонуо пред *ноћи* (Кул.), Сам са *ноћи* тавном, ал’ без санка (АСПо 43), са *ноћи* (Џун. 14); како се с *јећи* рукује (Трифк.), у оној малој трпезарији у призмелу, с *јећи* која се димила (Ђок. 67), просторија са *јећи* (МЕР2 333); пађу начин како би мир однео превагу над ратом, живот над *јомоћу* (ЕК); са *чаћи* (Int.); уп. и: похлепа за влашћу и *моћи* (Миј.).

8.3. И у конструкцији (предлог) + атрибут + именица наст. -ју је знатно ређи од наст. -и.

8.3.1. Примери с наставком -[j]у:

-ћ: дивљом *жећу* (С. Краков, *Крила*) неком осветничком *жећу* (ХХ 139), пакленом *жећу* (Киш), другом рибљом *млаћу* (Int.), са двогодишњом *млаћу* шарана (Int.), шаранском *млаћу* (Int.);

-ћ: Божијом *јомоћу* (М–Б), божијом *јомоћу* (ЂорВ.), Божјом *јомоћу* (АСПе 7), Лотикином *јомоћу* (Андр1 300), његовом *јомоћу* (ЂорВ.), њеном *јомоћу* (Симен. 112), обилном *јомоћу* (Ј. Скерлић, *Историја*

СВЈ2 181, Селим2 84 итд.), а од инстр. јд им. *јомоћ* настао је предлог *јомоћу*; уп.: Морали би владати *јомоћу* полиције и војске (СтеВ2), Сазнање стичемо ... *јомоћу* мишљења (МЕР2 468), *јомоћу* грога (Ђ–А1 326), *јомоћу* љубави (ПавлМ 77), *јомоћу* расковника (Сав2 213), *јомоћу* својих веза (Андр10 94), *јомоћу* сећања (Џун. 67), *јомоћу* тога (Глуш. 37), *јомоћу* циновске лупе (ЈМП 8) итд. Стевановић (1975: 242) омашком наводи реченицу: Идеал ослобођења они су остварили *јомоћу* савезника – као пример за именицу у инстр.

²⁴ У својој анализи инструментала јединице ове врсте Гудков (1988: 20) није узимао у обзир „израз с *јомоћу*“ јер има предлошко значење. Очигледно је, наиме, да ту имамо блокирану форму, без могућности употребе алтернативне форме *јомоћи*. То, међутим, не важи за примере типа: И краљ и великаши рачунали су само са *јомоћу* са стране (ЂорВ.), у којем имамо именичко значење (што вероватно важи и за друге наведене Ђоровићеве примере), као и у примеру с наст. -и: узалудно чекајући совјетске авионе с *јомоћи* (Вит. 384).

нове српске књижевности, www.ask.rs), *јомоћу* Божијом (М-Б), *јомоћу* божјом (МаксЈ1 399), *јомоћу* својом (СП – Псалми Давидови 106/4), Спасео [сц] 1871. руском *јомоћу* (МЕП2 789), с Божјом *јомоћу* (Киш), с божјом *јомоћу* (Миј., ПетрБ1а 55), с вашом *јомоћу* (ПетрБ2 140), са енглеском *јомоћу* (Андр9 104), с милостивом *јомоћу* (ПетрБ1а 58), с напором и *јомоћу* његовом (Мат.), с *јомоћу* Божијом (И.), с *јомоћу* Божјом (СП – Прва књига Самуилова 14/45, Тиш1), са њиховом *јомоћу* (ЋорВ.)²⁵, твојом *јомоћу* (СП – Псалми Давидови 21/5), чијом *јомоћу* (СП – Јеванђеље по Матеју 12/27); Но заспа баш кад заструји / Великом *свемоћу*²⁶ укуса (ПетрР2).

-љ: Сваки смртни на земљи рођени / овом мрачном *обитиљу* влада (Ње-гош, *Луча микрокозма*, стих 114)²⁷.

8.3.2. Примери с наставком -и:

-ђ: неутеживом *жеђи* (ЕК), с великом песничком *жеђи* (ПавлМ 143), с таквом *жеђи* (Селим1 252), са већом *жеђи* (Андр10 37), са све већом *жеђи* (К. Милс, *Skriveni igrač*, прев. D. Golubović, Narodna knjiga – Alfa, Bgd 2007, 276), са мојом авантуристичком *жеђи* (Тиш2), са пакленом *жеђи* (Киш), својом двехиљадугодишњом *жеђи* (Пав1 73); за преживелом рибљом *млађи* (Int.), са новом *млађи* (TV), рибљом *млађи* (Int. (више потврда)); прекривен црном *чађи* (Вит. 1050), са лондонском *чађи* (ЕК);

-ћ: хаваријском *исјомоћи* (ЕК); већом *моћи* (СтевВ2), већом ударном и отпорном *моћи* (МЕП2 869), за том *моћи* (ИВЛ1 157), јаком ударном *моћи* (МЕП2 711), *моћи* мојом (Крст.), његовом *моћи* (МЕП2 640), њиховом *моћи* (Нен2 53), огромном *моћи* (Јов. 78), политичком *моћи* (Чол. 234), пред Господаревом *моћи* (Крст.), пред неисцрпном мутационом *моћи* (Пек2 276), пред совјетском *моћи* (Вит. 741), с таквом *моћи* (Селим2 205), с чијом ... *моћи* (Ол3), са малом, пасивном *моћи* (А. Нејли, *Detektiv*, Bgd 2002, 174), са највећом *моћи* (Станк. 175), са невидљивом *моћи* (ЈМП 28), са неизмерном *моћи* (Ћин. 298), са онаквом *моћи* (Миј.), са широком *моћи* (ЋорВ.), самом *моћи* (СтевВ2), својом *моћи* (З. Карановић, *Небеска осветља*, Бгд 2010, 26, Јов. 137, А. Мijatović, *Razmišljaj muzikom*, Bgd 2009, 329, Сел2 133), својом прераном *моћи* (Д. Симић, према Гудков 1988: 20), својом тајном *моћи* (СтевВ2), сопственом *моћи* (СтевВ2), том *моћи* (Ћосб 364), Шехагином *моћи* (Селим2 236); таште жеље за расном *надмоћи* (ЕК), оном својом братском или очинском сладуњавом *надмоћи* (Дав2 234), моралном *надмоћи* (ЕК), с нескривеном *надмоћи* (Р. Смиљанић, према Гудков 1988: 20), са извесном *надмоћи* (А. Тишма, према Гудков 1988: 20), са свом попустљивом,

²⁵ Код В. Ћоровића наилазимо на пуно оваквих примера: *Њејовом* и *Лазаревом јомоћу*, *њиховом јомоћу*, *јомоћу њејовом*, *јомоћу Сулејмановом*, с *млејтачком јомоћу*, с *њиховом јомоћу*, с *шурском јомоћу*, са *њејовом јомоћу*, са *српском јомоћу*, са *шом јомоћу*, са *шурском јомоћу*, *српском јомоћу*, *шумом јомоћу*, *чијом јомоћу*.

²⁶ В. нап. бр. 21.

²⁷ Ова је лексема уобичајенија у хрватском, према Анићу (*Rječnik hrvatskoga jezika* 3, Novi Liber, Zagreb, 1998) с оба могућна наставка (*обитиљу* и *обитиљеи*), мада се аутору овога рада чини да је овај други облик знатно чешћи. То потврђује и Гудков 1988: 17.

пријазном и сажаљивом *надмоћи* (ПетрБ1а 237); охрабрени *немоћи* Луциферовом (Крст.), под старом *немоћи* (Вучо 71), са властитом језичком *немоћи* (Пер.), са моралном бедом околине и својом *немоћи* (СтевВ2), са нашом *немоћи* (СтевВ2), са својом *немоћи* (Киш), са сопственом *немоћи* (Р. Коелјо, *Đavo i gospodica Prim*, прев. Ј. Nešković, Bgd 2002, 20), са трајном *немоћи* (ИЈ 323), својом *немоћи* (ПетрВ 145), том његовом *немоћи* (ТосС 381); Божијом *јомоћи* (М–Б), божијом *јомоћи* (НикВ 211), бојјом *јомоћи* (ПетрБ1а 60), ваљаном *јомоћи* (М–Б), за дуго очекиваном *јомоћи* (СП – Псалми Давидови 13), неупадљивом *јомоћи* (Пек4), његовом милостивом *јомоћи* (ПетрБ1а 79), с бојјом *јомоћи* (Десн2 80, ПетрБ1а 52 159, Селим1 293, Селим2 49, ТосС 430), с вашом *јомоћи* (БВР 119), са америчком *јомоћи* (СВЈ2 83), са њеном *јомоћи* (Андр1 223), с бојјом *јомоћи* (А. Мijatović, *Razmišljaj muzikom*, Bgd 2009, 313); пред партизанском *јремоћи* (Вит. 483), пред страховитом *јремоћи* (Вит. 1076), са приближно двоструком *јремоћи* (Вит. 574), са четвороструком *јремоћи* (Вит. 383), с том *јомоћи* (ТорВ.); уп. и: мојим страхом и *немоћи* (СтевВ2), над сопственом празнином и *немоћи* (ЊегР);

једном истом *ноћи* (Пав1 530), једном рајском *ноћи* (Нен2 66), кишном *ноћи* (НикВ 293), мрклиом *ноћи* (Теш. 55), првом брачном *ноћи* (Станк. 158), опчињен претходном *ноћи* (А. Мijatović, *Razmišljaj muzikom*, Bgd 2009, 98), с том *ноћи* (ЊегР), са влажном и топлим *ноћи* (Андр6 473), са злом *ноћи* (Андр8 18), са својом *ноћи* (Миљк. 95), са хладном, новогодишњом *ноћи* (Миј.), свежом звезданом *ноћи* (Гат.), стваралачком *ноћи* (Д. Матић, према Гудков 1988: 20), тамном *ноћи* (Бас2 22);

великом, белом *јећи* (Црњ3), једном *јећи* (ЈМП 49), с још ужареном *јећи* (Дав1 25), са великом земљаном *јећи* (Црњ1 45), са вичитом *јећи* (ЊегР), са каљевом *јећи* (ПетрГ 36), са ... кварцном *јећи* (Драг.), са пониклованом *јећи* (С–Н 202), са својим плавим тапетима и белом холандском *јећи* (Вуч. 63), са угашеном *јећи* (ТосС2);

-љ: заплашен једном *јоибелји* (Пил. 338).

9. Именице с основом на -р

9.1. У врло малом броју примера засведочених у слободном инструменталу имамо само наст. -ју:

*јарју*²⁸ (РМС, у дефиницији под 'сгаравити'), Он се онда оженио *кћерју* једног Пелијиног рођака (R. Graves, *Zlatno runo*), оженио се Јелисаветом, *кћерју* босанског бана (ТорВ.), ожењен Милићом, *кћерју* кнеза Вратка (ТорВ.), *сјварју* (Сувласници имају право да заједнички управљају *сјварју*) (Закон о својинскоправним односима, чл. 15, Сл. лист СФРЈ бр. 6/80 и 36/90, Сл. лист СФРЈ бр. 29/96, и „СГРС“ бр. 38/03), Могућност заснивања неког стварног права ... је трећи услов који се тражи да би се неки материјални део природе могао сматрати *сјварју* (Int.).

9.2. Малобројне засведочене именице с основом на -р јављају се у предлошко-падежној конструкцији с оба наставка.

²⁸ У основном значењу чешће м. рода.

9.2.1. Наст. *-ју*:

с *кћерју* (НикВ 411, ЂорВ.), са *кћерју* (СНП 126, ЂорВ.), Када се помеща ствар из сећања са *стварју* из чулног опажаја настаје „замена“ (Int.), можете располагати са *стварју* све док службеност траје (Int.).

9.2.2. Наст. *-и*:

с *иари* (Невесински у: РСАНУ, s.v.), са *Звери* (КовМ 59), са *кћери* (Десн2 67, СНП 24 154), са *ствари* (Дав2 395, ЕК).

9.3.1. У конструкцијама (предлог) + атрибут + именица наставак *-ју*, који се у српским граматицама наводи као равноправан са *-и*²⁹, ређи је код оваквих именица, што је, с обзиром на синтаксичко окружење³⁰, разумљиво и очекивано:

за својом *кћерју* (Мар. 28), најстаријом *кћерју* (R. Graves, *Zlatno runo*), с једином *кћерју* (Мат.), са једном *кћерју* (М. Миловановић у: РСАНУ, s.v.), са својом *кћерју* (СНП 126), са женом и шестогодишњом *кћерју* (ПетрР1 91); једном другом *стварју* (Int.), с опасном *стварју* (Int.), сувласничком *стварју* (Int.).

9.3.2. Примери с наставком *-и*:

пред опасном *звери* (Андрб 588), с том *звери* (ДПС 23), са апокалиптичком *звери* (ЕК), са распомамљеном *звери* (Д. Матић, према Гудков 1988: 17), са топлим и смрдљивом дивљом *звери* (ЕК);

за својом *кћери* (*Мониолске народне бајке*, прев. Д. Мићовић, Бгд 1979, 135), Зевсовом *кћери* (R. Graves, *Zlatno runo*), једном *кћери* (И.), Кантакузеновом *кћери* (ЂорВ.), неудатом краљевом *кћери* (Кузм. 18), његовом *кћери* (Г–Г2 324), ожењен црвеном *кћери* (Радов.), са византском царском *кћери* (ЂорВ.), са својом *кћери* (Сав2 104, СНП 218), с том *кћери* (I. Samokovlija, *Nosač Samuel*), својом најмилијом *кћери* (Андр9 122), умореном *кћери* (Смиљ. 83), Халевијевој *кћери* (Пав1 468)³¹;

било каквом *ствари* (Рис.), важном *ствари* (ЕК), за истом *ствари* (Вуч. 99), за пропалом *Ствари* (Ђ–А2 190), личном *ствари* (Пек2 134), над било којом *ствари* (ЕК), над туђом *ствари* (МЕПЗ 251), најважнијом *ствари* (ЕК, Поп. 111), намештеном *ствари* (ЕК), неком *ствари* (ЕК), нетканом смеђом *ствари* (ЕК), ни са једном другом *ствари* (ЕК), овом *ствари* (K. Mils, *Skriveni igrač*, прев. D. Golubović, Narodna knjiga – Alfa, Бгд 2007, 173), означеном *ствари* (ЕК), оном *ствари* (Вр400), Општом *Ствари* (Ђ–А1 215), пожељнијом *ствари* (ЕК), пред мртвом *ствари* (Андр5 163), пред том *ствари* (Ђорђ. 211), приватном *ствари* (Кош1 143), природном *ствари* (ЕК), с Великом *Ствари* (Ђ–А2 189), с једном

²⁹ Уп. *ствар-ју (-и)* (Алексић–Станић 1978: 125), *стварју* и *ствари* (Стевановић 1975: 241), *ствар-ју/и* (Симић 2001: 135, Станојчић 2010: 135), *ствар-ју*, *ствар-и* (Кликовац 2008/2009: 70). Белић 1934: 78 наводи у парадигми само *ствар-ју*, али у даљем тексту напомиње да „у инстр. једн. поред завр. *ју* има и завр. *и*“. Насупрот њима, Шипка (2005: 156) наводи само *кћери*. Напомињемо да су сви наши примери с наст. *-ју* (*стварју*) преузети с Интернета.

³⁰ У овој позицији у ЕК имамо 16 пута *ствари* (+ једанпут са *ствари*), ниједном *стварју* (којег у ЕК нема уопште).

³¹ Код Гудкова однос је 1 (*кћерју*) : 6 (*кћери*) (1988: 22).

сѝвари (ЕК), с мојом *сѝвари* (Г–Г3 85), с неком *сѝвари* (Ђорђ. 331), с овом *сѝвари* (Ђ–А3 269), с оном својом *сѝвари* (А. Ками, *Сѝранац*, Бгд 1985, 51), с писаном *сѝвари* (Уск. 40), с ванинституционалном *сѝвари* (ЕК), са Великом *Сѝвари* (Љол. 19), са Винифредином *сѝвари* (Ђорђ. 392 510), са истом таквом *сѝвари* (ПетрБ1а 242), са јавном *сѝвари* (ЕК), са једном *сѝвари* (Андр2 431, Андр5 273, А. Нејли, *Detektiv*, prev. М. Ivanji, Bgd 2002, 361), са најблесавијом *сѝвари* (М. Janković Beli, *Bleda mesečeva svetlost*, www.rastko.rs), са овом *сѝвари* (Ђорђ. 756, МаксJ1 257), са самом *сѝвари* (ЕК, МаксJ2), са својом неодложном *сѝвари* (МаксJ2), са том проклетом *сѝвари* (David Morgell, *Bratstvo ruže*, Dereta, Bgd 1996), са том ... *сѝвари* (Дав1 608), са целом овом *сѝвари* (Жив. 114), са целом *сѝвари* (Андр8 224, ЕК), са читавом *сѝвари* (ПетрБ1а 181), са читавом том *сѝвари* (Ол1), својом *сѝвари* (ЕК, ПетрБ1б 55), том *сѝвари* (Ђорђ. 369), целом *сѝвари* (Ђорђ. 855), целом том *сѝвари* (Г–Г2 85); круцијалном драматуршком *сѝвари* (ЕК), неком дебелом сивкастом *сѝвари* (ЕК);

за коцкарском *чари* (Дав2 457)³².

10. Основе на -д

10.1.1. У слободном инструменталу именице с основом на -д, осим збирних им. на -*ад*, имају доследно наст. -[j]у:

ѝлаћу (Амф1, Бул1 23, БВР 163, ВрН 138, Дав1 493, Ѓин. 26, ИJ 298, Киш, Крст., Лал5 80, Лал1 7 185, Лал4 218, МЕР1 15 790, МЕР3 745, Миј., Нен1 60, Нен3 76, НикВ 295 447, ЊегР, Ољ2 361, Пав1 514, Пил. 343, Пол3, Раич. 302, РБМ 415, СНП 252, С–С 45, Стој. 33, ЋорВ., Црњ1 86), *ѝећу* (Не мјере се људи *ѝећу* но срцем и памећу) (Нар. посл.).

10.1.2. Од збирних именица на -ад имамо само један пример, и то с наст. -и: Огрнути *ћебади* ... личили су на оперетске кријумчаре и скитнице (Поп. 122).³³

10.2. Ове се именице различито понашају и у предлошко-падсјвним конструкцијама.

10.2.1. У свим потврдама INSTR. ЈД. им. *ѝлад* наст. је -[j]у:

пред *ѝлаћу* (Дав3 43), с *ѝлаћу* (Ђ. Јакшић, *Проза*, www.ask.rs), са *ѝлаћу* (ВрН 34, Лал1 51, СВJ1), као и у једној јединој засведоченој код збирних именица на -ад: с *момчаћу* (Мат.).

³² Каткада и мушког рода: *чѝр* – *чѝра*; уп. *извесним чаром* (ПетрБ2 29). Немамо потврде за м. р. у множини.

³³ Дат.-инстр.-лок. збирних именица на -ад најчешће је у облику множине, што потврђују примери као што су: заклоњени *бурадима* нафте (Вит. 1045), уске просторије, закрчене ... *бурадима* (Андр10 123), Пронашли [смо] неку конобу, натрпану *бурадима* (Петк. 285), Довлачи га [пиво] *бурадима* на трициклу (Тиш1), вунени џемпер ... сав ишаран *дуѝадима* (Жив. 161); изубијана ... *ђуладима* (Ћос2); трговао је ... *ѝрасадима* (Лал3 62); оштећени *ѝанадима* немачких тенкова (Вит. 1102); натоварен ... *ћебадима* (Ђ–А2 162), Оградиле су *ћебадима* (Лал3 172), огрнути *ћебадима* (Тиш2), покривени *ћебадима* (Лал3 138, Црњ1 488), Покрила [се] *ћебадима* до носа (Дав1 709), претрпан сламом и *ћебадима* (Андр1 70), Прозоре је застро и *ћебадима* (Исак3 142). (Уп. Пецо 1976).

10.2.2. У осталим засведоченим примерима збирних именица на *-ād* у инстр. јд. (који потичу из знатно млађих извора) имамо *-и*:

са ... *џамади* (Андр2 106), међу *служинчади* (Миј.), Поредио [ју је] са *служинчади* (Пав1 178), са *унучади* (МЕРЗ 291), са *чељади* (Int.), са ... *чељади* (Vreme 1008)³⁴.

10.3. И у конструкцији (предлог) + атрибут + именица именице с основном на *-д* понашају се различито.

10.3.1. Именица *џад* засведочена је само с наставком *-[ј]у*:

њиним полном *џађу* (ПетрР2), пред неодољивом *џађу* (Ђорђ. 259), са курјачком *џађу* (XX 136), са оном неудољивом *џађу* (Ваc1), са својом *џађу* (Јал1 110), сексуалном *џађу* (Миј.).

10.3.2. Насупрот томе, збирне именице на *-ād* јављају се, бар према нашој грађи, само с наставком *-и*:

с овом људском *вучади* (Кул.), с болесном *дојенчади* (Десн2 86 104), са златном *дујмади* (Кул., МаксJ2, ПетрБ2 139), лименом *дујмади* (Ђоп3 11), металном *дујмади* (ПавлЖ 222), порцуланском *дујмади* (АСПр 616), са златном *дујмади* (Гат.), са упола одраслом *ланади* (Нед. 121), међу мјештанском *момчади* (Андр5 5), с његовом *џасџорчади* (Миј.), са другом ратном *сирочади* (Рис.), с некаквом *ћебади* (ЕК, Поп. 135), покривен отрцаном *ћебади* (ЕК), том *ћебади* (СВЈ2 119), за женском *унучади* (Д. Матић, према Гудков 1988: 15), међу свом *унучади* (Сел1 81), његовом *унучади* (МаксJ2), са Дарвиновом *унучади* (М. Миланковић, *Кроз царсџиво наука*), међу некрштеном *чељади* (Јел. 158), међу њиховом, мушком *чељади* (Миј.), међу световном *чељади* (Андр2 231), међу свом задружном *чељади* (Кул.), над *чељади* својом (СП – Јеванђеље по Луци 12/42), са домаћом *чељади* (Кош2), са другом *чељади* (Ћипико, према Поповић 1952: 275), с осталом кутњом *чељади* (СНП 115), са својом бројном *чељади* (ЕК), [са] својом *чељади* (Р. Чолаковић, према Поповић 1952: 275), са осталом *чобанчади* (Ђоп4 152).³⁵

10.3.2.1. Само овај наставак засведочен је и у следећим именицама на *-д*:

мојом *исџоведи* (Пек1 292);

благом *ћуди* (Int.), са њиховом *ћуди* (Црњ1 255), са својом непознатом *ћуди* (Андр4 79), својом питомом и благом *ћуди* (*Rastko*, часопис ОШ

³⁴ У овоме падежу збирне им. на *-ād* чешће се јављају у множинском облику: међу *бурадима* (Радан., Црњ1 838), са *бурадима* (Ђос1 171), најгори међу *џамадима* (Сим. 255), с *дујмадима* (РБМ 77), са *ђуладима* (Црњ2 169), са ... *ждребадима* (Црњ1 1010), с *мајарадима* (Јал3 343 352), с *мачадима* (Глуш. 71), с оружјем или *џаишчадима* (Глуш. 247), међу *ћебадима* (Нед. 111), под *ћебадима* (Нед. 126), са ... *ужадима* на палуби (Црњ2 623).

³⁵ И у овој синтаксичкој позицији чести су множински облици: међу ... гвозденим *бурадима* (Шћеп. 13), с празним *бурадима* (Јал3 240), са одваљеним *дујмадима* (Пек1 119), сребрним *дујмадима* (Црњ1 859), Прекри [се] олињалим *ћебадима* (Јал1 191), прекривши се шкотским вуненим *ћебадима* (ДПС 57), Брижљиво су их прекривали дебелим, тек просушеним *ћебадима* (Вит. 1131), раширеним *ћебадима* (Јал1 91), Кревети су прекривени сивим италијанским *ћебадима* (Ђос3 869), с мокрим *ћебадима* (Ђ–А2 167).

„Sveti Sava“ u Kikindi, br. 2, novembar 2008), својом кавгацијском *ћуди* (Андр7 13), својом самовољном и немирном *ћуди* (Андр9 129); црном *хриди* (Драин. 66).

Различит наставак инстр. јд. код им. *ilād* и им. *ћуд* указује на значај фонемске структуре лексема, будући да бисмо код ове друге имали у овоме падежу с наст. *-[j]y* форму **ћућу*. Овако се избегава гомилање сродних сугласника, који се, у овом случају, међусобно разликују практично само опозицијом *звучности* ~ *беззвучности*.

11. Именице с основом на *-н*

11.1.1. У слободном инструменталу имамо у малобројним примерима из старијих извора наст. *-[j]y*:

кад се земља обуче *зелењу* (Његош, *Горски вијенац*, стих 2674), Земља се заодјевала *зелењу* (Мат.), Висиле [су] крушке ... позлаћене *јесењу* (Уск. 39).

11.1.2. Наст. *-и* засведочен је у савременијем извору:

Многе [епрувете су] до половине биле испуњене *илесни* (С–Н 506).

11.2. Насупрот томе, у такође малом броју засведочених примера именица у предлошко-падежним конструкцијама имамо само *-и*:

У одличној акцији потере за *немани* она ускоро бива уништена (Int.), суочени са *немани* (ЕК), с том рогатом *немани* (Int.), са *илесни* (МЕПЗ 83), над *равни* цесте (Тиш2), са *равни* (Int.), са *равни* еклиптике (МЕПЗ 913), Поклапа [се] са *равни* планетиног екватора (МЕПЗ 932), са *сћудени* (Андр2 120), са *ируни* интелектуалног поштења (Ј. Hristić, *Čehov, dramski pisac*, Bgd 1988, 55).

11.3. Судаћи према релативно малобројним засведоченим примерима, и у конструкцији (предлог + атрибут + именица) имамо само наст. *-и*:

оправданом *бојазни* (ЕК), с великом *бојазни* (Пил. 209), с извесном *бојазни* у очима (ЕК); са ... далеком четинарском *зелени* (Драг.); веселом *јесени* (Андр5 33), с раном *јесени* (Јел. 101); са овом *немани* (Јак.), са том тешко ухватљивом *немани* (ЕК), с том *немани* (Dž. Paterson, *Druga prilika*), вертикалном *равни* (Int.), над законодавном *равни* (ЕК), над првом *равни* (ЕК), с долиномском *равни* (МЕПЗ 47), са вертикалном *равни* (Int.), са другом *равни* (ЕК), са том *равни* (Int.); са кратком *румени* (Андр., *Mustafa Madžar i druge priče*, Sarajevo 1965, 206); страшном *сћудени* (С–С 87), са том болном *сћудени* (Андр5 172).

12. Именице с основом на *-б* и *-ћ*

12.1. Малобројне и слабо у инстр. јд. засведочене именице овога типа имају у слободном инструменталу наст. *-[j]y*:

зобљу (Вук, Рјечник, s.v. узобити: угојити га [коња] *зобљу*), напуне се двије кесе *зобљу* (Int.), Олују хранимо *зобљу* (Int.); уп. и: *зобљу* и кукурузом (В. Петровић, према Поповић 1952: 276).

12.2. У свим осталим позицијама забележен је само наст. *-и*.

У напоредној синтагми:

поробљено лажју и злоби³⁶ (Амф2).

Са предлогом:

Домаћица и женска чељад посипају печеницу и домаћина са зоби (Int.), кувано поврће са зоби (Int.).

У конструкцији (предлог) + атрибут + именица:

пред старосном доби (R. Kuzmanović, *Košulja*, Čigoja štampa, Bgd 2005), старосном доби (J. Радић, *Наш језик* XLI 59), са навлаженом зоби (Int.), Кљукао их је сланом зоби (ЕК), злом коби (С-С 151), с најстрашнијом коби (Селим1 335); благом и мелемном кайи (КовМ 298), једном кайи (ЕК, ИВЛ 236), ниједном више кайи (ЕК), Првом кайи кише убијено је лето (Int.), с првом кайи (Кош1 15).

13. Именице с основом на -с и -з

У српском језику овакве су именице врло малобројне. Од изузетно ретких примера инструментала јединице само је један с наставком -ју.

13.1. Слободни инструментал:

13.1.1. Наставак -ју:

Првих дана живота млађ се припија уз родитеље и храни се *слузју* са њихове коже (Int.).

13.1.2. Наставак -и:

телећи труп облијељен *слузи* (P. Братић, према Гудков 1988: 16); ул. и: прекривену крвљу и *слузи* (ЕК), са напоредном синтагмом *крвљу и слузи*.

13.2. За конструкцију предлог + именица имамо само једну потврду, и то с наставком -и:

Синус се пуни са *слузи* и то изазива бол (Int.)³⁷.

13.3. У конструкцији (предлог) + атрибут + именица јавља се само наставак -и:

са сваком *власи* (Пав1 62), сваком *власи* (ЕК); са иконоборачком *јереси* (Int.), с њеном „папистичком *јереси*“ (ЕК), с њиховом *јереси* (ЕК), својом *јереси* (ДимВ 65);

са лековитом *слузи* (ЕК).

14. Резултати истраживања

14.1. У инстр. јд. именица и-врсте имамо два наставка: 1. наставак -и (нпр. *сйварѝ, кайѝ, цевѝ*) и 2. наставачку морфему -ју, која се реализује најчешће као аломорф -[j]у, односно -у (нпр. *кћерју, илађу, жеђу*). Аломорф -ју употребљава се уз основе на вибрант -р, тврде предњонепчане сугласнике и на фрикативне -с (за шта немамо потврде) и -з (нпр. *сйварју, р(и)јечју, слузју*), -[j]у уз основе које се завршавају усненим сугласницима *й, б, м*, уснено-зубним *в*, експлозивним

³⁶ Много обичније *зоба*.

³⁷ На страницама Интернета има више потврда за предлошко-падежну конструкцију са *слузи*.

зубним сугласницима *ī*, *đ* и алвеоларним *л*, *н*, код којих је дошло до јотовања (нпр. *īлад* – *īлађу*, *īамей* – *īамеђу*, *љубав* – *љубављу*, *мисао* (примарна основа *мисл-*) – *мишљу* итд.), а аломорф *-у* уз палаталне основе (нпр. *чађ* – *чађу*).

14.2. Начелно, већина именица ове врсте може имати оба наведена наставка.³⁸ Међутим, у пракси једне именице имају само или (нај)чешће наставак *-ју*, друге (нај)чешће или само наставак *-и*, а треће оба наставка мање-више равноправно. То значи да се *-ју* и *-и* не понашају као потпуно слободне, конкурентске алтернанте, као што је то случај, нпр., у творби одређеног броја именица моционим суфиксима *-ка* и *-ица* (нпр. *професор-кал-ица*, *водитиљ-кал-ица* и сл.), у творби помина *agentis* суфиксима *-лац* и *-иљ* (нпр. *стиралац/стирариљ*) и др., али ни као потпуно условљене варијанте, што имамо, нпр., у вокативу једнине већине именица мушког рода *а-врсте*, где, по правилу, наставак *-е* долази иза непредњонепчаних, а *-у* иза предњонепчаних основа. У инстр. јл. именица *и-врсте* наставци *-ју* и *-у* понашају се делом као конкурентски (слободни), а делом као условљени. У већини случајева употреба једног или другог наставка условљена је синтаксичким окружењем и фонемско-морфолошком структуром лексеме, при чему је у неким случајевима важнији један, а другима – други фактор.

Под синтаксичким окружењем подразумевамо: 1° слободни инструментал (без предлога и/или атрибута, нпр. намазан *маиђу*), 2° напоредну синтагму (нпр. *знојем* и *крвљу*), 3° предлошко-падежну конструкцију (нпр. *са страиђу*) и 4° зависну синтагму (предлог + атрибут + именица (нпр. *с великом радоиђу*). Што се више удаљавамо од позиције 1°, то су веће шансе да се појави наст. *-и*. Тако, нпр., код врло фреквентних лексема *љубав* и *р(и)јеч* имамо у слободном инструменталу само наст. *-ју*, у другој позицији тај је наст. готово једини, у трећој неупоредиво чешћи, док у четвртој има доста потврда и за наст. *-и* (ипак мање него за *-ју*).³⁹ Међутим, код именица са суфиксом *-осиј* наст. *-ју* једини је у свим позицијама осим последње, у којој је, поред огромног броја примера с наст. *-ју*, засведочен и мали број примера с наст. *-и*. Код именица с основом на меке предњонепчане сугласнике у слободном инструменталу имамо само *-у* (нпр. *ілеђу*, *жеђу*, *нођу*), док у конструкцији (предлог + атрибут + именица убедљиво преовлађује наст. *-и* (нпр. *са влажном* и *іојлом нођи*, *са великом земљаном іеђи* и сл.).

То значи да на употребу једног или другог наставка утиче и фонемско-морфолошка структура лексеме, посебно краја њене основе (на шта је посебно указивао Гудков 1988, а пре њега и други лингвисти, нпр., Станојичић 1967: 20–22). То потврђује, поред бројних других примера, и форма инстр. *ђуди* (без потврда за **ђуђу*), с једне стране, а *ілад* – *ілађу*, с друге стране. Уп. и пр. за *чељусиј* у т. 2.

Осим тога, употреба конкурентских наставка *-ју* и *-и* условљена је и фреквентношћу лексеме (уопште или у инстр.), при чему фреквентније и по-

³⁸ Према Хрв. грам. (1997: 168), „у instr. jedn. nastavak *-i* mogu imati sve imenice. Nastavak *-ju* ili *-i* može također imati većina imenica, ali je u nekih rijedak i stilski obilježen“. Нешто друкчије о томе говоре Ј. Силић и И. Прањковић: „Instrumental se s morfeom *-ju/-i* može rabiti uvijek, a instrumental s morfeom *-i* samo kad uza nj stoji pridjev, zamjenica ili prijedlog“ (Силић–Прањковић 2005: 111).

³⁹ „Са употребом атрибута уз именицу повећава се могућност појаве и облика с наставком *-и*“ (Станојичић 2010: 136).

знатије лексеме имају обично наст. -ју, а ређе и непознатије наст. -и (вероватно зато да се код ових других избегне промена основе), нпр. *с(а) йамећу*, али *са косирегйи*, затим лексички (нпр. код им. *крв* и *љубав* имамо најчешће *крвљу*, *љубављу*, а код им. *цев* и *нарав* убедљиво преовлађује *цеви*, *нарави*) или регионално⁴⁰.

Укупно узевши, наст. -ју неупоредиво је чешћи од наст. -и, пре свега због чињенице да тај наставак имају, уз врло ретке изузетке, најбројније (често и најфреквентније) именице на -*сий* (међу којима само им. *са* суфиксом -*осй* има преко 6000). Тај наставак убедљиво преовлађује и код врло фреквентних именица као што су *смрйй*, *йамейй*, *мисао*, *крв*, *љубав*, *р(и)јеч*, *йлад* и др. Наставак -*и* доминантан је или једини код збирних именица на -*а̄д* (типа *чѣ̄ља̄д*), које се често употребљавају у множинским облицима, и -*а̄ч* (типа *нѣ̄ја̄ч*), код им. на -*еж* (типа *йареж*) и код именица на -*н* (типа *јѣ̄сѣ̄н*, *сй̄удѣ̄н*, *р̄аван*), код именица с основом на -*б* и -*й* као што су *доб*, *коб* и *кай* и код им. на -*с* (*влас*, *јерес*). Код именица с основом на -*ш* (типа *в̄арош*, *йус̄йош*) и -*р* (типа *к̄иш*-*к̄ћер*-и и *сй̄вар*) тај је наставак чешћи у свим позицијама осим у слободном инструменталу.

С обзиром на велики број фактора који утичу на дистрибуцију двају наставака (-*ју* и -*и*) и на то да се ти фактори најчешће међусобно комбинују и укрштају, врло је тешко дати потпуно јасна и прецизна правила када се употребљава један, када други од тих наставака. Због тога ће аутор покушати да табеларно прикаже само приближну слику стања у савременом српском књижевном језику, уз нужна поједностављења и бројне 'рупе' изазване недовољношћу грађе.

⁴⁰ В. у Поповић 1952: 277–279.

Табела:

основа на:	самостално	с предлогом	с атрибутом
-ост (младост и сл.)	-ју	-ју	-ју (((и))) ⁴¹
-аст, -ест (власт, вест...)	-ју	-ју (((-и)))	-ју ((и))
-ист (завист и сл.)	-ју	-ју	-ју (и)
-уст (чељуст)	?	?	-и (-ју)
-шт (прегршт и сл.)	-ју ((-и))	-ју (-и)	-и
-т (памет, смрт)	-ју	-ју	-ју ((-и))
-т (благодат)	-ју (-и ⁴²)	-ју ⁴³	-ју/-и
-т (нит, папрат и сл.)	? ⁴⁴	-и	-и
-в (крв, љубав)	-ју	-ју (((-и)))	-ју (-и)
-в (нарав, цев)	? ⁴⁵	-и ⁴⁶	-и (((-ју ⁴⁷)))
-л (мисао, со)	-ју ⁴⁸	-ју ⁴⁹	-ју ((-и))
-ч (р(и)јеч)	-ју	-ју (((-и)))	-ју (-и)
-ж (лаж, срж и сл.)	-ју	-ју/-и	-и ((-ју))
-ч (жуч)	-ју/-и	-и	-и ⁵⁰
-ш (пустош, раскош)	-ју/-и	-и ((-ју))	-и (((-ју)))
-ач (дивљач и сл.)	-и	-и	-и
-еж (гареж и сл.)	-и	-и	-и
-ђ, -ћ (жеђ, моћ и сл.)	-ју ((-и))	-и (-ју)	-и ((-ју))
-р (кћи, ствар)	-ју	-ју/-и	-и ((-ју))
-д (глад и сл.)	-ју	-ју	-ју
-д (ћуд)	?	?	-и
-ад (чељад и сл.)	и ⁵¹	-и ((-ју ⁵²))	-и
-и (јесен, раван и сл.)	-ју/-и	-и	-и
-б, -п (зоб, кап)	-ју/-и	-и	-и
-з, -с (слуз, влас)	-ју/-и	-и	-и

⁴¹ (x) = ређе, ((x)) = ретко, (((x))) = врло ретко

⁴² У напоредној синтагми: *благодати* и срећом.

⁴³ Две потврде из Светог писма.

⁴⁴ Само једна потврда за *йаираћу*, одн. травом и *йаираћи*.

⁴⁵ Само једна потврда (с наст. -ју) у напоредној синтагми: својим целокупним историјским чином, *нарављу* и делатношћу.

⁴⁶ Само једна потврда: *са цев*.

⁴⁷ Само потврде из XIX в., две за *нарављу* и једна за *цевљу*.

⁴⁸ Само једна потврда за наст. -и у напоредној синтагми: трговина урмама, стоком, *соли* и др.

⁴⁹ Само једна потврда за наст. -и: с водом и *соли*.

⁵⁰ Само једна потврда: таквом мразевном *жучи*.

⁵¹ Само једна потврда.

⁵² Само један пример, и то С. Матавуља.

ИЗВОРИ

- Алб. – David Albahari, *Snežni čovek*, Beograd 1996.
- Амф1 – Митрополит Амфилохије, *Основи православној васпјитања*, дигитално издање „Јанус“, Београд 2000; www.rastko.rs
- Амф2 – Амфилохије Радовић, Митрополит Црногорско-Приморски, *Враћање душе у чистоту, Бесједе, разговори, њоједи*, дигитално издање „Јанус“, Београд 2001; www.rastko.rs
- Андр1 – Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Београд 1964.
- Андр2 – Иво Андрић, *Травничка хроника*, Београд 1963.
- Андр3 – Иво Андрић, *Проклећа авлија*, Београд 1972.
- Андр4 – Ivo Andrić, *Pripovetke* (izbor), Svjetlost – Prosveta, Sarajevo – Beograd 1958.
- Андр5 – Иво Андрић, *Панорама. Приповећке*, Просвета, Београд 1958.
- Андр6 – Иво Андрић, *Знакови њоред љућа*, Просвета, Београд 1977.
- Андр7 – Иво Андрић, *Кућа на осами*, Просвета, Београд 1977.
- Андр8 – Ivo Andrić, *Omerpaša Latas*, BIGZ, Beograd 1988.
- Андр9 – Иво Андрић, *Историја и лејнда*, Просвета, Београд 1977.
- Андр10 – Ivo Andrić, *Gospođica*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1988.
- Арс. – Vladan Arsenijević, *U potpalublju*, Vreme knjige, Beograd 1995.
- АСПе – *Антилојија српској ћесништва (XIII–XX век)*, саставио Миодраг Павловић, СКЗ, Београд 1978.
- АСПо – Zoran Mišić, *Antologija srpske poezije*, Nolit, Beograd 1963.
- АСПр – Мирослав Јосић Вишњић, *Антилојија српских љриповедача XIX и XX века*, Филип Вишњић, Београд 1999.⁵³
- АССС – Мирослав Егерић, *Антилојија савремене српске сајуре*, Нови Сад 1987 (II допуњено издање), VII–XLVII + I–458.
- Бас1 – Svetislav Basara, *Srce zemlje*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd 2004.
- Бас2 – Svetislav Basara, *Uspon i pad Parkinsonove bolesti*, Dereta, Beograd 2006.
- Бас3 – Svetislav Basara, *Napuklo ogledalo*, Nolit, Beograd 1994.
- БВР – Бранко В. Радичевић, *Трубићи и нежнићи*, Просвета, Београд 1968.
- Бул1 – Миодраг Булатовић, *Црвени љећао леји ка небу*, Новости, Београд 2006.
- Бул2 – Miodrag Bulatović, *Ljudi sa četiri prsta*, BIGZ, Beograd 1977.
- Бул3 – Miodrag Bulatović, „Insekti“, u: *Suvremena jugoslavenska novela*, Zagreb 1965, 14–35.
- Вас1 – Драгиша Васић, *Црвене мајле*, www.ask.rs (2009)
- Вас2 – Драгиша Васић, *Сабране љриповећке*, www.ask.rs (2009)
- Вел. – Dragan Velikić, *Ruski prozor*, Beograd 2007.

⁵³ Ексцерпиране су само приповећке Д. Албахарија (*Шејње љоред реке*), С. Басаре (*Писмени задаћак из Српскохрватској на љему не са ни ца*), М. Булатовића (*Љубавници и Прича о срећи и несрећи*), Ф. Давида (*Прича о љурском часовничару*), М. Јосића-Вишњића (*Леја Јелена и Ноћни уметници*), М. Ковача (*Ићайи или кућа за рушење*), Н. Митровића (*Снови и дани*), Д. Михаиловића (*Љилика и Чија љо душа овуда љумара*), М. Павића (*Руски хри*), Ж. Павловића (*Сабља*), М. Панћића (*Дан за кленове*), М. Савића (*Пролазе ли возови ибарском долином*), В. Стевановића (*Идем Дунав љливам лећа и Иницијали*), А. Тишме (*Хиљаду и друја ноћ*), П. Угринова (*Вожња љиравајем*) и Б. Шћепановића (*Крик*), као и предговор и поговор антологичара.

- Вид. – Марко Vidojković, *Sve crvenkapice su iste*, Beograd 2007.
- Вит. – Александар Бајт, *Берманов досије*, превод са словеначког Миљенка Витезовић, Српска реч, Београд 2006.
- Влах. – Петар Влаховић, *Србија – земља, народ, живиој, обичаји*, Етнографски музеј у Београду – Вукова задужбина, Београд 1999.
- Вр334 – *Време*, 15. mart 1997, година VIII, број 334.
- Вр396 – *Време*, 23. мај 1998, година IX, број 396.
- Вр398 – *Време*, 6. јун 1998, година IX, број 398.
- Вр400 – *Време*, 20. јун 1998, година IX, број 400.
- Време 1008 – www.vreme.com
- ВрН – *Време нейролазно. Пријовейтке о рајџу и револуцији*, Избор и предговор Петар Џацић, СКЗ, Београд 1966.⁵⁴
- Вуч. – Vladimir Nabokov, *Lužinova odbrana*, preveo sa engleskog Branko Vučićević, Narodna knjiga – BIGZ, Beograd 1988.
- Вучо – Александар Вучо, *Омаме*, Просвета, Београд 1973.
- Г–Г1–4 – Лав Николајевич Толстој, *Рај и мир*, I–IV, превели Милован и Станка Глишић, редактор Милан Ђоковић, Просвета, Београд 1987.
- Гат. – Александар Гаталица, *Euripidova smrt*, Filip Višnjić, Beograd 2002.
- Гогољ – Н. В. Гогољ, *Изабране њријовейтке*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1964.
- Глуш. – Лорд Бајрон, *Дон Жуан*, превео Окица Глушчевић, редактура Васа Павковић, Политика – Народна књига, Београд 2004.
- Дав1 – Оскар Давичо, *Песма*, „Ново поколење“, Београд 1952.
- Дав2 – Oskar Davičo, *Radni naslov beskraja*, Nolit, Beograd 1958.
- Дав3 – Оскар Давичо, *Суноврајџи*, Просвета, Београд 1968.
- Дан1 – Milovan Danajlić, *Oslobodioci i izdajnici*, Filip Višnjić, Beograd 1997.
- Дан2 – Milovan Danajlić, *Мука с реџима*, Nezavisna izdanja, Beograd 1977 (одломци презети с Интернета).
- Десн1 – Vladan Desnica, *Proljeće Ivana Galeba*, Nolit, Beograd 1960.
- Десн2 – Vladan Desnica, *Konac dana – Pripovijetke*, Mladost, Zagreb 1990.
- ДимВ – Владимир Димитријевић, *Јајње и змија (Православље и неојносџичка ѡсихолоџија)* [зборник], Лио, Горњи Милановац 2007.
- ДПС – Мануел Пуиг, *Анђеоски ѡубис*, прев. Дубравка Поповић-Срдановић, Политика – Народна књига, Београд 2004.
- Драг. – Radiša Dragičević, *Књига* (електронско издање; штампано издање: Књига о нама, Крагујевац 2007).
- Драин. – Раде Драинац, *Бандић или ѡесник*, Београд 1977.
- Ђ–А1–3 – Margaret Mičel, *Prohujalo sa vihorom*, I–III, prevod Mihailo Đorđević, redakcija Dr Aleksandar Anđelić, Bratstvo i jedinstvo, Novi Sad 1972.
- Ђин. – Zoran Đinđić, *Etika odgovornosti*, zbornik radova, Beograd 2006.

⁵⁴ Ексцерпиране су приповетке И. Секулић (*Деда Маша*), И. Андрића (*Бифе „Титаник“*), Ј. Поповића (*Бриле*), М. Селимовића (*Ђуђа земља*), Е. Коша (*Теоферич ѡд Мајевицом*), Б. Ђопића (*Прејиска око краве*), Ј. Рибникар (*Заседа*), М. Павловића (*Маска*), С. Лукића (*За двадесет и четџири часа*), Ж. Павловића (*Летенда*) и Б. Шћепановића (*Пре истџине*).

- Бок. – Gistav Flöber, *Gospođa Bovari*, превео Душан Л. Ђокић, Savremena administracija, Beograd 1964.
- Ђорђ. – Дон Голсворди, *Саја о Форсайтима*, превео с енглеског Михаило Ђорђевић, Просвета, Београд 1975.
- ЕК – Korpus savremenog srpskog jezika Matematičkog fakulteta u Beogradu („Vitasov korpus“).
- Жив. – Ерик Најт, *Леси се враћа кући*, превод Даница Живановић, Београд 1979.
- ИВЛ – *Антологија новије француске лирике*, приредио и превео Иван В. Лалић, Просвета, Београд 1966.
- ИЈ – Ivan Božić – Sima Ćirković – Milorad Ekmečić – Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd 1973.
- Int. – Интернет (примери нађени на разним српским сајтовима помоћу претраживача Google).
- Исак1 – Антоније Исаковић, *Пајрати и вајра*, Просвета, Београд 1978.
- Исак2 – Антоније Исаковић, *Празни брегови*, Нолит, Београд 1969.
- Исак3 – Антоније Исаковић, *Трен 2. Казивања Чейерку*, Просвета, Београд 1982.
- Јак. – Стеван Јаковљевић, *Српска иривојња*, књига прва, www.ask.rs (2009)
- ЈакшС – Александар Бељајев, *Звезда Кеј*, превод Стојанка Јакшић, Београд 1979.
- Јанк. – Milorad Janković, *Teuta*, Svjetlost, Sarajevo 1966.
- Јел. – Војин Јелић, *Трчи мали живојш*, Нолит, Београд 1963.
- ЈМП – Gabrijel Garsija Marques, *Sto godina samoće*, превела Jasna Mimica-Popović, BIGZ, Beograd 1982.
- Јов. – Den Braun, *Anđeli i demoni*, sa engleskog превео Nemanja Jovanov, Solaris, Novi Sad 2004.
- Кап1 – Момо Карог, *Foliranti*, Zagreb.
- Кап2 – Момо Карог, *Provincijalac*, Znanje, Zagreb 1976.
- Киш – *Сабрана дела Данила Киша* (у редакцији Вере Миочиновић, електронска верзија).
- КовМ – Мирко Ковач, *Враћа од ујробе*, Нолит, Београд 1981.
- Ком. – Жарко Команин, *Ако ме заборавим, мој оче*, СКЗ, Београд 2005.
- Кош1 – Erih Koš, *Imena*, Branko Đonović, Beograd 1964.
- Кош2 – Erih Koš, *Bosanske priče*, www.djecijastampa.com/index.php/LEKTIRA-BiH/
- К–П–П – Широ Кулишић – Петар Ж. Петровић – Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, припремио и уредио Никола Пантелић, друго допуњено издање, Етнографски институт САНУ – Интерпринт, Београд 1998.
- КрПр. – *Na tragu. Srpska krimi priča*, priredili Vasa Pavković i Dejan Ilić, Pančevo 1998.
- Крст. – Srđan Krstić, *Mefisto i Zlatokosa*, Моћ књге, Београд 2003.
- Кузм. – Rade Kuzmanović, *Ap*, Ćigoja štampa, Beograd 2008.
- Кул. – Skender Kulenović, *Ponornica*, Svjetlost, Sarajevo 1985.
- Лал1 – Михаило Лалић, *Свадба*, Нолит, Београд 1962.
- Лал2 – Mihailo Lalić, *Lelejska gora*, Nolit, Beograd 1962.
- Лал3 – Михаило Лалић, *Раскид*, Нолит, Београд 1969.
- Лал4 – Mihailo Lalić, *Gledajući dolje na drumove*, Nolit, Beograd 1986.
- Лал5 – Mihailo Lalić, *Izvidnica*, Nolit, Beograd 1997.

- Луб1 – Vojislav Lubarda, *Ljuljaška*, Progres, Novi Sad 1963.
- Луб2 – Војислав Лубарда, *Вазнесење*, Децје новине, Горњи Милановац 1990.
- МаксД – *Десанка Максимовић*, у избору Ивана В. Лалића, Народна књига, Београд 1974.
- МаксЈ1–2 – F. Dostojevski, *Braća Karamazovi*, I–II, preveo Jovan Maksimović, redaktor prevoda Petar Mitropan, Rad, Beograd 1970.
- Мар. – Vane Marinović, *Leptiri među zvezdama*, Narodna prosvjeta, Sarajevo 1958.
- МарН – Nada Marinković, *Dodir*, Politika, Beograd 2005.
- Мат. – Симо Матавуљ, *Ускок Јанко*, www.ask.rs
- М–Б – Свети Сава, *Сабрана дела* [савремена језичка верзија Ј. Мирковић и Д. Богдановић], www.ask.rs (в. и www.rastko.rs.) [штампана верзија Просвета и СКЗ, Београд 1986]
- МЕП1–3 – *Мала енциклопедија Просвета*, I–III, Београд 1978.
- Миј. – Zvonimir Mijoković, *Stigma*, Filip Višnjić, Beograd 2003.
- Мил. – Balzak, *Čiča Gorio*, preveo Dušan Milačić, Rad, Beograd 1968.
- Миљк. – Бранко Миљковић, *Песме*, Београд 1965.
- МЈВ – Мирослав Јосић Вишњић, *Одбрана и њројасић Бодроја у седам бурних јодишњих доба*, Београд 1990.
- Нед. – Цек Лондон, *Глас дивљине*, превод Боривоје Недић, Београд 1979.
- Нен1 – Dobrilo Nenadić, *Dorotej*, Narodna knjiga, Beograd 1979.
- Нен2 – Добрило Ненадић, *Десјош и жрјива*, Политика – Народна књига, Београд 2004.
- Нен3 – Dobrilo Nenadić, *Gvozdeno doba*, Dereta, Beograd 2009.
- НикВ – Видан Николић, *Сенка десјошнице*, Народна књига – Алфа, Београд 1999.
- НикД1 – Данило Николић, *Краљица забаве*, Политика – Народна књига, Београд 2004.
- НикД2 – Данило Николић, *Улазак у свети*, Народна књига – Алфа, Београд 2006.
- Нин – *Нин (Недељне информативне новине)*, бр. 3097, 6. мај 2010, Београд.
- ЊегР – *Савремена словеначка њријовешка*, избор, превод и предговор Роксанда Његуш, СКЗ, Београд, 1966; електронска верзија www.rastko.rs
- Ол1 – Гроздана Олујић, *Гласам за љубав*, www.ask.rs (2009)
- Ол2 – Гроздана Олујић, *Седефна ружа и друје бајке*, www.ask.rs (2009)
- Ол3 – Гроздана Олујић, *Небеска река и друје бајке*, www.ask.rs (2009)
- Ољ1 – Младен Ољача, *Црне секуре*, Космос, Београд 1958.
- Ољ2 – Младен Ољача, *Kozara*, Svjetlost, Sarajevo 1979.
- Пав1 – Милорад Павић, *Хазарски речник*, Просвета, Београд 1994.
- Пав2 – Милорад Павић, *Предео сликан чајем*, Драганић, Београд (одломак).
- Пав3 – Милорад Павић, *Заувек и дан више – Позоришни јеловник*, Београд 1993; www.rastko.rs
- ПавЛЖ – Živojin Pavlović, *Belina sutra*, Prosveta, Beograd 1983.
- ПавЛМ – Миодраг Павловић, *Осам њесника*, Просвета, Београд 1964.
- Пек1 – Борислав Пекић, *Ходочашће Арсенија Њејована*, Просвета, Београд 1970.
- Пек2 – Борислав Пекић, *Беснило*, Новости, Београд 2004.
- Пек3 – Borislav Pekić, *Novi Jerusalem*, Nolit, Beograd 1988.

- Пек4 – Odlomci iz dnevnika i drugih dela B. Pečića objavljeni na sajtu <http://borislavpekic.blogspot.com>
- Пер. – Миодраг Перишић, *Развалине идеолошкој раја*, Београд, Просвета 1995.
- Петк. – Radoslav Petković, *Sudbina i komentari*, Vreme knjige, Београд 1994.
- ПетрБ1а – Томас Ман, *Буденброкови*, I, превео Бошко Петровић, Просвета – Нолит – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1978.
- ПетрБ1б – Томас Ман, *Буденброкови*, II, превео Бошко Петровић, Просвета – Нолит – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1978.
- ПетрБ2 – Tomas Man, *Ispovesti varalice Feliksa Krula*, preveo s nemačkog Boško Petrović, BIGZ, Београд 1988.
- ПетрВ – Вељко Петровић, *Пријоветке*, Матица српска – СКЗ, Нови Сад – Београд 1963.
- ПетрГ – Горан Петровић, *Сийничарница „Код срећне руке“*, Народна књига – Алфа, Београд 2004.
- ПетрР – Rastko Petrović, *Proza*, Prosveta, Београд 1964.
- Пил. – Умберто Еко, *Име ружје*, превод Милана Пилетић, Новости, Београд 2004.
- Пол1 – *Полијика*, 18. јануар 2009, бр. 34194 + *Магазин Полијика* 18. јануар 2009, бр. 590, Београд.
- Пол2 – *Полијика*, 25. децембар 2009, бр. 34532 + *ТВ Ресја*, Београд
- Пол3 – *Полијика*, 17. април 2010, бр. 34641, Београд.
- Пол4 – *Полијика*, 15. мај 2010, бр. 34667, Београд.
- Поп. – Miroslav Popović, *Sudbine*, Београд 1994.
- РадД – Душан Радовић, *Београде, добро јујуро* (одломци преузети са Интернета).
- Радан. – Nenad Radanović, *Almin vrt* (izabrane pripovijetke), www.djecijastampa.com/index.php/LEKTIRA-BiH/
- Радов. – Славен Радовановић, *Обрајна црква*, Интернет издање „Јанус“, Београд 2001; www.rasrko.rs Београд, октобар 2001.
- Раич. – Стеван Раичковић, *Песме*, Београд 1978.
- РБМ – Радован Бели Марковић, *Колубарска џрлоија*, Просвета, Београд 2008.
- Рис. – Ranko Risojević, *Dječaci sa Une*, www.djecijastampa.com/index.php/LEKTIRA-BiH/
- РМС – *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска (прве три књиге и Матица хрватска), Нови Сад 1967–1976.
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд 1959–.
- Сав1 – Milisav Savić, *Mladići iz Raške. Pripovetke, Slovo Ljubve*, Београд 1977.
- Сав2 – Милисав Савић, *Ујак наше вароши*, СКЗ, Београд 1977.
- СВЈ1 – Светлана Велмар-Јанковић, *Дорћол*, www.ask.rs (2009)
- СВЈ2 – Светлана Велмар-Јанковић, *Прозраци*, Стубови културе, Београд 2003.
- Сел1 – Slobodan Selenić, *Prijatelji sa Kosančićevog venca 7*, Београд 1983.
- Сел2 – Slobodan Selenić, *Očevi i oci*, Београд 1988.
- Селим1 – Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Svjetlost, Sarajevo 1973.
- Селим2 – Meša Selimović, *Tvrđava*, Svjetlost, Sarajevo 1974.
- Селим3 – Meša Selimović, *Ostrvo*, Svjetlost, Sarajevo.
- Сиј. – Ćamil Sijarić, *Bihorci*, Unireks, Podgorica 2006.

- Сим. – Чарлс Дикенс, *Марџин Чазлвиј*, превоо Живојин С. Симић, Просвета, Београд 1966.
- Симен. – Žorž Simenon, *Megre i sumnjivi supružnici* (и др.), Rad, Београд 1969.
- Симов. – Љубомир Симовић, *Изабране њесме* (1953–1979), Слово љубве – Народна књига, Београд 1980.
- Скроб. – Горан Скробоња, *Накоји*, www.rastko.rs (штампано издање: Београд, 1992).
- Смиљ. – Радомир Смиљанић, *Бенџамин – Наповештаји мојућеи живојта*, Теовид, Београд 2000.
- С–Н – Синклер Луис, *Марџин Ароусмиј*, превод Лепосава Ж. Симић, редактор превода Боривоје Неђић, Новости, Београд 2004.
- СНП – *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 3: *Народне срџске љриовијејџке* (1821) – *Срџске народне љриовијејџке* (1853), прикупио Вук Караџић, Просвета, Београд 1988.
- СП – *Свејто љисмо Сџароџа и Новоџа завјејта*, Издање Британскога и иностранога библијског друштва, у Биограду 1966 (превео Стари завјет Ђ. Даничић, Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић).
- С–С – Чарлс Робертс, *Риђи лисац*, превели Љиљана Станић и Мирослав Станић, Југославија – Просвета, Београд 1979.
- Станк. – Борисав Станковић, *Нечисџа крв*, Просвета, Београд, 1975.
- СтевВ1 – Видосав Стевановић, *Тесџаменџ*, СКЗ, Београд, 1986.
- СтевВ2 – Vidosav Stevanović, *Dnevnik satoće I* (електронска верзија).
- Стој. – Курцио Малапарте, *Карит*, превод Југана Стојановић, Новости, Београд 2004.
- ТВ – телевизијски програм
- Тер. – Војо Терић, *Град*, Просвета, Београд 1967.
- Теш. – Милосав Тешић, *Изабране љесме*, Нолит, Београд 1998.
- Тиш1 – Aleksandar Tišma, *Uпотреба човека*, Nolit, Beograd 1977.
- Тиш2 – Aleksandar Tišma, *Široka vrata*, Nolit, Beograd 1989.
- Трифк. – Risto Trifković, *Priče*, www.djecijastampa.com/index.php/LEKTIRA-BiH/
- Топ1 – Бранко Топић, *Глуви баруџ*, Просвета, Београд 1964.
- Топ2 – Branko Ćopić, *Pionirska trilogija*, www.djecijastampa.com/index.php/LEKTIRA-BiH/
- Топ4 – Бранко Топић, *За својом војском*, избор из ратне прозе, Београд 1978.
- ТорВ. – Владимир Торовић, *Исџторија срџској народа*, прва књига, www.rastko.rs (штампано издање: Бања Лука – Београд 1997).
- Тос1 – Добрица Тосић, *Далеко је сунце*, Просвета, Београд 1976.
- Тос2 – Добрица Тосић, *Корени*, www.ask.rs
- Тос3 – Dobrica Ćosić, *Deobe*, Prosveta, Beograd 1963.
- Тос4а – Добрица Тосић, *Верник*, 1, БИГЗ, Београд 1990.
- Тос4б – Добрица Тосић, *Верник*, 2, БИГЗ, Београд 1990.
- Тос5 – Добрица Тосић, *Грешник*, БИГЗ, Београд 1990.
- Тосб – Добрица Тосић, *Оџџадник*, БИГЗ, Београд 1990.
- Туп1 – Миодраг Тупић, *Омча*, Запис, Београд 1982.
- Туп2 – Miodrag Ćurčić, *Smrt na jugu*, Zapis, Beograd 1984.
- Угр. – Павле Угринов, *Коино*, Нолит, Београд 1959.

Уск. – Мирослав Николић, „О облицима и роду именица у језику Милутина Ускоковића“, *Књижевност и језик XXV/1*, Београд, 26–42. [На стр. 39–40 наведени су примери инстр. јд. из више Ускоковићевих дела.]

XX – Hamza Humo, *Grozdanin kikut, Pod žrvnjem vremena*, Svjetlost, Sarajevo 1958.

Црњ 1 – Милош Црњански, *Сеобе и Друга књига Сеоба*, СКЗ, Београд 1962.

Црњ 2 – Милош Црњански, *Роман о Лондону*, Просвета, Београд 1996.

Црњ 3 – Miloš Crnjanski, *Kap španske krvi*, NIRO Књижевне новине, Београд 1984.

Чол. – Воја Чолановић, *Зебња на расклајање*, Просвета, Београд 1988.

Џун. – Слободан Џунић, *Кусидол*, Вук Караџић, Београд 1983.

Ш – штампа (осим посебно наведених листова).

Шћеп. – Branimir Šćepanović, *Usta puna zemlje, Slovo ljubve*, Београд 1975.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић–Станић 1978: Др Радомир Алексић, Милија Станић, *Грамајтика српскохрватској језика за ученике гимназије*¹³, Београд.
- Белић 1934: А[лександар] Белић, *Грамајтика српскохрватској језика за други разред средњих и сиручних школа*², Београд.
- Грчевић 2006: Mario Grčević, „Instrumental jednine imenica i-sklonidbe u hrvatskome književnom jeziku od 16. do 19. stoljeća“, *Jezik LIII/2*, Zagreb, 50–59.
- Гудков 1988: Владимир Гудков, „Обликовање инструментала јединице у именичкој трећој деклинацији“, *Наш језик XXVIII/1–2*, Београд, 11–24.
- Кликовац 2008/2009: Душка Кликовац, *Грамајтика српској језика за основну школу*, Београд : Српска школска књига.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Николић 2004: Мирослав Николић, „Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика)“, *Наш језик XXXV/1–4*, Београд, 6–12.
- Поповић 1952: Иван Поповић, „Инструментал именица женског рода на сугласник“, *Наш језик III/7–8*, Београд, 270–279.
- Правопис МС–МХ 1960: *Правопис српскохрватској књижевној језика са Правописним речником*, приредила Правописна комисија, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- Пецо 1956: А[сим] Пецо, „Облици колективних именица на -ад“, *Наш језик VII/7–10*, Београд, 234–246.
- Симић 2001: Радоје Симић, *Српска грамајтика, I, Увод, фонологија, морфологија*², Београд.
- Станојчић 1967: Živojin S. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Београд: Filološki fakultet.
- Станојчић 2010: Живојин С. Станојчић, *Грамајтика српској књижевној језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1975: М[ихаило] Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамајички системи и књижевнејезичка норма)*, I³, Београд: Научна књига.
- Теžак 1989: Stjepko Težak, „Instrumental jednine imenica vrste i“, *Jezik XXXVI/2*, Zagreb, 33–39.
- Хрв. грам. 1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*², Zagreb: Školska knjiga.

Р е з ю м е

Мирослав Николич

ФОРМЫ ТВОРИТЕЛЬНОГО ПАДЕЖА ЕДИНСТВЕННОГО ЧИСЛА
СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ И-СКЛОНЕНИЯ В СЕРБСКОМ
ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

В творительном падеже единственного числа существительных *и*-склонения имеются два окончания: 1- окончание *-и* (напр. *ствари, кати, цеви*) и 2- морфема *-ју*, реализуемая чаще всего как алломорф *-[j]ју* или *-у* (напр. *кћерју, глађу, жеђу*). Алломорф *-ју* употребляется когда основа оканчивается на вибрант *-р*, на твердые переднеязычные согласные и на фрикативные согласные *-с, -з* (напр. *стварју, р(и)јечју, слузју*); *-[j]ју* употребляется при основах, оканчивающихся на губные согласные *п, б, м*, на губно-зубное *в*, на взрывные зубные согласные *т, д* и альвеолярные *л, н*, у которых произошла йотизация (напр. *глад – глађу, памет – памету, љубав – љубаву, мисао* (первичная основа *мисл-*) – *мишу* и пр.), а алломорф *-у* встречается при палатальных основах (напр. *чађ – чађу*).

Принципиально говоря большинство существительных данного склонения может иметь оба приведенных окончания. Однако, на практике одни существительные имеют только, или чаще всего, окончание *-ју*, другие чаще всего только окончание *-и*, а третьи – оба окончания. Это значит, что в творительном падеже единственного числа *-и* склонения окончания *-ју* и *-у* функционируют частью как конкурентные (свободные), а частью как зависимые от определенных обстоятельств. В большинстве случаев употребление того или другого окончания обусловлено, в первую очередь, синтаксическим окружением и фонемно-морфологической структурой, при чем в одних случаях более важным является один, а в других случаях – другой фактор.

Если рассматривать проблему в целом, можно прийти к выводу, что окончание *-ју* несравнимо чаще встречается, чем окончание *-и*, благодаря факту, что данным окончанием обладают, за редкими исключениями, самые многочисленные и, часто, самые частотные существительные на *-ст* (в этой группе существительных насчитывается свыше 6000 существительных с суффиксом *-ост*). Данное окончание убедительно доминирует и в категории весьма частотных существительных, какими являются *смрт, памет, мисао, крв, љубав, р(и)јеч, глад* и пр. Окончание *-и* доминирует или является единственным у собирательных существительных на *-ад* (типа *челяд*) и *-ач* (типа *нејач*), затем у существительных на *-еж* типа *гареж* и существительных на *-н* (типа *јесен, студен, раван*), у существительных с основой на *-б* и *п* (типа *коб* и *кан*) и у существительных на *-с* (типа *влас*). У существительных на *-ш* (типа *варош, пустош*) и *-р* (типа *кћи* и *ствар*) часто встречается во всех позициях, исключая свободный творительный падеж.

ЈОВАНКА РАДИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ГРАМАТИЧКОМ ОДРЕЂЕЊУ НАЗИВА ЗА ЛИЦА У СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ*

У раду се разматра однос граматичких и семантичких података у лексикографским дефиницијама именица којима је прво значење 'лице са својством...' или 'лице које...'. Пажња је усмерена на именице које не значе одређене ентитете било које врсте, већ су квалитети (називи по својству, способности, делатности и сл.) и (ли) релативи (називи по односу) примењиви на све чему његова природа или однос са другим ентитетима дозволи да их прими (тип *седмак*, *савалица*, *зналац*, *професор*, *кум*, *мајка*). Указује се на проблеме који произилазе из уобичајеног придавања семантичке компоненте именичком роду, тј. из граматичарских схватања да род именица може бити семантички (да у неким случајевима *род* значи 'пол') и граматички.

Кључне речи: род именица, граматички род, природни род, квалитети, релативи, лексикографија, граматика, семантика, референција.

0. *Род* је једина обавезна компонента граматичког одређења именица у српској лексикографији. То је, наравно, повезано са чињеницом да се именице у српском језику разликују по роду, тј. да „род има класификацијску функцију: именице разврставамо у одређене класе према њиховом сталном граматичком роду“ (Норић 2008: 197), те да из рода произилазе све остале њихове граматичке карактеристике.¹

0.1. На доскорашњи примат класификационог („генеричког“) значења именице *род* у српском језику упућује редослед примера којима су у Вуковом *Српском рјечнику* (Караџић 1852) илустрована значења ове именице: (1) „људски *род*“ као прво (најопштије) значење, а потом и смислови мањег степена

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 148001), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Око именичког рода у науци о језику постоји више спорних питања (о томе у Ивић 1960), што за последицу има много различитих тумачења рода у граматичким приручницима, укључујући и општеобразовне граматике српског језика. На неке од логичких погрешака у граматичарском тумачењу рода указивано је још у XVII веку, у граматички *Port-Royal* (Пор-Ројал: 107–113, в. у Радић 2006: 383). Преглед релевантних тумачења рода у српској граматици даг је у Николић 2003, а изводи о роду из већег броја граматика и граматичких приручника намењених различитим образовним нивоима у Радић 2006.

ошлости, илустровани примерима (2) „господскога рода“,² (3) „отишла жена у род“, „он ми је род“ и (4) 'плод биљке' – „вишњицица род родила // од рода се поломила“.³ Дакле, као први се наметнуо члан највише опозиције у људској свести, тј. људски род као по себи (по сопственом бићу) знана предметна област чија је опозиција све не-људско, сви разнородни ентитети који не припадају категорији 'људско'. То мора бити она највиша (к а т е г о р и ј а л н а) разлика међу предметима говора (или мишљења) коју латентно носе заменице *ко* и *шћа*,⁴ – речи које увек изнова трасирају пут ка антропоцентричној свести. Запажено је и да у свим словенским језицима глагол *родити* (*се*) (са кореном *род*) „има за субјекте *сунце*, људска бића и биљке, никако животиње“ – што се повезује са „религиозном употребом овог глагола“ (Скок: *rod*). Чини се, међутим, да ова појава може указивати на место глагола *родити* (*се*) у развоју логичких структура (исп. *родити* (*се*) – према *окојишти* (*се*), *оштелишти* (*се*), *ојањити* (*се*)..., *излећи* (*се*), као и на значај опозиције *род* ('људски род') – не-род ('све не-људско') у развоју антропоцентричне (хуманистичке) свести.

0.2. После једновековног развитка српског грађанског друштва, са свим својим институцијама, Речник Матице српске (РМС) поред више издвојених смислова ове именице (распоређених у седам семантичких скупина) доноси и њихову друкчију хијерархију. На првом месту више не стоји „људски род“,⁵ а сами примери показују да су се избрисале разлике међу класама типа *род*, *врста* и *йородица*, које су још од антике почивале на одређењима која „припадају природи ствари“ (Риз 2004: *genus*),⁶ као и разлике између њих и класа типа *шћий*, *ред*, *област*, *раса*, *скуй*, *збир* и сл., – које подразумевају или конвенционалне критерије класирања датих ентитета,⁷ или неутрализацију разлика

² Овај смисао се у поствуковском периоду везао за интернационални класификациони термин *класа* (лат. *classis*, „разред“), в. РМС: *класа*.

³ Дакле, *Српски рјечник* (1852) не бележи граматички смисао именице *род*. У самом граматичком одређењу именица В. Караџић се користио скраћеницама латинских термина: *m.*, *f.*, *p.*

⁴ Опозиција *ко* – *шћа* различито се интерпретира у граматографији. Према граматицама српског језика, заменице *ко*, *неко* ... се „односе на л и ц а“, а *шћа*, *нешћа*... „на ствари“ (Стевановић 1975: 273, Станојчић–Поповић 2008: 98). На другој страни, граматике руског језика однос заменица *кто* – *что* везују за разлику *одушевлено* – *неодушевлено* (ГРЈ: 537; о томе у Радић 2009). Савремена лингвистичка истраживања налазе да су трородним структурама типа „*шћај*, *шћа*, *шћо*“ (или *он*, *она*, *оно*) претходиле двородне типа ие. *so (човек, рационално, активно) – *tod (не-човек, ирационално, инактивно) (према Пјанка 2002: 33–36). Са опозицијом „човек : не-човек“ повезују се како старословенски еквиваленти ових ие. заменица, тако и њихови еквиваленти у савременим словенским језицима, нпр. упитно *кто* : *со* у пољском (Исто: 33–34). Однос категоријалног *ко* и елементарног *ја*, *шћ*, *он/она* – *оно* прати се у Радић 2009.

⁵ Првонаведено значење „*оно шћо је рођено, йород, йшћамсйво, врста*“ илустровано је примером „Штука ... кад нема шта – једе свој род“ (РМС: *род*). Чини се да тај пример може бити добра илустрација природе промена у савременим друштвима, тј. у свести савременог човека.

⁶ Примера ради, уз подразумеване одредбе више класе (нпр. *размножава се*, *дише*, *креће се* и сл. – 'живи створ'), одређење *раћа живе младунце* – мачка, миш, лав..., – производи класу 'сисар'.

⁷ Судећи по томе што се термин *род* и у савременој логици дефинише као „синоним за врсту или класу“ (Риз 2004: *genus*), рекло би се да ове ретроградне појаве у српском језику ни су самоникле, већ су општа одлика начина мишљења у савременом свету. У филозофији се експлицитно указује на то да савремена мисао почива на

међу ентитетима који се збирају. То говори да је првобитно прецизно одређен смисао *рода* као најопштијег класификационог термина у међувремену постао битно неодређен. Посебан проблем је то што губљење разлика између термина *род*, *врста* и *породица* мора подразумевати низ потешкоћа у образовању (представљању) хипонимно-хиперонимних логичких структура.

1. Смислови *рода* у граматографији

1.0. Са овим проблемом у вези мора бити и развој новог, потпуно алогичног смисла именице *род* у српском језику. Наиме, РМС наводи смисао *род* 'пол' и илуструје га примерима из граматика, што сведочи да се тај смисао *рода* развио управо у граматографији:⁸ „б. *йол, сйол* (*људи, живојиња*). — У врло много случајева жива бића и мушког и женског рода [мисли се *йола*, J.P.] означавају се ... истом именицом ... нпр.: сисар, птица. *Сйев.*⁹ 7. грам. а. својство неких врста речи да граматички облик имају у зависности од пола лица на које се односе [...]: природни ~, граматички ~ [...]. б. својство глагола да својим значењем изразе активну радњу односно пасивно или медијално стање: глаголски ~“.

1.1. Потврде којима се илуструју граматички смислови *рода* указују на појаве (1) мешања формалнограматичког и семантичког критерија (*род* = „*йол, сйол* (*људи, живојиња*)“), тј. мешање родова имена са *йолом* као биолошком разликом између физичких ентитета,¹⁰ и (2) мешања рода именица као речи које се разликују и класификују по роду (*човек, йуй; сйаза, људина, йећ, мисао; йискарало, језеро*) са родом придевских, по роду променљивих речи (*човечан, -чна, -о; -и, -е, -а*).¹¹ Меша се, у ствари, род имена као основ за формалнограматичку (парадигматску) стабилизацију и класификацију именица као независних речи, са родом од њих зависних придевских речи. Притом се, кад је у питању функција придевских облика, не води рачуна о разлици између морфолошког обележавања граматичко-синтаксичких односа: (а) граматичка конгруенција (*човечан йосйуйак, добра деца*), (б) граматичко изражавање податка о полу неименоване индивидуе (*наставао се // он / овај* (човек) → ☉ | *наставада се // она / ова* (жена) → ☉ || *наставадо се // оно / ово* (дете) → ☉/☉), што је податак који произилази из индивидуализације (персонализације) у референцијалном смислу, (в) граматичко изражавање податка о полу особе именоване општим називом, за шта се уобичајено везује тзв. семантичка кон-

„тенденцијама да се принципи класификације сматрају конвенционалним“ (Исто), што подразумева одустајање од критерија класирања предмета према којима *род* (тј. његов интернационални еквивалент *genus*) подразумева „природну класу дељиву на друге класе које се називају врсте“ (Исто).

⁸ Значење 'пол' (лица) се у српским народним говорима, напореда са именичким неутрумима *мушко* ('мушког пола') и *женско* ('женског пола'), изражава вишесмисленим *сйрана* („мушка страна“, „женска страна“, РМС: *сйрана*, 11).

⁹ Нови, једнотомни речник српског језика овом смислу даје знатно виши ранг: од укупно девет издвојених смислова, он је на трећем месту („3. *йол, сйол* (*људи, живојиња*): мушки ~, женски ~“, РСЈ: *род*).

¹⁰ Исп. „9. а. лингв. *йрамайичка кайејорија заснована на разликовању йолова*: граматички ~, ~ именице, ~ придева, мушки ~, женски ~“ (РСЈ: *род*).

¹¹ Ово друго „мешање“ је повезано са схватањем да је „основни индикатор именичког рода облик конгруентне речи“ (Николић 2003: 191).

груенција (*онај судија* 'он / судија Милан Петровић', *она судија* 'она / судија Милица Петровић').¹²

1.2. Ти помешани критерији су омогућили да се говори о „природном“ и „граматичком роду“ именица, а да се притом не опажа да се највиша разлика свих „имена“ (именице м., ж. и ср. рода) меша са биолошким разликама међу истоврсним ентитетима (пол и узраст), које могу, али и не морају имати језички (појмовни) израз (исп. *ЧОВЕК* | *жена* – *дете*, *ЖЕЛЕН* | *кошуша* – *лане*, *ОВЦА* | *ован* – *јајње*, *ПАТКА* | *јаџак* – *јаче*, али *сисар*, *веверица*, *врана*, *јавран*, *йишца*, *риба*, *сам* и сл.). Управо је то мешање потпомагало да се *род* и *пол* схвате као синоними,¹³ те да се *род* као обавезно формалнограматичко обележје сваке именице помеша са податком о полу референтног бића који бројне именице из категорија квалитети и релативи задобијају тек у примени, када означавају одређено („ово“) 'живо', тј. 'људско' (исп. *судија* 1. 'право суђења – апстрактно, не-људско', 2. 'судац – људско, мушко или женско', в. РМС; али: (*овај судија* // *он* → ⊙ | (*ова судија* / *судиница* / *суйкиња*... // *она* → ⊙)). Поред осталог, овакав приступ именичком роду представља препреку да се на чисто логичкој равни препознају и издвоје *родови* и *врсте*, тј. да се род узме као логичко полазиште за издвајање именичких врста у савременом српском језику.¹⁴

2. Именички род у лексикографији

2.0. Претпостављамо да су управо ови помешани критерији узрок појаве да се иста граматичка одредба у лексикографији употребљава у различитим смисловима: (1) „м“/„т.“, „ж“/„ф.“, „с“/„п.“ у формалнограматичком (деклинационом) и(ли) граматичко-синтаксичком смислу (исп. РМС: *ћути* м, *кошао* м, *ћрава* ж, *ћећ* ж, *село* с), (2) у „семантичком“, тј. у смислу „м“ и „ж“ *род* = *пол*. У једним случајевима ово је истовремено и граматичко-синтаксички смисао (граматичка конгруенција), а у другим је „семантичко“–синтаксички смисао („семантичка“ конгруенција): исп. *сестра* ж, *владика* м, *књиговођа* м, *судија* м (Исто). Двострука одредба „м и ж“, односно „с и м“, – има оба ова смисла: исп. *зимзелен* м и ж, *израси* м и ж, *ћрулеж* м и ж (Исто), с једне, и *незналица* м и ж, *йишурница* м и ж, *свезналица* м и ж, *сћрашивица* м и ж; *блебетало* с и м, *зановешало* с и м, *ћужакало* с и м (Исто), са друге стране.

¹² Често је у питању разлика између индивидуализације у референцијалном смислу (*овај* (*онај* – *ћај*) *ћесник* 'он', или *ова* (*она* – *ћа*) *ћесникиња* 'она'), и индивидуализације у појмовном смислу – када општи назив бива важна компонента идентитета (*ћесник* *Ј. Костић*).

¹³ Непримерено одређење *средњеј* *рода* у лексикографији и граматографији нама је, изгледа, дошло у периоду српско-хрватског језичког заједништва (исп. „*srednji spol*, *leutrum*“, Шулек, према РЈАЗУ: *rod*; о томе у Радић 2006).

¹⁴ Из граматичарских неслагања око именичког рода произлазе, свакако, и неслагања око морфолошког разврставања именица на врсте: по једнима их има три (в. нпр. Симић 1996: 117–120), а по другима четири (в. нпр. Станојчић–Поповић 2008: 80–90). Потпуно је нелогично постављен однос између врсте и рода у хрватским граматицама: тамо се врсте узимају као да су надређене роду, а именице се разврставају према генитивном наставку и називају „врста а, е и и“ (Барић et al. 1979: 70–100), односно „а-склонидба, е-склонидба, и-склонидба“ (Тежак–Бабић 2003: 99–115). Овакав поступак је могао бити мотивисан намером да се симулира разлика у граматичком устројству хрватског и српског језика.

Овакве недоречивости карактеришу већину српских речника: од *Српској рјечника* из 1818. и 1852. године, преко *Речника српскохрватскога књижевног језика* (1967–1976), до *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (1959–). Како ћемо видети, унеколико друкчија и одређенија решења доноси нови, једнотомни *Речник српског језика* – 2007.

Позабавићемо се граматичким и семантичким одређењем назива за лица у два првонаведена речника (Караџић 1852 и РМС).

Именице на сугласник

2.1. Именице на сугласник се у свим речницима одређују искључиво граматички, и у зависности од рода, тј. од парадигматских карактеристика које прате одговарајући синтагматски маркери (придевски атрибут у м. или ж. роду), доследно се одређују са „м.‘/,,м“ (*раноранилац, сџановник, лойов, јунак, љушник, радник*), односно „ф.‘/,,ж“ (*реч, радост, мисао*). У истом смислу и одредба „м и ж“, која никад не прати називе лица на сугласник, подразумева прецизно разграничене граматичке карактеристике (*зимзелен м и ж, израсџ м и ж, шрулеж м и ж*): различит именички род подразумева различиту парадигму (*зимзелен, -а м, или зимзелен, -и ж*) и различите облике конгруентне речи (*овај зимзелен, или ова зимзелен*).

2.1.1. При граматичком одређењу именица мушког рода занемарује се, дакле, чињеница да оне неретко значе лица (/бића) оба пола, тј. да значе ' (одрасло) лице, особа' или 'живи створ'. Да такви називи лица (бића) обично имају примарни смисао ' (одрасло) људско', а не 'мушко', говори сама лексичка грађа. Вуков *Српски рјечник* показује да паралелне лексичко-граматичке форме за ознаку женских лица нису развијане (или конструисане) у већини случајева у којима полна (биолошка) разлика не утиче (/верује се да не утиче) на начин на који се испољави (или на учинак који постиже) носилац датог својства, стања или делатности (исп. Караџић 1852: **раноранилица, *сџановница, *лојовка, *јунакиња, *љушница, *радница, *сџарешинка* или сл.).¹⁵ Тада је вероватно постојала свест о томе да *љушник, раноранилац, љешак* или *сџановник* значи 'особа која...', тј. да назив (појам) *љушник* почива на идеји *љушоваџи* ('особа која путује'), а да је 'пол' и све остало што би могло карактерисати ентитет на који се тај назив примени небитно.

2.1.2. Иако многе од тих именица и данас остају једини називи лица по датом издвојеном својству (исп. *љоворник, веселац, љешак, зналац, руководацац, коцкар...*), у наредном се периоду приступило намерном конструисању паралелних форми за женска лица. Изостанак потврда уз многе „женске“ форме таквих назива (в. РМС: *адвокаџкиња, бољшевикиња, буржоаскиња, веселакиња*, као и *акџивисџиња/акџивисџикиња, аванџурисџиња, џерманисџиња/џерманисџикиња, демокраџкиња, комунистџиња, џелаџрафисџиња/џелеџрафисџиња, џракџорисџиња/џракџорисџикиња...*) говори да су у њиховом конструисању увелико учествовали лексикографи. Ако их и нису конструисали, лексикографи су свакако били ти који су допринели да се колоквјалне форме без посебног лексичког значења (оказионализми који настају у

¹⁵ Неуједначено је присуство мовираних форми у два издања Вуковог *Српској рјечника*: нпр. Караџић 1818. доноси само *љрјовац*, а Караџић 1852. поред *љрјовац* доноси и *љрјовка, џрјовкиња*.

функцији означавања „ове“ или „оне“ индивидуе: *германистици* → ☉) почну уздизати на ниво који им не припада (лексички ниво). Порекло спорадичних потврда уз овакве форме, које се великим делом и данас препознају као оказионалне, показује да су оне најчешће бележене у тадашњој западној књижевнोजичкој варијанти (в. нпр. *аристокрајиница/аристокрајика/аристокрајкиња*, *бонайаристикиња*, *дјеловојкиња*, *сценаристица*, РМС), дакле, у срединама где матерњи дијалекат доброг дела становништва није штокавски, где се „српскохрватски“ стандард није усвајао, већ учио.

Именице на а и о

2.2. У речницима се битно другачије поступа са називима који такође означавају лица, а завршавају се на а и о/е. Сваки од консултованих речника има неку преовлађујућу концепцију у погледу одређења рода ових именица, али су у свима присутна и бројна одступања од дате преовлађујуће концепције. Како ћемо видети, скоро се све неусаглашености могу објаснити уделом различитих, по правилу комбинованих критерија у одређењу рода таквих именица.

2.2.1. *Српски рјечник* (1852)

Присуство тих неусаглашености је изражено већ у Вуковом *Српском рјечнику* (Караџић 1852), где се спецификовани називи лица (квалитети и релативи) на а граматички различито одређују:

(1) само са „f.“ (исп. *будала*, *будалина*, *јрдосија*, *јрдоба*, *изјелица*, *злица*, *коловођа*, *луда*, *лажа*, *људина*, *људескара*, *маза*, *мудрица*, *јека*, *јијаница*, *јијандура*, *скијиница*, *сиротиа* ...),

(2) само са „m.“ (исп. *вођа*, *војвода*, *добричина*, *казанџија*, *лудачина*, *мудричина*, *незнадоша*, *незнајша*, *јройалица*, *сјарјешина*, *јрошација*...),
ређе са „m. i f.“ (исп. *свезналица*, *изјеша*),

(4) сасвим изузетно и на други начин, зависно од „значења“, тј. примене (исп. *судија* „1) m [...] iudex, cf. судица“, „2) f. [...] res iudiciaria ‘И да друга постане судија’“).

В. Караџић (1818: XXXIX) у напомени уз промену именица на -а („друго склоненије“), где су „сва имена женскога и (остала) мушкога рода“, наводи: „Мушка имена овога склоненија само су у јед. броју мушкога рода, а у множ. женскога, н. п. мој слуга, моје слуге; наше владике; Српске војводе, итд.“. За наш приступ роду посебно је важно Вуково запажање да су „у пресмама [...] оваква имена и у јед. броју понајвише женскога рода, н. п.

’Слуго моја, Облачићу Раде –

’Да ти да Бог, Сибињска војводи –“ (Исто).

(5) Кад су у питању слични називи лица на о/е, они се, изгледа, по правилу одређују само са „m.“: исп. *дремало/дријемало*, *јаџмило*, *јричало* и сл.¹⁶

¹⁶ Према нашем летимичном увиду, при одрђењу именничког рода најчешће се исто поступало и у *Српском рјечнику* из 1818. године (исп., међутим, *јройалице* f.,

Међу примерима именица „четвртог склоненија“, по коме се „склањају имена средњега и мушкога рода, која се свршују *e* и на *o*“, у *Српској граматици* су наведена само мушка лична имена (Исто: XLI), те стога није давана напомена о ролу евентуалних множинских облика (в. 2.2.3).

2.2.2. Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976)

Уредништво РМС у Предговору објашњава да је уз „именице на *-a* које значе биће једног и другог пола стављана [...] ознака *ж* и *м* (нпр. *џијаница*, *будала*), а уз двородне на *-o* ознака *с* и *м* (*блебетало*, *зановетало*) [спац. Ј.Р.]“ (РМС: 10). Све су прилике да „двородан“ овде значи не само ’мушког и женског рода (пола)’, већ и ’мушког и средњег рода (пола)’ – што одговара општеобразовним граматичарским тумачењима да „природни“ може бити како мушки и женски, тако и средњи род (Станојчић–Иоповић 2008: 77, Кликовац 2002: 65; исп. Николић 2003: 190, Радић 2006). Судећи по горенаведеном објашњењу, могло би се помислити да само те именице, а не и оне м. р. на консонант (тип *џијаник*, *зналац*), могу значити „биће једног и другог пола“. Дакл, проблеме у одређењу рода именица које се завршавају на *a* и *o*, а значе ’биће, особа са *X* својством/улогом’, РМС „превазилази“ тако што их најчешће одређују са „м и ж“.

Ипак, иако са неједнаким односом, и у РМС су заступљени сви модели који се белже и у *Српском рјечнику*:

(1) Овде је најчешћа одредба „м и ж“ (или „ж и м“): исп. *будала*, *лојовчина*, *лојужа*, *звеканчина*, *незналица*, *џојурница*, *свезналица*, *стирашница*, *Талијанчина*, *танцоваћа*, *џорбоноша*, *џирачара*, *џужсибаба*, *убојница*, *хуља*, *Цијанчина*, *чаброноша* и сл.¹⁷

(2) Са „м“ су обележена два типа оваквих назива:

а) Најбројнији су, изгледа, случајеви у којима је граматичка одредба „м“ дошла омашком (уместо договореног „м и ж“), на шта указују исправке у оквиру речничког додатка.¹⁸ Ипак, бројни су и „неисправљени“ примери истога

уместо каснијег „т.“). У погледу „ауторства“ оваквих лексикографских решења важно је имати на уму како менторски (или коауторски) удео Ј. Копитара у изради овог речника (Ивић 1969: 39), тако и речнике ранијих, приморских и кајкавских лексикографа (Микаља, Дела Бела, Јамбрешић, Белостенец, Волтици и Стули) које је Вук консултовао (Исто: 37), и од којих је могао преузимати и моделе граматичког одређења именица.

¹⁷ Лексикографима су се неретко поткрадале и омашке типа „*катанчина* м и ж *ауџм. од катанац*“, или „*асталчина* м *ауџм. и њеј. од астал*“ (РМС). Те су грешке у другом издању Речника најчешће регистроване у Исправкама. Јасно је, међутим, да и сама појава таквих грешака у лексикографији доста говори о слабостима у поимању именичког рода у граматографији (в. исправку „*вучина* ж 1. (и м)“, према „*вучина* м“ у основном делу речничког текста).

¹⁸ *Исправке првог издања* показују да се највише „гршило“ у одређењу рода именица на *a* (најчешће на *-ина*) које значе ’живи створ, обично особа са својством *X*’: првобитно граматичко одређење „м“ (нпр. *веселачина* м *ауџм. од веселак*, *бомчина* м *ауџм. од бoм*, *добричина* м *човек добре и благе ђуди* итд.) исправљало се у „м и ж“ (в. нпр. *бомчина*, *веселачина*, *дервишина*, *дечачина*, *добричина*... или *дорашина*, *јарчина*, *балаурда*, *дражикужа*, *издајца* и сл.).

типа (исп. *кесѡкрадица* м, *књиѡвођа* м, *йрејѡеча* м, *убица* м итд.), које притом не прати исконструисана (мовирана) „женска“ форма типа *дјеловојкиња* ж (: *д(ј)еловођа* м).

б) Другу групу чине називи страног порекла са још нестабилним номинативним формама, типа *демократија*(а), *еѡисѡија*(а), *еѡномистија*(а), *ерудиѡија*(а), *јеванђелистија*(а), *комунистија*(а), *йуристија*(а), *филаѡелистија*(а), *хедонистија*(а). Честа појава пратећих, исконструисаних мовираних форми типа *комунистијкиња* или *йрактиѡристијкиња/йрактиѡристијкиња* (в. 2.1.2), указује на то да се одредба „м“ овде схвата као семантички (м 'мушки пол'), тј. семантичко-синтаксички податак (конгруентна реч је у м. роду). У оваким одредницама доследно изостаје (1) формалнограматичко одређење, тј. податак о парадигматским карактеристикама у једнини (уобичајен „женски“ деklinациони образац) и о множинском моделу (исп. *комунистији*, *демократије*, али *хедонистији* или *хедонистије*?), а тиме и (2) податак да су оне већином примењиве како на мушкарца, тако и на жену.

(3) Са „ж“ су најчешће одређивани слични називи код којих је примена на 'људско' оквалификована са „фиг.“ (в. нпр. *йѡјавица*), што говори да „ж“ у одређењу дела ових назива значи 'ж. граматички род'. Свакако су разлози референцијалне природе (в. следећи тип) утицали на то да се са „ж“ одреде лексеме *йородиља*, *носиља*, *мужѡубица* (исп. *убица* ж) и сл.

Ипак, бројни су случајеви који указују на изостанак било каквих критерија у одређењу рода оваквих именица. Примера ради, *људина* се одређује са „ж“,¹⁹ а *добричина* са „м“, па се потом род уз *добричина* исправља („м и ж“), а уз *људина* не исправља (исп. примере *девојчурак* м, *йуреѡтак* м, *момче* с, *момчина* м и ж).

(4) Четврти тип чине одреднице у којима се именички род одређује у зависности од издвојеног смисла („значења“), тј. од природе ентитета (референата) који се датом именицом означавају. Примера ради, уз првоиздвојене смислове именица *владика* и *судија* стоји „м“, а уз друге „ж“, док уз први смисао именице *калаѡијура* стоји „ж“, уз други „м“, а уз трећи „м и ж“ (исп. и пример *вучина* у нап. 17).

(5) Кад су у питању слични називи лица на о, они су најчешће одређивани са „с и м“ (исп. *блебетѡало*, *дремало*, *йорѡкило*, *йужѡкало*, *йрчкарасало*, *ѡуйкало*, *чанѡризало*, *шкрабало*...), што говори да „с“ има формално-граматички, а „м“ „семантичко“-синтаксички смисао. Овде се, дакле, занемарује то да су именице типа *йужѡкало* применљиве како на мушкарца, тако и на жену (в. 2.1).²⁰

(1–5) Све ово говори да се у РСМ са речима појмовима исте категоријалне природе (квалитети и релативи) поступало двојачко: називи лица на сугласник (тип *куѡац* или *враѡ*) доследно су одређивани граматички (са „м“), док је код назива лица на а углавном уважавана примена, те су такве именице

¹⁹ Именицу *људина* РСАНУ одређује са „ж (м)“, а *добричина* са „м и ж“. Илустративан је случај именице *добрица*: *Дѡбрица* „1. м име“, „2. ж име“, „3. презиме“ (без податка о роду именице); *дѡбрица* м. *йѡкр. име йсу*“ и „*дѡбрица* ж 1. она која је *дѡбра*“.

²⁰ О неутруму као средству својеврсне деперсонализације нешто више у Радић 2007²: 392–393.

одређиване са „м и ж“ – као двородне (нпр. *коловођа, лойужа*) или са „ж“ (нпр. *йевачица, људина*), односно „м“ (нпр. *деловођа, хедонист(а), издајница, јуначина*) – као једнородне. Није се учавало да би по логици род и менице = 'пол означеног бића' и именица *йевачица*, будући да се односи и на птицу (биће м. или ж. пола), морала бити одређена са „м и ж“. Ако би се доследно применили, ови критерији би налагали да се сваки назив применљив на људско или антропоморфно биће оба пола такође одреди са „м и ж“ (нпр. *йешак, слушалац, врај* и сл.), а да се чисто граматички (нпр. са „ж“) одреди само онда кад се односи на неживо (*земља, рука, душа*), или је повезан са природом бића женског пола (нпр. *жена, дојиља, йородиља*).²¹ Управо се трагови такве логике препознају у граматичком одређењу појединих именица: нпр. *владика* м „1. цркв. највиши чин...“, „2. ж заст. жена из йлемитке йородице“, „3. ж зоол. врста морске рибе“; *судија* „1. м = судач“, „2. ж йраво суђења“; или *калаштура* „1. ж раскалашна, разуздана жена“, „2. м неваљалац, хуља, нишков“, „3. м и ж йас скийница, йсина“).

(6) Слична се логика препознаје и у семантичком одређењу оваквих назива. Најчешће се одређују почетном формулом „онај који...“ (в. РСМ: *ајронан, адвокат, архитекта, коцкар, крадикуза*...) или „човек који...“ (в. *куйац, научник, стручњак*...), што је још један, сада имплицитан вид сугерисања да је назив применљив само на особу м. пола. Именицама ове категоријалне природе знатно су примереније почетне формуле типа „оно што...“ (в. *сйојка*), односно „биће које...“ (в. *врај, двоножац*), „особа која...“ (в. *бајалица, варалица, йпрофесор*) или „лице које...“ (в. *ајошекар, асистиент, бележник*) – које су у РСМ неупоредиво ређе.²²

Рекло би се да оба вида одређења назива за лица (граматичко и семантичко) указују на то да су оновремени говорници српског језика помешали не само природу (родове) имена са природом ствари, већ су помешали и различите категорије појмова, тј. изгубили су осећај за препознавање категоријалних разлика између речи појмова. Престали су осећати да је нпр. *ован* суштинско одређење бића дате врсте, а да су *йредводник* или *вођа* појмови релације примењиви на сваки ентитет коме његово место (улога) међу истоврсним ентитетима дозволи да их прими. Вероватно је да се доскорашњом језичком свешћу о категоријалним разликама међу појмовима може објаснити то што именице на *а* (титуле, називи лица по служби и сл.) у српским народним песмама прати граматичка конгруенција, тј. придевска реч у облику ж. рода: *Слујо моја*, *Облачићу Раде*; Да ти да Бог, *Сибийска војводо* (Караџић 1818: XXXIX).

2.2.3. Речник српскога језика (2007)

Уместо граматичких одредби „м и ж“ уз именице на *а* („м и с“ уз именице на *о*), које експлицитно сугеришу двородност, у РСЈ (2007) бележимо

²¹ Исп. називе типа *брадоња, брка, бркајлија, муштаћлија* и сл., мотивисане карактеристичним својствима особа м. пола, а обликоване као именице ж. рода.

²² По оба ова питања (граматичко и семантичко одређење) слично се поступа и у РСАНУ. Скала граматичких одредби и тамо се креће од „м“ (*јуначина*), преко „ж (м)“ (*људина*), „м (ретко ж)“ (*вођа*), затим „м и ж“ (*деловођа, коловођа*), до „ж“ (*калаштура*).

унеколико диференциране смислове ознака за род. Род именица на *a*, односно *o/e* (називи лица по својству, навици, служби, титули и сл.), тамо се одређује са „ж“, „м“, „м (мн. ж)“, „ж (м) (мн. ж)“, односно „с (м) (мн. с)“. Разликовања рода у једнини и множини исте именице показује да се при одређењу рода уважавао синтаксички, тј. конгруенцијски критериј (в. Ивић 1960: 13), а по страни се остављао формалнограматички (деклинациони) критериј, тј. занемаривао се род (формалнограматичке карактеристике) именице која је предмет дате лексикографске одреднице. Занемарило се, нпр., да именица *коловођа*, одређена са „м (мн. ж)“ (исп. „*ијаница ж (м) (мн. ж)*“, али „*вођа м*“, „*судија м*“) и у јд. и у мн. има сва обележја именица ж. р. на *a* (тзв. III врста). Овакав поступак је у складу са редакторовим ставом да је „индикатор (показатељ) именичког рода облик конгруентне речи“ (Николић 2003: 191), да се, дакле, род не одређује по природи именице која се издваја као лексикографска одредница, већ према роду зависних речи.

Напоредо са тим што се оваквим поступањем имплицитно оспорава независност именичке речи (именице су по дефиницији независне речи),²³ оно подразумева и неутралисање разлике између граматичке и тзв. семантичке конгруенције: род се у множини одређује по граматичкој, а у једнини по семантичкој и(ли) граматичкој конгруенцији. Поред тога, чињеница је да у највећем броју случајева ни та семантичка конгруенција не извире из семантике независне речи, тј. из именице: облик придевске речи диктира пол лица које се датим називомзначи (исп. *Он је наш* свезналица; *Она је наша* свезналица). Тај облик, дакле, извире из референције, тј. из природе ентитета на који се дата именица примени. Код нас је већ указано на то да је свест о полу носилаца оваквих назива, као и одраз те свести у говору, најдиректније повезана са референцијом, тј. са индивидуализацијом у референцијалном смислу (Ивић 1989: 37–43).

О уделу референције у устаљивању мушких или женских форми зависних речи уз овакве називе добро сведочи однос рода у једнини и множини именица на *a* и *o*. То што се уз поједине именице *a*-парадигме „мушке“ форме зависних речи учвршћују у једнини, а никад и у множини (пол је релевантно обележје јединке, а не мноштва), – јасно говори да је само привид да род придевске речи у тим случајевима има ослонац у семантици именице. Јер, ако се има у виду то да је семантика надређена броју (разлика између једине и множине се обележава флективним, а не творбеним морфемама: *лумац* и *лумица* – *лумци*), мора бити да је учвршћивање мушког рода придевске речи у једнини дошло као последица тога што је у неким улогама уобичајено (или стално) референтно лице бивао мушкарац. Изгледа да једноставно објашњење оваквих појава (на дијахроној и синхроној равни) нуди Панини, тумач језика (санскрита) у коме је неформална промена рода именица била сасвим уобичајена појава: „род, број именица, време и њихово слагање су конвенција [...], и у свему одлучује употреба (*prayogá*)“ (према Никић 2004: 54).

²³ Исп.: Именице се „не мењају по роду“, он је интегративни њихов део, оне имају, дакле, стални, синтаксички независан род“ (Ђорђић 2008: 197).

*

Ако би се, дакле, при одрђењу рода именица занемарила природа именованих ентитета (нпр. разлика *живо – неживо, мушко – женско*, разлика у „биолошком времену“²⁴ типа *дете – одрастао човек* и сл.) и природа (или „начин“) именичких значења (нпр. разлика између именица које подразумевају збир већег броја семантичких компоненти, типа *човек, мрав, сри, књиџа, вода* и сл., и именица које почивају на издвајању једног податка, типа *син; седмица, седмак; лејоџа, лејоџица, лејоџан; њијансиво, њијаница, њијанац; учење, ученик, учитељ, учењак* и сл.), као и утицаји које именице остварују „у вези“, тј. у примени (облици зависних речи), те се у центар пажње ставиле разлике између именица као издвојених језичких јединица, – дошло би се до *именичкој рода* као најопштијег класификационог (логичког) термина. Аристотелови логички списи дају основа за закључак да је управо на оваквом приступу, који с једне стране подразумева одвојен приступ речима „ван везе“ (издвојене речи појмови) и „у вези“ (речи у контексту) (о томе у Радић 2007¹), а са друге ригорозно раздвајање израза („имена“), значења („мњења“) и „предмета“ у структури појма, – била заснована прва подела имена на родове (мушки, женски и неживи род).²⁵ Само би тај изворни смисао рода у граматици омогућио да се без битнијих колебања све именице разделе на родове, конвенционално назване *мушки, женски* и *средњи* (или *неживи*) род, а потом на врсте („врсте промене“) које би се у оквиру датог рода издвајале на основу разлика у облицима (парадигми). У том би случају подела именица могла подразумевати логичке критерије, те би *род* као граматички термин одговарао најопштијем значењу ове именице у српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић et al. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- ГРЈ: *Русская грамматика. Том I*, Москва: Академия наук СССР – Институт русског језика, 1980.
- Ивић 1960: Милка Ивић, „Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику“, *Наш језик* X/7–10, Београд, 192–211.
- Ивић 1989: Милка Ивић, „Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолоџ* XLV, Београд, 27–44.
- Ивић 2008: Милка Ивић, „Како српске језичке датости егземплификују собом појмовну категорију 'биолошког времена'“, *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија*, Одељење језика и књижевности САНУ, Београд: САНУ, 173–175.
- Ивић П. 1969: Павле Ивић, „О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године“, у: Караџић 1818 (Поговор), 19–45.

²⁴ Уместо у српском језику уобичајеног *узрасћ*, користимо термин „биолошко време“ (Ивић 2008) као општији и примарнији: он може бити општи оквир за све што је у граматици и језику повезано са 'узрастом' или старосном доби.

²⁵ О томе подробније у Радић 2010.

- Караџић 1818: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Београд: Просвета, 1969 (ре-принт).
- Караџић 1852: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Београд: Нолит, 1975 (репринт).
- Кликовац 2002: Душка Кликовац, *Грамаџика српскоја језика за основну школу*, Београд: Српска школска књига.
- Никић 2004: Момир Никић, *Језички корени Срба*, Београд: СКЗ–БИГЗ.
- Николић 2003: Мирослав Николић, „Природни и граматички род именица“, *Наш језик* XXXIV/3–4, Београд, 181–194.
- Пјанка 2002: Вологимјеж Пјанка, „Потеклото и развојот на граматичката категорија род во словенските јазици“, *Македонски јазик* XIII, Скопје, 27–53.
- Пор–Ројал: *PORT-ROYAL, Opća i obrazložena gramatika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000.
- Радић 2006: Јованка Радић, „Неутрум или средњи род – термин, значење и функције у језичком систему“, *Годишњак за српски језик и књижевност*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 369–386.
- Радић 2007¹: Јованка Радић, „Аристотелово учење о појму, речи и категоријама“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* L, Нови Сад, 715–731.
- Радић 2007²: Јованка Радић, „Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику“, *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова* I, Београд, 381–400.
- Радић 2009: Јованка Радић, „Логичко-граматички приступ заменичком систему – Структуре *ја/џи* – он и он/она – оно“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LII, Нови Сад, 107–121.
- Радић 2010: Јованка Радић, „Род у природи, граматички и друштву“, *Гласник Етнографској институту САНУ* LVIII/1, Београд, 115–130.
- Риз 2004: Viljem Riz, *Rečnik. Filozofija i religija (istočna i zapadna misao)*, Beograd: Dereta.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватскоја књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1978.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Симић 1996: Радоје Симић, *Српска грамаџика за средње школе*, Београд: МХ „Актуел“.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Станојчић–Поповић 2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српскоја језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Тежак–Бабић 2003: Stjepko Težak, Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb: Školska knjiga.
- Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

S u m m a r y

Jovanka Radić

ON THE GRAMMATICAL DEFINITION OF PERSONAL NOUNS
IN SERBIAN LEXICOGRAPHY

The paper discusses the relation between grammatical and semantic information in the lexicographical definitions of nouns whose first meaning is 'a person with the feature of...' or 'a person that...'. Emphasis was laid on the nouns that do not mean definite entities of any genus or species, but denote qualities (names by quality, trade and similar, like *belac*, *spavalica*, *pešak*, *filozof* – *white man*, *sleepyhead*, *pedestrian*, *philosopher*) and/or relatives (names by relation, function or similar, like *brat*, *sudija*, *lekar*, *rukovodilac*, *učitelj* – *brother*, *judge*, *physician*, *manager*, *teacher*) – applicable to everything which its nature or relation to other entities permits it to assume. The paper points to the problems arising from the usual attribution of the semantic component to the gender of nouns, i.e. from the conception that the grammatical gender of nouns can be the "semantic" one (that in some cases the gender is the same as 'sex'). The lexicographical solutions accompanying nouns of the *dobrica* type (cf. *Döbrica* 1. "m. name", "2. f. name", "3. surname" / without data on the gender of the proper noun and surname/; "*döbrica* m. *provincial dog name*" and "*döbrica* f. 1. *one that is good*", *Matica Srpska Dictionary*) – point to the necessity of a much more accurate definition of the grammatical term *gender*.

If the *gender of nouns* were to be understood as the most general classifying (logical) term, without substantial dilemmas, all nouns could be easily divided into genders which were conventionally named *masculine*, *feminine* and *neuter* (or inanimate), and then into classes ("classes of declension") which would be classified by formal differences (in paradigms) within the given gender. In that case the gender in grammar would have its usual sense in Serbian (cf. *ljudski rod*, *rod mačaka*, *rod vojske* – *human race*, *genus of cats*, *service branch*), and no one could discourse on a "common" or "natural" gender of nouns, where the "common" ("generic") has a logical, and the "natural" has a semantic sense (it implies both 'sex – male or female', and 'age – young'). Only in that way could we avoid the confusion of grammatical and semantic criteria, noticeable both in lexicography and grammar.

The paper also emphasises that the standard approach to the gender of nouns in grammar forms the basis for current feminist interventions in contemporary Serbian, harmful by various criteria.

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

С ЋИРИЛОВОМ ИЛИ С ЋИРИЛОВИМ?
(О деклинацији презимена с наставком *-ов*, *-ев*, *-ин*
у српском језичком стандарду)

У овом раду разматра се промена презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин*, као што су *Гаврилов*, *Пойов*, *Ћирилов*, *Ђурђев*, *Баковљев*, *Васиљев*, *Милин*, *Радин*, *Токин* и сл., и то, пре свега, у говору њихових носилаца, посебно у Војводини, где су таква презимена најчешћа. Осим тога, критички се преиспитују мишљења граматичара о том питању и ретка нормативна решења, која се углавном односе на руска презимена тога типа. На крају се дају предлози за нормирање употребе спорних падежних облика тих презимена у српском језичком стандарду.

Кључне речи: презимена, патронимици, творба, придевски облици, промена (деклинација).

1. У антропонимијском систему српског језика, посебно на подручју Војводине, честа су презимена патронимичког карактера која су се задржала у придевском облику с наставцима *-ов*, *-ев*, *-ин*: *Бошков*, *Веселинов*, *Гаврилов*, *Јованов*, *Марков*, *Павков*, *Пејков*, *Пејров*, *Пойов*, *Ћирилов*, *Баковљев*, *Васиљев*, *Ђурђев*, *Милошев*, *Милин*, *Ђурин*, *Никин*, *Радин*, *Токин* и сл. Мада није из Војводине, презиме на *-ов* има и наш познати писац (Марко) *Миљанов*, које је, вероватно, настало директно од имена оца, што је у Црној Гори уобичајено (*Раде Томов*, *Никола Милошев* и сл.). Таквих презимена по настанку или тек по форми (углавном на *-ов* и *-ев*) има и у другим нашим крајевима, па у нама блиских словенских народа – Македонаца: *Глићоров*, *Белчев*, *Делчев*, *Прличев*...; Бугара: *Димитров*, *Живков*, *Тодоров*...; Руса (с Украјинцима и Белорусима): *Чехов*, *Киров*, *Сахаров*, *Маљенков*, *Хрушчов*, *Бобров*, *Карјов*, *Раскољников*, *Шолохов*, *Катајев*, *Чаадајев*, *Чайајев* *Брежњев*, *Медведев*, *Бахјиин*, *Ашукин*, *Пушкин*, *Рјејин*, *Пујиин*, *Бородин*, *Шчедрин*, *Калињиин*, *Корчајин*, *Оњејин* итд. Каткад се та презимена подударују код два или више словенских народа, нпр. *Тодоров* (у Бугара и Македонаца), *Пејров* (у нас и у Руса) и сл.

1.1. Презимена овога типа нису још у целини етимолошки и семантички довољно проучена, јер, вероватно, не потичу сва од личних имена и нису патронимици (Руси, рецимо, поред презимена имају обавезно „отчество“ – име по оцу). Често таква презимена имају само придевску форму по томе што се завршавају наставцима *-ов*, *-ев*, *-ин*. То се нарочито односи, због речених раз-

лога, на руска презимена, па она стога у нормативном погледу морају имати нешто друкчији статус у нашем језику него остала овде помнута словенска презимена, посебно српска.

1.2. Ни наши нормативни приручници нису посветили довољно пажње регулисању падежне промене ових презимена, нити у том погледу постоје јасна, још мање јединствена, правила, иако у пракси у томе влада право шаренило, па се људи колебају како да кажу правилно: с *Ђурђево* или с *Ђурђеви*, с *Глићорово* или с *Глићорови* и сл.? После ретких, али врло корисних и угодних разговора и размене мишљења о нашим актуелним језичким проблемима с једним од наших лингвистички најзаинтересованијих и најинформисанијих интелектуалаца изван лингвистичке струке, пошто ја кажем да сам се у овом или оном питању расправљао с *Ђурилови*, често ме говорници питају јесам ли о томе разговарао с Јованом *Ђурилови* или *Ђурилов*. Очигледно да су у дилеми и нису сигурни јесам ли рекао правилно или је то тек омашка. Такве недоумице честе су и међу многим говорницима српског језика, па и језичким стручњацима.

1.3. Недоумице и колебања у промени патронимичких презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* могу се често срести на страницама наше штампе, не само у наше време него још одраније, управо откад су презимена типа *Бошков*, *Ђурилов*, *Ђурђе* и сл. ушла у употребу. Пишући узгред, уз многа друга питања у вези с нашим презименима, и о презименима овога типа, наводно сам више примера ексцерпираних са страница наших листова (неколико њих је чак од пре тридесет, па и четрдесет година). Ево, илустрације ради, таквих примера:

Разговор непријатни с Вујадином *Бошковым* (Илустрована Политика, 13. IV 1971: 58); Сусрет с премијером *Тодоровом* (наслов у Политици, 7. XI 1973: 1); Разговор с професором и академиком Браниславом *Ђурђево* (поднаслов у Ослобођењу, 26. V 1976: 11); Разговор с др Александром *Пејрови* (поднаслов у Политици, 8. I 1974: 12); Кадуми разговарао са *Солдајови* (Ослобођење, 20. II 1975: 24); Председник Тито с Јованком Ђроз у разговору с Биједићем, *Глићорови*, Жарковићем и Бакарићем... (текст испод фотографије у Политици, 14. V 1976: 1) (Шипка 1987: 170–175).

Ту видимо колебања у промени. Негде се појављује: (с) *Бошковым*, *Тодоровом*, *Ђурђево*, а негде (с) *Пејрови*, *Солдајови* и *Глићорови*. Каснија испитивања с великим бројем примера, које не наводим због ограничености простора, а свако их може срести скоро свакодневно и уверити се у то да су дате констатације тачне, показала су да су та колебања још већа и да ту нема никаквих правила: свако од овде наведених и њима сличних презимена јавља се у пракси с наставком *-ом* и с *-и* у инструменталу. Мења се, дакле, доследно и по одговарајућој првој именичкој деклинацији, али и по именичкој деклинацији као придев неодређеног вида, па отуда разлика у наставку за инструментал: *-ом* / *-и*. Тако онда имамо поред (с) *Бошковым*, *Тодоровом*, *Ђурђево* и (с) *Бошкови*, *Тодорови*, *Ђурђеви*, а поред (с) *Пејрови*, *Солдајови*, *Глићорови* и (с) *Пејровом*, *Солдајовом*, *Глићоровом*. На тај се (двојни) начин у широј пракси мења и већина других презимена овога типа: (с) *Веселиновом* и (с) *Веселинови*, *Гавриловом* и *Гаврилови*, *Јовановом* и *Јованови*, *Марковом* и *Маркови*, *Павковом* и *Павкови*, *Пејковом* и *Пејкови*, *Пойовом* и *Пойови*, *Ђуриловом* и *Ђурилови*, *Баковљево* и *Баковљеви*, *Васиљевом* и

Васиљевим, Милошевом и Милошевим, Милитом и Милиним, Ђурином и Ђуриним, Никином и Никиним, Радином и Радиним, Токином и Токиним итд.

1.4. Уз ово треба напоменути да сами носиоци презимена на *-ов, -ев, -ин* инсистирају на придевској промени, која је, кажу, уобичајена и у крају где су рођени, а то је, како је већ речено, углавном у Војводини. На томе је, супротно пракси у сарајевском Ослобођењу, својевремено упорно инсистирао академик Бранислав Ђурђевић, тада председник Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, иначе рођен у Војводини, у Сремским Карловцима (1908). Кад сам га још крајем шездесетих година прошлог века, у анкети о промени презимена овога типа питао како треба мењати његово презиме: с *Ђурђево* или *Ђурђевић*, без двоумљења он рекао: „Једино с *Ђурђевић*!“ И то поновио више пута, негодујући што у штампи пишу с *Ђурђево*. Добро се сећам тога разговора, а имам и запис о томе, па отада увек тако пишем и говорим, не само кад је реч о његовом презимену него и свим другим презименима тога типа, јер сам полазио од става да у властитим именима (личним и географским) треба поштовати облике које употребљавају они којима припадају. То је био непосредан повод да пре тридесетак година у краћем чланку изнесем прикупљене податке и образложим свој став о том питању. А повод за ову расправу био је један од разговора с Јованом Ђириловим, који ми је још једном потврдио да облик на *-им (Ђириловим)* осећају нормалним сви носиоци таквих презимена, па и он сам, нако се често сусреће и онај други (*Ђириловом*), па је предложио да то темељитије проучим и унесем у *Правописни речник – с љравописно-граматичким саветником*, како би говорници који се колебају у употреби та два облика добили потпуну информацију и савет како да говоре и пишу.

2. До озбиљних и прихватљивих решења, међутим, које би у виду савета требало дати корисницима *Правописног речника* може се доћи само ако се узму у обзир и добро проуче сви релевантни подаци и утврде неопходни нормативни критеријуми. Стога ћемо се детаљније позабавити прво стањем у пракси: у самом говору на терену и медијима, где се презимена о којима је овде реч често јављају, затим регулисањем те материје у нашим правописним приручницима и граматицама и, на крају, појединачним мишљењима лингвиста, посебно оним изнесеним у језичким саветницима.

2.1. Стање у пракси углавном је јасно и већ је у овом раду на више места приказано. Оно се може свести на три констатације:

1) У крајевима где се патронимичка презимена у придевском облику (на *-ов, -ев, -ин*) најчешће употребљавају, а то је углавном Војводина (Срем, Банат и Бачка), нема колебања. Ту се презимена с придевским наставцима *-ов, -ев, -ин* мењају доследно по непотпуној именичкој деклинацији, као придеви неодређеног вида, па је ту у инструменталу нормалан наставка *-им*: *Бошковићим, Веселиновићим, Гавриловићим, Јовановићим, Марковићим, Павковићим, Пејковићим, Пејировићим, Пойовићим, Ђириловићим, Баковићевим, Васиљевићим, Ђурђевићим, Милошевићим, Милићим, Ђурићим, Никићим, Радићим, Токићим* и сл.

2) У медијима и свакодневном говору корисника језика, поготово оним удаљенијим од крајева где су та презимена уобичајена, па чак и у самом Београду, који је сасвим близу тим крајевима, има доста колебања, па се може чути и прочитати (с) *Бошковићим и Бошковићом, Веселиновићим и Веселиновићом, Гавриловићим и Гавриловићом, Јовановићим и Јовановићом, Марковићим и Марковићом, Пойовићим и По-*

йовом, Тириловим и Тириловом итд. Ови су други облици чак, чини се, чешћи него они први, изворни (остале примере в. у т. 1.3).

3) Овакво стање резултат је, вероватно, двају фактора. Прво, што носиоци презимена овога типа и уопште људи из крајева у којима су таква презимена најчешћа непосредније осећају придевски карактер њиховог настанка, док други то више осећају као именице (погођено ако се ради о презименима из других словенских језика), па их тако и мењају, али их придевски облик ипак вуче и на придевско значење, па се онда колебају између промене по првој деклинационој врсти (као именице) и деклинације по моделу придева неодређеног вида. Друго, пошто неки лектори у медијима, поводећи се за мишљењем оних лингвиста који сматрају да ова презимена имају именичку функцију и значење, те их треба обавезно мењати као и остале именице, укључујући и имена мушког рода на сугласник, или пак по властитом убеђењу и осећању, кад неко друкчије напише, интервенишу и стављају „правилни“ облик с наставком *-ом* у инструменталу: (с) *Ђурђевоm, Тириловоm, Пойовоm* и сл.

2.2. Наши нормативни приручници, правописи и граматике (с изузетком Стевановић 1964 и Правопис МС 1993 у посебном додатку о именима), нису, као што је већ речено, посвећивали довољну (а боље рећи, с обзиром на колебања у пракси, и нужну) пажњу деклинацији наших патронимичких презимена на *-ов, -ев, -ин*. А уколико су и посвећивали (као што су два овде споменута), ставови су им различити тако да то у пракси може још више да изазове забуну. Транскрипцију и адаптацију сличних словенских презимена (руских, бугарских, македонских) у српском језику обрађује, како ћемо видети, само Правопис 1960, а узгред и Стевановић 1964, али без одвајања од наших, док се Правопис МС 1993 бави само нашим презименима.

2.2.1. У *Правопису српског језика* МС 1993 деклинација страних имена овога типа се не обрађује (нити у оквиру морфолошког прилагођавања страних имена, у овом случају македонских, бугарских, руских, па и из других словенских језика која имају таква презимена). Уместо тога, ту су обрађена, у већ споменутом посебном додатку о именима, наша презимена на *-ов, -ев, -ин*. Насупрот томе, састављачи Правописа 1960 осетили су потребу да у оквиру поглавља о транскрипцији руских имена обраде и деклинацију презимена на *-ов, -ев, -ин*, спомињући узгред и српска презимена овог типа. У т. 1.8.4.б) заједничког *Правописа српскохрватског језика* стоји дословно овако:

„Имена на *-ов* и *-ев*, типа *Чехов, Васиљев* имају у инструменталу наставак *-ом*: *Чеховоm, Васиљевоm*, али није искључен ни облик с наставком *-им*, према сличним именима српскохрватског језика која такођер понекад имају тај наставак, из придевске промене (*Милошевим, Веселиновим*). Женска имена по оцу (*Петировна, Николајевна*) имају у дативу и локативну наставку придевске, а не именичке промене (дакле: *Петировној, Николајевној*, а не *Петировни, Николајевни*)“ (Правопис 1960: 158).

Ова констатација је тачна, осим што се не би могло рећи да презимена о којима је овде реч код нас, барем у пракси, па и у медијима, кад је реч о наставку *-им*, само „понекад имају тај наставак“. Чак и поред ове непрепознатости (бар за данашње стање), и то је бар нешто, јер се посредно односи и на промену имена овога типа у српском језику. Дешић 1998 не каже о томе ништа, као ни алтернативни правописни приручници издати на српској страни након 1990. године (ПСЈ 1993, ППСЈ 1998, Симић 2006), вероватно, зато што се

сматрало (добрим делом и с правом, изузме ли се транскрипција и адаптација страних имена, у овом случају руских, бугарских, македонских и других) да је то „ствар граматике, а не правописа“ (ПСЈ 1993: 126).

Ранији правописни приручници (Белић 1950 и Боранић 1951) нису се детаљније бавили транскрипцијом страних имена, па је и нормално што се нису осврнули ни на наш случај, а сама промена презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* у нашем језику и није, као што је већ речено, правописно, већ граматичко питање.

2.2.2. Будући да је то у српском језику, изван транскрипције и адаптације страних словенских имена, одиста граматичко питање, а које у пракси изазива колебања и недоумице, аутор наше досад најобимније и најпоузданије граматике (Стевановић 1964) посветио је деклинацији презимена патронимичког порекла с наставцима *-ов*, *-ев*, *-ин* доста пажње и простора, више од једне странице. У т. 170 овај угледни наш граматичар каже:

„Има неких именица м. рода ове врсте које у инструменталу једнине поред чешћег и обичнијег завршетка *-ом* могу имати и завршетак *-им*. То су презимена на *-ов* или *-ев* и *-ин*, домаћа таква презимена, српскохрватска и македонска, а затим таква презимена припадника других словенских народа, углавном руска и бугарска. Граматичари српскохрватског језика су се с правом опирали овом последњем завршетку, инстр. једн. тих именица, јер су оне, иако придевског порекла, по функцији и значењу уопште узев најчешће прекинуле везу с придевом. Па ипак, како је то констатовано у Правопису српскохрватскога књижевнога језика (од 1960) поред уобичајенога *Чеховом* и *Васиљевом* није код ових презимена напуштен ни њихов облик инструментала с наставком *-им*, зато што се он, доиста, врло често среће код нас – на првоме месту тамо (у Војводини) где су презимена овога облика најчешћа у употреби. Не треба наравно мислити да се наставак једнине *-им* руских презимена, као готов облик преноси у наш језик. Чак када би се то могло и претпоставити, онда се никако не би могао допустити наставак *-им* за бугарска, рецимо, презимена када се код нас употребљавају, јер га ова, у бугарском језику, наравно, и немају, а у њих је, када се употребљавају у нашем језику, завршетак *-им* често и обичнији од завршетка *-ом*. Доиста се код нас ређе говори с *Косћом Тодоровом* или *Тодорам Живковом*, а обичније је с *К. Тодоровим*, с *Т. Живковим*. Посебно се у Црној Гори никад неће чути с *Марком Миљановом*, већ само с *Марком Миљановим*, мада се у другим нашим крајевима, ово сада презиме, говори и пише у облику с именичким наставком за облик инстр. једн., *-ом*. А у Војводини је опет обичније с *Веселиновим* него с *Веселиновом*, с *Тошом Јовановим* него са *Т. Јовановом*, са *Жарком Васиљевим* него са *Ж. Васиљевом* итд. – свакако зато што у ових именица веза с придевом по значењу није прекинута. У Црној Гори управо: *Миљанов* (Марко Миљанов), или *Томов* (Раде Томов), или *Милошев* (Никола Милошев), или *Перков* (Стеван Перков) и сл. и нису презимена већ придеви којима се означава чији је (син) онај уз чије је име употребљен дотични придев. А придеви, као што се зна, у инструменталу никад нису имали именичког наставка (него је у овоме облику и наставак придева неодређеног вида био *-ым*, односно – после преласка *ы* у *и* *-им*). Ово с једне стране. А осим тога – то је такође познато – властита имена и од њих изведени придеви и у књижевном се језику обично чувају с облицима које имају у крају одакле потичу. Због тога је управо и у књижевном језику презимена

на *-ов/-ев* допуштено употребљавати и са завршетком *-им*, а не само са *-ом*. А то што важи за презимена на *-ов* може се применити и на она што се завршавају на *-ин*. И ми, доиста, немамо право опирати се употреби инструментала као што су: с *Бошком Токиним*, с *Никиним* итд. – када је та употреба распрострањена, не само у свакодневном језику него и у језику писаца“ (Стевановић 1964: 197–198).

2.2.3. Мада у нормативном смислу недоречен, па и противречан (на почетку каже да су облици с наставном *-ом* у инструменталу једине у нас „чешћи и уобичајенији“, да би се сам касније демантовао на војвођанским презименима, па и промени презимена Марка Миљанова (где је веза с придевном директна), и, што је необичније, на бугарским презименима), М. Стевановић 1960 рекао је углавном све што је о овим нашим презименима требало рећи у погледу њихове употребе, у пракси. Па ипак се с тим у вези у пракси и даље јављају недоумице и колебања, можда баш због споменутих и других противречности у Стевановићевом тексту (о чему конкретније нешто касније) и одсуства јасног, или, боље рећи, јединственог нормативног става. Стога је ту било разлога да се, и после Стевановића, поведе расправа о тој теми, овај пут с нормативнога становишта. Међутим, осим поменутог кратког осврта у једном ранијем језичком саветнику (Шипка 1987: 170–175), новији приручници тога типа готово да се и не баве тим питањем, ни директно, ни поводом транскрипције и адаптације сродних словенских презимена (руских, македонских, бугарских и других). Изузетак су једино Клајн и русиста Богдан Терзић, који се, у приручницима Слово о језику 1996 и Слово о језику 2002 (истина, кратко и са становишта адаптације руских имена у српском) осврће на промену презимена *Хрушчов*, *Брежњев*, *Горбачов*, *Ришков*, *Жданов*, *Примаков* и сл., али без повезивања с променом одговарајућих наших презимена.

Клајн у свом *Речнику језичких недоумица* на више места говори о правописним и граматичким питањима у вези с нашим презименима, посебно онима које би у пракси могле изазвати, или изазивају, разне недоумице при писању, па тако и о промени презимена патронимичког порекла с наставцима *-ов*, *-ев*, *-ив* (типа *Ђурилов* – с *Ђуриловом* или с *Ђуриловим*). Он под одредницом *-ов*, *-ин* каже:

„Презимена с овим завршецима, мада по пореклу присвојни придеви, данас су именице и зато у инструменталу имају именички завршетак *-ом*: Чеховом, Васиљевом, Димитровом, Лењиним, Суботином итд. Допушта се ипак и придевски наставак *-им*, првенствено код српских презимена: Васиљевим, Миљановим, Токиним итд. Вокатив се може завршавати на *-е* (Хрушчове, Стаљине) или бити једнак номинативу, нарочито ако претходи титула (друже Брежњев, професоре Спалатин)“ (Клајн 2010: 171).

Као што показује цитирана одредница с објашњењем, Клајн следи Стевановића 1964.

У *Српском језичком приручнику* (СЈП) у одговарајућим поглављима (IV. Правописни проблеми и недоумице и V. Облицима речи), које је такође написао И. Клајн, о недоумици о којој овде расправљамо нема ни речи.

Тој по свему, у пракси, па и теорији, актуелној дилеми у српском језику, осим већ поменута два изузетка, нису посветили неопходну пажњу ни наши

језички приручници (Слово о језику 1996, Слово о језику 2002, Фекете 2002, Фекете 2006, Стијовић 2009, Телебак 2004, Телебак 2008).

3. Поставља се питање шта на основу свега овога препоручити као најбоље решење и како то на одговарајући начин правописно и граматички регулисати.

3.1. Пре свега треба у принципу одвојити оно што припада нашој граматичкој норми од онога што треба да се регулише правописом. Граматичко је питање промена речи, укључујући и властите именице, па, према томе, и властита имена о којима је овде реч, тј. презимена патронимичког порекла с наставцима *-ов*, *-ев*, *-ин* типа *Ђирилов*, *Ђурђев*, *Баковљев*, *Токин* и сл., и то независно од сличних презимена страног порекла, која првенствено припадају правопису ако се говори о транскрипцији и прилагођавању страних имена у српском језику. Али и да таквих презимена нема у нама сродним словенским језицима (руском, бугарском, македонском и другим), проблем у вези с променом презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* у српском језику постојао би и морао би се нормативно регулисати. Зато то двоје не би требало мешати. Посебно треба размотрити нормативна решења у вези с деклинацијом наших презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* у српском језичком стандарду, а потом и правописно питање транскрипције и адаптације сличних презимена у сродним нам словенским језицима. Ово уколико пре што се у осталим словенским језицима (руском, нпр.) може говорити само о придевској промени презимена с наставцима *-ов* и *-ев*, али не и *-ин*, па се нема угледања на тек формално слична наша презимена с тим истим завршетком. Ми, нпр., у инструменталу јединине презимена *Токин* имамо и облик с *Токиним*, али се руска презимена, као што су: *Пуџин*, *Пушкин*, *Рјейн* и сл. ни случајно у нас не могу тако мењати. Ту је само: с *Пуџином*, *Пушкином*, *Рјейином*. О томе, међутим, касније (под т. 3.1.2).

3.1.1. Кад се издвоје наша презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* и узму у обзир примери из праксе (из говора самих носилаца таквих презимена, из крајева где се она најчешће употребљавају и шаролико стање у медијима, где се она у разним крајевима различито доживљавају и мењају), основно је питање који од два постојећа модела (с *Ђириловом* или с *Ђириловићем*) треба препоручити за општу употребу. Ту, у ствари, не би требало да буде много дилема. У нашој нормативистици већ су уобичајена и утврђена два става 1) да властита имена (географска, лична и друга) имају посебан статус у стандардном језику и да често одступају чак и од основних стандарднојезичких норми и 2) да се у употреби тих имена треба равнати према њиховим носиоцима (кад су у питању лична имена и презимена), или пак према томе како одређено име изговарају становници места којима она припадају (кад су у питању географска имена). Тај принцип примењен је доследно у *Стандарднојезичким њреписијивањима 2* (у раду „Род и број ојконима Котор-Варош и нека стандарднојезичка питања у вези с тим“, СТЈП 2). Потврђује га чак и Правопис Матице српске 1993: 321, поред осталог, и као аргумент за признавање облика *Ђириловић* и сл. у инструменталу јединине. У веома корисном, иако непотпуном, али у конкретном случају и довољном додатку правилима, под насловом *Имена и њихове норми*, у одељку *Презимена*, стоји, поред осталог, и ово:

„Презимена на *-ски* мијењају се по придјевској промјени (*Црњански*, *-ског*), а презимена на *-ов/-ин* по именичкој (*Попов*, *Попова*, а не *’Поповог’*, али у инстр. јд. и у множини по придјевској промјени (*Поповим*, *Попових* итд.)“.

Ово је исправан и потпун став (укључује и облике множине), али му ипак недостаје наставак *-ев* с примерима (нпр., инструментал једнине *Ђурђе-вим* и облици множине *Ђурђеви, Ђурђевиx, Ђурђевима...*), а и примери с наставком *-ин* (инструментал једнине *Токиним* и облици множине: *Токини, Токиних, Токинима...*). Но, без обзира на то, ово је досад најјаснија и, мислим, најприхватљивија формулација, која се, уз одређене допуне и стилска дотеривања, може узети као основа за нормирање статуса и промене патронимичких презимена на *-ов, -ев, -ин* у српском језику. Ту је ситуација чиста, јер нема никаквог дублетизма, а решење се базира на принципијелном ставу да властита имена у стандардном језику треба употребљавати у оном облику у коме их употребљавају њихови носиоци, а кад су у питању ојконими, становници тих места. И тај принцип, додуше, има одређених специфичности и одступања, на би га требало посебно обрадити, али у овом случају он се може применити без икаквих ограда. Утолико је већа штета што су аутори *Правописа српскога језика*, у другом издању у целини изоставили поглавље *Имена и њихове норме*.

Стевановић 1964 такође, као што смо видели, прихвата облике инструментала једнине на *-им* у промени презимена на *-ов, -ев, -ин*. Полазећи од ситуације у пракси, што смо већ цитирали, он каже:

„...властита имена и од њих изведени придеви и у књижевном се језику обично чувају с облицима које имају у крају одакле потичу (истакао М. Ш.). Због тога је управо и у књижевном језику презимена на *-ов/-ев* допуштено употребљавати и са завршетком *-им*, а не само са *-ом*. А то што важи за презимена на *-ов* може се применити и на она што се завршавају на *-ин*. И ми, доиста, немамо право опирати се употреби инструментала као што су: с *Бошком Токиним*, с *Никиним* итд. – када је та употреба распрострањена, не само у свакодневном језику него и у језику писаца“ (Стевановић 1964: 197–198).

Стевановић 1964 разликује се од ауторā Правописа МС 1993 утолико што он, признајући принцип да се „властита имена и од њих изведени придеви и у књижевном ... језику обично чувају с облицима које имају у крају у коме потичу“, узима ту чињеницу не као општи став, него као аргумент да је „због тога управо и у књижевном језику презимена на *-ов/-ев* допуштено употребљавати и са завршетком *-им*, а не само са *-ом*“, додајући да „то што важи за презимена на *-ов* може се применити и на она што се завршавају на *-ин*“. Он, дакле, оставља дублетно решење, па се, према њему, може говорити и писати и с *Ђуриловом* и с *Ђуриловим*.

3.1.2. И још нешто. Стевановић 1964, а за њим и Клајн 2010, као што се може видети, упоредо с нашим, обрађује и слична презимена из словенских језика (рускога и бугарског, узимајући македонска као „домаћа“). Он, да се подсетимо, каже: „Не треба наравно мислити да се наставак једнине *-им* руских презимена, као готов облик преноси у наш језик. Чак када би се то могло и претпоставити, онда се никако не би могао допустити наставак *-им* за бугарска, рецимо, презимена када се код нас употребљавају, јер га ова, у бугарском језику, наравно, и немају, а у њих је, када се употребљавају у нашем језику, завршетак *-им* често и обичнији од завршетка *-ом*. Доиста се код нас ређе говори с *Косиом Тодоровом* или *Тодором Живковом*, а обичније је с *К. Тодоровим*, с *Т. Живковим*“. То би и значило, мада није директно речено, да су облици инструментала једнине на *-им* страних презимена на *-ов, -ев*, па чак, према Стевановићу, и оних на *-ин* (Sic!), резултат утицаја наших војвођанских

презимена, те да ту, практично и нема никаквих разлика између наших и страних словенских презимена тога типа.

То ипак није тако. У транскрипцији и адаптацији словенских презимена (руских пре свих) имамо само оне с наставцима *-ов* и *-ев*, али не и *-ин*, како је у Стевановића 1964. Стога је исправнија формулација у Правопису 1960, која, да то још једном поновимо, гласи:

„Имена на *-ов* и *-ев*, типа *Чехов*, *Васиљев* имају у инструменталу наставак *-ом*: *Чеховом*, *Васиљевом*, али није искључен ни облик с наставком *-им*, према сличним именима српскохрватског језика које такођер понекад имају тај наставак, из придевске промене (*Милошевим*, *Веселиновим*). Женска имена по оцу (*Пејировна*, *Николајевна*) имају у дативу и локативу наставке придевске, а не именичке промене (дакле: *Пејировној*, *Николајевној*, а не *Пејировни*, *Николајевни*)“ (Правопис 1960: 158).

4. На основу целокупне ове анализе могло би се препоручити да се презимена на *-ов*, *-ев*, *-ин* у српском језику нормативно регулишу, и то посебно са становишта транскрипције и адаптације страних имена, а посебно промене наших имена тога облика. При томе се не искључује потреба упућивања на сличности и разлике између наших и страних таквих презимена и у једном и у другом случају.

4.1. Као основу за формулисање транскрипције и адаптације руских и других сродних словенских презимена на *-ов* и *-ев* требало би узети одговарајуће решење у Правопису 1960, цитирано у овом раду на више места уз позитивну оцену, и при том консултовати за дораду и стилизацију русисту Богдана Терзића, уз обавезну исправку става да у нас презимена тога типа само „понекад имају“ *-им* у инструменталу једнине, што није тачно.

4.2. У све граматике српског језика требало би унети разрађено решење из Правописа МС 1993, дато у прилогу Имена и њихове норме, у одељку Презимена (стр. 320). Тиме ће се универзализовати правило по коме се властита имена употребљавају у стандардном језику на целом подручју у облику у коме их употребљавају њихови носиоци, а уз то ће се укинути непотребни дублети, којих и иначе у нашим граматикама и правописима има превише. Наша презимена патронимичког порекла на *-ов*, *-ев*, *-ин* (типа *Ђирилов*, *Ђурђев*, *Токин*) требало би, дакле, у инструменталу да имају само наставак *-им* (с *Ђириловим*, *Ђурђевим*, *Токиним*), а презимена преузета из осталих словенских језика на *-ов* и *-ев*, уз наставак *-ом*, могу изузетно имати и облик на *-им* (дакле, с *Чеховом*, али и *Чеховим*, с *Димитировом* и *Димитировим* и сл.). Руска и друга словенска презимена на *-ин* (типа *Пуџин*, *Рјейн*) имају у српском језику у инструменталу искључиво именички наставак *-ом* (с *Пуџином*, *Рјейном* и сл.).

4.3. Будући да ће се и након оваквог решења, ако се усвоји, јављати, из већ изнесених разлога, дилеме у пракси, наши језички саветници треба да обрате пажњу и на те дилеме и дају препоруку у складу са нормативним правилом које мора проистећи из граматичког стандарда у коме се, како смо видели, и даље одржава системски дублетизам.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Белић 1950: Александар Белић, *Правоиис срѣскохрватској књижевној језика*, Београд: Просвета.
- Боранић 1951: Dr. Dragutin Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, deseto izdanje, Zagreb: Školska knjiga.
- Дешић 1998: Милорад Дешић, *Правоиис срѣској језика – љриручник за школе, треће, допуњено издање*, Земун: Нијнса.
- Клајн 2010: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, једанаесто издање, Нови Сад: Прометеј.
- Пецо–Пешикан 1967: Dr Asim Peco, dr Mitar Pešikan, *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, Beograd: Interpres.
- Правопис 1960: *Правоиис срѣскохрватскоја књижевној језика са Правоиисним речником*, израдила Правописна комисија, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- Правопис МС 1993: *Правоиис срѣскоја језика, I. Правила и њихови основи, II. Рјечник уз љравоиис*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис МС 2010: *Правоиис срѣскоја језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, измењено и допуњено издање. Редакција измењеног и допуњеног издања: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић, Нови Сад: Матица српска.
- ПСЈ 1993: Радоје Симић, Живојин Станојчић, Бранислав Остојић, Божо Ђорић, Милош Ковачевић, *Правоиис срѣскоја језика са рјечником*, Никшић: ИТП „Унирекс“.
- ППСЈ 1998: *Правоиисни љриручник срѣскоја књижевној језика*, приредила Правописна комисија, одговорни редактор Радоје Симић, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Симић 2006: Радоје Симић, *Срѣски љравоиис*, II издање, Београд: Јасен.
- СЈП 2004: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Срѣски језички љриручник*, друго, допуњено и измењено издање, Београд: Београдска књига.
- СЈС 2005: Егон Фекете, Драго Ђупић, Богдан Терзић, *Срѣски језички саветник*, Београд: Службени лист Србије и Црне Горе, Српска школска књига.
- Слово о језику 1996: Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику. Језички љоучник*, књ. I, Београд: Партенон.
- Слово о језику 2002: Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику. Језички љоучник*, књ. II, Београд: Партенон.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени срѣскохрватски језик – Грамајички системи и књижевнојезичка норма I*, Београд: Научно дело.
- Стијовић 2009: Рада Стијовић, *Срѣски језик – норма и љракса*, Београд: Чигоја штампа.
- СТЈП 2 2009: Милан Шипка, *Сјандарднојезичка љреисјићивања 2*, Нови Сад: Прометеј.
- Телебак 1998: Милорад Телебак, *Говоримо срѣски – с лакоћом до језичке културе*, друго, измењено и допуњено издање, Бања Лука: Нови глас, Приштина: Народна и универзитетска библиотека.
- Телебак 2004: Милорад Телебак, *Праћкички језички сајејетник*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Фекете 2002: Егон Фекете, *Језичке доумице*, Београд: Апостроф.
- Фекете 2006: Егон Фекете, *Језичке доумице – новије и старије*, Београд: Београдска књига.
- Шипка 1987: Milan Šipka, *Književnojezička politika i jezička kultura. Jezički savjetnik 2*, Sarajevo: „Svjetlost“ – Izdavačka djelatnost.

S u m m a r y

Milan Šipka

S ĆIRILOVOM OR ĆIRILOVIM

(On the inflection of the last names ending in *-ov*, *-ev*, *-in* in standard Serbian)

The author discusses controversial issues related to the inflection of the last names ending in *-ov*, *-ev*, and *-in* in standard Serbian (e. g., *Ćirilov*, *Vasiljev*, *Milin*, etc.) and proposes certain normative solutions.

МИЛОШ ОКУКА
(Ludwig-Maximilians-Universität, München)

САВА МРКАЉ КАО ФОНОЛОГ*

У раду се говори о Мркаљевом доприносу проучавању фонетско-фонолошке структуре српског језика на основу његових дјела *Сало дебелоја јера либо азбукојројрес* (1810) и *Палинодија либо обрана дебелоја њ* (1817).

Кључне речи: Сава Мркаљ, фонологија, *Сало дебелоја јера*, *Палинодија*.

1. Претходне напомене

У вријеме кад се код Срба још није знало који је тип језика најприкладнији да постане књижевним тешко је било очекивати нека значајнија остварења у његовом научном проучавању. Па тако ни у фонологији и фонетици српског језика. Историја науке неке средине је „пре свега одсјај историје те средине“ (Ивић 1998б: 512). А околности у којима су Срби живјели почетком XIX вијека биле су доста неповољне. Раздијељеност српског народног корпуса унутар трију царевина довела је до крупних разлика у њиховом историјском сазријевању и културном просвјешћавању. Ипак нешто више среће имали су Срби у оквиру Хабзбуршке монархије од својих сународника под Османлијама. Крајем XVIII и почетком XIX вијека код њих је просвјетитељска фаза оставила крупне плодове. Тако су и научне идеје уношене са стране. А XVIII вијек у Европи је био вијек успона науке. Тада су рођене многе науке, па и граматика и фонетика. Истовремено су продубљивани и теоријски погледи о језику. Посебан филолошки процват одвијао се на француском и њемачком говорном подручју. Он је онда пресађиван и на српско тло. Но, не у виду неке буктиње ширих размјера, него у појединим свјетилкама, које су се често гасиле одмах након упаљења. Тако је било и са пламеном који је упалио Сава Мркаљ. И то не само у ортографији и у неким другим језичким дисциплинама него и у фонологији и фонетици. Он је, у ствари, први српски фонолог и фонетичар новoga времена, а не, како је то у српској филологији стално понављано, Вук Караџић.¹ Или шире, он је „први југословенски физиолог српског језика“;

* Поводом 200-годишњице издања књиге *Сало дебелоја јера либо азбукојројрес* (Будим, 1810).

¹ Уп., нпр., оцјену великог српског лингвисте Павла Ивића у раду *О стању фонетској и фонолошкој исцрпљивања српскохрватској језика* из 1975. године: „Питање о почетку историје наших [језичких, М. О.] дисциплина у српскохрватској средини

како му је то још 1910. године признао Ватрослав Јагић у својој *Енциклопедији славјанској филологији*. Јагић ту за Мркаља каже и то да је он могао „у том правцу учинити веће услуге српском језику“ да се „његовим пословима нису испријечиле несретне личне околности“.² Нешто раније, у осврту на *Скуљбене грамајичке и йолемичке сѣисе Вука Стеф. Караџића* (1895), Јагић је у Мркаљу видио „дубокоумног језичког znalца“, особито за тада ријетко код нас „његовану физиолошко-звучну компоненту“ језика.³

2. Мркаљеви доприноси проучавању фонолошко-фонетске структуре српског језика

У чему су, онда, Мркаљеви доприноси фонологији и фонетици српског језика?

Прво. Азбука коју је Мркаљ увео у свом дјелу *Сало дебелоја јера либо азбукойпрошрес* (1810) резултат је интуитивне и дубоко промишљене анализе српског фонолошког система. Он је први установио тај систем конфронтирајући га са фонолошким системом српскословенског језика. За њега српски (књижевни) језик има 29 „прости[х] звучића, гласчића“ [у данашњем поимању, фонема, М. О.], који „своје знакове имаду“, за разлику од српскословенског који има 42. Тај систем чини 28 домаћих фонема и једна страна, добијена позајмљеницама (фонема [ф]). Он се од данашњег фонолошког система српског књижевног језика разликује само у једној јединици, фонему [и], коју је Мркаљ у *Салу* највјероватније превидио навести, јер ју је у властитом тексту употребљавао (Могуш–Вончина 1983: 20–21; Ђукановић 1996: 55; Окука 2010: 82). Тај Мркаљев „превид“ отклониће његов суборац и пријатељ Лука Георгијевић Милованов исте године (1810) у дјелу *Ойиш настѡвљења к србској сличноречности и слојомјерју или йросодији*, у којем стоји да српски језик има „равно 30 писмена“ [фонема, М. О.], што свеукупно чини једно „прекрасно и знаменито число [број, М. О.]“ (Милованов 2010: 40). И док Мркаљ слово [ф] уводи за ознаку истоимене фонеме [ф] у страним ријечима, Милованов каже да су ту фонему „Србљи Грађани већ ... присвојили у свој језик“, тј. да је она пуноправни члан српског фонолошког система књижевног језика. Ову цивилизацијску компоненту, која је једна од битних одлика књижевног (стандардног) језика, Мркаљ је примијенио на фонему [х] устврдивши како ју је у српски фонолошки систем увео управо зато што је увијек изговарају „мало улуднији“ Срби, док за њу „Сељани Србљи не знаду“ (Милованов 2010: 134). Према томе, фонолошки систем српског књижевног језика који и данас постоји установљен је давне 1810. године. И то је дјело Саве Мркаља (и

води нас имену човека за којега се везује толико почетака у историји српске културе – великог фонолога Вука Караџића“ (Ивић 1998б: 513).

² У оригиналу: „первимъ юго-славянскимъ физиологомъ по звукамъ сербскаго языка“, „если бы не помѣшали его занятія очень несчастныя личныя обстоятельства, онъ могъ бы оказать большія услуги сербскому языку въ этомъ направленіи“ (Јагић 1910: 365).

³ У оригиналу: „Ich muss gestehen, erst jetzt eingesehen zu haben, dass wir an Merkaillj einen sehr tief sinnigen Sprachkenner, namentlich nach der damals noch weniger als jetzt gepflegten lautphysiologischen Seite, besaßen, dessen unglücklichen Lebenslauf man jetzt aufs tiefste bedauern muss“ (Јагић 1895: 309).

Луке Милованова), а не Вука Караџића. Вук је преузео тај систем, али док га је у цијелости прихватио требало му је више од двије деценије.⁴

Друго. Мркаљ је први у српској филологији класификовао гласове српског језика и добрим дијелом одредио им физиолошко-фонетску природу. Та се класификација темељи на класичној граматици и на учењу романиста и германиста (посебно Ламберта, Аделунга и Мајнера). Основна су два скупа које је издвојио: *вокали*, које је у *Салу дебелога јера* (1810) назвао „гласопомоћна либо самогласна писмена“, а у *Палинодији* (1817) *самогласницима* или *самогласнима*, и *консонантима*, које је у *Салу* назвао „празвучна либо согласна писмена“, а у *Палинодији* *согласницима* или *согласнима*.

Стварање различитих артикулисаних гласова, каже Мркаљ, производ је протока ваздушне струје кроз људске говорне органе, и то тако што се „пара“ отиска из „бѣле жигарице“ [шлућа, М. О.] у усни резонатор, гдје наилази на разне говорне органе и онда се она – „непосредствено, или одь коега дѣла ууста, или од становитога положеня, што едан дѣо ууста прاما другомъ добья“ – „крозь одтворена уста“ истискује напоље. Тако човјек, за разлику од „безсловесне животинѣ“, свој глас „различно уначинити може, коє различно уначиненѣ и премѣняванѣ сочленену бесѣду човечјю чини“.⁵ У сваком „сочленномъ гласу“, закључује Мркаљ, налазе се „двострука уначиненя: 1.) такова, коя оль оны дѣла ууста зависе, одь кои пара одтискуесе 2.) такова, коя прѣимаю бытѣе свое одь различны отвораня ууста, крозь коя пара истискуесе“.

Творба самогласника зависи, дакле, од „различнога одтвора ууста“. У једној ријечи постоји толико „самогласныє (или двоегласныє), колико удстоодтвора къ нѣзиномъ изговору изыскуесе; у цѣломъ езыку пако толико иѣ, колико различныє одтвора уста од највећег до најманѣга све нѣгове требаю рѣчи“. Број самогласника у зависности је од језика и дијалекта, тј. „нарѣчјя едногъ истога езыка“, јер су они аутономни идиоми. Уколико се они збрајају, њихов се број повећава зато што се у појединим дијалектима неког

⁴ Вук је у *Српској граматици* (*Српски рјечник*, 1818) за српски народни језик установио 28 слова (дакле, и фонема), али је други списак слова у истом дјелу (стр. LXIX) обогатио са још три знака: њ, ф и х. Знак њ служио му је (прихватајући тако Мркаљево рјешење из 1817) као „сигнал самогласничке службе гласа р у оним малобројним случајевима где се самогласничко р могло читати као обично, сугласничко р (*рѣоце, зарѣзати, а не ро-це, зар-за-ти*)“ (Ивић, у: Караџић 1966: 66). И он га је, мада нередовно, писао све до другог издања *Рјечника* (1852). Слова ф и х Вук је употребљавао у писању страних ријечи. Тек је 1836, у издању *Народних српских пословица*, х прихватио и у српским ријечима (*хаџина, одох* и сл.), а „не као дотад само у туђицама (*архимандрити, Хамбурѣ* и сл.)“ (Ивић 1998а: 203). То значи да је он у томе био недоследнији (и конзервативнији) од Мркаља, а поготово од Милованова, који једноставно каже да су и ф фонеме српског језика.

⁵ Ово нешто компликовано и муњно, па и не баш коректно, одређење настанка гласа Мркаљ је покушао „појаснити“ у *Лисму њројиву Обране* одговарајући на неке примједбе рецензента његове *Палинодије* [Вука Караџића] у *Новинама Србским* (1817: 383): „Одма съ почетка [у *Палинодији*, М. О.] читати е ово: али съ томъ великомъ разликомъ, да *безсловесно живоино љару само одь бѣле жиѣрице, и къ ѡмомъ одь ни еднога дѣла уустѣа не може да оѣисне*, умѣсто што бы можебыти вальало реѣи: *али съ ѡмомъ великомъ разликамъ, да безсловесно живоино љару само одь бѣле жиѣрице истѣискуе, и къ ѡму с одь ни еднога дѣла уустѣа не може да оѣисне*“. Ни овим, наравно, Мркаљ није постигао оно што је ту тежио, тј. да „ясность, најсѣщественѣ красота и најнужднѣе свойство слога писменога [књижевног језика, М. О.], естѣ скоро највећма испредь очѣю метнута“.

језика појављују различити вокалски варијетети. Тако Мркаљ каже да је познати фонетичар Ламберт „само у Нѣмачкомъ и Французскомъ езыку 17 [самогласника, М. О.] нашао, кое число изъ много нарѣчїя исты езыка іоште бы умножитисе могло“. Нїјемци у свом књижевном језику „означую 8 различны устоодтвоора свои, крозь 9 слѣдуюћи видны знаака либо писмена: *a, ä, e, i, o, ö, u, ü, y*“. А Срби и Хрвати? „Мы у данашнѣмъ Србскомъ езыку нашемъ – каже даље Мркаљ – имамо само 5 ясно различны одтвора уста, кои есу: *a, e, i, o, u*. У родѣаака наши Орвата ако [око, М. О.] Загреба естѣ *ii* 7, то естѣ, оные 5, кое имамо мы, и іоште еданъ одтворъ ууста између *a* и *o*, како што имаду Мачжари, други пакъ између *a* и *e*, Нѣмачкому *ä* раванъ. У црковномъ езыку нашемъ естѣ 6 самогласныс, зашто *ы* тако валя изговарати, како Нѣмцы свое *ii* произносе. За нѣи 6 имамо мы 11, Орвати за свои 7 устоодтвоора само 6 видны знаменя; дакле мы више, него требуемо, они манѣ“.

Цїјело ово разматрање Мркаљ је посветио гласовима с „разумльивымъ одтворима ууста“, тј. стандардним вокалским фонемама српског језика у савременом поимању. Но он луцидно закључује да се у језику не појављују само ти, стандардни самогласници [„отвори уста“], него да има и „различныс неразумльивые, веііе и манїе, устоодтвоора либо самогласнїйка“. За потпору тога наводи случајеве када имамо и сугласнички и самогласнички карактер, као у изговору „рѣчица“ наших „*вѣ, кѣ* и *сѣ*“. При томе је овај последњи, самогласнички дио неразумљив „ербо є одтворъ [уста] маленъ“. Кад рјечице *вѣ, кѣ* и *сѣ* не би имале самогласнички елемент, онда не би „ни рѣчице, ни гласчиіи, биле, нити бы могле произноситисе“. То је зато што „ако ћешъ найманъи гласакъ постати, валя [ваздушну] пару одтиснути (согласно), аль ако ћешъ пару истиснути, морашъ уста одтворити (самогласно)“. Овдје је Мркаљ интуитивно уочио случајеве самосталног изговора појединачних сугласника, добро примјећујући фонетске процесе. Ту „данашњи фонетичари виде присуство полугласног елемента (шва): *вѣ, кѣ, сѣ* и сл.“ (Младеновић 2008: 265). Но, аргументација му је компликована тако да се замагљују фонетски процеси. Осим тога, у навођењу фонетских позиција (и примјера) Мркаљ је помијешао два језика, рускословенски и српски. Српски, наиме, не зна за „рјечицу“ [ѣ]. И даље, цијела Мркаљева аргументација служила је расвјетљавању једног ортографског проблема: захтјеву да у одређеним ријечима и говорном низу у српском „простонароднѣмъ езыку“ треба писати дебело јер [ѣ].

А то није само у случајевима као што су поменути приједлози. Мркаљ присуство самогласничког елемента види и у изговору сугласника „*бѣ, ѣ, дѣ, жѣ*“ и других који долазе на крају ријечи. Аргументација му је за ту тврдњу смушена и погрешна. Ево како то он „доказује“: Сугласничко „писме *жс*, іоште не означава гласакъ *жѣ*, какогодѣ ни *жа*. Да будне гласакъ *жѣ*, тако треба кѣ *жс* дометнути самогласно, како и да постане гласакъ *жа*, то естѣ, треба оба пута уста одтворити, да пара истиснесе; нити међу *жа, же, жи, жо, жу, жѣ*, друга какова разлика налазисе, осимъ различни одтворъ ууста, то естѣ, за сваки таї гласакъ морамъ уста одтворити, одтиснуту пару да истиснемъ, али за гласакъ *жа* найвеііма, за друге послѣ нѣга манъма и манъма, за гласакъ *жѣ* найманъма. У овымъ рѣчима: *блаіѣ, снѣіѣ, живѣ, іосіѣ, шумѣ*, по два самогласника, еданъ разумльивъ, други неразумльивъ, налазесе; зашто кадѣ нѣи произносимо, пара двапутъ крозь отворена уста истискуесе“. А онда слиједи реторично питање: „Да *шїо*, велишъ ли, знаменуе *їисме жс*, ако не *їласакъ жѣ*?“ И аподиктичан,

нелогичан, те контрадикторан и погрешан одговор: „Писме *ж* само не означава никакoв ђо гласакъ, нити може произнестисе, докле самогласно не приметнешъ му. Приправи себе къ преизношеню гласка *жъ*, али уста не одтвориай. Та међу езукомъ [језиком, М. О.] и зубима стѣснѣна пара быти ће топервъ одтиснута (*ж*) и крозъ одтворена уста (ѣ) истиснута гласакъ *жъ*“. Овдје је Мркаљ, поред осталог, потрѣ своје темељно полазиште изнесено у *Салу дебелоја јера* (1810) о односу графеме и фонеме: „да за език едан толико писмена треба, колико звучитѣа прости све рѣчи његове имаду“ (Окука 2010: 116). Тако се и Вук у свом *Одговору на Палинодију* (1968: 135) с правом окомио на Мркаљево науковање о „двојесложној ријечи“ типа *ножъ*, тј. на схватање да у српском народном језику не постоји „ни едне едносложне речи, која би се окончавала на согласно слово“. Он га је подсјетио на то да су већ стари Римљани, као и „остали народи, кои пишу њиовимъ словима“, изговарали и изговарају на крају ријечи „своја согласна слова безъ ѣ“. Овдје је очигледан „Мркаљев пад као филолога, јер и у његово време, као и много векова пре њега, у нашем књижевном и црквеном, као и у нашем народном језику речи као што су *блаѣ*, *живѣ* и др. имале су један а не два слога. У њима се крајњи сугласници нису изговарали са полугласничким елементом уз себе (*блаѣ*) већ без њега (*блаі*). У томе је, и само у томе, у вези с ѣ Мркаљ погрешио као фонетичар и у томе му с правом можемо данас замерати!“ (Младеновић 2008: 266).

Но постоје још неке Мркаљеве заблуде, директно или индиректно у вези с [ѣ]. Највећа је, дакако, та да је он настојао доказати да у српском народном језику „ѣ самогласно естѣ“ и да српски језик не може без тога „одъ старине наше[г] родино[г] ѣ“ јер оно означава његове „њѣме самогласнике“. Па онда, у вези с тим, и схватање, изнесено у *Писму проишвиу Обране* (1817: 383) да су „согласна свѣцетственни дѣо рѣчи“, а „самогласна иисмена есу видни знаци означавајући само уустѣа ошворе, коима согласна проишносесе“, схватање које је донекле у колизији са његовим фонолошким науковањем изнесеним у *Салу* и *Палинодију*. И то је изнесено након што га је Вук, осврћући се на *Палинодију*, арогантно и иронично укорио: „Заръ не зна Г. Меркайлъ да су ѿшт стари Римљани делили согласно слова на *нема* (stumme) и *ѿолугласна* (halbblautende)? И имали су право; зашто [јер, М. О.] *f, l, m, n, r, s, t* (и наше *ц, ч, ш*) могу се готово изговорити безъ икаквога ѣмогласника (од овы ѣ, која ми имамо, и која су Римљани имали); а особито *p, c, ц, ш*; са гласомъ *p* могао бы човекъ поплашити читавъ чжелепъ волова или Чопоръ свиня“ (Караѿић 1968: 137–138).

Сљедећа заблуда у коју је Мркаљ упао јесте његово фонетско одређење надредног знака (*spiritus lenis*), који он назива *звателцем*. Тај знак се, наимае, ставља изнад вокала на почетку ријечи и представља, по Мркаљевом схватању, сугласничко слово које има и сугласничку вриједност: *Spiritus lenis* „нѣ беспосленни батачиѣ ... него є предъодно согласно писме означавајуће умѣренни бѣложигерични тисакъ паре“. Зато је оно неопходно у српском језику и правопису. И зато би га Мркаљ препоручио „свимъ писменимъ народима къ саврѣшенству њиовога писма“, и то „изъ оны темеля [разлога, М. О.]“ из којих је Мајнер у свом дјелу *Philosophische Sprachlehre* „звателца наше свимъ западњимъ народима препоручио, јавно желећи, да бы единоплеменници њѣгови умѣсто, на примѣрѣ, *Art*, са звателцемъ *Ārt*, писали“.

Треће. Посебна је Мркаљева заслуга у одређивању фонолошког статуса самогласног [ѣ]. Он је установио да „у простонародњимъ сзку нашемъ“

постоје изговорне позиције у којима је глас [p] „нијема самогласник“, па зато за његово обиљежавање „јоште већма дебело њ требуемо, него у црковномъ“. Он каже: „Србљипъ не вели: *на верху*, него *на врџу*; не *верхови*, него *врџови*; не *я самъ ѿрео*, него *я самъ ѿрџо*; не *ѿѿаде ме некова дерхадъ*, него *дрџадъ*; не *ѿрхашѿи* или *ѿерхашѿи*, него *ѿрџашѿи*; не *съ верха*, него *съ вѣра*; не *мешале ја себи ѿодъ ѿрхоца или ѿерхоца*, него *ѿрџоца*; не *врхомъ ножѿа*, него *врџомъ ножѿа*“. Кад је то тако, ко ће, онда, бити „кадаръ тако добро безъ дебелого њ записати“, пита се Мркаљ. И резолутно закључује: „Нитко“.

Мркаљ је овдје добро примијетио да [p] има посебан фонолошки статус након ишчезавања сугласника [x] и када се нађе уз вокал. Ту стоји, са данашњег, становишта морфемска граница. Питање је, међутим, какав је био изговор [p] у то доба. Све говори у прилог схватању да се радило о слоговноме [p]. И Вук је то Мркаљу признао, али не у свим позицијама, утврдивши да су само „неколике речи (*ѿрџоце*, *вѣрови*, *умрџо*, *саѿрџо* и т. д.) могле ... доказати да намъ треба њ“, а њих у нашем језику има можда „10 речѿи“. Код свих осталих требало би пам „какво слово, кое бы значило као латинско *h*“, па бисмо онда „могли писати *врh*, *врhа*, *врhу*, *крhашѿи* и т. д.“ (Караѿић 1968: 138–139).

У *Писму ѿрошѿиву Обране* Мркаљ се поново вратио на своје ставове у овим фонетским (и графѿјским) позицијама и каже како би се морало „штогодъ о тврдости езѿка споменути; ерџ може тко реѿи: *да на врџу*, *врџови*, *съ вѣра*, и остала подобна тврда есу, пакъ да сбогъ тога написатисе има: *на верху*, *верхови*, *съ верха*“. Та би замјерка, каже, била неоснована, јер ту језичку „тврдость Србско не чувствѿе уво“. Ту Мркаљ оштроумно закључује да су изговорни процеси својствени свакоме језику понаособ, јер је језик аутономан идиом и да „што е у коему езѿку тврдо, не може изъ други езѿка разсудитисе. Цѿю Србски езѿкъ тврдь е италѿјанскомъ уву, ербо е богатъ у согласњима, коя њему силу, крѣпость и значенѣ даю, што исто и кодъ свѿю други крѣпожилатнѿ народа примѣчавасе. Тврдость у Србскомъ дакле само одъ Србскога ува судитисе може“.

Четѿерѿио. Мркаљ је дао и становит прилог учењу о *слоѿу*. Одрѣђујуѿи физиолошко-фонетску страну гласова, он увиђа да се они у ријечном низу удружују у већу језичку цјелину, у „сложен“ глас, који је називао *слоѿом*. Тако је слог за њега једна изговорна цјелина у којој је „најманъе еданъ согласникъ, и свагда само еданъ самогласникъ (или двоегласникъ)“. И будуѿи да су „и согласные, и самогласные гласови ... несавршени“, тек „крѳз њиово садруженъе пако доспѣва гласъ къ савршенству“. На основу тога Мркаљ онда закључује: а) да „согласно без самогласнога не може изговорити се“, б) да „самогласном свагда согласно предодити мора“, в) да „самогласно без согласнога равно тако не може произвести се, какогод ни согласно без самогласнога“ и г) да „никада не може самогласно рѣчь починяти“.

Мркаљ је доиста тачно примијетио да се слог јавља стварном јединицом говорнога тока и да је производом посебног напора истиснутога ваздуха из говорних органа, али је потпуно погрѿешио у одрѣђивању његове стуктуре проглашавајуѿи га сложеним гласом. Није увидио да слог може бити и ријеч или дио ријечи од једног самогласника самог или од једног самогласника и једног или више сугласника који се онда осјећају као изговорна цјелина. А тврђом да ријеч „никада“ не може почињати самогласником превидио је темељне принципе фонотактике српског језика. Бољу и прецизнију слику слога дао је Лука Милованов у својем 1810. написаном, али тек 1833. објављеном

Ойиџу настѡављења к Србској слѡчлоречностѡи и слѡтомерџу и ѡросодиџи. За њега „слог јест једнога или више писмѡна једним уста јазом изговорен глас. Једно дакле или више писмѡна, једним отвором уста изјаснено, чини један слог“. Он је састављен „из писмена једног или из више писмена“. Слог је, даље, „трострук: дуги, кратки, и обшти“. *Дуѡи* слог је онај који има дужи изговор од других слогова ријечи, односно онај на којему се „њешто мало више, него што на дуром задржава и продужује глас“ (нпр. *дѡвѡѡѡи*), *краѡѡи* слог је онај „који сматрајуѡи на други слог краѡим временом изрекне се“ (нпр. *разѡлаѡѡѡи*, гдје се слогови *раз*, *ѡо*, *ѡа* и *ѡѡи* „скорије изрекну“ него слог *ла*) и, на крају, обшти слог је онај који се употребљава у неком поетском дјелу и кад се „сад на мјесто дугог, сад на мјесто кратког поставити ... може“ (Милованов 2010: 17–18). И код Вука Караѡића у његовој *Писменици* (1914) налазимо прецизније одређење слога него код Мркаља: „Једно самогласно писмо само, или састављено са једним, или више согласних писмена, зове се слог“ (Караѡић 1968: 38). Али то је он преузео, као и цио одјељак о акценту, из Миловановљевог *Ойѡѡа* (Николић, у: *Караѡић* 1968: 271).

Додатне напомене

Веѡи дио свога фонетско-фонолошког учења Мркаљ је изнио у *Палинодиџи либо обрани дебелоѡа ѡ* и у *Писму ѡроѡѡѡу Обране* (1917) и то с намјером да докаже потребу задржавања дебелог јера у одређеним позицијама у „простонародњем езѡку нашем, којим ѡ починѡмо писати“. Садржај *Палинодиџе* и *Писма* био је подређен његовој жељи да ослободи „наше дебело ѡ од незаслуженог ѡпастованња и прогона“, што „сирота много пуота ... трпи“. Тако је он поново изазвао јавност против себе. Овај пут књижевне и научне, а не црквене и официјелне, као у случају његове ћириличке реформе из 1810. године, због које је доживио осуду, прогоне и лични слом. Све се опет свело на феномен дебелог јера као симбола баласта у српском књижевном језику. Тако српска културна и научна јавност уопште није ни схватила о чему Мркаљ у *Палинодиџи* говори, него се ухватила само тога несретног јера, али овај пут устајуѡи против великог реформатора што га поново уводи у српску писменост и, ѡасупрот ранијем ставу у *Сѡлу*, оправдава његово присуство научним аргументима. И то у вријеме кад је вијек томе омраженом знаку био на заласку. Тако је Вук Караѡић, који је у *Србским Новинама* и објавио *Палинодиџу*, оштро (у неким дијеловима и некоректно) замјерио Мркаљу што је ударио „на траг ѡ *своѡ сала дбелоѡа ера*“. Он је, каже, својевремено „највѡѡу буну подигао на дебело ерѡ (испорѡо га, и сало му извадио на полѡ)“, а сад га брани. Ако пак није знао зашто је то раније урадио, то је „њѡгова штета и срамота“ (Караѡић 1968: 135–136). А Платон Атанацковић (1818) каже да је Мркаљево *Азбукоѡроѡѡрес* учино триста чуда, али то нису никаква чуда ѡспрам овога чуда да Мркаљ својом *Палинодиџом* „дебеломе јеру, које је изудио [‘изрезао’] био, сало у трбу[х] меће“ и „нови живот даје“. Он, за кога је дебело јер „умрло“, каже да не може никако разумјети „не само г[осподина] Меркајла, него све који су после прогона дебелог јера опет га примили“ (Младѡковић 2008: 272).⁶

⁶ Тако се касније схватило да је Мркаљ *Палинодиџом* устао против властитих реформаторских рјешења изнесеним у *Сѡлу дебелоѡа јера* (1810), да се он вратио назад славенском језику и писму и да се *одрекао* своје реформе. То се „учење“ у српској филологији провлачило и стално понављало од почетка XX вијека, па скоро до

Послије *Палинодије*, *Писма њројшву Обране* и оштрих критика научне и књижевне јавности – на једној страни незадовољан собом и својим дјелом и разочаран што је по други пут у животу несхваћен, а на другој поставши све тежим болесником и страдалником – Мркаљ се *џоново* изгубио из научног живота све док се није 1833, након дуге и тешке болести, и упокојио. Обећања која је дао у *Салу* (1810) да ће написати *Језиком њројшрес* и у *Писму њројшву Обране* (1817) да ће поново писати о дебелом јеру (а то значи о фонетско-фонолошким питањима српског језика) није, нажалост, испунио. Тако је *Палинодија* остала једина његова фонетско-фонолошка расправа. Скромна, али *џрва* те врсте у српској филологији новог доба. Од тада па до појаве шире засноване студије *Физиологија џласа и џласова српској језика* Стојана Новаковића проћи ће дуго времена, више од пола вијека (Новаковић 1873), да би опет прохујало исто толико (или више) времена до појаве студије Александра Белића *Граница слоја у српскохрватском језику* (Белић 1929). Тако се у овој нашој научној области, као и у многим другим, не може говорити о некој континуираној традицији. Но, оно што можемо сигурно утврдити – јесу почеци тих истраживања. А они се вежу за име Саве Мркаља.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1929: Александар Белић, „Граница слога у српскохрватском језику“, *Зборник у часиј Бојдана Пойовића*, Београд, 273–286.
- Ђукановић 1996: Владо Ђукановић, „Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (О транслицији фонема у графеме и основном правописном принципу)“, *Наш језик* XXXI/1–5, Београд, 55–64.
- Ивић 1998а: Павле Ивић, *Прејлед исијорије српској језика*, Целокупна дела Павла Ивића, књ. VIII, приредио Александар Младеновић, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ивић 1998б: Павле Ивић, *Расјраве, сјудије, чланци. 1. О фонолојци*, Целокупна дела Павла Ивића, књ. X/1, приредио Драгољуб Петровић, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Јагић 1895: Ватрослав Јагић, „а) Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Књига трећа, Биоград 1894, 8°, V 552; б) Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића. Београд 1984, 8°, Књига прва XV. 224, Књига друга свеска I. 240“, *Archiv für Slavische Philologie* 17, 308–310.
- Караџић 1968: Вук Стеф. Караџић, *О језику и књижевности 1*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 12, приредио Берислав Николић, Београд.
- Караџић 1966: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 2, приредио Павле Ивић, Београд.

краја тога вијека. Тек поводом 200-годишњице Мркаљевог рођења (1983/84) та му је неправда отклоњена. То је понајбоље учинио Александар Младеновић, доказавши да у *Палинодији* нема таквог одрицања и да је она написана с „циљем да њен аутор учини извештан уступак оног моћнијем делу ондашње јавности чији је гнев и његове последице Сава Мркаљ осећао на себи непрекидно после 1810. године. Тај Мркаљев поступак састојао се искључиво у рехабилитацији дебелог јера, а не у одрицању од целокупне властите азбучне реформе остварене у *Салу*“ (Младеновић 1984: 583–584, Окука 2010: 33).

- Милованов 2010: Лука Георгијевић Милованов, *Опшић настјављења к Србској сличноречности и слојомерју или њросодији* (фототипско издање), приредио Видан Николић, Бања Лука.
- Младеновић 2008: Александар Младеновић, *Историја српској језика. Одабрани чланци*, Београд.
- Младеновић 1983/84: Александар Младеновић, „’Палинодија’ Саве Мркаља“, *Књижевности* 4–5, Београд, 572–586.
- Могуш–Вончина 1983: Milan Moguš, Josip Vončina, „*Salo debeloga jera libo azbukoprotres*“ *Save Mrkalja*, Zagreb.
- Мркаљ 1817а: Сава Мркаљ, „Палинодија либо обрана дебелого њ“, *Новине Србске* 41/1817, 326–328.
- Мркаљ 1817б: Сава Мркаљ, „[Писмо противу Обране]“, *Новине Србске* 48/1817, 383–384.
- Мркаљ 2010: Сава Мркаљ, *Сало дебелогоја јера либо азбукойройтрес*, приредио Александар Младеновић, Нови Сад.
- Новаковић 1873: Стојан Новаковић, „Физиологија гласа и гласова српског језика“, *Гласник Српској ученој друштва XXVII*, Београд, 1–108.
- Окука 2010: Милош Окука, *Сало дебелогоја јера либо азбукойтройтрес у стшаром и новом руху*, Загреб.

Резюме

Милош Окука

САВА МРКАЉ КАК ФОНОЛОГ

В данной работе речь идет о вкладе Мркаля в дело изучения фонетико-фонологической структуры сербского языка на основе его сочинений *Сало дебелогоја јера либо азбукопротрес* (1810) и *Палинодија либо обрана дебелого њ* (1817).

АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ВЕЗНИК *ПАК* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се анализира застарели везник *ѝак* са семантичког и синтаксичког становишта и даје се пример лексикографске обраде ове функционалне речи. Ова лексема пореди се с везником *а*, који има сличан семантички садржај. Полазећи од чињенице да је од супротног везника *ѝак* настао саставни везник *ѝа*, разматра се однос између саставности и супротности.

Кључне речи: везник *ѝак*, лексикографија, семантика, синтакса, копулативност, адверзативност, конверзија, српски језик, корпус.

1. Семантичко-синтаксичка анализа застарелог везника *ѝак* јесте предмет овог рада. Два су повода за његово писање: први је непосредно проистекао из потребе да се овај везник лексикографски представи, дакле, резултат је обраде грађе за РСАНУ. Други повод јесте покушај да се утврди семантички пут којим се од супротног везника *ѝак* развио саставни везник *ѝа*, односно какав је однос између саставности и супротности.¹

1.2. Везник *ѝак* у граматичкој литератури

Везник *ѝак* се у старијим граматикама српског (или српскохрватског) језика сврстава, уз везник *ѝа* (односно као његова варијанта) у саставне везнике (Новаковић 1902: 334) или у саставне и супротне (Маретић 1963: 533, 538). С. Новаковић у својој граматици везник *ѝак* ставља у заграду, чиме, како нам се чини, имплицитно истиче његову застарелост.

У новијим радовима и граматикама истиче се, мање или више експлицитно, застарелост овог везника. Тако М. Стевановић, говорећи о везнику *ѝа*, каже да се „у нешто друкчијем облику, у облику пак, овај везник ... употребљава са супротним значењем ... али и са значењем саставног везника, истина

---

* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцрпљивања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Што се обличког развоја тиче, за везник *ѝа* П. Скок каже: „Nastalo od varijante *pak* ... ispuštanjem dođetnog *-k* zbog toga što se shvatilo kao fakultativna deiksa“ (Скок: под *ѝа'*).

код нешто старијих писаца и у народним умотворинама“ и закључује да је за данашње језичко осећање „унеколико архаичан“ (1991: 786–787). Могуће је да је овакав закључак последица чињенице да је граматика писана у време језичког јединства српског језика са хрватским, у ком је овај везник и данас жив.² У монографији посвећеној реду речи Љ. Поповић каже да *ѝак*, кад није у функцији контрастивне речце, може стајати и на почетку реченице, у функцији напоредног везника, „као данас архаична варијанта везника *па*“ (1997: 269). Застарелост овог везника констатују и ауторке Мразовић–Вукадиновић (1990: 364).³

1.3. Везник *ѝак* у речницима

Представићемо како је лексема *ѝак* обрађена у четири наша речника – у Вуковом *Српском рјечнику* (у даљем тексту Вуков речник), *Рјечнику хрватскоја или српскоја језика* ЈАЗУ (у даљем тексту РЈА), *Речнику српскохрватскоја књижевној језика* Матице српске (у даљем тексту РМС) и једнотомном *Речнику српскоја језика* Матице српске (РСЈ).

- Вук под одредницом *ѝак* даје три значења. Прва два односе се на везник, а треће на речцу.

Вуков поступак за нас је интересантан из следећег разлога. Он под првим значењем *ѝак* упућује на *ѝа*, дакле, третира га као синоним везника и прилога *ѝа*, али предност даје овом другом.

Друго значење дефинише немачким (*aber*) и латинским (*vero*) еквивалентима за српско *али*, *а*, *ѝак*, а онда, после двотачке, наводи *онда ѝак*. Смисао овог поступка није нам сасвим јасан.

Оно што је за наш рад веома интересантно јесте начин на који Вук ређа значења под одредницом *ѝа*, на коју упућује везник *ѝак*. Репертоар значења је следећи: *aber, vero (а, али, ѝак); und, et (у); hernach, dann, tum, post haec (ѝосле, онда)*. Очигледно је да Вук *ѝа* првенствено дефинише као супротни везник, а онда као саставни, затим као прилог. На овај моменат вратићемо се у тачки 3 овог рада.

Вук је у свом речнику дефинисао помоћне речи, али их није квалификовао. На основу речи које наводи као синониме за поједина значења, закључује мо које се значење односи на везник, које на прилог, а које на речцу.⁴

² Исп. Барић и др. (1979: 214, 384). Међутим, исти аутори у новијем издању граматике, говорећи о саставним везницима, везник *ѝак* наводе у загради, после везника *ѝа*, чиме га, како нам се чини, ипак квалификују као застарео, али не експлицитно. Исп. Барић и др. (1997: 459).

³ У наведеним граматикама говори се, заправо, о његовој „архаичности“ (исп. Стевановић 1991: 786–787; Поповић 1997: 269; Мразовић–Вукадиновић 1990: 364). Едући да се у РСАНУ прави дистинкција између квалификатора заст.(арело) и арх.(аично), ми ћемо говорити о застарелости.

⁴ У студији посвећеној прилозима у српскохрватској лингвистици И. Грицкат говори о томе како је у Вуково и Даничићево време синтакса била „у сенци других лингвистичких грана“, док је према непроменљивим речима владала „приметна равнодушност“ (1983: 6). Са друге стране, истиче као веома значајно то што су Вук и Даничић у својим речницима дефинисали непроменљиве речи (Исто: 7).

- У РЈА речнички чланак посвећен лексеми *ѡак*⁵ подељен је на два дела; први се односи на прилог, а други на везник. На првом делу нећемо се дуже задржавати, само ћемо напоменути да се међу потврдама за прилог налазе и оне које бисмо свакако сврстали у везничке (нпр. Испеци, *ѡак* речи). Што се дела посвећеног везнику тиче, значења су низана од саставног, преко супротног, до супротног с концесивним значењем. Ово је уједно и најважније за наш рад. Поменућемо још и то да је примера веома много, да су углавном пажљиво разврстани, али да је међу примерима за везник доста оних које ми везујемо за речце.
- У РМС лексема *ѡак* обрађена је тако што је речнички чланак подељен на два дела. Први, обележен римским бројем један, посвећен је везнику, а други речи. Што се везничких значења тиче (дата су под бројевима 1 и 3 а, б), оно дато као основно дефинисано је упућивањем на везник *ѡа*; на тај начин је имплицитно квалификовано, претпостављамо као застарело. *Пак* у супротном (3а) и допусном (3б) значењу није упућено на *ѡа* као на исправнији облик, али је обележено квалификатором који говори да је уобичајено за народну поезију. Као што ћемо видети, у нашој грађи за ово значење има и потврда које нису из народних песама (в. тачку 2.1 овог рада). То што је значење дато под арапским бројем два сврстано под везник говори о везничкој природи речце *ѡак*.⁶
- У РСЈ под истом одредницом, одвојени римским бројевима, дати су одељци за везник и речцу. Под римским и арапским бројем један везник *ѡак* упућује се на *ѡа*, а под бројем два *ѡак* се дефинише као постпозитивни везник, и каже се да „ставља реч иза које стоји у супротност према ономе што је претходно речено: а, али, ипак“. Под римским бројем два наводи се *ѡак* као речца. Дакле, поступак је мање-више исти као у РМС.

2. Корпуси коришћени у раду

Пошто смо класификовали потврде из грађе за РСАНУ,⁷ одлучили смо да ту грађу допунимо примерима из корпуса доступних на Интернету. Први је *Корпус савременој српској језика* с Математичког факултета Универзитета у Београду Д. Витаса. Други је корпус ћириличких текстова са Википедије на српском језику, *Wiki Serbian*⁸ (користићемо скраћеницу Корпус Вики).

2.1. Везник *ѡак* у грађи за РСАНУ

⁵ Ова лексема је у РЈА обележена редним бројем три испред одреднице, што је замена за експонент којим се у модерној лексикографији обележавају хомоними.

⁶ О функционалној блискости везника и речца писало је више аутора (исп. Ивић 1978: 4; Силић 1984: 113; Поповић 1997: 267).

⁷ Примере из грађе за РСАНУ наводићемо као што се наводе у самом речнику, односно са бројем дела и стране, с тим што ћемо, уместо уобичајених скраћеница за ауторе, навести иницијал имена и пуно презиме.

⁸ Овај корпус направљен је у јуну 2010, након одржавања радионице о лексикографији и рачунарској лексикографији *Lexicom 2010*, као резултат сарадње са IT стручњацима, ангажованим на пројекту SketchEngine, и доступан је на сајту <http://>

2.1.1. У грађи за РСАНУ везник *ѝак* јавља се као независни везник који повезује реченице, синтагме и речи

1. саставни везник

а. повезује реченице

1) стоји на почетку друге од две саставне реченице у напоредносложеној и означава сукцесивност (делимично синониман везницима *и* и *ѝе*):

- Владика узевши свијетњак са двије свијеће ... њима [се] дотакне јеванђеља *ѝак* изађе у народ (Ђ. Даничић, 5, 20). Покупи по кући оружје ... *ѝак* узјаше коња Шћепанова и побјегне у Скадар (С. М. Љубиша, 1, 129).

2) што се тиче примера за сукцесивност, интересантна су три примера из наше грађе (први је из поезије, други је из поезије писане по узору на народну, а трећи из народне поезије), у којима се везник *ѝак* налази у средини друге саставне реченице (уједно и у средини стиха), уместо на њеном почетку:

- Метни нови писак ⁹ помажи *ѝак* шупљине воском (М. П. Катанчић, РЈА). На коњица доброг свак устаде, | Пут Призрена *ѝак* уредно ступи (Ј. Поповић, 1, 122). Гледају га баше једренлије, | Међу собом *ѝак* су говорили (НП Б. Петрановић, 279).

У РЈА наводе се први и трећи наш пример, међу потврдама за саставни везник са сукцесивним значењем, уз напомену: *Poradi stiha meće se rak katkad dalje, negoli može biti u običnom govoru* (исп. РЈА, под *ѝак*³, 565).¹⁰

3) означава узрочно-последични однос међу независносложеним реченицама:

- Расрди се Краљевићу Марко, | *Лак* довати ону купу с вином (НП Вук 2, 431). Дуго му време *ѝак* броји козја имена (НПр Ј. Продановић, 398). Увјерила сам се да је честит, ванредно паметан ... човјек, *ѝак* сам га узела (К. Ш. Ђалски, 16, 15).

б. повезује напоредне синтагме или реченице

1) у набрајању, када се појмови наводе по свом значају, односно када се наглашава да се радње врше по неком реду:

- Бог, *ѝак* цар (НПосл М. Стојановић, 1, 243). И договоре се сви кнезови, *ѝак* кнезови и кметови у пашине сараје (М. Ненадовић, 2, 40). За њим се пропе мачак, *ѝак* Бакоња (С. Матавуљ, 4, 88). Смијех и весела цика, *ѝак* ударање на гласовиру, одјекиваше из школских просторија (А. Ковачић, 1, 40).

sa.sketchengine.co.uk/auth/corpora (могућа је пробна бесплатна месечна регистрација). Тренутно садржи мало мање од 18 милиона речи.

⁹ У РЈАЗУ не бележи се граница између стихова, али претпостављамо да би била на обележеном листу.

¹⁰ У РЈА хомоними се обележавају редним бројем испред одреднице, а у РСАНУ експонентом. Дакле, у РЈА ова одредница обележена је као 3. пак. Наводимо и страну будући да се примери протежу на неколико страна.

2) повезује корелативне везе *од ... до ...*, које обично значе просторно протезање, обухватање или временско растојање, односно неки распон уопште:¹¹

- Од 7 година *ѝак* до саме старости (Вук, Даница, 2, 81). Кад је Ђорђе Србијом завладо ... | од Видина *ѝак* до воде Дрине, | од Косова те до Биограда (НП Вук, 4, 151).

2. као супротни (адверсативни) везник, повезује реченице чији су садржаји смисаоно супротстављени, на почетку друге реченице у напоредносложеној

1) означава ометање циља с којим се врши радња претходне реченице¹² или неко ограничење у односу на радњу означену предикатом прве реченице:

- Вежи, *ѝак* не натежи (НПосл Ј. Мушкатиновић, 27). Рекла ми је драга доћи, | Рекла доћи, *ѝак* не дође (НП Вук, 1, 396). Често сам мислио да вам пишем, *ѝак* ме је све којешта задржавало (Вук, РЈА). Ти се дижи ноћас из тамнице, | *ѝак* не иди покрај мора сиња (НП Вук, 2, 98).

2) означава да се радња друге реченице ипак врши, без обзира на садржај прве реченице; везник *ѝак* је синониман с везничким конструкцијама *а/ѝа ѝѝак*:

- Мене није ни отац орао, | *Пак* је мене љебом одранио (НП Вук, 2, 141). Јао мене до Бога милога, | Надмудрисмо и надјуначисмо, | *Пак* нам оста цура на срамоту! (НП Вук, 2, 149).

2.1.2. У грађи смо нашли и примере у којима се саставни везник *ѝак* налази испред партикуле *и*.¹³ Издвојили смо те примере у три групе, према значењу које партикула *и* има у њима:

1. Гост ће бити *ѝак* и отићи, али ће домаћин остати (НПосл Вук, 54). Дан данише *ѝак* и заноћише (НП Вук, 2, 537). Бубњи били *ѝак* су и престали (НП Вук, 2, 575). Може му бити, *ѝак* и чини (Корпус Вукових пословица).
2. Дужни [смо] један другому у помоћ прискакати, *ѝак* и један за другог гинути (С. М. Љубиша, 1, 105). Камен ... у бешици ... нарасте ... до величине ораха, *ѝак* и више (Ј. Панчић, 4, 49).
3. Ограђујем се од сваке *ѝак* и добронамјерне „интерпретације“ да се мојим анализама да било какво ... тумачење троцкизма (М. Крлежа, 24, 207).

У вези са овим примерима имали смо дилему да ли је *и* у комбинацији *ѝак* и везник или речца, односно да ли је реч о везничкој конструкцији или о

¹¹ Напомињемо да је ову дефиницију, коју ми користимо за једно од значења везника *ѝак*, а које је, иначе, уобичајено и за савремени облик овог везника, дала М. Вујанић, уредник РСАНУ, приликом редакције везника *ѝа*.

¹² Ово је дефиниција којом је Стевановић објаснио значење везника *али* (1991: 807).

¹³ Ове примере намерно смо издвојили од других примера за саставни везник, због подужега излагања у вези с њима.

споју везника и речце. Одговор смо пронашли у раду М. Ковачевића посвећеном диференцијацији партикула и хомоформних везника. Говорећи о градуелним партикулама (у које спада и *и*) и о могућностима њиховог комбиновања с независним везницима, он каже да се оне у напоредносложеним реченицама увек налазе иза независног везника, а никако испред њега (исп. Ковачевић 1998: 225). Затим каже да „у српском језику никад није могуће комбиновати два синтаксички истоврсна (независна или зависна) везника у 'сложени везник'" (Исто: 226). Дакле, овај спој смо третирали као спој везника *ѝак* и партикуле *и*. Интересантна је и Ковачевићева напомена о томе да је контактни положај независног везника и партикуле увек случајан и да до њега долази онда кад се партикулом истиче први члан после везника (Исто: 225).¹⁴

Као што смо рекли, примере смо разврстали у три групе, према значењу партикуле *и* у њима. Рећи ћемо понешто о свакој групи:

1. Везник *ѝак* у наведеним реченицама означава временски след, а у последњем примеру узрочно-последични однос. О настанку споја *ѝа и* (а ми у овом значењу спој *ѝак и* посматрамо као њему синониман) надахнуто је писао М. Ковачевић. Он тврди да овај спој може бити резултат замене коју је неопходно направити кад се у контактаној позицији нађу хомоформни везник и партикула (у овом случају партикула и везник *и*). Дакле, будући да је спој *и и* немогућ у српском језику и будући да партикула *и* нема релативних синонима,¹⁵ неопходно је заменити везник *и* неким еквивалентом. „Кад тај везник повезује временски сукцесивне или каузалне садржаје координираних клауза, *и* је могуће заменити везницима *ѝа* или *ѝе*, тако да се тада често *и* и реализује као *ѝа/ѝе и*" (1998: 227). Објашњење М. Ковачевића чини нам се врло логичним за прву групу примера; међутим, не бисмо се сложили са констатацијом да партикула *и* нема релативних синонима, а ево и зашто.
2. У другој групи примера партикула *и* могла би се, хипотетично, заменити партикулом *чак*, будући да јој је у овим примерима синонимна. Кажемо да је та могућност хипотетична јер је вероватно да се комбинација *ѝак чак* избегавала и у време актуелности везника *ѝак* због какофоније.
3. У последњој групи примера партикула *и* има значење синонимно партикули *макар*, која има допусно значење (исп. 1. значење ове речце у РСАНУ).

Овај део рада желимо да резимирамо скретањем пажње на то колико лексикограф мора да буде пажљив када класификује *чак* и науко исте спојеве

¹⁴ „Употреба партикула у независним клаузама потпуно (је) подударна њиховој употреби у простој реченици. Та употреба готово да није ни у каквој вези с везницима независних реченица“ (Исто: 225). Ово запажање М. Ковачевића било нам је важно и кад смо се бавили партикулом *ѝак*, будући да се она у грађи за РСАНУ често налази после независних везника (*иш*, *и*, *ни*, *а*). Рад посвећен поменутој партикули биће објављен у часопису *Српски језик XVI/1-2*.

¹⁵ „Замјена партикуле *и* готово да није могућа, јер она међу партикулама нема ниједног релативног синонима“ (Ковачевић 1998: 227).

речи. Уз то, желимо да укажемо на начин на који је И. Грицкат размишљала о значењу везника (а ми бисмо додали и партикуле) *и*.¹⁶ Посматрала ју је у контекстима сличним онима које ми наводимо. „Овакво *и*, у датим контекстима ... заменљиво је некад само са *чак*, некад само са *макар*, некад су могуће обе замене“ (Грицкат 2000: 224). Говорећи о развоју значења везника *и* у функцији интензивирања исказа (дакле, у функцији речце) од појачајног (*чак*) до допусног (*макар*) (баш као у нашим примерима), рекла је да „то нису несродне семантичке вредности (*чак* је и појачајно и допусно)“ (Исто: 224).

2.2. Везник *ѡак* у *Корѡусу савременој српској језика* с Математичког факултета

Корѡус савременој српској језика чини неколико корпуса, редом: *Нееѡикетѡирани корѡус савременој српској језика*, *Хенинѡов корѡус српскохрватској језика*, *Изборна криза 2000. ѡодине*, *Нееѡикетѡирани корѡус Вукових ѡсловица*.

Будући да се за конкорданце у овом корпусу не наводе извори, ми ћемо примере обележити скраћеним називима, редом: *Корѡус српској језика*, *Хенинѡов корѡус*, *Корѡус Изборна криза 2000*, *Корѡус Вукових ѡсловица*.

2.2.1. У *Корѡусу Вукових ѡсловица* од укупно 33 резултата за регуларни израз¹⁷ *ѡак*, само је три примера за речцу, док су остали (њих 30), примери за везник, и то саставни (који стоји на почетку саставних реченица и одређује временски след или узрочно-последични однос) или супротни:

- Свети Никола најприје је своју браду направио *ѡак* другоме. Киша пада капљицама, *ѡак* напада локвицама. Бјежао од вашке, *ѡак* пао међеду у шаке.

2.2.2. У *Хенинѡовом корѡусу* (реч је о текстовима послератне југословенске књижевности, који је сачинио Хенинг Мрк (Henning Moerk)), од укупно 68 резултата, 24 су потврде за саставни везник, а остатак од 44 за речцу. Будући да, као што смо напоменули, у овом корпусу нису наведени извори за сваку конкорданцу, могли бисмо, с малом оградом, да донесемо закључак да су сви примери за везник *ѡак* из хрватског књижевног језика, у ком је, као што смо напоменули у тачки 1.2 овог рада, овај везник и данас у употреби. Навешћемо, илустрације ради, два примера за везник из овог корпуса:

- А моја су се дјеца играла с кутијама од шибица, *ѡак* би жигице просули... – глас јој пресијече оштар врисак сирене. Нека ми даду што је моје, *ѡак* ћу ја знати што ће ми!

2.2.3. У *Корѡусу Изборна криза 2000*. било је 77 резултата за регуларни израз *ѡак*, али су сви били потврде за речцу.

¹⁶ Она је била основни редактор ове лексеме у РСАНУ.

¹⁷ Термин *регуларни израз* користи се за претрагу у програмима за обраду текста. Више о томе в. у Утвић (2002: 66).

2.2.4. У *Корџусу српској језика* претрага по овом регуларном изразу дала је 2.106 резултата. С обзиром на тако велик број конкорданци, прегледали смо половину примера, затим отприлике сваки десети и нисмо пронашли ниједну потврду за везник.

2.3. Везник *ѝак* у *Корџусу Вики*

Претрагом овог корпуса добили смо 572 резултата. Само су три примера била потврда за везник; прва два су цитати Јоакима Вујића, а трећи П. М. Ненадовића:

- Мени онда, казује, да је било могуће, *ѝак* да сам онда био на онаковоме месту, гди се људи продају – ја би се онда сам био дао продати, да би само могао моје предраге родитеље од њиове туге и печали избавити, *ѝак* њи у њиово спокојство и тишину поставити (Ј. Вујић). Прота Матеја Ненадовић оставио је у својим мемоарима запис о овом догађају: „било је у Топчидеру десетак кућа сламњача бугарских, *ѝак* су празне остале, а Бугари побегли...” (П. М. Ненадовић).

2.4. Када сумирамо слику коју пружају грађа за РСАНУ и коришћени корпуси, уочавамо следеће:

- у грађи за РСАНУ налазе се примери из народних песама, пословица и приповедака, као и примери писаца из XIX и првих деценија XX века (Ђ. Даничић, Вук, С. М. Љубиша, М. Ненадовић, С. Матавуљ, И. Типико; изузетак је М. Крлежа, који је стварао у XX веку, али, како закључујемо на основу литературе, у хрватском се овај везник не сматра застарелим);
- у *Корџусу Вукових ѝословица* налази се 30 примера за везник *ѝак* (а само три за речцу);
- у *Хенинѝовом корџусу* налазе се 24 потврде за везник, што смо објаснили актуелношћу овог везника у хрватском књижевном језику (а скоро дупло више за речцу);
- у *Корџусу изборна криза 2000*. године нема ниједног примера за овај везник, што је и очекивано;
- у *Корџусу српској језика* нисмо пронашли ниједну потврду за везник, уз извесну оgradu, будући да нисмо прегледали баш сваки пример;
- у *Корџусу Вики* пронашли смо само три потврде за везник, и то у цитатима Ј. Вујића и П. М. Ненадовића.

Дакле, закључак који се може извести на основу стања које осликавају ови корпуси не разликује се од става који се, како смо рекли, износи у новијим граматикама српског језика о томе да је овај везник застарео. Занимљива је и хронолошка слика коју пружа преглед по корпусима, од *Корџуса Вукових ѝословица*, у ком је овај везник много заступљенији у односу на речцу, преко

лагане промене ситуације у *Хенинџовом* корџусу текстова послератне југословенске књижевности, до потпуног изостанка овог везника у корпусима савремених текстова.

2.5. На крају овог дела рада даћемо предлог за дефинисање везника *йак* у РСАНУ:

везн. заст. 1. *саставни а. йовезује реченице 1) стоји на йочейку друје од две саставне реченице у найореднослуженој и означава временски след, сукцесивности, и, тје. 2) у йоезији и у народној йоезији, налази се у средини друје саставне реченице (уједно и у средини сѝиха), уместо на њеном йочейку. 3) налази се на йочейку друје саставне реченице и означава узрочно-йоследични однос. б. йовезује найоредне синѝајме или реченице 1) у набрајању, када се йојмови наводе йо свом значају, односно када се радње врше йо неком реду. 2) йовезује корелативне везе од ... до ..., које обично значе йросторно йроѝезање, обухваѝање или временско расѝојање, односно неки расѝон уойѝѝе.*

2. *суѝройни, йовезује реченице чији су садржаји смисаоно суѝройсѝављени, налази се на йочейку друје реченице у найореднослуженој 1) означава омеѝање циља с којим се врши радња йреѝходне реченице или неко оѝраничење радње обележене йрвом реченицом, али. 2) означава да се радња друје реченице йѝак врши, без обзира на садржај йрве реченице, а иѝак, йа иѝак.*

2.6. У вези са дефинисањем везника *йак* и статусом ове одреднице у РСАНУ напоменућемо следеће:

- Будући да везници спадају у функционалне речи, њихово значење посматраћемо као спој њиховог граматичког и лексичког значења.¹⁸
- Што се тиче различитих значења појединих везника, српски лексиколози имају подељена мишљења о томе да ли је реч о полисемији или не. Д. Гортан-Премк сматра да везници развијају полисемију (исп. Гортан-Премк 1997: 29), док И. Грицкат сматра да се, кад је реч о везницима, не може говорити о полисемији у традиционалном смислу (исп. Грицкат 2000: 221).¹⁹
- И на крају, што се тиче везника *йак* и хомоформне речце која је од њега настала, сматрамо да би ове лексеме у РСАНУ требало представити као конверзиве (о конверзији в. Тафра 2005: 113; Драгићевић 1997: 142–144), дакле као посебне одреднице.

¹⁸ На овај начин Д. Гортан-Премк дефинисала је семантички садржај предлога (исп. Гортан-Премк (1984: 36). У истом раду ауторка препоручује да се приликом дефинисања предлога, везника и заменица, дакле релационих речи, уместо речи *означава* користи реч *одређује* (Исто: 39).

¹⁹ „Диѝеница је да речи као што су, на првом месту, *а, и, али* ... имају своју примарну семантику, и одређену филијацију која следи ... То не мора да значи ... сигнал трајног, консолидованог разгрананања њиховог значења, не значи полисемију у традиционалном смислу“ (Грицкат 2000: 221).

3. У тачки 1.3 овог рада поменули смо да нам је чињеница да је Вук везник *ја* дефинисао најпре као супротни, затим као саставни интересагина. Из данашње перспективе, *ја* је првенствено саставни везник (којим се означава сукцесивност) који може имати супротно значење, као и супротно значење с нијансом концесивности. Очигледно је да се овај везник „кретао путем“ између супротности и саставности, што није необично у српском језику. Наше разматрање односа између саставности и супротности инспирисано је размишљањима М. Стевановића и И. Грицкат.

3.1. Најпре ћемо се позабавити саставним и супротним односом, односно саставним и супротним реченицама. Српски граматичари констатују да саставни односи постоје међу независним реченицама чија је садржина истог смера, које су смисаоно паралелне, чије се радње врше истовремено или сукцесивно, на истом месту или на различитим местима, уз учешће истих или различитих субјеката, као и међу реченицама чије радње стоје у узрочно-последичном односу (Стевановић 1991: 783–785; Станојчић–Поповић 2002: 354; Станојчић 2010: 389). Ми ћемо у овом раду посматрати саставне везнике *и* и *ја*.

Везник *и* најпре означава временску симултаност независних саставних реченица у сложеној. Уједно је и једини саставни везник са тим значењем.²⁰ Може да повезује реченице чије радње следе једна за другом, као и реченице од којих се прва налази према другој у односу узрока према последици (исп. Стевановић 1991: 783, 785; Станојчић 2010: 389).

Везник *ја* првенствено везује реченице које се сукцесивно ређају једна за другом, затим оне које су у узрочно-последичном односу, и на крају супротне реченице (исп. Стевановић 1991: 785–786; Станојчић 2010: 390).

3.2. Реченице чији су садржаји смисаоно супротни или неподударни налазе се у супротном односу (Стевановић 1991: 798; Станојчић–Поповић 1992: 347; Станојчић 2010: 392). Ми ћемо пажњу усмерити на супротне везнике *а* и *али*.

Што се везника *а* тиче, М. Стевановић каже да су супротне реченице с тим везником најизразитије, као и то да све супротности нису истоветне (1991: 799). Он издваја праву супротност и неподударност. Праву супротност садрже реченице чији су садржаји смисаоно супротстављени, и као типичан пример наводи реченицу: *Ја ја њрдим, а он се смеје* (1991: 804). Овакве реченице с правом супротношћу не искључују неподударност.

Осим садржајно супротстављених реченица, везником *а* могу се повезивати и реченице које су само неподударне, а под тим Стевановић подразумева то да су различити њихови субјекти, предикати (нпр. *Вола је рзала, а камен је пиштао*) или објекти, као и могућност да се њихове радње одређују различитим месним, временским и прилошким одредбама (Исто: 801–802).

Оно што је карактеристично за неподударне реченице јесте то да су њихови садржаји најчешће истог, а не различитог смера, па се у стварно саставним реченицама може употребити везник *а* (Стевановић, између осталих, наводи пример С. Сремца: *Седи у башти и оштири бријаче, а ђевуца кроз зубе*).

²⁰ „Кад се везником *и* повезују временски симултани садржаји клауза, могућност супституције било којим саставним везником изостаје“ (Ковачевић 1998: 227).

Везник *али* је, према Стевановићу, најчешћи супротни везник (1991: 807). Према овом аутору, „најчешће се њим везују реченице које означавају сметњу ономе што се казује претходном реченицом, или ометање циља с којим се врши радња претходне реченице“ (Исто). Уз то, повезује и реченице којима се тврди, односно пориче да се врши нешто супротно констатацији у претходној реченици, као и реченице које су сличне концесивним реченицама (Исто: 808).

Напоменућемо и то да се, према Стевановићевом мишљењу, неподударност може означити само везником *а* (уп. 1991: 807), док неки други аутори сматрају да се она може означити и другим супротним везницима (уп. Станојчић 2010: 393).

3.3. О преплитању значења везника *а* и *и* писала је И. Грицкат. Посматрала је реченицу: *Редитијељ* (приредбе) је *Пејтар Пејтровић*, а *аниматјор Јован Јовановић*, у којој се износе два обавештења „у једнакој информативној равни, у односу повезивања“, али „уз меру наглашавања разлике између два учесника у приредби“ (уп. Грицкат 2000: 222), што је био мотив за употребу везника *а*. Затим је посматрала реченицу: *Моја сестра има ѝеј књиѝа*, а *мој брај само две* и ту реченицу преведену на три страна језика (енглески, француски и немачки) и закључила да се везник *а* у датом случају (или случајевима) преводи као *и*. Везником *и* у српском језику дати семантички садржај не би се могао обележити. Разматрање завршава речима: „Може се закључити да у српском језику на семантичкој линији која води од копулативности до адверзативности постоји трећи члан, тј. *а*, које некад гравитира ка *и* а некад ка *али*“ (Исто: 224). То би се графички могло представити овако: $и \leftarrow а \rightarrow али$.

Закључујемо да под „*а* које гравитира ка *али*“ И. Грицкат подводи оне случајеве које Стевановић сматра примерима за неподударност.

3.4. Застарели српски везник *ѝак*, као и његова савремена варијанта *ѝа*, креће се између истих полова као и везник *а*, између копулативности и супротности. Однос између копулативности и супротности на неки начин је антониман, па нам се чини да семантички садржај ових везника подсећа на енантioseмију.²¹

ЛИТЕРАТУРА

Барић и др. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Friručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Барић и др. 1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.

Гортан-Премк 1984: Даринка Гортан-Премк, „Обрада предлога у великим описним реченицама“, у: *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српскохрватски језик САНУ, 35–39.

²¹ Енантioseмија је могућност да нека лексема у својој полисемантичкој структури има два супротстављена значења (исп. Драгићевић 2007: 270).

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичкој система у српскоме језику*, Библиотека *Јужнословенској филолоја*, нова серија, књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1983: Ирена Грицкат, „О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци“, *Јужнословенски филолој* XXXIX, 1–41.
- Грицкат 2000: Ирена Грицкат, „Семантички потенцијали у неким непроменљивим речима“, *Српски језик* 5/1–2, Београд, 221–225.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексиколоија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 1978: Милка Ивић, „О српскохрватским реченичним прилозима“, *Јужнословенски филолој* XXXIV, Београд, 1–16.
- Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, „Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 27/2, Београд, 215–228.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Новаковић 1894: Стојан Новаковић, *Српска грамаџика*, Београд: Државна штампарија.
- Поповић 1997: Љубомир Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд.
- Силић 1984: Josip Silić, *Od rečenice do teksta*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Станојчић 2010: Живојин С. Станојчић, *Грамаџика српској књижевној језика*, Београд: Креативни центар.
- Станојчић–Поповић 2002: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српској језика*, Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Тафра 2005: Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Утвић 2002: Милош Утвић, „Регуларни изрази“, *Свети речи* 13–14, Београд, 66–68.

РЕЧНИЦИ

- Вуков речник: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник исцључачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1935.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1978.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

S u m m a r y

*Aleksandra Marković*THE ARCHAIC CONJUNCTION *PAK* („and, but“)
IN THE SERBIAN LANGUAGE

In this paper the author presents a semantico-syntactic analysis of the conjunction *pak* („and/but“) in the Serbian language. There are two aims of this paper: the first one is to make a full and systematic description of the lexeme in question in the process of compiling *The SANU Dictionary of the Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language*. The second is an attempt to determine the nature of the relationship between copulative and adversative meaning and also between some copulative and adversative conjunctions. The motivation for this kind of research the author has found in the fact the copulative Serbian conjunction *pa* has been derived from the archaic adversative conjunction *pak*. The conclusion is that seemingly quite disparate meanings, such as copulative and adversative meanings, are often very close and intertwined.

ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О МОГУЋНОСТИМА СЕМАНТИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ЛЕКСЕМА *ПЕЧЕНИЦА* У ВЕЛИКОМ ОПИСНОМ РЕЧНИКУ*

У раду се на основу грађе Речника САНУ, као и постојећих дефиниција у другим речницима семантички анализира лексема *печеница*, с циљем да се за њено будуће представљање у речницима (пре свега у великом Речнику САНУ) употпуни досадашња семантичка идентификација, укаже на омашке које у том смислу постоје, као и на бројне и сложене проблеме који се притом постављају пред лексикографа.

Кључне речи: лексикографија, семантика, семантичка идентификација, лексема.

1.0. Непосредан повод за писање овог прилога налази се у настојању да се семантички идентификује лексема *печеница* у процесу израде текста Речника САНУ и укаже на бројност и сложеност проблема који се у процесу лексикографске обраде ове одреднице јављају. Наиме, семантички обим у којем је потврђена лексема *печеница* у грађи Речника САНУ, чак и када се изузму покрајинска значења, надмашује досадашње лексикографске дефиниције у постојећим речницима: Вуковом, ЈАЗУ, МС и СЈ,¹ а у појединим дефиницијама, по нашем мишљењу, присутне су и омашке (нпр. значење у Рјечнику ЈАЗУ „комад меса на живу чељадету“).

2.0. Поћи ћемо од граматичких особености и творбених карактеристика. *Печеница* је именица женског рода изведена суфиксом *-ица* од презентске основе *пећи*, тачније преко трпног придева овог глагола (Skok: рећи; Клајн 2003: 118). Реч је о изведеници од трпног придева, па је очекивано да значење буде конкретизовано. Речници српског језика као основно наводе значење „печење, пециво, печенка“ (Рјечник ЈАЗУ), „печено месо као јело, печење“ (Реч-

* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцрпљивања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Вук С. Карацић, *Српски рјечник*, Беч, 1818; *Рјечник хрватскога или српскога језика*, Загреб: ЈАЗУ, 1880–1882–1976; *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*, Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска I–III, Нови Сад: Матица српска IV–VI, 1967–1976; *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

ник МС), „печено месо“ (Речник СЈ). Ово значење је такође потврђено великим бројем примера у грађи Речника САНУ, хронолошки и територијално широко заступљених, те се може констатовати да у случају именице *йеченица* нема већих проблема око утврђивања примарног (основног) значења. У Вуковом Рјечнику се под одредницом *йеченица* наводи значење „*der Weihnachtsbraten, sus assata die festo nativitatis Christi*“, са опширном етнографском белешком: „Печеница обично бива читаво крме (прасе или назиме, а код газда, ђе много чељади има у кући, и назимац од двије године), а може бити и овца, код сиромаша и ђурка (...)“.² Наведено значење потврђено је и у осталим речницима српског језика, премда се редослед навођења у лексикографском представљању разликује: као друго и треће по реду у Рјечнику ЈАЗУ³ „б. пециво за божић“ и „ц. живо крме, које је одређено, да се закоље за божић“; под тачком 4. у Речнику МС „4. животиња одређена за печење, нарочито о већим празницима“ (и као израз *божићна йеченица* „младо прасе, јагње и др. отхрањено да се испече о Божићу“); под тачком 1. одвојено тачком и зарезом од значења *йечено месо* у Речнику СЈ „1. печено месо; печено прасе“. Приметићемо да се у постојећим лексикографским идентификацијама лексемом *йеченица* означава и 'жива животиња одређена, тј. намењена за печење о већим празницима, нарочито Божићу', и 'печено месо такве животиње', што јасно потврђује и богата грађа Речника САНУ, нпр.:

Докле дан напредује – до подне – проспе се слама на месту где ће се *йеченица* убити, затим се ту доведе или донесе *йеченица* (Ђукановић Илија, СЕЗБ 50, 227);⁴ О Божићу он коље три *йеченице*: прасе, јагње и ђурку (Весел. 10, 172); На Божић се дизаше пре зоре ... Па тек о ручку *йеченица*, па чесница (Доман. 5, 231); Шта сам ти заповедио ... ? – Да не пушташ никога до *йеченице* на три корака (Срем. 16, 27).

То, међутим, у постојећим лексикографским решењима (уп. Речник МС и Речник СЈ) није доследно показано, иако би морало бити, будући да се ради о два значења: 'печена животиња у целини, тј. печено животињско месо' и 'жива животиња намењена за печење', која су у међусобној метонимијској вези. Може се претпоставити да је смер развоја значења 'печено животињско месо' → 'животиња намењена за печење', будући да је основна представа лексеме *йеченица* везана за појам печеног меса (овакав закључак поткрепљује и редослед навођења значења у Рјечнику ЈАЗУ). У лексикографском представљању се овакве метонимијске реализације, са истом архисемом и свим семама осим једне, уобичајено представљају одвајањем тачком и зарезом у дефиницији (Гортан-Премк 2004: 78), те би тако требало и учинити: *цео брав (јагње, йрасе и сл.) исйечен (на ражњу) нарочиџо о већим йразницима Божићу и сл.; брав намењен за йечење о већим йразницима Божићу и сл.*

2.1. Парадигматски статус лексеме *йеченица* (за претходно анализирана значења), показује да се у основном значењу у функцији граматичких синонима јављају лексеме *йечење* и *йеченка* са истом лексичком и норматив-

² В. у Вуковом Рјечнику под *печеница*.

³ Под малим латиничним словима б) и ц).

⁴ Сви примери који се наводе у раду су из Грађе за Речник САНУ. Скраћеница уз пример се наводи по моделу који се користи у Речнику САНУ, в. списак у XVII књизи Речника САНУ.

ном вредности. Обе наведене лексеме реализују значење 'печена животиња (печено животињско месо)', али за разлику од лексеме *йеченка*, за коју је у грађи потврђена и семантичка реализација '(жива) животиња намењена за печење', за лексему *йечење* потврда у грађи за ово значење нема.⁵ Постоји још низ нестандардних лексема чија је употреба територијално ограничена (што се у речнику показује квалификатором *йокр. (ајински)*), које се јављају у функцији делимичних синонима за значења 'печена животиња; животиња намењена за печење'; то су: *йециво*, *йекна*, *йецивица*, *йечењак*, *йечило*. У Речнику САНУ је устаљена пракса да се такви синоними наводе уз основну лексему ради испоређења.

У функцији правог синонима за значење 'животиња отхрањена и намењена за печење о Божићу' јављају се и лексеме *божићњар*⁶ и *заоблица*. *Заоблица* није ни на који начин квалификована у Речнику САНУ, премда би са становишта актуелног стандарда морала бити.

2.2. Даље се у грађи Речника САНУ налазе примери којима се потврђују значења 'свињско, ређе говеђе, месо (сушено или свеже) дуж обеју страна кичме', нпр.:

Зар вам се баш тако допада Радојка? – Како, човјече! Ка' *йеченица* међу пршутом (Срем. 4, 224); Сад се ножићем с обе стране хртенице извади до кости дебело месо ... уздуж цијеле хртенице, а зове се *йеченица* (Јовић. 11, 117); С две огромне суве *йеченице* које су му, као бисаге преко самара, висиле с обе стране управљача, ујак је ... пристигао испред кафане (Сав. Мил. 1, 137); Хитрим потезима ваде из леђа погинулог коња дугачке, топле *йеченице* (Ђурић А. 2, 225); Удови са ртењаче зову се *йеченице* (Миј. С. 5, 31).

као и значење 'на дугуљасте комаде исечено (осушено или свеже) крто свињско или говеђе месо, пршута', настало ланчаном асоцијацијом према облику (уско, дугуљасто, попут кичме) у односу на претходно значење:

Ако се закоље говече ради сувог меса ... Најпре се изваде *йеченице*, комади без кости од бута и од меких делова (Фил. М. 6, 47); Када тако отсечемо све четири шунке, извадићемо сало ... а онда крто месо, од кога ћемо правити вешалице и *йеченице* (СБ 1938, 3); Говеђе месо се уди на уда или вјешалице, пршуте или *йеченице* (БиХ, Грђ. 3, 74).

Приметићемо да је значење 'свињско, ређе говеђе, месо (сушено или свеже) дуж обеју страна кичме', које се са становишта хронолошког (етимолошког) развоја значења јавља као секундарно, веома фреквентно у актуелној језичкој употреби, те да има способност широког лексичког слагања. То га по критеријуму доминантности значења у стандардном језику приближава статусу основног, будући да се у речницима савременог стандардног језика као основна не наводе увек етимолошки примарна значења, већ и са савременог

⁵ У лексикографској пракси устаљено је правило да се идентификује лексичка реалност у датоме времену, а не лексички потенцијал (Гортан-Премк 2004: 78), те се потенцијалне семантичке реализације не наводе.

⁶ Постоји још низ лексема које су у односу на лексему *божићњар* лексички синоними маркирани територијалном употребом: *божа*, *божићњак*, *божићњар*, *божићар*, *божићарац*, *божићка*, *божићкар* и др. В. под *божићњар* у Речнику САНУ.

становишта најубичајенија и у употреби најфреквентнија значења.⁷ Између основних и изведених значења нема увек јасне и оштре границе, што се у хијерархији лексикографског представљања полисемантичке структуре лексеме може чинити. Отуда ни поступак утврђивања значења које ће у речнику бити представљено као основно (под тачком 1. а) није увек лако и без двоумљења решив.

2.3. Лексема *печеница* реализује још и значење 'уопште комад меса (сувог, свежег или печеног)', које се може сматрати нераспрострањеним:

Мајка ... му је ... увек по нешто слала; кад пар чарапа ... кад заструг кајмака и *печеницу* пршуте (Срем. 4, 106); Метнуо је руку у шпаг, да им да *печеницу* меса коју је носио (Миљ. 4, 108).

2.4. До сада наведена и анализирана значења лексеме *печеница* не излазе из семантичког поља „хране“, тј. имају исту архисему, те их у складу са општим лексикографским правилом да се значења са истом архисемом дају под истом тачком (раздвојена тачком и зарезом или различитим словима), ваља на тај начин представити. У Речнику МС, међутим, као ни у Речнику СЈ, то није поштовано.

3.0. Сва остала значења лексеме *печеница* у грађи за Речник САНУ маркирана су у односу на тзв. стандардну лексику општег типа (неспесијалне употребе) као нестандарднојезичка, тј. ограничене временске и територијалне употребе, или као терминолошка (са специјалном употребом),⁸ те ћемо их у главним цртама размотрити.⁹

3.1. Задржаћемо се на једном примеру, који је послужио у Рјечнику ЈАЗУ као основ за издвајање посебне семантичке реализације, по нашем мишљењу сасвим неоправдано. Реч је о стиху из народне песме (НП Петран. Б. 2, 642), на основу којег је у поменутом речнику формулисана следећа дефиниција: *комад меса на живу чељадету*, са напоменом: *само у њимјеру: Куд удара љути Херцеговац, печенице одлијећу меса, а из рана крвца удараше*. Сама чињеница да је значење потврђено само једним примером изазвала је сумњу, коју је детаљна провера шире контекста оправдала. Контекст је потврдио да печенице меса не одлијећу са живог чељадета (како стоји у Рјечнику ЈАЗУ), већ са витке бедевје, дакле, кобиле:

Куд удара црни Арапине, | Ватра сипа низ коња дорина, | Просипа се до земљице црне, | Па по земљи припаљује траву; | Куд удара љути Херцеговац, | Печенице одлијећу меса, | А из рана крвца удараше, | па

⁷ Уп. у „Предговору“ Речника МС, стр. 13: „Код речи са више значења полазило се од најубичајенијих и најраспрострањенијих“.

⁸ Забележена су следећа терминолошка значења: ботаничка: врста гљиве *Lactarius volemus*; врста гљиве *Lactarius deliciosus*; врста гљиве *Psalliota campestris*; бела бундева *Cucurbita pepo*; и зоолошка покрајинска: врста рибе *Abramis brama*; врста рибе *Blicca bjkorkna*; врста рибе *Abramis vimba*.

⁹ О раслојености лексикона и одређивању статуса његових јединица, као и о начинима представљања у речницима в. Ристић (2006, посебно поглавља „Нормирање и типови информације у дескриптивном речнику“ и „Стилске информације у дескриптивном речнику“) и Радовић-Тешић (2009, посебно поглавље „Употребна вредност лексике“). О територијалној раслојености и дијалекатској лексички у речницима се такође доста писало, в. нпр. Пешикан (1982), Симић (1984), Стијковић (2000), Петровић (2002), Лазич-Коњик (2009).

залива зелену травницу: | Обори се витка бедевија ... | Брже дорат, | брже бедевија ... (НП Петран. Б. 2, 642).

Стога се на основу овог примера не би могла установити наведена семантичка реализација (онако како је то урађено у Рјечнику ЈАЗУ), већ је пример пре потврда за раније констатовано значење: 'уопште комад меса (свежег или печеног)', које би се у великом описном речнику евентуално могло прецизирати: 'комад меса одваљен од живе животиње'.

3.1.1. Могуће је да је на погрешну интерпретацију значења лексеме *печеница* у поменутом примеру у Рјечнику ЈАЗУ навело данас застарело анатомско значење 'део човечјег тела између плешака', које ова именица реализује само у облику множине:

Лоше гађа, ма добро погађа, | Више паса посред *печеница* (НП Вук 8, 246); Али је и он несретњик ... у *печенице* претучен (Вук 18, 167);

а које се у савременој поезији јавља као језичко-стилско средство:

Ја спучио у печенице, уоблио вратом, мишице ми засукане као овнујски рог (Килибарда 3, 8); Пази да се млаз не прекине, | е цијела шума стане, | а вазда су близу | да ти сложе пушке међу печенице! (Бећ. М. 2, 13).

У Рјечнику ЈАЗУ се даје кратко објашњење његовог порекла: У *шом* значењу *ријеч се печеница исцрва ујошребљавала јамачно за који дио шијела живошћинскога, који је добар за печење и јело, ја јошћо се то значење заборавило, иренесено је и на дио човјечеја шијела, са упућивањем на руски, чешки и словачки језик у којима се јављају слични облици са значењем дела човечјег тела (рус. печень *јетра*, чеш. реџенка *бубреј*, слов. џерна реџенка *јетра*). Чини нам се да се овде ипак ради о платисемичном ширењу значења, попут оног у случају основног значења лексеме *лава*, дакле 'део тела човека и део тела животиње', а не о метафоричком преносу са животиње на човека, будући да су такви преноси по правилу експресивно обележени (Гортан-Премк 2004: 107, 108), што овде није случај.*

3.2. Лексемом *печеница* се осим меса (као хране) у различитим крајевима српског језичког простора именују и различите врсте намирница које се пеку и користе у исхрани човека – бундева (Јутарња бундева *печеница* замисисала на дасци (Матић М. 1, 14)) и кукуруз: (Хирц, РЈА). И ова значења су деривирана из основног значења глагола *печети*, а функција суфикса *-ица* у деривацији није семантичке већ граматичке природе.

3.3. У покрајинским говорима забележена су још и значења 'смотуљак од сламе који се ставља испод самара да самар мање жуља' (*Печенице* су комади од сламе, шта се утирају на краје, да самар мење туче живину (Пољница, Иван. Ф., ЗНЖ 9, 104)), и значење 'једна од горње две пречаге, даске на самару које спајају задњи и предњи део самара, калуђерица' (У главару на самару су утакнуте „калуђерице“ или „печенице“ ... и „страмнице“ (Мићевић Љ. 1, 34)). Оба ова значења деривирана су из секундарног значења глагола *печети*: 'причињавати, задавати бол'.

4.0. Деривација именице *печеница* је слабо развијена, свега три деривата: присвојни придев *печеничин*, *-а*, *-о* потврђен примером: Многи људи, у шабачком крају, имају обичај да печеницу не убијају секиром него крупицом соли у чело, па крв *печеничину*, с том сољу помешану, после дају марви (Мил. М. Ђ. 34, 161), релациони придев *печенични*, *-а*, *-о* потврђен двама примерима из истог

извора: У војничку храну спада: хлеб; месо ... пиће и *йеченично* продоволство (Јок. 1, 443), и деминутивна именица *йеченчић* са потврдама из народних песама, нпр.: У руке му, коледо, | Три ножића ... | Другим реже, коледо, | *Печенчиће*, коледо (НП, Станојевић М., ГлЕМ 1930, 94); сви деривата имају за мотивационо значење 'печена животиња'. Сиромашна деривација је очекивана будући да је лексема *йеченица* дериват, а деривати се по правилу даље мало развијају (Гортан-Премк 2004: 129).

5.0. Уместо закључка, предложимо могућну семантичку идентификацију лексеме *йеченица* у великом речнику какав је дескриптивни *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*. Како ће значења бити представљена у неком речнику утиче више фактора: концепција и обим речника (речник малог обима, средњег или великог обима, тезаурус), лексикографске конвенције, субјективна пропена и знање лексикографа, развијеност и достигнућа лексиколошке и лексикографске теорије и др. Треба узети у обзир и да су проблеми на које се наилази у току лексикографске обраде лексема, нарочито у процесу израде текста великог дескриптивног речника, какав је *Речник САНУ*, и бројни и сложени, да захтевају језички свестраног и врсног лексикографа, те да се често решавањем појединих проблема у лексикографској пракси отвара пут будућој лексикографској и лексиколошкој теорији.

Као примарно значење, под бројем 1. а.: *йечено месо као јело, йечење, йеченка*; под б.: *цео брав (јајње, йрасе и сл.) исйечен (на ражњу) нарочитио о већим йразницима, Божјићу и сл.; брав намењен за йечење о већим йразницима, Божјићу и сл.*; в.: *свињско, ређе йовеђе, месо (сушено или свеже) дуж обеју сйрана кичме; исп. лонза.*; г.: *на дуџуастие комаде исечено (осушено или свеже) кријо свињско или йовеђе месо, йршуџа.*; д.: *уоџиџие комад меса, свежеј или йеченој*. Под бројем 2, са квалификатором *застарело* и податком о граматичком броју *само у множини*, било би значење: *део човечеј шела између йлеђака*. Затим би следила термиолошка значења, која се односе на ботаничку и зоолошку терминологију, и на крају покрајинска значења.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и орјанизација лексичкој сйстема у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 2: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Лазић-Коњик 2009: Ивана Лазић-Коњик, „Обрада дијалектизама у Речнику САНУ“, *Српски језик XIV/1–2*, Београд, 629–636.
- Петровић 2002: Драгољуб Петровић, „Дијалекатска лексика и речник стандардног језика“, у: *Дескриптивна лексикографија сйандарној језика и њене йтеоријске основе*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 277–283.
- Пешикан 1982: Митар Пешикан, „О селекцији речи у описним речницима“, у: *Лексиколоџија и лексикографија*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 209–215.

- Радовић-Тешић 2009: Милица Радовић-Тешић, *С речним: и речником*, Београд: Учитељски факултет.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Симић 1984: Милорад Симић, „Дијалекатска лексика и њен однос према књижевној лексици“, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 171–174.
- СТИЈОВИЋ 2000: Рада Стијовић, „Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ и дијалекатска лексика“, *Јужнословенски филолоџ LVI/3–4*, Београд, 1121–1127.

РЕЧНИЦИ

- Вуков Рјечник: Вук С. Караџић, *Српски рјечник*, Беч, 1818.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1978.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српско(охрватско)н језик, 1959–.
- Речник СЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Рјечник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1882–1976.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Резюме

Ивана Лазич-Кониќ

О ВОЗМОЖНОСТЯХ СЕМАНТИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ
ЛЕКСЕМЫ ПЕЧЕНИЦА В БОЛЬШОМ ТОЛКОВОМ СЛОВАРЕ
СЕРБСКОГО ЗЯЬКА САНИ

В настоящей работе на основании материала большого Словаря САНИ, а также на основании имеющихся определений в других словарях, проведен семантический анализ лексемы *печеница*, позволяющий предложить возможный способ будущей лексикографической обработки данной лексемы, в первую очередь в большом Словаре САНИ. Имеющаяся семантическая идентификация в данной работе дополнена, отмечены также имеющиеся промахи и ошибки, наличествующие в прежних истолкованиях. Автор также указывает на целый ряд сложных проблем, связанных со сложной лексикографической работой.

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ И ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК*

Навршило се пола вијека од смрти академика Александра Белића, председника Српске академије наука и оснивача и првог управника Института за српски језик САНУ. У раду се говори о академику Белићу и његовој улози у поставању научних програма у Институту.

Кључне речи: српски језик, наука, часописи.

Ове године навршило се педесет година од смрти академика Александра Белића, најзначајнијег српског лингвисте прве половине двадесетог вијека и свакако једног од највећих имена српске науке о језику до данас, научника свјетског гласа. Са њиме је српска лингвистичка наука изашла у свијет и првенствено је захваљујући њему држала корак са догађањима у славистици прве половине двадесетог вијека. Александар Белић је по доласку на Београдски универзитет и у Српску краљевску академију већ с почетка двадесетог вијека почео да развија модерну језичку науку. У Академији је преузео бригу о највећем започетом пројекту из области језика – изради великог рјечника српског језика, што је покренуо Стојан Новаковић. Знао је да се наука не може развијати без научних публикација, па је започео њихово покретање. Већ 1905. године покренуо је *Српски дијалектолошки зборник*, а 1913. и *Јужнословенски филолол*. По завршетку Првог свјетског рата почео је да обнавља послове у области науке о језику, који су били, као и све друго, заустављени и растурени. Исто тако, после Другог свјетског рата Александар Белић, професор Универзитета и предсједник Српске академије наука, нашао се у ситуацији да обнавља научни рад и ствара кадрове у лингвистици, оживљава лингвистичке публикације. Све је то током свјетског рата било десетковано: институције умртвљене, кадрови расути, издавачка делатност прекинута.

Академик Александар Белић је оснивач Института за српски језик САНУ. Не мисли се само да је имао важну улогу за формално оснивање ове националне научне институције највишег ранга, него је заслужан и за заснивање

---

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Опис и стандардизација српског језика* (бр. 148002), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

научног рада у њој и стварање научног кадра. Институт за српски језик САНУ основан је 15. јула 1947. године на основу тек донесеног Закона о Српској академији (30. јуна 1947), према коме је Академија имала да оснује своје научне Институте, па и наш, у којима би се реализовали велики научни пројекти. (У складу са закључцима Новосадског договора, Институт је 1958. године промијенио име у Институт за српскохрватски језик, на предлог професора Михаила Стевановића, да би 1991. поново вратио првобитни назив – Институт за српски језик.) За првог управника Института именован је Александар Белић, тадашњи председник САНУ. На тој дужности остао је до краја свога живота.

Одмах по оснивању Института Српска академија наука је у њега пренијела свој највећи пројекат у области науке о српском језику – тј. обавезе Лексикографског одсека, који је био задужен за израду великог рјечника српског језика. Поред тога, у Институту је одмах започело проучавање савременог српског језика и дијалеката, како је забиљежила академик Ирена Грицкат: „Проучавање дијалеката било је предвиђено као један од главних задатака Института приликом преговора о његовом оснивању; 1947. године било је речено да ће Институт, поред Речника, спремати грађу за велику дијалектолошку карту српскохрватског језика, одн. за његов језички атлас“ (Грицкат 1996: 64). Прве године рада Института обележене су недостатком квалификованог кадра потребног за тако озбиљне и обимне послове.

Дакле, пред академиком Белићем био је одмах на почетку крупан проблем: Институт по оснивању није имао научних кадрова. Поред Александра Белића, у њему су били ангажовани професори са Универзитета као спољни сарадници, али и други који су могли помоћи у тим првим годинама. Тако се у извештају Института за 1948. годину наводе следећи сарадници: у Научном савету академик Александар Белић, дописни члан Глиша Елезовић, др Радомир Алексић, др Радосав Бошковић, др Михаило Стевановић; стално особље: Светозар Марковић и Стојанка Димитријевић; хонорарно особље: Милош Ерцеговац, Никола Половина, Драгомир Илић, Милан Вујаклија, Милан Ђорђевић, Бранислав Милановић, Игрутин Стевовић, Јован Бабић; стипендисти: Павле Ивић, Милка Ивић, Иван Поповић. Зато је један од главних задатака морао бити и био стварање научног подмлатка. Александар Белић је почео да додјељује стипендије талентованим студентима, како би их привукао и заинтересовао за рад у Институту. Гледајући из данашње перспективе, може се рећи да је он био сретне руке у овој послу. У Институт су дошли као први приправници Ирена Грицкат, Милка Јовановић (касније Ивић), Павле Ивић и Иван Поповић. Сви су убрзо постали озбиљни научници, а прво троје касније и наши угледни, у свету признати, академици. Они су већ убрзо одбранили докторске дисертације у Академији (Милка Ивић и Ирена Грицкат – 1953, Павле Ивић 1954). Недуго затим стигао је и Митар Пешикан, такође потоњи академик. И онда други. Институт је, тако, стварао своје научно језгро које ће моћи прихватати и усмјеравати нове младе сараднике.

У Институту за српски језик стасавали су не само лексикографи већ и најпознатији српски дијалектолози, историчари језика, синтаксичари и други, који су у другој половини двадесетого вијека неријетко представљали мјеру успјеха у науци о српском језику. Стасали стручњаци у Институту позивани су да попуњавају празнине и у другим институцијама, првенствено на универзитетима. Неке од тих институција постајале су препознатљиве по кадровима

који су започињали каријеру у Институту – као што је Филозофски факултет у Новом Саду по Ивићима или Археографско одељење Народне библиотеке Србије по академику Ирени Грицкат.

Александар Белић је, разумије се, у Институту највише полагао на израду великог рјечника. Иако је рад на рјечнику трајао од почетка двадесетог вијека, ратови који су се догодили (два балканска и два свјетска) учинили су да је посао споро одмицао. До Другог свјетског рата било је сакупљено доста грађе. Посао руковођења израдом рјечника поново је припао Александру Белићу (тај задатак имао је и у предратном периоду од 1920. године (Стевановић 1973–74: 4)). И М. Стевановић истиче да је у почетку Институт имао проблем са стручним кадром за лексикографски посао (Стевановић 1973–74: 5). До 15. јануара 1948. године пресељен је Лексикографски одсек с петог спрата на први спрат, гдје је био смјештен Институт. Послови су пошли од прегледа и контроле цјелокупне грађе која је дотада била прикупљена. Показало се да грађу треба допуњавати, а истовремено и утврдити методологију израде рјечника. У Програму рада Института за 1950. годину стоји да се може до краја године очекивати двије књиге Речника (Годишњак 1950: 372). У извештају о раду за исту годину каже се да је обрађен материјал за двије књиге, али неке обраде нису дате дефинитивно због недостатка довољно стручних кадрова. Ипак, тада није још било завршено све што је требало за издавање прве књиге. Посао на осмишљавању и изради Речника је потрајао. Као што знамо, прва књига изашла је 1959. године и потписао ју је академик Александар Белић. То је било и вријеме кад је Речник добио свој дефинитивни лик (Грицкат 1996: 72).

Поред заслуга за организовање научног рада и изграђивање научног кадра, Белићева је заслуга и за покретање издавачке дјелатности у Институту. А тај сектор је од изузетног значаја за развој науке – тиме се ставара могућност да резултати научног рада постану доступни и научној и културној јавности. Тога је био свјестан академик Белић. Зато је по оснивању Института у њега пренео сва три лингвистичка часописа које је раније био покренуо – *Српски дијалектолошки зборник*, *Јужнословенски филолоџ* и *Наш језик*. Разумије се, у вријеме Другог свјетског рата ти часописи су престали са издавањем. Сада су поново почели излазити и издавач је био Институт. Прва два се данас издају у сарадњи са САНУ, а часопис за савремени српски језик и језичку културу – *Наш језик* – стално издаје сам Институт. У *Српском дијалектолошком зборнику* је објављен велики број монографија о српским народним говорима. Урадили су их сарадници из Института, али и из других институција. До Другог свјетског рата изашло је десет књига, а од поновног покретања Белић је уредио и објавио још три годишта тог најстаријег гласила овог профила на словенском југу. Како је напоменуто, закон Другог свјетског рата А. Белић је у Институту обновио издавање *Јужнословенског филолоџа*, часописа за српску и словенску филологију. Он га је уређивао до своје смрти. До Другог свјетског рата изашло је седамнаест годишта, а након Другог свјетског рата Белић је припремио још седам годишта: од XVIII за 1949–1950. до XXIV књиге за 1959–1960. годину. И после Другог свјетског рата часопис је задржао своју првобитну физиономију. У обраћању сарадницима у XVIII књизи А. Белић истиче да ће се садржина часописа кретати „у области јужнословенске и опште словенске филологије и лингвистике“, а да ће наставити и са објављивањем библиографије радова из јужнословенске филологије насталих у земљи и у

свијету. И у овом периоду часопис је задржа висок ниво. Сам Белић је објавио 122 прилога, у седам послератних књига – 28 прилога. Овај часопис и данас спада међу најугледније часописе у свијету славистике.

Како је у првом дијелу овога излагања истакнуто, академик Александар Белић је посвећивао посебну бригу изучавању савременог српског језика и изграђивању језичке културе. Том сектору проучавања српског језика намињени је часопис *Наш језик*, који је основао 1932. године. Већ тада, у првом броју, дате су намјере с којим Белић покреће овај часопис: „Наш програм је врло прост и разумљив: ширење у што већој мери међу претставницима нашег образованог друштва правилних погледа о нашем књижевном језику и о језику уопште; изношење сметњи његову правилноме развиту и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (стр. 2)¹. После Другог свјетског рата по други пут је покренут и овај часопис², сада у Институту, а на челу редакције је био опет Александар Белић. У првом броју он образлаже потребу покретања часописа: „Наш се књижевни језик са успехом развија више од сто година. Његове је основе ставио Вук Караџић, а утврдио их је Ђура Даничић. Али никада, ни у једном језику, такви основи нису остајали стални за сва времена. Таква су само начела на којима су они засновани, докле се и она под каквим нарочитим околностима не би изменила“ (стр. 3) ... „Наш ће часопис продужити и даље да тумачи особине нашег књижевног језика, да исправља грешке и недоследности у штампаним текстовима и говорном књижевном језику, да подиже љубав према језичким испитивањима и подстиче неговање лепе и правилне речи. У језику се огледа и живот и култура једног народа“ (стр. 6). У овом послератном периоду Александар Белић је уредио девет књига и први двоброј десете књиге часописа. Он је у исто вријеме дао и највише прилога: од укупно 99 свезака, колико је уредио од покретања часописа 1932, своје прилоге је имао у 96, како је утврдио Михаило Стевановић (1960: 69). У новој серији часописа Белић је објавио педесет прилога. Ово не тражи никакав посебан коментар. Како се развијала наука о српском језику и мијењале потребе у вези са проучавањем савременог српског језика, и овај часопис је нешто мијењао своју физиономију: није се бавио искључиво језичком културом и уопште проблемима српског језика у свакодневном животу. Све више је био окренут и објављивању научних студија које се тичу граматичке структуре савременог српског језика. Часопис *Наш језик* је задржао статус нашег водећег националног часописа за савремени српски стандардни језик и језичку културу.

Институт за српски језик САНУ је основан 1947. године, непосредно после Другог свјетског рата. С једне стране, њему су били намијењени крупни послови у науци о српском језику, поред осталог и израда великог Академијиног Речника. С друге стране, то је било вријеме када у земљи није било довољно стручњака за такве задатке. Академик Александар Белић је радио

¹ Поред Александра Белића чланови уредништва били су: Драгутин Котић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, др Милош С. Московљевић, др Бранко Милетић, др Гојко Ружичић, др Данило Вушовић, др Радомир Алексић, др Петар Ђорђић и Радосав Бошковић (Пешикан 1983: 3).

² За разлику од *Српској дијалектолошкој зборника* и *Јужнословенској филологије*, који имају јединствено бројање годишта, *Наш језик* је после Другог свјетског рата почео од броја I, с тим што се то означава као нова серија.

паралелно на остваривању више задатака. Заснивајући и организујући научни рад, он је почео да ствара кадровску базу. Уз углавном хонорарне сараднике са Универзитета ангажовао је и обдарене студенте обезбеђујући им стипендије. Ти стипендисти су долазили у Институт као асистенти и тако се почело стварати научно језгро у Институту. Уз ово, Александар Белић је покренуо и лингвистичке часописе који су у току рата престали са излажењем. Везао их је за Институт. Тако су створени услови за публикување резултата научног рада. Све ово говори о заслугама које има академик Александар Белић за Институт за српски језик САНУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Годишњак 1950: „Институт за српски језик. Програм рада за 1950 г.“, *Годишњак LVII*, Београд: Српска академија наука, 1950, 371–378.
- Грицкат 1993: Ирена Грицкат-Радуловић, „*Стоојодина година лексикографској рада при Српској академији наука и уметности*“, *Сто година лексикографској рада у САНУ*, главни уредник Павле Ивић, приредио Драго Ђупић, Београд, 5–13.
- Грицкат 1996: Ирена Грицкат-Радуловић, „Наука о језику у делатности Академије“, *Глас САНУ CCCLXXIX*, Одељење језика и књижевности, Књига XV, Београд, 1–83.
- Пешикан 1983: Митар Пешикан, „Пола века од покретања 'Нашег језика'“, *Наш језик XXVI/1*, Београд, 3–5.
- Стевановић 1960: Михаило Стевановић, „Александар Белић“, *Наш језик XI/3–6*, Београд, 69–80.
- Стевановић 1973–74: Михаило Стевановић, „Институт за српскохрватски јези и програми његова рада“, *Наш језик XX/1–5*, Београд, 1–10.

Резюме

Срето З. Танасић

АЛЕКСАНДР БЕЛИЧ И ИНСТИТУТ СЕРБСКОГ ЈАЗЫКА

Александр Белич, один из крупнейших и самых видных лингвистов XX века, является основателем Института сербского языка САНИ (1947) и учредителем большинства видов научной работы актуальных и в настоящее время, в деле изучения сербского языка в данном учреждении. Учреждая и организуя научную работу в Институте, в частности по отношению к большому толковому словарю САНИ, а также по отношению к изучению современного сербского языка и описанию народных говоров, он постоянно заботился о создании научных лингвистических кадров. Первоначальное научное ядро составляли в основном внештатные сотрудники, привлеченные из Университета, а также одаренные студенты, которым он обеспечивал стипендии. Александр Белич известен также тем, что он начал издавать научные журналы, которые во время Второй мировой войны перестали выходить. Беличевские журналы были связаны с научной работой Института. Все сказанное свидетельствует о больших заслугах Александра Белича по отношению к учреждению и работе Института сербского языка САНИ.

СЛОБОДАН Ж. МАРКОВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ И ЧАСОПИС *НАШ ЈЕЗИК**

У раду се износи и истиче улога Друштва за српски језик и књижевност за настанак и организовање рада на издавању часописа *Наш језик* у периоду од тридесетих година двадесетог века до времена после Другог светског рата, када, по обнављању, овај часопис прелази под окриље Инстиута за српски језик САНУ.

Кључне речи: Друштво за српски језик и књижевност, *Наш језик*.

Чланови Друштва за српски језик и књижевност претежно опредељени за изучавање језика објављивали су своје радове у *Јужнословенском филолоџу*, у трећој и четвртој деценији двадесетог века у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор*, *Летопису Матице српске* и другим периодичним публикацијама. Часописи су били научног и књижевног карактера, па су објављени лингвистички чланци, прилози и ситни прилози одговарали образованијим читаоцима. Недостајали су написи о актуелним и практичним језичким питањима која су се појављивала у школи и текућој употреби књижевног језика.

Стварањем државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца – касније Југославије – умногоме је био озваничен Бечки договор из 1850. године о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата, у ком су учествовали Вук Караџић, Ђура Даничић, Иван Кукуљевић, Димитрије Деметер, Иван Мажуранић и други. Српскохрватски књижевни језик употребљавао се у друштвеном животу, култури и школама. У јавној употреби књижевног језика и код његових корисника појавио се низ питања и недоумица, као и различити ставови и односи према језичким појавама у појединим културним и научним центрима. Потреба да се те појаве размотре била је подстицај да се повремено посебно окупе лингвисти чланови Друштва за српски језик и књижевност и да разговарају о језику, о његовом развоју и пракси. Круг чланова Друштва који су се састајали и међусобно и у Друштву називали су различитим именима: Лингвистичка

---

* Овај прилог настао је поводом јубилеја Друштва за српски језик и књижевност Србије и биће интегрисан у монографију о овој институцији.

секција Друштва за српски језик и књижевност, Језички актив Друштва, Лингвистички кружок (по угледу на Прашки кружок), Лингвистичка група.

Од 1930. године састанак лингвиста је био чешћи, једном месечно, обично пре или после редовне седнице Друштва, и на њему се реферисало и разговарало о појединим општим или конкретним питањима књижевног језика из школске и књижевне праксе. Сусрете је организовао и водио један од оснивача Друштва – професор Александар Белић. Он је предложио да група своју дискусију, схватања и закључке до којих су дошли објављује на популаран начин, у публикацији приступачној широком кругу заинтересованих, како би и ђаци и просвећени људи били о њима информисани. Нешто касније, крајем 1931, чланови Друштва за српски језик и књижевност Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, др Милош Московљевић, др Бранко Милетић, др Данило Вушовић, др Радомир Алексић, др Петар Ђорђић и Радосав Бошковић одлучили су да покрену периодичну публикацију *Наш језик*. По сећању професора Радомира Алексића и Радосава Бошковића, припрема за издавање часописа трајала је готово годину дана, јер је требало законски регулисати ко је издавач, ко уредник; а да би се часопис могао користити у школи, требало је добити мишљење Главног просветног савета и одлуку Министарства просвете. Договорили су се да група себе представи као Лингвистичко друштво у Београду које ће издавати часопис, да они чине Уређивачки одбор часописа, да Власник за Лингвистичко друштво (уредник) буде др Александар Белић, секретар Уређивачког одбора др Радомир Алексић а седиште у Српском семинару. Часопис *Наш језик* појавио се 1932. године (у предратној серији је објављено 7 бројева). По сећању Р. Алексића и Р. Бошковића, изузев нужних одобрења за штампање и дозволе за употребу у школи, Лингвистичко друштво (које је чинило и уређивачки одбор) није формално основано као организација, није имало своју оснивачку одлуку и правила рада, нити је било регистровано (изузев на корицама часописа) и сматрало се групом лингвиста чланова Друштва за српски језик и књижевност; састанцима групе су присуствовали и у часопису *Наш језик* сарађивали и други чланови Друштва. Пристанак на сарадњу у *Нашем језику* били су дали и професори Загребачког свеучилишта Драгутин Боранић и Степан Ившић (*Наш језик*, 1932, Бгд, I/1, стр. 2).

Карактер часописа *Наш језик* назначен је у првом броју, у напису уредништва *Наша реч*, у коме се, између осталог, каже: „Наш се народ ослободио и ујединио, и тако се једно другом приближило оно што је раније било вековима одвојено. Иако је наше мишљење да ће наше уједињење и у књижевном језику дати на крају позитивне резултате, ипак ће догље бити и тешкоћа које треба пребродити. Да олакша тај посао свима који воле наш књижевни језик, и *јавља се овај часопис* (подвукао С. Ж. М.) (*Наш језик*, Бгд, 1932, I/1, стр. 1). Тиме се желело да се и путем часописа, који је покренут, налази и остаје присутан у културном животу, друштву и школама у Србији, истакне и подвуче оно што је најбоље и најправилније у српскохрватском књижевном језику, који се, практично, устаљивао у животу.

Нешто пре појаве *Нашеј језика* Драгутин Боранић, филолог професор Загребачког свеучилишта, објавио је у Загребу *Правоиис хрвајској или сријској језика*, који је био у употреби у школама у Хрватској до 1950. године и имао десет издања, и којим су се служили друштвени, културни радници и књижевници у Хрватској. Александар Белић је објавио у Београду *Правоиис*

српскохрватској књижевној језика (1930), који је, претсжно, био у употреби у Србији и Црној Гори. У културним центрима Босне и Херцеговине и Славоније коришћен је правопис или Д. Боранића или А. Белића. *Правойис* Д. Боранића и *Правойис* А. Белића имали су у своме приступу и нормирању књижевног језика извесна несагласја и разлике, које је требало сагледати и на њих дати одговор. Часопис *Наш језик* је указивао на ту потребу и у њему се настојало да се сагледају и практично објасне појаве у савременом књижевном језику, као и да се препоручи за употребу оно што је правилно или правилније у језичким недоумицама. Потребу за стручним помоћи у томе осећали су, првенствено, наставници у школама – чланови Друштва за српски језик и књижевност, али и сви корисници књижевне усмене речи и текста да би се што боље и јасније изражавали и споразумевали.

Оријентација часописа *Наш језик* огледа се и у структури појединих свезака и годишта. Садржај чине начелни чланци о језику, прикази, упутства за неговање језика у школама, са непосредним одговорима, на примерима, шта је правилно а шта није. Написи о појединим језичким темама резултат су индивидуалног сагледавања општијих питања књижевног језика а „Језичке поуке“ и „Наша пошта“ су вид непосредне сарадње Уређивачког одбора часописа са читаоцима, али и са члановима Друштва за српски језик и књижевност који по научној оријентацији нису били лингвисти или су као наставници радили у школама.

У првом броју *Нашеј језика* Александар Белић објављује уводни део чланка „Српскохрватски књижевни језик“, који наставља у следећа два броја (бр. 1, 2 и 3); стр. 4–10, 33–38 и 65–71) и завршава га закључком да наш језик није укалупљен, да има богат речник и да зато „нема краја разноврсности стила, ако књижевници пођу од доброг познавања књижевног језика“ (Исто, стр. 71). Своје виђење српскохрватског књижевног језика А. Белић као да пропраћа апелом у следећем напису „Клонимо се варваризама“. Не одричући потребу за коришћењем туђих речи када нема одговарајућег термина у нашем језику, он указује на помодарство служењем туђицама и када постоји лепа домаћа реч одговарајућег значења, а посебно указује „на једну нарочиту врсту варваризама, који се у последње време све више шире у нашем језику, чак и код самих књижевника. То је употреба неких туђинских синтактичких и стилских особина и прављење сложених речи по угледу на друге језике, а супротно духу нашег језика“ (Исто, стр. 79). Аутор и часопис не заговарају узимале маха, већ су указивали на потребу да се матерњи језик негује и развија, употребом и стварањем својих речи одговарајућих значења (Исто, стр. 126–128).

После прве године излажења *Нашеј језика* Уређивачки одбор часописа групише и истиче питања која је приликом уређивања решавао и објављује регистар – речник са хиљаду и двеста речи у облику како их треба употребљавати и правила о којима треба водити рачуна приликом њиховог изговора и писања (Исто, I/10, стр. 296–320; регистар израдио Р. Алексић). Једна напомена Уређивачког одбора у напису „После прве године“ указује на неслагање појединих стручњака из културних центара Загреба и Београда и на различито виђење извесних појава у савременом српскохрватском књижевном језику. „Речено нам је да ми желимо прогегнути језик једнога центра наше државе или нашег народа, и то Београда, на цео наш народ. Можда се неком и могло учинити

тако када је видео да одбацујемо и критикујемо понешто што се у Београду не употребљава, [...] тај је морао видети да ми исто толико коримо и одбацујемо оно што се и у књижевном језику Београда јавља“ (Исто, стр. 289).

Спорења Уређивачког одбора *Нашеј језика* са погледима и праксом научника и корисника у другим научним и културним центрима приликом неговања савременог српскохрватског књижевног језика (претежно са Загребом) јављали су се у часопису у разним облицима, све до прекида његовог објављивања на почетку Другог светског рата. Иако је у новоствореној држави – Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца у Министарству за науку, школство и културу био усвојен назив „српскохрватски књижевни језик“. Он се употребљавао у школама, државним и друштвеним институцијама и у културном животу под двојним синонимичним и синтагматичним именом „српскохрватски књижевни језик“ и „српски или хрватски књижевни језик“ односно „хрватски или српски књижевни језик“. Та разлика била је присутна и у језичким нормативним публикацијама *Правопис хрватској или српској језика* Драгутина Боранића и *Правопис српскохрватској књижевној језика* Александра Белића.

У *Нашем језику* објављивани су и осврти и прикази језика српских савремених писаца. Карактеристичан је напис „Кварење језика“, Александра Белића о песничком језику Момчила Настасијевића. А. Белић сматра да у песничком језику Момчила Настасијевића има непотребних „кованица према црквеном или руском језику“, од којих смисао „постане неодређен и нејасан“ (Исто, I/9, стр. 260). А. Белић каже: „Такав језик ми не можемо одобрити [...]. Књижевни језик који иде свесном кварењу језика за нас је једнак несвесном кварењу. Насиље над језиком и незнање језика за нас су синоними“ (Исто, стр. 262). (Момчило Настасијевић је био средњошколски професор и члан Друштва за српски језик и књижевност, С. Ж. М.)

Јужнословенски филолоџ излазио је у трећој и четвртој деценији двадесетог века два пута годишње и у њему су лингвисти чланови Друштва за српски језик и књижевност објављивали студије о појединим језичким темама, а Библиотека *Јужнословенској филолоџи* објављивала је акценатске системе народних говора (на пр. поцерског) или језика писаца (нпр. П. Зоранића, П. П. Његоша, М. А. Релковића), а као посебна, школска, издања штампани су правопис и школске граматике. У лингвистичким делима таквог карактера периодична публикација часопис *Наш језик* био је потребан и имао је своје место. Као „актуелни језички приручник“ он је културним радницима, а нарочито члановима Друштва за српски језик и књижевност помагао да практично решавају извесне недоумице у свом школском раду, неговању писмености и чувању књижевног језика.

Занимљиво је да је у периоду између два светска рата Друштво за српски језик и књижевност задржало своје име и поред тога што је озваничен назив „српскохрватски књижевни језик“ и учешћа чланова Друштва и часописа *Наш језик* у разјашњавању питања која су искрсавала у развоју савременог српскохрватског књижевног језика, у неговању писмености и чувању лепоте и јасноће језика. И неутрално име часописа *Наш језик* привлачи посебну пажњу. Иако је Александар Белић већ у првом броју ове периодичне публикације започео објављивати своју студију „Српскохрватски књижевни језик“, остао је при неутралном карактеру имена (са одредницом „наш“).

И поред многих материјалних и дистрибутивних тешкоћа часопис *Наш језик* је ипак уредно излазио до почетка Другог светског рата и задржао је свој основни „научно-приручни карактер“. Уређивачки одбор је настојао и успео да часопис успостави везу са својим читаоцима и да им помогне у разрешавању актуелних језичких питања. Тиме је обогатио и учинио још сврсисходнијим рад Друштва за српски језик и књижевност. Часопис је престао да излази заједно са прекидом рада Друштва за српски језик и књижевност почетком Другог светског рата.

После Другог светског рата Александар Белић је обновио и наставио издавање часописа *Наш језик*, али као периодичну публикацију Института за српски језик Српске академије наука и уметности.

Резюме

Слободан Ж. Марковић

ОБЩЕСТВО СЕРБСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ И ЖУРНАЛ *НАШ ЈЕЗИК*

В данной работе рассматривается и подчеркивается роль Общества сербского языка и литературы в деле основания и организации работы по изданию журнала *Наш језик* в период с тридцатых годов XX века до начала и после Второй мировой войны. В послевоенное время он становится органом Института сербского языка САНИ.

Прикази

Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификајтори у српском језику*, Монографије 10, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009, 242 стр.

Књига *Модификација значења и лексички модификајтори у српском језику* плод је вишегодишњег истраживања ауторке Стане Ристић на пољу промене значења у спојевима језичких јединица на различитим језичким нивоима. Као искусни редактор *Речника српскохрватској књижевной и народной језика*, др Стана Ристић, научни саветник Института за српски језик САНУ, у анализи примењује системски и интегрални опис лексема, заснован на репрезентативним примерима из неколико најзначајнијих описних речника српског (и хрватског) језика¹, затим из штампаних и електронских медија, као и из електронских корпуса српског језика. Поред релевантних извора за ово истраживање, одабраних теоријских оквира и методологије, анализа и научна аргументација С. Ристић потврђује се и добрим познавањем историјата проблема, главних токова савремене лингвистике и теорије.

У средиште анализе лексичке семантике ова ауторка поставља одређене врсте речи – партикуле (у највећем броју), затим глаголе и придеве – као лексичке и друге модификаторе „чија значења и функције нису истражене у традиционалним лексикографским и граматичким описима, јер се карактеришу нетривијалним значењима и скривеним лексичко-граматичким категоријама“ (195). Природа функционисања таквих јединица у спојевима са другим јединицама обухваћена је термином *модификација*, а саме јединице у овој књизи означавају се термином *модификајтори*.

Књига се састоји из следећих целина: „Предговор“ (7), „Модификатори и метатекстуални оператори“ (9–129), „Градирање у функцији модификације“ (131–180), „Метонимија у функцији синтаксичке модификације“ (181–194), „Завршно поглавље“ (195–203), у коме су резимеи на српском (195–198) и енглеском језику (199–203), списак литературе и извора (205–214), и „Регистри“

---

¹ Реч је о следећим речницима: *Речник српскохрватској књижевной и народной језика САНУ*, *Речник српскохрватској књижевной језика МС*, *Рјечник хрватској или српској језика ЈАЗУ*, затим о речницима ужег обима, као што су: *Вуков Српски рјечник*, затим *Речник савременој српскохрватској књижевной језика с језичким савјетником М. Московљевића* и дијалекатски речник *Рјечник говора Зајарача Драга и Жељка Ђупића*.

(215–242): предметни регистар (215–238), ауторски регистар (239–240) и белешка о аутору књиге (241–242).

У првом делу књиге „Модификатори и метатекстуални оператори“ (9–129) ауторка дефинише предмет истраживања и представља историјат проблема. Она, међутим, не дефинише посебно појмове модификације и модификатора с обзиром на то да су у литератури ови појмови, „схваћени и коришћени у ужем смислу, у доброј мери одређени и дефинисани“ (9). Ови појмови се само оквирно одређују на основу истраживања у домаћој и страниј литератури, имајући у виду широк спектар појава обухваћених појмовима модификације и модификатора. Њихово одређење у литератури уједно представља и осврт на досадашња истраживања модификације и модификатора у језику.

Ауторка издваја поједине истраживаче који су се бавили проблемом лексичке модификације, износи њихове ставове и коментарише их. Највише пажње међу истраживачима посветила је резултатима до којих је дошла М. Ивић, јер се она међу првима почела бавити проблемима модификације и модификатора у српском језику. Ауторка износи и мишљења других проучавалаца: Ж. Бошњакковића, Б. Хлебца, С. Ристић, И. Гриккат, П. Пипера, Ј. Московљевић, затим оних проучавалаца који су појмове модификације и модификатора именовали другачијим називима. На пример, П. Мразовић и З. Вукадиновић језичке модификаторе називају „реченични додаци“, а М. Ивић је појам реченичних модификатора и реченичне модификације разматрала на примеру „реченичних прилога“ итд. Од страних проучавалаца ауторка се углавном користи достигнућима руских истраживача Ј. Апрејана и И. М. Богуславског.

У овом делу књиге С. Ристић појмове модификације и модификатора анализира у домену тривијалности значења, који подразумева тривијалну и нетривијалну сферу деловања. Тривијалну област дефинише на следећи начин: „Облашћу деловања лексема А назива се она лексема Б датог исказа, с којом је А непосредно повезана и синтаксички и семантички: Иван је *брзо* ишао, прилог *брзо* синтаксички је зависан од гл. *ишао* по односу прилошких одредаба, а семантички се јавља предикатом (оператором) чија се валентност попуњава семантичким садржајем овог глагола“ (14). Нетривијална област деловања реализује се у оним случајевима када је тај однос нарушен, при чему се јављају два случаја: а) лексема А је синтаксички везана с лексемом Б, а семантички са неком другом лексемом исказа (Он није навикао да се шета по киши $\approx$ Ја сам навикао да се шетам (али не по киши) $\approx$ Ја сам навикао да се шетам по лепом времену / кад не пада киша), и б) лексема А синтаксички је везана с лексемом Б, а семантички с неком смисаоном компонентом из њеног значења, која се не представља у дефинисању њеног лексичког значења.

За разлику од тривијалних значења, која су обухваћена традиционалним лексикографским и граматичким описима, нетривијална значења излазе из оквира регуларне функције и сврставају се у ред јединица са скривеним лексичко-граматичким категоријама. Таква значења настају синтагматским односима у спојевима лексичких јединица са другим лексичким јединицама.

Поред термина модификатори, ауторка оперише и термином речи са модификаторском функцијом, међу којима анализира одричне партикуле (*не/ни*), модалне прилоге са значењем нужности, обавезности, могућности (нужнс, неопходно), глаголе *чекајти*, *заборавијти*, глаголе говорења (на при-

мерима глагола *казати*, *рећи*, *предложити*) итд. У примерима типа „*Много је радио* прилог *много* одређује предикат и реализује тривијално квантитивно значење и *Много је урадио* 'урадио је мноштво ствари', у коме прилог *много* реализује умерену сферу деловања и семантички се спаја са елидираним објектом *мноштво ствари* иако је синтаксички везан за предикат“ (18). Затим „умерена сфера деловања“, тј. нетривијална област деловања може се илустровати и начинским прилогом *случајно*. Због компоненте значења 'без намере', овај прилог се слаже само са резултативним глаголима несвршеног вида са значењем неконтролисане радње, процеса, стања: *Ја сам те случајно видео*, *Случајно сам чуо разговор*, али су немогући спојеви *случајно гледати, *случајно слушати и сл. На више места у монографији показана је и улога прозодије и комуникативне позиције у модификацији значења.

Узевши у обзир поједине резултате истраживања модификације у руској литератури, С. Ристић је језичке појаве у српском језику посматрала и на ширем, славистичком плану, чиме је допринела бољем увиду у сличности и разлике развојних токова синтагматских односа појединих лексичких јединица у словенским језицима. Показује да су и у српском језику, као и у руском, према налазима Ј. Апресјана, „најактивнији смислови који условљавају нетривијална правила: негација, квантификатори и други количински смислови, оцена и модалност (посебно жеља, могућност, нужност)“ (32).

У монографији је, као што смо већ рекли, највише пажње посвећено партикулама као модификаторима садржаја исказа или, на вишем нивоу, као модификаторима садржаја текста или дискурса. Два поглавља представљају целине у којима је ова тема посебно обрађена: „Функција модификације партикула као јединица семантичке кохезије“ (39–48) и „Партикула *све* у функцији модификатора“ (49–68).

Ауторка је показала да се партикуле могу класификовати у групе, подгрупе и парадигме, као и то да је могуће разврстати их у неке класе дискурских/текстуалних маркера кохезивности (40–48). За класификацију унутар система партикула ауторка разграничава партикуле од сличних лексичко-граматичких врста речи. „Партикуле се разликују од везника, а по одсуству других видова граматичке зависности партикуле се разликују и од других сличних врста речи: прилога и предлога. [...] Партикуле функцију модификације реализују не везујући се ни за један члан реченичне структуре, него је усмеравају на садржај пропозиције. Тако пропозиција, а не неки њен део, попуњава семантичку валентност партикула, што на формалном плану показује њихова нефиксирана колокација (спојивост)“ (44).

Настављајући започето истраживање партикула са лексиколошког становишта и са становишта интегралног описа, С. Ристић је представила семантичко-комуникативне и граматичке карактеристике партикуле *све* (49–59), а у посебном делу је обрадила модификаторске карактеристике партикуле *све* са значењем очекиваности (59–68).

На примеру лексичко-граматичких карактеристика квантификације прилога *иош* *шејено*, ова ауторка показује и друге карактеристике лексичке модификације у сфери прагматичке квантификације, која је разматрана у више делова књиге. Потом следи део рада у којем је показана модификаторска функција лексичких јединица са нетривијалним категоријалним значењем очекиваности. Од „функцијских јединица“ анализирани су партикуле и предлози

типа: *само, ве, осим, сем, уместиво* и сл., а од „дуозначних лексема“, квантификатори типа: *велики, мали, млад, сјајар, леи, ружан* и сл., као и глаголи типа: *ошћати, задржати се, сачувати се, ошћати* и сл.

Надовезујући се на досадашња истраживања општих карактеристика партикула и појединачних њихових карактеристика, ауторка анализира следеће партикуле у функцији метатекстуалних оператора: *наводно, буквално, дословно, једноставно, простио, најпростио*.

Овај део књиге завршава се анализом глагола говорења у функцији метајезичких модификатора као оператора „говорног поступка на примерима облика глагола *казати*, његових израза и сложенијих конструкција“ (109).

Други део књиге „Градирање у функцији модификације“ (131–180) састоји се од две целине, обухваћене следећим насловима: „Квантификатори мере као модификатори“ (131–155) и „Модификаторске функције префикса *не-*“ (157–180). У првој се представљају „семантички и прагматички видови модификације префиксалних квантификативних придева и прилога код којих се квантификативне компоненте реализују и у основи и у префиксалном делу“, а у другој целини ауторка показује да улогу модификације могу понети и јединице нижег нивоа од речи, што је показала на примеру префикса *не-* у негираним именицама и њиховог статуса у савременом српском језику, као и на примеру негираних твореница на корпусу дијалекатског речника².

Последњи део истраживачког дела књиге „Метонимија у функцији синтаксичке модификације“ (181–194) представља анализу метонимијски деривираних значења глагола физичког деловања са значењем физичке силе стезања, стискања, притисака (*стезати, стискати, њритискати, давити* и *ђушити*). Типичност основних значења ових транзитивних глагола подразумева активног учесника ситуације, вршиоца радње – агенса и пасивног учесника који трпи радњу – пацијенса. На синтаксичком плану ова типична ситуација реализује се у агентивној структури са агенсом у улози субјекта и пацијенсом у улози директног објекта (нпр. Водитељ је стезао микрофон). Међутим, у деривираним метонимијским значењима ових глагола „основно денотативно значење физичког деловања на конкретне (материјалне) објекте задржава се и код њихових метонимијски изведених значења са истим учесницима ситуације (актантима), при чему се мењају њихове улоге пасивном дијатезом семантичког, а не синтаксичког типа“ (Ципеле су (га) стезале) (182). Ауторка је разматрала значења ових глагола са становишта „компонентне стратегије“, трудећи се да, на основу релевантног корпуса и анализе, укаже и на ситније, теже уочљиве, специфичности метонимијски изведених значења глагола физичког деловања.

Књига у целини показује „међусобну повезаност значења и правила семантичке и синтаксичке спојивости, као и модификације значења јединица у међусобном контакту, које се могу одвијати на нивоу компонената, појединих значења лексема или читавог пропозицијског садржаја“ (198). С. Ристић је на мншгим местима у књизи успевала да, полазећи од традиционалног лексикографског описа појединачних лексема у тезауруском речнику, из мноштва

² За анализу на дијалекатском корпусу ауторка је користила речник говора Загараца Драга и Жељка Ђупића: *Речник јовора Загараца*, Српски дијалектолошки зборник XLIV, Београд: САНУ и Институт за српски језик, 1997.

речничких информација издвоји оне лексикографске портрете који доприносе реконструкцији лексикографских типова и лексикографског метајезика. Тиме је указала на допринос традиционалне лексикографије у развоју неких актуелних теорија у лингвистици. На другој страни, С. Ристић је овом књигом покушала да традиционални лексикографски опис и лексикографски метајезик допуни и надогради појмовима и принципима који се данас постављају пред савремену лексикографију.

Владан Јовановић

Миланка Бабић, *Опеди из њрајмајичке синџаксе*,
Источно Сарајево: Филозофски факултет Универзитета
у Источном Сарајеву, 2010, 227 стр.

Књига *Опеди из њрајмајичке синџаксе* од велике је користи за све оне који прате синтаксичку литературу. На једном месту су сабрани, сада и допуњени, радови који су резултат вишегодишњег истраживачког рада Миланке Бабић на пољу синтаксе. Систематизовани, обједињени и класификовани према аспекту проучавања језичких проблема у две тематске целине – *Синџаксичко-семантичке њрилоје* (11–151) и *Морфосинџаксичке њрилоје* (155–219) – чине веома занимљиво стручно штиво. Све радове одликује подробна анализа и дескрипција грађе са детаљним информацијама о изворима који су послужили као корпус за истраживања. Ауторка анализира проблем на више језичких нивоа, те тако истраживање бива потпуније, занимљивије и релевантније за науку о језику. Пажњу М. Бабић посебно заокупљују у уџбеницима маргинализоване врсте речи, за које се савремени истраживачи у својим радовима све више интересују, као што су речце, узвици, али предмет њеног проучавања су и синтаксичко-прагматичка улога исказа у чију структуру улазе, нпр., екскламативни искази или реторичка питања итд.

Ауторка започиње књигу анализом упитних реченица са формантом *да* у раду „Неке особености упитне реченице са формантом *да*“ (11–31) опредељујући се за термин тоталног питања формираног помоћу речце, модализатора упитности. Посматрани примери упитних реченица са формантом *да* подељени су у три групе реализованих синтаксичких конструкција: просте, (независно)сложене и комуникативно редуковане. Подела реченица на афирмативне и одричне истакнута је како би се уочила доследна употреба предиката у облику презента уколико је упитна *да*-реченица афирмативног типа. Трансформисањем упитних реченица у контекстуално подразумеване реченице открива се укљученост редукованог модалног или безличног глагола у структуру упитне клаузе (нпр. *Да чекамо и љедамо у боб?* → *Хоћеш ли да чекамо и љедамо у боб?*; *Да се вратиш кући?* → *Треба ли да се вратиш кући?*). На прагматичком плану проучавања *да*-реченица разоткрива се економија језичког израза употребом оваквог типа упитних клауза.

Оглед „Синтаксички облик реторичког питања са ријечцом *ли* у ратној штампи Републике Српске“ (33–63) исцрпна је анализа специфичне синтаксичке фигуре чија се посебност заснива на формално-семантичком трансфор-

мисању упитне форме у изјавну или екскламативну, као и на принципу замене истинитосног модалитета. Као корпус за истраживање послужили су примери из ратних новина штампаних у периоду од 1992. до 1995. године, у којима – због временских околности, ванјезичког контекста и специфичне намере да се на читаоце утиче – доминира реторичко питање. Ауторка класификује типове реторичког питања на: реторичка питања формирана помоћу језичког средства упитности (упитном речом, упитном заменицом или упитним прилогом) и на она која су формирана без језичких средстава упитности, тј. интонацијским елементима. За основно обележје синтаксичке конструкције реторичког питања сматрана је речца *ли* због закључка да је она структурно проста у односу на *да ли* и стилски неутрална форма у односу на *зар* и *да*. Синтаксичком анализом свих уочених подтипова реторичких питања са речцом *ли* (разврстаних према позицији поменуте речце) ауторка даје формуле које откривају значења реторичких питања, коментаре о могућству њиховог трансформисања, као и о евентуалној супституцији речце *ли* другим партикулама у контексту промене значења читаве клаузе. Стилски ефекат који се постиже реторичким питањем, углавном је афективно-емфатичког карактера, закључује ауторка, узевши у обзир тип корпуса, као и циљ који овакви текстови на примаоца поруке имају.

У оквиру поднаслова „Однос афирмације и негације у реторичком питању“ (65–99) ауторка и даље показује интересовање за сложеност реторичког питања која се огледа само у делимичном подударању синтаксичке структуре, семантичког садржаја и прагматичког дејства са упитном клаузом. Анализа рада се базира на утврђивању и доказивању семантичког трансфера истинитосног модалитета који одликује реторичко питање, а није особеност других типова упитних конструкција. Узевши у обзир критеријум семантичког опсега питања, ауторка реторичко питање раслојава на: *шопално* (уколико се обухвати читав семантички опсег упитне реченице) и на *йарцијално* питање (када се семантички опсег сужава на неки од конституената реченице). Ређе се јавља и као *алтернативни* тип питања уколико се предлаже једна од више могућности о којима се саговорник изјашњава. Испитујући све конструкције које могу структурисати реторичко питање, занимљиво је гледиште ауторке да интерогативне конструкције са формантом *да* не улазе у опсег реторичких питања због необавезне антонимијске замене истинитосног модела. Сви остали упитни маркери (упитне речце, упитне заменице и упитни прилози) могу бити показатељи реторског питања јер конструкције у чију структуру улазе испуњавају критеријум замене истинитосног модела. Битан је закључак ауторке да семантички трансфер истинитосног модалитета не обухвата само предикат, већ и упитне заменице и заменичке прилоге, а може утицати и на дистрибуцију речца *још* и *већ*.

Приликом одређивања предмета истраживања огледа „Структурално-семантичке особености екскламативних исказа са замјеничко-прилошким формалном“ (101–130), ауторка истиче да ће се бавити ретко помињаним сигнализаторима узвичних конструкција, упитно-одноним заменицама, као и упитно-одноним и деиктичким прилозима. Корпус не бележи подједнаку заступљеност свих поменутих врста речи, већ углавном само заменице и прилоге квалификативно-квантификативне семантике као, нпр.: придевска заменица *какав*, *-а*, *-о*, именичка заменица *шћа*, док се придевска заменица *колик*, *-а*, *-о* ређе јавља. Поменућемо још и заменице *који*, *-а*, *-е* и *чији*, *-а*, *-е*,

а од прилога у употреби је најчешће како и колико, ређе *џако* и *џолико*, *џде* и *зачиџо*. Занимљиво је запажање да се партикулама највише приближила употреба прилога у екскламативним исказима (нпр. *џиџо џјева! џиџо је лијеџа! : *џиџо лијеџа! *џиџо дјевоџка!*). Уколико се у улози екскламативног функтора нађе заменица (најчешће *какав*, *-а*, *-о* и ређе *колики*, *-а*, *-о*), конструкције оваквог типа исказују максималан степен неке особине уз висок степен емотивности, уп. *Какав џлас!* Употреба овог тип функтора је ограничена (уп. спој са апелативом *Какав Берлин!*). На самом крају, ауторка анализира позициону условљеност функтора и даје закључак о семантичко-прагматичкој вредности екскламативних израза: максималном степену интензивирања и изразитој емоционалности која се изразима овог типа постиже.

Под насловом „Унутарреченична екскламативност“ (131–151), ауторка обрађује појаву унутарреченичне упитности која се уочава и на лексичком и на семантичком нивоу. Јавља се као првостепена, уколико је маркирана једна реч или синтагматска целина обједињена значењем, и као другостепена, уколико је читав један део исказа интонационо уметнут, што узрокује његову искљученост из позиције конституента у којој се налази. Анализом примера из различитих функционалних стилова, ауторка закључује да је узвичник у унутарреченичној позицији средство стилистичко-прагматичке десемантизације текста и даје потврде из функционалних стилова у којима је његова употреба најучесталија. Веома су занимљива запажања о екскламативном маркеру *sic!*, којим се у исказ уноси емоционални или когнитивни став говорника. Истраживање је показало да узвичник уз лексему или парентетски исказ не поништава значење јединице, већ истиче или нијансира њихово основно значење, додајући још неки смисао.

Други део књиге под називом *Морфосинџаксички џрилози* почиње истраживањем „Грамаиичко-прагматичке везе презентативних партикула *ево*, *еџо* и *ево* у екскламативним конструкцијама“ (155–176), ауторка потврђује особине партикула као речи које немају денотативно значење и чија је семантичко-прагматичка вредност условљена контекстом. Специфичне су тзв. презентативне партикуле због своје способности да утичу на структуру самог исказа у коме се налазе, те они функционишу као семантички еквиваленти реченица. Ауторка наводи шест образаца по којима се партикуле везују са именицама и заменицама, али неретко и са реченицама. Типична значења са презентативним партикулама (нпр.: деиктичност, директивност, појављивање, налажење, скретање пажње, упозорење итд.) могу се остварити у екскламативном исказу, било да су та значења типично екскламативна, било да постају таква укључивањем додатног емоционалног става или наглашавањем садржаја.

„Морфолошко-синтаксичке карактеристике конвенционално-афективних партикула“ (177–198) следећи је сегмент ове књиге, а у њему се ауторка бави партикулама *џако*, *џешко*, *дабоџда*, *нека* и *блаџо* употребљаваним у говорним чиновима који се називају експресиви, тј. они којима говорник изражава став о нечему (жаљење, преклињање, благосиљање и сл.), и комисииви, којима се говорних обавезује да ће поступити на одређени начин (заклињање). Конструкције са овим партикулама најтипичније су у корпусу усменог стваралаштва у којем показују извесну клишеираност укључујућу у своју структуру обавезујуће и сталне елементе, што се може представити минималним

моделом: Partikula + N3 (супстантивни дативни реципијент, номинални или прономинални) нпр. *Тешко мени јадној!*; *Благо њима!* итд. Повезивање партикула са другим речима могло би се, према ауторки, посматрати као извесна комплементарност, посебно са обликом датива, генитива, затим са модалним реченицама и конструкцијом *да* + презент. Овакав поглед на проблематику партикула доприноси расветљавању синтаксичке комбинаторике коју неоспорно партикуле остварују, те се може рећи да се уочавају неке значењске особине глаголских лексема.

У одељку „Морфолошко-синтаксичке специфичности узвика у српском језику“ (199–219), у којем након прегледа подела ове врсте речи у граматикама и осталим уџбеницима, ауторка даје и своју поделу на основу критеријума употребне вредности и указује на то да узвици одступају од системских правила акценатског система, те посматра њихову интонацију, а не акцентуацију. На основу у раду анализираних карактеристика потврђује да су узвици прагматичке речи које „нијансирају исказ емоционалним или когнитивно-интенционалним ставом његовог емитера“ (стр. 216).

Књига Миланке Бабић *Опреди из њрајмајичке синтаксе* представља допринос у области синтаксе, првенствено, али обogaђује знања и из семантике, прагматике, морфологије и стилистике. Свако истраживање засновано је на грађи од најмање десетак јединица из разноврсних функционалних стилова, употреба термина је адекватна и прецизна, ауторкина ерудитска запажања веома су корисна и занимљива због другачијег погледа на маргинализоване језичке проблеме третиране у уџбеницима, граматицима и научним радовима, које она вешто допуњава својим закључцима. Интелигентан и полемички тон дискусије М. Бабић са научном заједницом о актуелним језичким темама чини ову књигу веома занимљивом и информативном у вези са бројним питањима српске прагматичке синтаксе, у најширем смислу те речи.

Ивана Маринковић

Савремена истраживања језика и књижевности.
Година I / књига 1. Зборник радова са I научног скупа
младих филолога Србије одржаног 14. фебруара на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац:
Филолошко-уметнички факултет, 2009, 590 стр.

О перспективама лингвистичке сцене у Србији веома меродавну слику пружа зборник радова завидног обима (590 стр.) са I научног скупа младих филолога. Идеја за овакав начин презентовања и провере резултата научних истраживања најмлађих посленика у овој области потекла је са Катедре за српски језик Одсека за Филологију ФИЛУМ-а. Успешно је реализована најпре 14. фебруара 2009. године скупом у просторијама Универзитета у Крагујевцу, а онда и књигама реферата, иза којих стоји компетентан уреднички и рецензентски тим. На конференцији је учествовало преко 100 излагача из Србије, али и из иностранства. Излагања су се одвијала у оквиру осам језичких и шест књижевних секција. Реферати презентовани на језичким секцијама публиковани су у I, а они са књижевних у II књизи зборника.

У I књизи зборника нашло се 49 радова, тематски разврстаних у седам делова. Највећи број радова обрађује различите језичке појаве у српском језику са синхроног и дијахроног аспекта, док се радови истраживача са страних филологија тичу компаративних и контрастивних поређења језичких факата српског и других словенских и несловенских језика. Такође, заступљени су и радови који разматрају граматичке и лексичке особености страних језика, затим радови који преиспитују или представљају досадашња теоријска сазнања или су пак посвећени настави језика (матерњег и страног) на различитим нивоима образовања. Због бројности и садржајности радова, с једне, и ограничености простора, с друге стране, овом приликом даћемо само преглед зборника.

Прву тематску целину чине редови који се могу објединити насловом *Синтаксичка истраживања*. Рад Б. Вићентић, „Синтаксички аргументи девербативних именица у руском у поређењу са српским“ (15–34) представља компаративно истраживање, док су на српском језичком материјалу засновани радови М. Ивановић, „Средства изражавања фазног почетног значења у српском језику“ (35–46), И. Чугуре, „Статичка просторна локализација у изразима са пренесеним значењем“ (47–59), С. Куљанин, „О интензификаторским партикулама у дјелима Милисави Савића и Радослава Братића“ (61–73), Ј. Петковић, „Синтаксичка негација у светлу математичке и логичке негације“ (75–83), S.

Miletić, „Direkciono adverbijali u modalnim iskazima bez glagolskih dopuna“ (85–93), Т. Русимовић, „Адјективне реченице с релативизатором *који* и показним детерминагором у антеседенту“ (95–103) и Р. Бајић и М. Гочанин, „Сустрет старог и новог у савременом српском језику (О рекцији и значењу глагола *наставаити/настављавати/настављати*)“ (105–112). Граматичким појавама у француском односно шпанском језику посвећени су радови V. Jovanović, „Analiza temporalne strukture Kamijevog romana *L'étranger*: francuski narativni perfekat (le passé composé) i temporalna progresija“ (113–123) и Г. Зечевић-Крнети, „Улога клитике *'ME, TE, SE...'* у формирању типа глаголске ситуације у шпанском језику“ (125–136).

Под насловом *Морфолошка и лексиколошка истраживања* обједињени су радови: Б. Станковића, „О одређености као категорији именица у српском језику“ (139–147), Н. Ивановића, „Прилози у служби других врста речи у српском језику (на материјалу из Речника САНУ)“ (149–166), Д. Станић, „Проблем синонимије простих речи у лексикографским дефиницијама речника савременог српског језика“ (167–175), М. Милојевић, „О придевима са префиксом *не-* у српском језику“ (177–184), М. Спасојевић, „О воденичкој терминологији ресавског краја“ (185–192), Н. Марковић, „Народна медицинска терминологија (творбени аспект)“ (193–204). Језичким контактима и адаптацијом бави се неколико истраживача, како србиста, тако и англиста и романиста: Д. Настановић, „О неким аспектима адаптације англицизама из области моде у српском језику“ (205–212), S. Rebronja, „Anglicizmi u nazivima elektronskih uređaja u srpskom jeziku“ (213–220), N. Tomović, „Srbizmi u engleskom jeziku“ (221–229) и А. Стевановић, „Семантичка анализа придева *sale* у француском језику и његовог српског еквивалента *иљав*“ (231–234).

Трећи део, *Анализа дискурса и стилистичка и прагматичка истраживања*, доноси шест радова: М. Марјановић, „Маркирана значења глагола *умирања* у српском језику“ (237–245), Ј. Максимовић, „Три примера стилистичке и прагматичке анализе новинске вести“ (247–258), М. Николић, „Стилистички аспект поредбених конструкција у историјским романима Добрила Ненадића“ (259–269), V. Lazović, „Lingvistička analiza tekstova na ambalaži“ (271–283), С. Станојчића, „Значење именских лексема и значења дискурса (Оглед анализе конкретног уџбеничког језика)“ (285–294) и О. Јојић, „Како се жалити учтиво на енглеском језику“ (295–303).

Дијахрона истраживања младих филолога на материјалу рукописних и старих штампаних текстова представљена су у делу *Историјскојезичка истраживања*. Ту су се нашли радови: В. Поломца, „Језик у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. године“ (307–326), Д. Новаков, „Беговско или старосрпско писмо“ (327–338), Б. Самарџић, „О главним особинама повеља Твртка I Котроманића“ (339–346) и И. Цветковић-Теофиловић, „Граф ј-ске одлике *'Телемака'* (1814) Стефана Живковића“ (347–354).

Радови И. Вучине-Симовић, „Језичка идеологија као мерило губитка престижа и замене етничког језика: пример јеврејско-шпанског на Оријенту“ (357–372), В. Певриз-Нишић, „Разликовне црте између српског, хрватског и бошњачког стандарднојезичког израза у БиХ“ (373–383) и V. Karlić, „Kontrastivna analiza aktualnih pravopisa Matice hrvatske i Matice srpske“ (385–400) обједињени су темом *Социолингвистичка и нормативистичка истраживања*.

Радам S. Московић, „Афазја и билингвисти“ (403–409), у коме се разматрају области изучавања неуроллингвистике са посебним освртом на појаву поремећаја говора и билингвалност, започиње део *Општите лингвистичка и когнитивносемантичка истраживања*. Преиспитивања и могућности примењивања теоријских приступа језику заступљена су у рефератима А. Тривић, „Sapir-Vorfova hipoteza: за и против“ (411–424) и Д. Стаменковића, „Улога когнитивне семантике у изучавању прозне књижевности: концептулано стапање у баснама“ (425–435).

У последњем, седмом, делу, *Примењено лингвистичка истраживања*, налазимо тринаест радова. Највише њих је резултат истраживања и разматрања процеса наставе страног језика, као што су прилози: В. Радић-Бојанић, „Vokabular u nastavi stranih jezika: budućnosti ponikla u prošlosti“ (349–451), М. Рунић, „Gramatičko beleženje kategorije određenosti kod govornika srpskog koji uče italijanski“ (453–461), Д. Ђуровић и В. Јанковић, „Nastava italijanskog jezika na nematičnim fakultetima: očekivanja i potrebe studenata“ (463–472), А. Шуваковић, „Institucionalizovano učenje stranih jezika i uvođenje italijanskog jezika u osnovnoškolski sistem u Srbiji“ (473–485), Ј. Дрљевић, „Razvoj veštine pisane produkcije u početnoj nastavi italijanskog jezika“ (487–497) и Т. Кukiћ, „Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: morfosintaksički aspekt“ (499–506), где се примењује метод анализе грешака код српских говорника који уче италијански. Корак даље представља рад М. Кoprивце, „Glottodidaktički aspekti jezika struke – nastava jezika elektrotehнике“ (507–520), јер се у настави и превођење овде уплићу и проблеми стручне терминологије одговарајућих области. Различитим аспектима наставе језика баве се и радови: К. Zavišћ, „Bilingvalna nastava i podučavanje gramatike: studija slučaja“ (521–529), А. Јовановић, „Some Methodological Concerns in the Implementation of an Independent Field Research“ (531–543), Б. Миленковић, „Увод у креативно и критичко размишљање у писменом изражавању“ (545–554) и М. Јовановић, „О неким аспектима описног и нумеричког оцењивања у основним школама“ (555–563). Проблемима превођења посвећени су радови Т. Тошић, „Вербални хумор у филму: типологија и превод“ (565–572) и Ј. Vuletić, „О преводенју именичко-глаголских колорација на српски језик у роману *Mišljenja jednog klovna Hajnriha Bela*“ (573–582).

Примењеним методима лингвистичких истраживања, теоријским приступима у посматрању језичких појава, као и начином представљања резултата анализе ова књига свакако може бити путоказ свим почетницима у овој области. Евентуалне омашке и пропусте не би требало узимати сувише строго с обзиром на то да је ово први зборник са скупа овакве врсте, а многим и прво представљање научној јавности. Како запажамо, према позиву за III скуп младих филолога, овакав вид изношења резултата истраживања младих филолога постаће традиционалан.

Марина Сјасојесућ

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ЉАКОЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ОСНОВАН 1947. ГОДИНЕ

Бави се изучавањем српског језика у оквиру пет научноистраживачких пројеката.

1. *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* један је од најважнијих и најобимнијих дугорочних пројеката српске науке и културе. Речник САНУ је монументално дело науке и културе српског народа и имаће, када буде завршен, преко 30 томова великог формата, са преко 450.000 речи из књижевног језика и народних говора. До сада је изашло 17 томова.

2. Пројекат *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* подразумева обраду лексичког фонда српског књижевног и народног језика и ономастике по принципима модерне етимолошке лексикографије.

3. На пројекту *Обрада старих српских синонима и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српског јеванђељског речника* обрађује се и представља старо српско писано наслеђе и сакупља и обрађује лексика из српских средњовековних текстова.

4. Пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* обухвата израду *Српског дијалекатског атласа*, наставак сарадње на међународним лингвистичким атласима, израду појединачних дијалекатских речника, као и израду целовитог *Српског дијалекатског речника и Српског ономастичког речника*.

5. На најновијем пројекту *Опис и стандардизација савременог српског језика* проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања допринела би томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације.

Институт издаје часописе:

Српски дијалектолошки зборник (1905) (заједно са САНУ), у којем излазе резултати испитивања српских народних говора,

Јужнословенски филолог (1913), у којем се објављују научни радови из филологије и лингвистике српског језика и других словенских језика,

Наш језик (1932), који доноси радове из области савременог српског језика, његове књижевне норме и језичке културе,

Лингвистичке актуелности (2000), часопис у електронској форми доноси приказе најновијих књига из области лингвистике, осврте, хронике са научних скупова и симпозијума, аутореферате о магистарским и докторским тезама.

Посебне едиције Института су *Библиотека Јужнословенског филолога* и новопокренута едиција *Монографије*.

Издања се могу набавити непосредно од Института, претплатом, или у књижарама:

Иницијал, Београд, Кнез-Михаилова 35 и

Књижари Александар Белић, Београд, Студентски трг 5

Издавач: Институт за српски језик САНУ
Буле Јакшића 9, тел. 011/2181-383, 2635-590, факс 2183-175,
ел. пошта: isj@sanu.ac.yu

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић (palcic@EUnet.yu)
Штампа: Чигоја штампа, Београд